

Framtidsval

– karriärvägledning för individ och samhälle

*Betänkande av Utredningen om en utvecklad
studie- och yrkesvägledning*

Stockholm 2019

STATENS OFFENTLIGA
UTREDNINGAR

SOU 2019:4

SOU och Ds kan köpas från Norstedts Juridiks kundservice.
Beställningsadress: Norstedts Juridik, Kundservice, 106 47 Stockholm
Ordertelefon: 08-598 191 90
E-post: kundservice@nj.se
Webbadress: www.nj.se/offentligapublikationer

För remissutsändningar av SOU och Ds svarar Norstedts Juridik AB
på uppdrag av Regeringskansliets förvaltningsavdelning.

Svara på remiss – hur och varför

Statsrådsberedningen, SB PM 2003:2 (reviderad 2009-05-02).

En kort handledning för dem som ska svara på remiss.

Häftet är gratis och kan laddas ner som pdf från eller beställas på regeringen.se/remisser

Layout: Kommittéservice, Regeringskansliet

Omslag: Elanders Sverige AB

Omslagsillustration: Agneta S Öberg, Helen Field och romeocanel

Tryck: Elanders Sverige AB, Stockholm 2019

ISBN 978-91-38-24894-2

ISSN 0375-250X

Till statsrådet och chefen för Utbildningsdepartementet

Regeringen beslutade den 30 november 2017 att ge en särskild utredare i uppdrag att lämna förslag som syftar till att utveckla skolans studie- och yrkesvägledning så att elever ges likvärdiga förutsättningar att göra väl övervägda val utifrån goda kunskaper om utbildningsvägar och arbetsliv. Utredningen benämns Utredningen om en utvecklad studie- och yrkesvägledning (U 2017:10).

Samma dag förordnades verkställande direktören Marie-Hélène Ahnberg som särskild utredare. Som sekreterare i utredningen anställdes fr.o.m. den 30 november 2017 undervisningsrådet Mikaela Zelmerlöw och fr.o.m. den 8 januari 2018 juristen Anna Sundborg och juristen Anna Tammelin.

Regeringen beslutade om tilläggsdirektiv den 20 juni 2018 (dir. 2018:60). Som experter i utredningen förordnades fr.o.m. den 29 januari 2018 utredaren Åsa Bengtsson från Sveriges Kommuner och Landsting, utredaren Lena Dahlqvist från Statens skolinspektion, undervisningsrådet David Folke från Statens skolverk, utredaren Joacim Strömblad från Centrala studiestödsnämnden, metodstrategen Tarja Ståhl från Arbetsförmedlingen, departementssekreteraren Arvid Hedlund från Finansdepartementet, departementssekreteraren Niclas Järvklo från Socialdepartementet, kanslirådet Lina Kager från Näringsdepartementet, ämnesrådet Kristina Lindström från Arbetsmarknadsdepartementet, departementssekreteraren Anna Lindblom från Utbildningsdepartementet, rättssakkunnig Jan Käll från Utbildningsdepartementet och kanslirådet Jan Rehnstam från Utbildningsdepartementet. Jan Rehnstam entledigades på egen begäran fr.o.m. den 23 april 2018 och kanslirådet Jan Schierbeck förordnades fr.o.m.

den 23 april 2018. Niclas Järvklo entledigades från 26 juni 2018 och Bengt Nilsson förordnades från 26 juni 2018.

Härmed överlämnas Utredningen om en utvecklad studie- och yrkesvägledning sitt betänkande Framtidsval – karriärvägledning för individ och samhälle (SOU 2019:4).

Stockholm i januari 2019

Marie-Hélène Ahnborg

/Mikaela Zelmerlöow
Anna Sundborg
Anna Tammelin

Innehåll

Sammanfattning	13
1 Författningsförslag	31
1.1 Förslag till lag om ändring i skollagen (2010:800)	31
1.2 Förslag till förordning om ändring i högskoleförordning (1993:100)	42
1.3 Förslag till förordning om ändring i förordning (2007:1030) med instruktion för Arbetsförmedlingen	50
1.4 Förslag till förordning om ändring i gymnasieförordning (2010:2039).....	51
1.5 Förslag till förordning om ändring i skolförordningen (2011:185).....	53
1.6 Förslag till förordning om ändring i förordningen (2011:1108) om vuxenutbildning.....	68
1.7 Förslag till förordning om ändring i förordningen (2015:1047) med instruktion för Statens skolverk	69
2 Utredningens uppdrag och arbete	71
2.1 Uppdraget.....	71
2.2 Utredningens arbete	72
2.3 Betänkandets disposition.....	74

3	Bakgrund	77
3.1	Historisk tillbakablick.....	77
3.2	Vad är studie- och yrkesvägledning i dag?	79
3.3	Vägledningsteorier och modeller.....	81
3.4	Nuvarande begrepp	85
3.5	Vägledning i ett internationellt perspektiv	90
3.5.1	EU	92
3.5.2	Norden.....	95
3.6	Nuvarande reglering.....	101
4	Vägledningens utveckling och nuläge	115
4.1	Studie- och yrkesvägledningens olika syften	115
4.2	Tidigare utredningar, utvärderingar och studier.....	119
4.2.1	Statliga utredningar.....	120
4.2.2	Utvärderingar, granskningar och andra studier ..	124
4.3	Vikten av en oberoende studie- och yrkesvägledning.....	128
4.4	Sammanfattande slutsatser.....	129
5	Tillgång till vägledning	131
5.1	Vägledning i siffror.....	131
5.2	Elevernas tillgång till vägledning	135
5.2.1	Vägledning för elever i grundskolan och motsvarande skolformer	135
5.2.2	Vägledning för elever i gymnasieskolan och gymnasiesärskolan.....	139
5.2.3	Vägledning i vuxenutbildningen.....	143
5.3	Vägledning som ett kompensatoriskt verktyg.....	153
5.3.1	Vägledning för att motverka val baserade på kön och social bakgrund	156
5.3.2	Vägledning för elever som är i behov av extra stöd och hjälp.....	159

5.3.3	Vägledning vid övergångar mellan skolan och arbetslivet	163
5.3.4	Nyanlända elever och vägledning	168
5.4	Sammanfattande slutsatser	178
6	Ansvarsfördelning, organisation och samverkan	181
6.1	Hur fungerar styrning och ansvarsfördelning i dag?	181
6.1.1	Vad säger regelverket.....	181
6.1.2	Styrningen av studie- och yrkesvägledningen i praktiken	183
6.1.3	Resurser till studie- och yrkesvägledningen fördelas olika.....	188
6.2	Hur organiseras arbetet med studie- och vägledning i dag?	191
6.2.1	Centralt organiserad vägledning.....	195
6.2.2	Lokalt organiserad vägledningstjänst	197
6.2.3	Vägledaren arbetar tillsammans med den pedagogiska personalen	199
6.2.4	Vägledaren arbetar tillsammans med elevhälsan	200
6.2.5	Samordning av arbetsuppgifter inom studie- och yrkesvägledning hos huvudmannen	201
6.3	Samverkan – skola, arbetsliv och närsamhället i övrigt.....	202
6.3.1	Vad säger regelverket.....	202
6.3.2	Samverkan i praktiken	205
6.4	Sammanfattande slutsatser	209
7	Arbetslivskunskap som ett kunskapsområde	211
7.1	Hur ser det ut i dag?	211
7.1.1	Varför ett nytt kunskapsområde?.....	213
7.1.2	Utgångspunkter i regleringen.....	216
7.1.3	Vad ingår i grundskolans kursplaner i dag?	218
7.1.4	Vad ingår i ämnesplaner och kurser på gymnasial nivå i dag?	218
7.1.5	Kunskapsområdet arbetslivskunskap inom vuxenutbildningen	219

7.1.6	Hur ser undervisningen i arbetslivskunskap ut i dag?	220
7.2	Arbetslivskunskap i lärarutbildningen och rektorsprogrammet	224
7.3	Möjliga modeller för undervisning inom studie- och yrkesvägledning och arbetslivskunskap	228
7.3.1	Ett eget ämne.....	229
7.3.2	Förstärkt befintligt ämne.....	230
7.3.3	Studie- och yrkesvägledningsperspektiv i samtliga ämnen	231
7.3.4	Tematiskt område	232
7.3.5	Kunskapsområdet som en del av utbildningen....	232
7.4	Tänkbart innehåll i kunskapsområdet arbetslivskunskap ..	233
7.5	Att ansvara för kunskapsområdet arbetslivskunskap.....	235
7.6	Sammanfattande slutsatser.....	237
8	Tillgång till kompetens	239
8.1	Studie- och yrkesvägledarutbildning.....	239
8.1.1	Kort historik.....	239
8.1.2	Nuvarande utbildning.....	240
8.1.3	Utbildningens innehåll	241
8.1.4	Intresset för utbildningen.....	242
8.1.5	Utvärdering av studie- och yrkesvägledarutbildningen.....	243
8.1.6	Behov av översyn av grundutbildningen till studie- och yrkesvägledare	244
8.2	Studie- och yrkesvägledares arbetssituation	245
8.2.1	Brist på studie- och yrkesvägledare.....	245
8.2.2	Vägledares arbetssituation	246
8.2.3	Fler vägar för att öka antalet utbildade studie- och yrkesvägledare.....	248
8.2.4	Karriär- och professionsutveckling.....	250
8.2.5	Reglering av yrket studie- och yrkesvägledare	255
8.3	Sammanfattande slutsatser.....	255

9	Digitala och interaktiva vägledningstjänster	257
9.1	Tidigare utredningar, rapporter och erfarenheter	258
9.2	Tillgängliga nätbaserade tjänster	262
9.2.1	Internationella tjänster	266
9.2.2	Nätbaserade tjänster i de nordiska länderna	267
9.3	Behov av utveckling	268
9.4	Behov av samverkan	270
9.5	Sammanfattande slutsatser	270
10	Utredningens förslag	273
10.1	Dags för genomgripande förändring	273
10.2	Benämningen studie- och yrkesvägledning ska ändras	276
10.3	Elevernas tillgång till karriärvägledning ska tydliggöras och stärkas	280
10.4	Karriärvägledarens uppgifter ska tydliggöras	293
10.5	Karriärvägledningen i utbildningen ska stärkas	297
10.5.1	Framtidsval ska införas i grundskolan och motsvarande skolformer	297
10.5.2	Garanterad tid för framtidsval	305
10.5.3	Uppgifter om elevens deltagande i framtidsval ska dokumenteras i betygsdokumenten	309
10.5.4	Stärkt karriärvägledningsperspektiv i grundskolan och motsvarande skolformer	310
10.5.5	Stärkt karriärvägledningsperspektiv i utbildningen på gymnasial nivå	313
10.6	Sammanfattning av utredningens huvudförslag	316
10.7	Uppdrag till Skolverket om översyn av läroplanerna	317
10.8	Huvudmannen ska ha en plan för karriärvägledning	318
10.9	Ändring av Arbetsförmedlingens instruktion	324
10.10	Ändring av Skolverkets instruktion	327

10.11	Kompetensutvecklande insatser samt stärkt karriärvägledningsperspektiv i högskolornas examensbeskrivningar för lärarutbildningarna	328
10.12	Fler möjligheter att utbilda sig till karriärvägledare och en översyn av grundutbildningen	333
10.13	Uppdrag till Skolverket om digitala vägledningsverktyg ...	338
11	Ikraftträdande	343
12	Konsekvenser av utredningens förslag	347
12.1	Kraven för konsekvensanalys.....	347
12.2	Problemet och vad som ska uppnås.....	348
12.3	Utredningens förslag i korthet	349
12.4	Alternativa förslag	351
12.4.1	Nollalternativ	351
12.4.2	Alternativa förslag.....	353
12.5	Vilka berörs?	361
12.6	Konsekvenser för elever och presumtiva elever.....	363
12.7	Konsekvenser för vägledare	366
12.8	Konsekvenser för kommunerna	368
12.8.1	Kostnader	368
12.8.2	Den kommunala självstyrelsen.....	375
12.9	Konsekvenser för staten och statliga myndigheter	376
12.10	Finansiering.....	381
12.11	Samhällsekonomiska konsekvenser.....	383
12.12	Konsekvenser för företag.....	386
12.13	Särskilda konsekvenser.....	387
12.13.1	FN:s konvention om rättigheter för personer med funktionsnedsättning.....	387
12.13.2	FN:s Barnkonventionen	387

12.13.3	Konsekvenser för jämställdhet	388
12.13.4	Sveriges medlemskap i EU	389
13	Författningskommentar	391
13.1	Förslaget till lag om ändring i skollagen (2010:800).....	391
	Referenser	409
	Bilagor	
Bilaga 1	Kommittédirektiv 2017:116	423
Bilaga 2	Kommittédirektiv 2018:60	441

Sammanfattning

Utredningen om en utvecklad studie- och yrkesvägledning, U 2017:10, överlämnar sitt slutbetänkande Framtidsval – karriärvägledning för individ och samhälle, SOU 2019:4.

Utredningens uppdrag har bestått av två delar. Den första delen av uppdraget redovisades i promemorian Uppföljningssamtal med personer som studerar med studiestartsstöd. Promemorian överlämnades i mars 2018 och innehåller förslag till ändrade regler som innebär att kommunerna bli ansvariga för att uppföljningssamtal hålls med de personer som studerar med studiestartsstöd i syfte att öka dessa personers möjligheter att fullfölja sina studier och etablera sig på arbetsmarknaden.

I detta betänkande redovisas uppdragets andra del som innebär att utredaren ska utreda och föreslå åtgärder för att ge alla elever inom skolväsendet möjlighet att göra väl övervägda utbildnings- och yrkesval fattade utifrån goda kunskaper. I uppdraget har ingått att föreslå åtgärder för att minska betydelsen av kön, social bakgrund och funktionsnedsättning vid utbildnings- och yrkesval.

Centrala utgångspunkter

I mer än 20 år har behovet av att utveckla skolans studie- och yrkesvägledning lyfts fram i olika sammanhang. Redan 1997 visade Skolverkets Utvärdering av grundskolan – UG 95 på avsevärda brister. En liknande bild ges i Utbildningsutskottets uppföljning 2018. Där emellan har en rad statliga utredningar, myndighetsgranskningar, forskningsstudier och andra undersökningar pekat på det faktum att målet om en bred och integrerad studie- och yrkesvägledning i enlighet med styrdokumentet inte har fått något riktigt genomslag. Denna bild förstärks också av erfarenheterna från den här utredningens

arbete som visar på brister när det gäller tillgång till studie- och yrkesvägledning och stora variationer i kvalitet på den vägledning som erbjuds. Detta är problematiskt ur ett likvärdighetsperspektiv och påverkar elevers möjligheter att fullfölja sin utbildning. En väl använd studie- och yrkesvägledning kan bidra till att öka studiemotivationen och är ett viktigt verktyg i arbetet för att öka måluppfyllelsen och höja kvaliteten i skolan generellt. Brister i studie- och yrkesvägledningen påverkar inte bara enskilda elever. Det skapar också problem ur ett samhälleligt perspektiv, t.ex. i form av kostnader för felval och avhopp men också för annat som följer av svårigheter med etablering på arbetsmarknaden. En väl fungerande vägledning är viktig för kompetensförsörjningen och för en förbättrad matchning på arbetsmarknaden. Det är därför betydelsefullt att även den som avser att påbörja utbildning får tillgång till studie- och yrkesvägledning utifrån sina behov och förutsättningar. Studie- och yrkesval som begränsas av kön eller av social eller kulturell bakgrund riskerar att leda till ökad segregation och snedrekrytering. Att studie- och yrkesvägledning är en viktig verksamhet kan alltså konstateras utifrån en rad olika perspektiv.

Samtidigt som många har pekat på vikten av väl fungerande studie- och yrkesvägledning har det konstaterats stora brister när det gäller kunskaper om vägledningens möjligheter och vad man kan förvänta sig av studie- och yrkesvägledningen. Styrning och ledning är svag. Den nuvarande regleringen av studie- och yrkesvägledningen är alltför övergripande och ger inte huvudmän och rektorer tydlig ledning i vad som förväntas av dem. Utöver det stöd som formuleras i läroplanernas övergripande mål och riktlinjer finns i dag ett visst stöd endast i några kurs- och ämnesplaner. Mål och planering för verksamheten saknas ofta och det systematiska kvalitetetsarbetet brister.

Omfattningen av den studie- och yrkesvägledning som elever har rätt till finns inte preciserad i författningarna. För att anses som tillräcklig ska vägledningen motsvara elevernas varierande behov. Då inte heller formerna för att kartlägga behoven fungerar tillfredställande konstaterar utredningen att skolans studie- och yrkesvägledning inte motsvarar de goda intentioner som finns i rådande styrdokument om en likvärdig tillgång till vägledning för elever och presumtiva elever.

Det som behövs och som tiden nu är mogen för är ett antal genomgripande förändringar. Utredningen föreslår därför ett paket av fem huvudsakliga åtgärder.

1. Ett förtydligande av vad vägledning är, att den kan vara både individuell och generell och ska benämnas karriärvägledning.
2. Ett förtydligande av elevers tillgång till individuell karriärvägledning.
3. Tydligare krav på att individuell karriärvägledning ska erbjudas vid vissa tillfällen.
4. Förstärkning av det generella karriärvägledningsperspektivet i olika ämnen.
5. Ett nytt obligatoriskt inslag med tilldelad tid, benämnt framtidsval, ska införas i grundskolan, grundsärskolan och specialskolan.

Inget av dessa förslag räcker enskilt för att åstadkomma den önskade förändringen och förslagen ska därför ses samlat. Härtill kommer ett antal förslag som utredningen bedömer utgöra förutsättningar för huvudförslagets genomförande och för att öka kvaliteten på karriärvägledningen: *Förtydligande av karriärvägledarens roll och ansvar*, *Tydligare styrning, ledning och samordning*, *Plan för samverkan*, *Kompetensutveckling för karriärvägledare, lärare och rektorer*, *Utökade möjligheter att utbilda sig till karriärvägledare* och *Digitalt vägledningsstöd*.

Förtydligande av vad vägledning är – individuell och generell karriärvägledning

Benämningar av det som i dag ingår i skolväsendets studie- och yrkesvägledning föreslås ändras och förtydligas i skollagen. Som det övergripande begreppet för all den verksamhet som en huvudman i skolväsendet är ansvarig för när det gäller att ge eleverna kunskap och kompetens inför val av framtida utbildnings- och yrkesverksamhet, föreslår utredningen *karriärvägledning*. Studie- och yrkesvägledare bör som en följd av det benämnas *karriärvägledare*. Det är också utredningens bedömning att det behöver förtydligas i skollagen att karriärvägledningen kan vara såväl individuell som generell.

I Skolverkets allmänna råd med kommentarer om arbetet med studie- och yrkesvägledning beskrivs vägledning i vid och i snäv bemärkelse. Dessa två begrepp har dock inte fått det genomslag som avsetts eftersom det finns en otydlighet i vad som innefattats i de två

begreppen. Utredningen föreslår att vägledning i vid bemärkelse ska benämnas *generell karriärvägledning* och vägledning i snäv bemärkelse ska benämnas *individuell karriärvägledning* och att dessa båda begrepp införs i skollagen. Detta görs i syfte att tydliggöra att elever ska ha tillgång till båda dessa former av karriärvägledning. Med generell karriärvägledning avses den verksamhet som bidrar till att utveckla elevernas kunskaper om arbetslivet och om villkoren på arbetsmarknaden t.ex. undervisning, studiebesök, praktisk arbetslivsorientering (prao), arbetsplatsförlagt lärande (apl) och andra aktiviteter som ger underlag för att fatta beslut om framtida studie- och yrkesval. Den generella vägledningen ska också syfta till att utveckla elevernas karriärkompetens, dvs. den kompetens som behövs för att på strukturerade sätt samla, analysera, sätta samman och organisera utbildnings- och yrkesinformation i relation till egna intressen, förmågor och drivkrafter.

Med individuell karriärvägledning avses den vägledning som ges i form av vägledningssamtal, enskilt eller i mindre grupper. I vägledningssamtalet är det den enskilde individen som ska stå i fokus och få möjlighet att reflektera över sig själv i relation till olika möjliga utbildningsvägar. Detta gäller även om samtalet ges i mindre grupp. Den individuella vägledningen kan med fördel bygga på de kunskaper och färdigheter som eleven har utvecklat inom den generella karriärvägledningen.

Utredningen har valt att använda begreppet *karriär* eftersom det är det begrepp som används vid benämning av företeelser kopplade till studie- och yrkesvägledning i den akademiska vägledningsslitteraturen och i övriga vägledningssammanhang, såväl nationellt som internationellt. Genom att använda ett vedertaget begrepp som används i andra vägledningssammanhang, också utanför skolan, lyfts skolans vägledning som företeelse. Ett begrepp som används i forskning signalerar också vikten av att vägledning, liksom all annan utbildning, ska vila på vetenskaplig grund och beprövad erfarenhet.

Förtydligande av elevers tillgång till individuell karriärvägledning

Då utredningen har konstaterat stora variationer när det gäller elevers tillgång till vägledning föreslår utredningen att bestämmelserna i skollagen ska tydliggöras och förstärkas. Utredningens förslag innebär ett tydliggörande av att eleverna ska ha tillgång till både individuell och generell karriärvägledning och att omfattningen av den individuella karriärvägledningen ska anpassas efter elevens behov och förutsättningar.

Samhällsutvecklingen och de snabba förändringarna på arbetsmarknaden medför att människor ställs inför allt svårare vägval och krav på att återkommande utbilda sig. För att eleverna ska klara sådana omställningar krävs att de utvecklar särskilda kompetenser. Karriärvägledning har därför en viktig roll när det gäller att rusta barn, ungdomar och vuxna för ett allt mer föränderligt och komplext arbetsliv. Samtidigt som förändringarna på arbetsmarknaden är snabba erbjuds individen ökade valmöjligheter. Det ställer krav på individen att kunna hantera information om ett stort antal valmöjligheter och att kunna välja strategiskt. En förutsättning för att eleverna ska kunna utnyttja den stora frihet och de möjligheter till egna val som erbjuds är att de får adekvat kunskap om utbildningsutbud och yrkesinriktningar, såväl utifrån sina intressen och förutsättningar som i förhållande till arbetsmarknadens behov.

Den nuvarande regleringen av studie- och yrkesvägledningen är alltför övergripande och ger inte huvudmän och rektorer tillräckligt tydlig ledning i vad som förväntas av dem. I många fall tolkar huvudmännen inte regelverket i enlighet med de bakomliggande intentionerna om att eleverna ska ha tillgång till vägledning efter behov och att det är hela skolans ansvar att på olika sätt ge kunskaper så att eleverna kan göra väl underbyggda val. Utredningen föreslår därför olika förtydliganden av regelverket i syfte att klargöra vad elever och presumtiva elever ska ha tillgång till, vad de ska erbjudas, vem som ska erbjuda vad och i vilken omfattning.

Utredningen har övervägt olika alternativ för att säkerställa att eleverna verkligen får den vägledning de behöver. Ett sådant alternativ är införandet av en garanterad miniminivå i form av ett lägsta antal tillfällen per elev för individuell vägledning. En miniminivå skulle visserligen säkra tillgången till just det antalet tillfällen men

det finns också en risk att minimivån blir normen och att de elever som är i behov av fler tillfällen inte skulle få det. Utredningen föreslår i stället att regleringen förtydligas och kompletteras så att det framgår vad det är som eleven ska ha tillgång till och vid vilka tillfällen. Den nu gällande regleringen föreskriver att eleverna ska ha *tillgång till personal* med vägledningskompetens efter behov. Utredningen föreslår i stället en rakare skrivning om att eleverna ska ha *tillgång till karriärvägledning* och att karriärvägledningen ska anpassas efter elevernas behov. Detta förslag är utgångspunkten för utredningens övriga förslag som syftar till att tydliggöra vad elever och presumtiva elever har rätt till, vem som ska göra vad och vilka krav som ska ställas på huvudmännen.

Skärpning av kraven på att erbjuda individuell karriärvägledning vid vissa tillfällen

För att ytterligare säkerställa elevers tillgång till vägledning föreslår utredningen att det införs bestämmelser om att individuell karriärvägledning ska erbjudas vid vissa tillfällen och till följande elevgrupper:

- elever i grundskolan och motsvarande skolformer inför val till gymnasieskolan eller gymnasiesärskolan,
- nyanlända elever som börjar i högstadiet i grundskolan eller specialskolan samt på språkinträdning i gymnasieskolan inför upprättandet av den individuella studieplanen,
- elever på språkinträdning i gymnasieskolan som har fullföljt sin utbildning och som på grund av sin ålder enligt 15 kap. 5 § skollagen inte kan påbörja en annan utbildning i gymnasieskolan, och
- elever som avser att avsluta sin gymnasieutbildning eller gymnasiesärskoleutbildning i förtid eller riskerar att inte erhålla en gymnasieexamen i gymnasieskolan.

Utpekandet av dessa tillfällen och elevgrupper ska dock inte medföra att andra elevgrupper förbises. Utredningens förslag innebär att alla elever ska, som ovan beskrivits, ha tillgång till karriärvägledning efter

behov även om vissa elevgrupper ges en särskild rätt vid specifika tillfällen.

Valet till gymnasieskolan och en fullföljd gymnasieutbildning har fått en allt större betydelse för elever. I de flesta sammanhang krävs en gymnasieexamen för att etablera sig på arbetsmarknaden. Undersökningar visar att elever som inte får tillräcklig individuell karriärvägledning löper högre risk att hoppa av eller att byta program. Utredningen gör därför bedömningen att elevens rätt till individuell karriärvägledning inför valet till gymnasieskolan och gymnasiesärskolan behöver säkerställas i särskild ordning. Detta ska ses i kombination med förtydligandet i skollagen om att karriärvägledningen ska anpassas efter elevens behov och förutsättningar. Det ska också ses i kombination med de förslag kring stärkt generell karriärvägledning som beskrivs i de följande avsnitten.

Karriärvägledningen är särskilt betydelsefull för nyanlända elever eftersom de ofta saknar kunskap om det svenska utbildningssystemet och om den svenska arbetsmarknadens utformning och kompetenskrav. Utredningen föreslår därför att nyanlända elever som tas emot i högstadiet i grundskolan och specialskolan ska erbjudas karriärvägledning i samband med att den individuella studieplanen upprättas. Utredningen föreslår även att nyanlända elever som börjar i gymnasieskolan ska erbjudas karriärvägledning i samband med att deras individuella studieplan upprättas. Likaså föreslås att de elever som har fullföljt sin utbildning på språkinträdning i gymnasieskolan och som på grund av sin ålder inte kan fortsätta sin utbildning i gymnasieskolan, ska erbjudas individuell karriärvägledning om fortsatta utbildningsmöjligheter.

Ytterligare en grupp som har ett särskilt behov av vägledningsinsatser är de elever som riskerar att slutföra sin utbildning på ett nationellt gymnasieprogram utan att erhålla en gymnasieexamen. Många unga som fullföljer sin utbildning med endast ett studiebevis saknar kunskap om vad som krävs för att de ska få en examen och hur de kan nå dit. Behov av karriärvägledning finns även för de elever som vill avbryta eller faktiskt avbryter sin utbildning i förtid. Elever som avbrutit sin utbildning kan ha svårt att finna andra vägar till studier eller arbete och riskerar livslångt utanförskap. Utredningen föreslår därför att det införs en skyldighet att erbjuda individuell karriärvägledning till elever som avser att avsluta sin gymnasieutbildning eller gymnasiesärskoleutbildning i förtid. Samma skyldighet föreslås gälla

för elever i gymnasieskolan som riskerar att efter fullföljd utbildning inte erhålla en gymnasieexamen.

Förstärkning av det generella karriärvägledningsperspektivet i olika ämnen

För att elever tidigt ska förberedas för aktiva livsval och för att stärka karriärvägledningens integrering i undervisningen föreslås att karriärvägledningsperspektivet ska stärkas i grundskolans, grundsärskolans, specialskolans och sameskolans ämnen samt i gymnasieskolans och gymnasiesärskolans inledande kurser i ämnet samhällskunskap. För att elever tidigt ska förberedas för aktiva livsval och för att stärka karriärvägledningens integrering i undervisningen föreslås att karriärvägledningsperspektivet ska stärkas i grundskolans, grundsärskolans, specialskolans och sameskolans ämnen samt i gymnasieskolans och gymnasiesärskolans inledande kurser i ämnet samhällskunskap.

Enligt läroplanerna för grundskolan och motsvarande skolformer ska eleverna utveckla kunskaper och kompetenser som förbereder dem för studier och arbetsliv och som gör dem rustade att göra medvetna val inför framtiden. I det ingår att vidga elevernas perspektiv och visa på alternativ till traditionella studie- och yrkesval grundande på kön, kulturell och social bakgrund. För att detta ska vara möjligt krävs att lärprocessen börjar tidigt och pågår kontinuerligt under hela skoltiden. Det räcker inte med att karriärvägledaren försöker förmedla detta vid de individuella vägledningssamtalen utan lärprocessen måste ges utrymme i skolans generella karriärvägledning.

Även om det finns exempel på lärare som tillsammans med studie- och yrkesvägledare väver in vägledningsfrågor i undervisningen är det utredningens bedömning att frågor som rör arbetslivet inte fått det genomslag och utrymme i undervisningen som lagstiftaren avsett. Orsakerna till detta är flera. En är att det i dag saknas utrymme i utbildningen där eleverna ges nödvändiga kunskaper om hur arbetslivet fungerar, vilka utbildningsvägar som finns och hur man blir medveten om sina egna styrkor och intressen i förhållande till de möjligheter som står till buds. En annan orsak till att vägledningsfrågor sällan integreras i undervisningen är att många lärare tycker att det är svårt och saknar stöd för genomförandet. Stödet i kurs- och ämnesplaner är otillräckligt i förhållande till läroplanernas mål.

Det är endast undantagsvis beskrivet hur det centrala innehållet kan kopplas till frågor som rör yrken och arbetsliv. Då det har stor betydelse för elevernas motivation att se kopplingen mellan skolans ämnesundervisning och olika yrkesområden, finns det all anledning att öka möjligheterna och tillfällena för sådana kopplingar. Utredningen föreslår därför att kurs- och ämnesplaner ses över så att centralt innehåll och kunskapskrav kopplas till frågor som rör samhälls- och arbetsliv.

Tilldelning av tid för generell karriärvägledning i form av framtidsval

Utredningen bedömer att en förstärkning av arbetslivskopplingen i kurs- och ämnesplaner inte räcker för att säkra den generella karriärvägledningen. Utredningen föreslår därför att det kombineras med att det införs ett nytt obligatoriskt inslag i utbildningen i grundskolan, grundsärskolan och specialskolan som benämns *framtidsväl*. Framtidsväl föreslås omfatta 80 timmar på högstadiet med ett nationellt fastställt innehåll uppdelat på tre olika kunskapsområden: val och framtidsplanering, arbetsliv och samhälle samt utbildningsvägar och yrkesområden. Utredningen föreslår att Skolverket ska få i uppdrag att ta fram det närmare innehållet. Utredningen föreslår även att elevens val ska minskas med motsvarande omfattning, dvs. 80 timmar samt att begreppet undervisningstid i grundskolan, grundsärskolan och specialskolan ska innefatta såväl undervisning i ämnen som tid för framtidsval.

I denna utrednings direktiv anges att utredaren ska analysera hur undervisningen inom kunskapsområdet arbetslivskunskap kan stärkas. Utredningen har övervägt olika alternativ för att stärka undervisningen inom kunskapsområdet. Ett alternativ har varit att föreslå inrättandet av ett nytt ämne, ett annat att utöka ett redan befintligt ämne, i det här fallet samhällskunskap. Utredningen föreslår efter dessa överväganden att kunskapsområdet införs som en del av utbildningen utan att vara ett nytt ämne eller en del av ett befintligt ämne och att karriärvägledaren bör vara den som ansvarar för genomförandet. För att säkra detta genomförande är det nödvändigt att det finns tilldelad tid som garanteras i timplanen. Som namn på det nya obligatoriska

inslaget föreslår utredningen *framtidssval* som signalerar att kunskapsområdet har ett brett perspektiv och innefattar mer än det som endast rör arbetslivet. I framtidssval bör ingå att ge utrymme för utveckling av kunskaper om arbetsliv, kopplingen mellan utbildning och arbete, tillgång och efterfrågan på arbetsmarknaden, rättslig reglering m.m. Härutöver bör det ge möjlighet för eleverna att erövra de kompetenser som är nödvändiga för att kunna röra sig inom flexibla utbildningssystem och arbetsmarknader. Det bör ge eleverna stöd i och verktyg för att lära känna sig själva och bli medvetna om sina personliga egenskaper, intressen, värderingar, attityder, kompetenser och förmågor. I kunskapsområdet bör också ingå att göra elever medvetna om vad som påverkar de val de gör för att de ska kunna förstå sig själva i förhållande till en tänkt framtid. Framtidssval ska ses som en form av generell karriärvägledning som ska komplettera övriga former och bidra till att utveckla och bredda elevens kunskaper om samhälls- och arbetsliv inför kommande studie- och yrkesval.

Förtydligande av karriärvägledarens roll och ansvar

Utredningen föreslår att studie- och yrkesvägledare ska benämnas karriärvägledare och att karriärvägledarens uppgifter ska tydliggöras i skollagen. Bl.a. föreslås att det ska framgå av skollagen att den individuella karriärvägledningen ska utföras av en karriärvägledare. Förslagen om en ändring av benämningarna innebär även följdändringar i bilaga 2 till högskoleförordningen vad gäller benämningen studie- och yrkesvägledarexamen, som ska ändras till karriärvägledarexamen.

I skollagen finns i dag inga uttryckliga bestämmelser som reglerar studie- och yrkesvägledaren och hans eller hennes ansvarsområde. I läroplanerna framgår dock att studie- och yrkesvägledaren, eller den personal som fullgör motsvarande uppgifter, har ansvar för vissa vägledande uppgifter. Många av de studie- och yrkesvägledare som utredningen har mött har lyft vikten av att vägledares arbetsuppgifter preciseras i författningarna både för att stärka professionen och för att bidra till att vägledningen får tydligare ställning i skolan. Utvärderingar och uppföljningar visar att förväntningarna på vad studie- och yrkesvägledning kan åstadkomma är låga. Det är också utredningens uppfattning att den på många håll låga kunskapen om

vad studie- och yrkesvägledaren kan bidra med leder till otydlighet och bristande kvalitetsuppföljning. Utredningen föreslår att karriärvägledarens uppgifter ska tydliggöras genom att det införs bestämmelser om karriärvägledarens uppgifter i skollagen. Därigenom kan karriärvägledningen stärkas och kvaliteten ökas. Det eleverna har rätt till kan tydliggöras, liksom ansvarsfördelningen och kraven på huvudmännen.

I dagsläget finns inte något direkt bindande krav på avlagd yrkesexamen för anställning som vägledare även om det krävs att den sökande ska ha utbildning avsedd för sådan verksamhet. Det stora ansvar som läggs på karriärvägledarna förutsätter dock att de innehar specifik kunskap och kompetens. Då det redan i dag råder brist på utbildade vägledare och utredningens förslag förutsätter tillgång till vägledare med utbildning och kompetens, är det inte lämpligt att samtidigt skärpa kraven för anställning. Utredningen bedömer dock att det på sikt, när behovet av utbildade karriärvägledare är tillgodosett, bör införas krav på att den sökande, för att få anställas utan tidsbegränsning som karriärvägledare, ska ha en karriärvägledarexamen eller en utbildning som kan anses motsvara kraven i en sådan examen, i skollagen.

Tydligare styrning, ledning och samordning

Utredningen föreslår att huvudmannen ska ha en plan för karriärvägledning. Planen ska innehålla en redogörelse för hur elevernas behov av karriärvägledning ska tillgodoses och hur arbetet med karriärvägledningen ska samordnas.

Att styrningen av studie- och yrkesvägledningen är svag eller obefintlig har konstaterats i flera studier och granskningar. Regelverket uppfattas som otydligt och alltför övergripande och ger inte huvudmän och rektorer tillräckligt tydlig ledning i vad som förväntas av dem. Utredningen visar att det inte finns någon given modell för hur ansvaret för studie- och yrkesvägledningen bäst fördelas eller vilka organisations- och resursfördelningsmodeller som är mest lämpliga. Detta är och måste vara beroende av hur de lokala förutsättningarna och behoven ser ut hos respektive huvudman och därmed vara upp till varje huvudman att besluta om. Denna frihet är dock kopplat till ett ansvar. De beslut som huvudmannen fattar måste vara grundade

i en medveten bedömning och analys av de egna förutsättningarna och behoven. Utredningen konstaterar att de grundläggande styrningsmekanismer som krävs för att kunna planera, organisera och dimensionera arbetet med studie- och yrkesvägledningen så att behoven tillgodoses, saknas hos många huvudmän och på många skolor. Samtidigt visar utredningen att hos de huvudmän där man har en plan för arbetet med studie- och yrkesvägledningen, som genomsyrar alla nivåer hos huvudmannen, finns bättre förutsättningarna att uppnå de nationella målen. När huvudmannen aktivt har tagit ställning till hur man vill organisera vägledningsverksamheten och hur man vill fördela resurser och ansvar, ökar elevernas möjligheter att få den vägledning som de behöver för att kunna göra underbyggda val av utbildning och yrke.

För att säkerställa ett aktivt ansvarstagande och för att öka förutsättningarna för en likvärdig, långsiktig och systematisk karriärvägledning hos alla huvudmän föreslår utredningen att det i skollagen införs krav på att huvudmannen ska ha en plan för karriärvägledning. Planen ska vara framåtsyftande. Utredningen bedömer att även andra delar av huvudmannens arbete med karriärvägledning med fördel bör dokumenteras i planen. Arbetet med planen bör ske som en del av det systematiska kvalitetsarbetet och innehålla uppgifter om hur huvudmannen organiserar karriärvägledningen. Huvudmannen behöver också aktivt ta ställning till hur vägledningsresurserna ska fördelas. Eftersom elevernas behov av vägledning varierar och skolor har olika elevsammansättningar utifrån socioekonomiska perspektiv är det nödvändigt att både elevers och skolenheters behov kartläggs och analyseras och att vägledningsresurserna fördelas därefter. Utredningen bedömer därför att planen bör innehålla uppgifter om hur vägledningsresurserna fördelas efter skolenheternas och elevernas olika förutsättningar och behov.

Vidare bör planen innehålla uppgifter om hur verksamheterna ska motverka att eleverna begränsas i val av utbildning och yrkesverksamhet utifrån föreställningar om kön och social eller kulturell bakgrund.

Då det finns många uppgifter inom karriärvägledningen som skulle vinna på att samordnas av huvudmannen för att undvika merarbete för varje enskild skolenhet och vägledare, föreslår utredningen att det av planen även ska framgå hur en sådan samordning ska ske.

Samverkan

Huvudmannens plan för karriärvägledningen föreslås även innehålla en redogörelse för hur samverkan med det omgivande samhället ska ske.

Trots att många påtalar behovet och värdet av samverkan mellan skolan och externa aktörer som t.ex. lokala näringsidkare och föreningar, utbildningsanordnare och Arbetsförmedlingen, har det funnits svårigheter att genomföra detta i praktiken. En väl organiserad samverkan kan leda till att resurser används mer effektivt och ger en ökad samhällsnytta. Vinsterna med en väl fungerande samverkan kan vara stora. Det handlar om att till exempel få hjälp med att hålla sig uppdaterad därmed stimuleras. Samverkan kan också leda till att fler elever snabbare kommer ut i arbetslivet och får egen försörjning. Utredningen bedömer därför att frågan om samverkan är av så stor vikt att den bör bli föremål för systematisk och långsiktig planering i huvudmannens plan för karriärvägledningen.

Kompetensutveckling för karriärvägledare, lärare och rektorer

För att stärka den generella karriärvägledningen i skolväsendet och för att underlätta genomförandet av utredningens förslag bedömer utredningen att det krävs kompetensutvecklande insatser för karriärvägledare, lärare och rektorer. Utredningen föreslår därför att Skolverket och Specialpedagogiska skolmyndigheten ska få i uppdrag att ta fram sådana insatser. Utredningen föreslår även ändringar av examensbeskrivningarna för grund- och ämneslärarutbildningar som innebär att krav på kunskaper om ämnesspecifika perspektiv på karriärvägledning i undervisningen införs.

Utredningens förslag om att stärka karriärvägledningsperspektivet i skolans kurs- och ämnesplaner behöver kompletteras med satsningar på kompetensutveckling för de undervisande lärarna. Likaså behöver lärarutbildningen kompletteras med moment som syftar till att utveckla de blivande lärarnas karriärvägledningskunskaper. Många lärare upplever att det är svårt att integrera den vida vägledningen i undervisningen och det finns därför behov av kompetensutveckling och stöd när det gäller hur ämnet kan kopplas till frågor som rör utbildning, arbetsliv och samhällsutveckling och på vilket sätt den

egna undervisningen kan bidra till denna koppling, Lärare behöver verktyg för hur man kan väva in kunskaper om arbetslivet och det omgivande samhället i undervisningen och hur de kan arbeta för att öka elevers självkänedom, utmana deras föreställningar och vidga deras perspektiv.

Utredningens förslag om införande av framtidsval ställer också nya krav på karriärvägledarna. Även om utredningen gör bedömningen att vägledare i dag har goda förutsättningar att genomföra framtidsval kan de ändå behöva kompetensutvecklingsinsatser. En ökad kompetens hos verksamma karriärvägledare kan ytterligare bidra till att eleverna utvecklar och breddar sina kunskaper om samhälls- och arbetsliv inför kommande studie- och yrkesval.

En särskilt utsatt målgrupp är elever med funktionsnedsättning och vägledning av dessa elever ställer särskilda krav på kunskap och kompetens. Att karriärvägledning anpassas efter målgruppens behov är avgörande för elevernas möjligheter att övergå från skola till arbete.

Utredningen konstaterar att styrningen och ledningen av studie- och yrkesvägledningen brister och att det systematiska kvalitetsarbetet sällan innefattar skolans vägledningsverksamhet. När de som styr och leder inte har tillräckliga kunskaper om karriärvägledningens betydelse för elever, ges vägledningen inte rätt förutsättningar. Risken är stor att sådana brister drabbar de elever som har svårast att orientera sig i utbildningssystemet. Det är därför viktigt att även rektorer har kunskap om vilka möjligheter skolans arbete med karriärvägledning innebär och hur arbetet kan organiseras och genomföras.

Utredningen förslår därför att Skolverket och Specialpedagogiska skolmyndigheten ges i uppdrag att ta fram kompetensutvecklingsinsatser för verksamma karriärvägledare, lärare och rektorer. Syftet med insatserna ska vara att stärka karriärvägledningen i skolväsendet.

Utökade möjligheter att utbilda sig till karriärvägledare

För att säkra tillgången till utbildade karriärvägledare föreslår utredningen att de lärosäten som i dag erbjuder studie- och yrkesvägledarprogrammet ska tillföras medel för att utöka antalet platser på grundnivå. Dessa lärosäten föreslås även få ett samordnat uppdrag för att se över innehållet i utbildningen på grundnivå. I uppdraget ska det också ingå att utreda och lämna förslag på hur fler kan ges möjlighet

att disputerade inom karriärvägledning. Vidare ska det ingå i det samordnade uppdraget att se över hur fler lärosäten, med relevanta förutsättningar, kan erbjuda den kortare utbildningen till studie- och yrkesvägledare som riktar sig till personer med annan högskoleutbildning. Utredningen föreslår också att något av lärosätena som erbjuder utbildning till studie- och yrkesvägledare ska tillföras medel för att samordna och erbjuda vidareutbildning för verksamma vägledare som utan avsedd utbildning, i enlighet med vidareutbildning för lärare (VAL).

I dagsläget råder brist på studie- och yrkesvägledare med studie- och yrkesvägledarutbildning inom skolväsendet. En förutsättning för att utredningens olika förslag ska kunna genomföras och för att öka kvaliteten på karriärvägledningen är att antalet utbildade karriärvägledare ökar. Utredningen uppskattar att det kommer att behöva utbildas cirka 475 nya vägledare endast för att utredningens förslag ska kunna genomföras. För att detta ska bli möjligt föreslår utredningen flera olika åtgärder.

Studie- och yrkesvägledarprogrammet erbjuds vid Malmö universitet, Stockholms universitet och Umeå universitet. 250 studerande antas per år. Samtliga utbildningar har betydligt fler sökande än antalet platser. Trots stor belastning på nuvarande utbildning bedömer utredningen att det finns goda möjligheter för att öka antalet utbildningsplatser och föreslår att medel tillförs för detta.

Utredningen föreslår också att innehållet i utbildningen på grundnivå ses över. Samhället förändras och i takt med att nya behov uppstår behöver även utbildningsväsendet förändras och anpassas. Studie- och yrkesvägledarutbildningen har inte setts över på många år och utredningen har i sitt arbete funnit att det finns ett behov av att se över både innehåll och omfattning. Möjligheterna att efter grundutbildningen fördjupa sig och kanske övergå till en forskarutbildning behöver också förstärkas och utökas. Utredningen föreslår därför att det i översynen bör ingå att utreda och lämna förslag på hur fler disputerade inom studie- och yrkesvägledning kan tillskapas.

Utredningen bedömer vidare att det måste finnas möjlighet för andra yrkeskategorier att utbilda sig till karriärvägledare. I dag erbjuds den möjligheten vid Umeå universitet som anordnar en utbildning som syftar till en studie- och yrkesvägledarexamen och som vänder sig till personer med lärarutbildning, eller annan relevant examen, som omfattat minst 180 högskolepoäng. Söktrycket till de 30 platserna är

mycket stort. Utredningen föreslår därför att Malmö universitet, Stockholms universitet och Umeå universitet får ett samordnat uppdrag att se över hur fler lärosäten med relevanta förutsättningar kan erbjuda den kortare utbildningen till karriärvägledare som riktar sig till personer med annan högskoleutbildning kan utökas.

En stor del av de personer som i dag arbetar som vägledare i skolväsendet saknar studie- och yrkesvägledarutbildning.

En fortbildning för verksamma studie- och yrkesvägledare som saknar utbildning och som leder till en karriärvägledarexamen skulle möjliggöra för dessa att få en tillsvidareanställning som karriärvägledare. Utredningen bedömer att en sådan fortbildning skulle kunna ha ett likande upplägg som VAL, vidareutbildning av lärare, som organiseras vid åtta olika lärosäten i dag, där Umeå universitet har ett samordnande ansvar. Utredningen föreslår därför att något av de lärosäten som erbjuder utbildning till vägledare ska få ett nationellt samordnande uppdrag att ansvara för att planera och genomföra en sådan utbildning.

För de personer som redan har en avslutad eller påbörjad utbildning kan det vara ett stort steg att åter börja studera med ytterligare studieskulder som följd. För att göra det mer attraktivt för personer med annan utbildning eller för de som arbetar som vägledare utan att ha avsedd utbildning, att söka sig till de korta utbildningarna bedömer utredningen att man bör överväga att också införa ett tillfälligt utbildningsbidrag eller att erbjuda det högre bidraget inom studiestödet, i likhet med det som erbjuds studerande som studerar på KPU som leder till en ämneslärarexamen.

Digitalt vägledningsstöd

För att säkra tillgången till ett opartiskt, heltäckande och interaktivt digitalt stöd för vägledningsfrågor föreslår utredningen att Skolverket får i uppdrag att se över befintliga digitala verktyg och föreslå hur systemen kan utvecklas och anpassas efter elevernas behov. I uppdraget bör även ingå att se över hur möjligheten till interaktivitet på bästa sätt kan tillhandahållas. Ansvaret för utveckling och förvaltning av en sådan interaktiv digital tjänst bör på sikt framgå av Skolverkets instruktion.

I en tid då människor i allt högre utsträckning förlitar sig på digital information inom en mängd olika områden, både privat och i arbetet, är det viktigt att det finns tillgång till sådan information även

inför val av studier och arbete. Arbetslivets innehåll förändras i snabb takt och till följd av det även kraven på kvalifikationer. Nya utbildningar tillkommer och människor växlar allt oftare spår i yrkeslivet. Detta ställer stora krav på att den nätbaserade informationen är tillförlitlig, aktuell och neutral. Skolans vägledningsresurser är i många fall knappa och digitala verktyg som ger stöd för interaktiv kommunikation skulle kunna komplettera skolans studie- och yrkesvägledning och göra den mer effektiv.

Som beskrivits ovan finns en rad olika webbplattformar som erbjuder information och vägledningsstöd och några kommuner erbjuder också möjlighet att chatta med vägledare inom vuxenutbildningen. Många upplever dock att den digitala informationen om utbildningsvägar, yrkesinriktningar och arbetsmarknadsutsikter är splittrad och svår att överblicka. Det kan också vara svårt att avgöra om informationen är heltäckande, opartisk och objektiv. En person som söker webbaserad information och vägledning ser kanske inte skillnaden mellan olika webbplatser och gör sin sökning utan att kunna bedöma dess ursprung. Det finns också behov av att kunna ställa frågor och att på olika sätt interagera med en tillförlitlig digital tjänst på det sätt som är möjligt i de nordiska grannländerna. Sådana möjligheter till e-vägledning saknas på många håll i Sverige, trots att den skulle kunna göra vägledning tillgänglig för betydligt fler och samtidigt frigöra vägledare för fysiska möten. För att en sådan tjänst ska kunna erbjudas behöver informationsinhämtningen samordnas mellan berörda myndigheter så att respektive digital tjänst baseras på gemensamt standardiserad information.

Det är utredningens bedömning att en sådan tjänst bör säkras och uppdateras av Skolverket som har överblick och unika kunskaper om det innehåll och den utformning som en sådan tjänst av hög kvalitet kräver. Ansvaret för en sådan tjänst behöver tilldelas genom ett långsiktigt uppdrag och på sikt föreslår utredningen att det av Skolverkets instruktion ska framgå att myndigheten särskilt har ett ansvar för att tillhandhålla ett interaktivt digitalt verktyg som stödjer val av studier och yrken anpassat till elever, vårdnadshavare och presumtiva elever. Det digitala verktyget bör vara neutralt och transparent och kunna kopplas ihop med andra myndigheters digitala verktyg som stödjer vägledning.

1 Författningsförslag

1.1 Förslag till lag om ändring i skollagen (2010:800)

Härigenom föreskrivs i fråga om skollagen (2010:800)

dels att 2 kap. 29 och 30 §§, 3 kap. 12 g §, 10 kap. 4 och 5 §§, 11 kap. 6 och 7 §§, 12 kap. 4 och 5 §§, 20 kap. 10 a och 30 §§ och 21 kap. 10 a §, och rubriken närmast före 2 kap. 29 §, 10 kap. 4 §, 11 kap. 6 §, 12 kap. 4 §, 20 kap. 10 a och 30 §§ och 21 kap. 10 a § ska ha följande lydelse,

dels att det ska införas nio nya paragrafer, 2 kap. 29 a och 29 b §§, 10 kap. 8 b §, 11 kap. 11 a §, 12 kap. 8 b §, 15 kap. 20 a §, 17 kap. 14 b och 14 c §§ och 18 kap. 20 a §, och närmast före 2 kap. 29 b §, 10 kap. 8 b §, 11 kap. 11 a §, 12 kap. 8 b §, 15 kap. 20 a §, 17 kap. 14 b § och 18 kap. 20 a § nya rubriker av följande lydelse.

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

2 kap.

Studie- och yrkesvägledning

Karriärvägledning

29 §

Elever i alla skolformer utom förskolan och förskoleklassen ska ha tillgång till *personal med sådan kompetens* att deras behov av *vägledning* inför val av framtida utbildnings- och yrkesverksamhet kan tillgodoses. Även den som avser att påbörja en utbildning ska ha tillgång till *vägledning*.

Elever i alla skolformer utom förskolan och förskoleklassen ska ha tillgång till *karriärvägledning, såväl individuell som generell, så* att deras behov inför val av framtida utbildnings- och yrkesverksamhet kan tillgodoses. Även den som avser att påbörja en utbildning ska ha tillgång till *individuell karriärvägledning*.

Med individuell karriärvägledning avses den vägledning som ges i form av vägledningssamtal. Omfattningen av den individuella karriärvägledningen ska anpassas efter elevens behov och förutsättningar. Individuell karriärvägledning ska erbjudas vid vissa tillfällen som framgår av särskilda föreskrifter i denna lag eller andra författningar.

Med generell karriärvägledning avses den verksamhet som, utöver individuell karriärvägledning, bidrar till att ge eleverna kunskap och kompetens inför val av framtida utbildnings- och yrkesverksamhet.

29 a §

Huvudmannen ska se till att det upprättas en plan för karriärvägledning. Planen ska innehålla en redogörelse för hur elevernas behov av karriärvägledning ska tillgodoses och hur arbetet med karriärvägledningen ska samordnas. Av planen ska det även framgå hur samverkan med det omgivande samhället ska ske.

Karriärvägledare

29 b §

Individuell karriärvägledning ska utföras av en karriärvägledare.

I grundskolan, grundsärskolan och specialskolan ska den generella vägledning som ges i form av

framtidsval enligt 10 kap. 4 §, 11 kap. 6 § och 12 kap. 4 § genomförs av en karriärvägledare.

30 §

För att få anställas utan tidsbegränsning för studie- och yrkesvägledning ska den sökande ha en utbildning avsedd för sådan verksamhet.

Den som inte uppfyller kravet enligt första stycket får anställas för studie- och yrkesvägledning för högst ett år i sänder.

För att få anställas utan tidsbegränsning som karriärvägledare ska den sökande ha en utbildning avsedd för sådan verksamhet.

Den som inte uppfyller kravet enligt första stycket får anställas som karriärvägledare för högst ett år i sänder.

3 kap.

12 g §¹

För en nyanländ elev som har tagits emot inom skolväsendet i högstadiet i grundskolan eller specialskolan och vars kunskaper har bedömts enligt 12 c §, ska en individuell studieplan upprättas senast inom två månader från mottagandet.

Studieplanen ska vara långsiktig och beskriva hur eleven ska uppnå behörighet till gymnasieskolans nationella program utifrån elevens mål. Den ska innehålla uppgifter om utbildningens huvudsakliga innehåll och planerade stödåtgärder.

Studieplanen ska revideras löpande utifrån de bedömningar som görs av elevens ämneskunskaper.

Inför upprättandet av den individuella studieplanen ska eleven erbjudas individuell karriärvägledning.

¹ Senaste lydelse 2018:1303.

Ämnen

10 kap.

Utbildningens innehåll4 §²

Undervisningen ska omfatta följande ämnen:

- bild,
- engelska,
- hem- och konsumentkunskap,
- idrott och hälsa,
- matematik,
- musik,
- naturorienterande ämnen: biologi, fysik och kemi,
- samhällsorienterande ämnen: geografi, historia, religionskunskap och samhällskunskap,
- slöjd,
- svenska eller svenska som andraspråk, och
- teknik.

Härutöver ska det som ämnen finnas moderna språk som ska erbjudas varje elev inom ramen för språkval och, för elever som ska erbjudas modersmålsundervisning, modersmål.

Vidare ska det finnas elevens val och skolans val. Undervisningen i elevens val ska syfta till att fördjupa och bredda elevens kunskaper i ett eller flera ämnen. Skolans val får omfatta ett lokalt tillval, om Statens skolverk har godkänt en plan för undervisningen.

Utbildningen ska omfatta *undervisning* i följande ämnen:

- bild,
- engelska,
- hem- och konsumentkunskap,
- idrott och hälsa,
- matematik,
- musik,
- naturorienterande ämnen: biologi, fysik och kemi,
- samhällsorienterande ämnen: geografi, historia, religionskunskap och samhällskunskap,
- slöjd,
- svenska eller svenska som andraspråk, och
- teknik.

Vidare ska det finnas elevens val, skolans val och *framtiderval*. Undervisningen i elevens val ska syfta till att fördjupa och bredda elevens kunskaper i ett eller flera ämnen. Skolans val får omfatta ett lokalt tillval, om Statens skolverk har godkänt en plan för undervisningen. *Framtiderval ska syfta till att utveckla och bredda elevens kunskaper om arbetslivet och samhället inför kommande studie- och yrkesval.*

² Senaste lydelse 2017:620.

Regeringen eller den myndighet som regeringen bestämmer meddelar föreskrifter om framtidsval. Sådana föreskrifter får innebära att framtidsval endast ska finnas i vissa årskurser.

5 §³

Den totala undervisningstiden för varje elev i grundskolan ska vara minst 6 890 timmar.

Den totala undervisningstiden för varje elev i grundskolan ska vara minst 6 890 timmar. *I den totala undervisningstiden ingår tid för undervisning i ämnen och framtidsval.*

För en nyanländ elev och för en elev som avses i 3 kap. 12 c § andra stycket 2 ska den totala undervisningstiden efter ett beslut om placering i årskurs enligt 3 kap. 12 e § motsvara minst den tid som återstår för övriga elever i den årskursen under den kvarvarande skoltiden.

Regeringen får meddela föreskrifter om fördelning av undervisningstiden (timplan).

Karriärvägledning inför val till gymnasieskolan

8 b §

Varje elev i grundskolan ska erbjudas individuell karriärvägledning inför val till gymnasieskolan.

³ Senaste lydelse 2017:620.

11 kap.

ÄmnenUtbildningens innehåll

6 §

Undervisningen ska omfatta följande ämnen eller ämnesområden.

Ämnen:

- bild,
- engelska,
- hem- och konsumentkunskap,

- idrott och hälsa,
- matematik,
- musik,
- naturorienterande ämnen,
- samhällsorienterande ämnen,
- slöjd,
- svenska eller svenska som andraspråk, och

– teknik.

Ämnesområden:

- estetisk verksamhet,
- kommunikation,
- motorik,
- vardagsaktiviteter, och
- verklighetsuppfattning.

Utöver de ämnen och ämnesområden som anges i första stycket ska det som ämne finnas modersmål för de elever som ska erbjudas modersmålsundervisning.

Vidare ska det finnas elevens val och skolans val. Undervisningen i elevens val ska syfta till att fördjupa och bredda elevens kunskaper i ett eller flera ämnen eller ämnesområden.

Utbildningen ska omfatta *undervisning i* följande ämnen eller ämnesområden.

Ämnen:

- bild,
- engelska,
- hem- och konsumentkunskap,

- idrott och hälsa,
- matematik,
- musik,
- naturorienterande ämnen,
- samhällsorienterande ämnen,
- slöjd,
- svenska eller svenska som andraspråk, och

– teknik.

Ämnesområden:

- estetisk verksamhet,
- kommunikation,
- motorik,
- vardagsaktiviteter, och
- verklighetsuppfattning.

För elever som kan tillgoda göra sig hela eller delar av utbildningen i ämnen ska det dessutom finnas framtidsval. Framtidsval ska syfta till att utveckla och bredda elevens kunskaper om

arbetslivet och samhället inför kommande studie- och yrkesval.

Regeringen eller den myndighet som regeringen bestämmer meddelar föreskrifter om framtidsval. Sådana föreskrifter får innebära att framtidsval endast ska finnas i vissa årskurser.

7 §⁴

Den totala undervisningstiden för varje elev i grundsärskolan ska vara minst 6 890 timmar. För en elev i inriktningen träningsskolan ska den totala undervisningstiden dock vara minst 6 665 timmar.

Den totala undervisningstiden för varje elev i grundsärskolan ska vara minst 6 890 timmar. *I den totala undervisningstiden ingår tid för undervisning i ämnen och framtidsval eller ämnesområden.* För en elev i inriktningen träningsskolan ska den totala undervisningstiden dock vara minst 6 665 timmar.

För en nyanländ elev och för en elev som avses i 3 kap. 12 c § andra stycket 2 ska den totala undervisningstiden efter ett beslut om placering i årskurs enligt 3 kap. 12 e § motsvara minst den tid som återstår för övriga elever i den årskursen under den kvarvarande skoltiden.

Regeringen får meddela föreskrifter om fördelning av undervisningstiden (timplan).

Karriärvägledning inför val till gymnasiesärskolan

11 a §

Varje elev i grundsärskolan ska erbjudas individuell karriärvägledning inför val till gymnasiesärskolan.

⁴ Senaste lydelse 2017:620.

Ämnen

12 kap.

Utbildningens innehåll4 §⁵

Undervisningen ska omfatta följande ämnen:

- bild,
- engelska,
- hem- och konsumentkunskap,
- idrott och hälsa,
- matematik,
- naturorienterande ämnen: biologi, fysik och kemi,
- rörelse och drama eller musik,
- samhällsorienterande ämnen: geografi, historia, religionskunskap och samhällskunskap,
- slöjd,
- svenska eller svenska som andraspråk,
- teckenspråk, och
- teknik.

För hörande elever gäller att ämnet musik ersätter ämnet rörelse och drama. För elever som tagits emot enligt 7 kap. 6 § första stycket 1 och 3 gäller att ämnet svenska ersätter ämnet teckenspråk, om dessa elever inte har behov av teckenspråk.

Härutöver ska det som ämnen finnas moderna språk som ska erbjudas varje elev inom ramen för språkval och, för elever som ska erbjudas modersmålsundervisning, modersmål.

Vidare ska det finnas elevens val *och* skolans val. Undervisningen i elevens val ska syfta till att fördjupa och bredda elevens kunskaper i ett eller flera ämnen.

Utbildningen ska omfatta *undervisning* i följande ämnen:

- bild,
- engelska,
- hem- och konsumentkunskap,
- idrott och hälsa,
- matematik,
- naturorienterande ämnen: biologi, fysik och kemi,
- rörelse och drama eller musik,
- samhällsorienterande ämnen: geografi, historia, religionskunskap och samhällskunskap,
- slöjd,
- svenska eller svenska som andraspråk,
- teckenspråk, och
- teknik.

Vidare ska det finnas elevens val, skolans val *och framtidsval*. Undervisningen i elevens val ska syfta till att fördjupa och bredda elevens kunskaper i ett eller flera ämnen. *Framtidsval* ska syfta till att utveckla och bredda elevens

⁵ Senaste lydelse 2017:620.

kunskaper om arbetslivet och samhället inför kommande studie- och yrkesval.

Regeringen eller den myndighet som regeringen bestämmer meddelar föreskrifter om framtidsval. Sådana föreskrifter får innebära att framtidsval endast ska finnas i vissa årskurser.

5 §⁶

Den totala undervisningstiden för varje elev i specialskolan ska vara minst 8 070 timmar.

Den totala undervisningstiden för varje elev i specialskolan ska vara minst 8 070 timmar. *I den totala undervisningstiden ingår tid för undervisning i ämnen och framtidsval.*

För en nyanländ elev och för en elev som avses i 3 kap. 12 c § andra stycket 2 ska den totala undervisningstiden efter ett beslut om placering i årskurs enligt 3 kap. 12 e § motsvara minst den tid som återstår för övriga elever i den årskursen under den kvarvarande skoltiden.

Regeringen eller den myndighet som regeringen bestämmer kan med stöd av 8 kap. 7 § regeringsformen meddela föreskrifter om fördelning av undervisningstiden (timplan).

Karriärvägledning inför val till gymnasieskolan

8 b §

Varje elev i specialskolan ska erbjudas individuell karriärvägledning inför val till gymnasieskolan.

⁶ Senaste lydelse 2017:620.

15 kap.***Karriärvägledning*****20 a §**

Elever som avser att avsluta sin gymnasieutbildning i förtid eller riskerar att inte erhålla en gymnasieexamen ska erbjudas individuell karriärvägledning.

17 kap.***Karriärvägledning*****14 b §**

När en nyanländ elev tas emot på språkintröduktion ska eleven erbjudas individuell karriärvägledning inför upprättandet av den individuella studieplanen.

14 c §

För elever på språkintröduktion som har fullföljt sin utbildning och som på grund av sin ålder enligt 15 kap. 5 § inte kan påbörja en annan utbildning i gymnasieskolan ska individuell karriärvägledning om fortsatta utbildningsmöjligheter erbjudas.

18 kap.***Karriärvägledning*****20 a §**

Elever som avser att avsluta sin gymnasiesärskoleutbildning i förtid ska erbjudas individuell karriärvägledning.

20 kap.

Studie- och yrkesvägledning *Karriärvägledning*

10 a §

Hemkommunen är skyldig att se till att den som avser att påbörja utbildning på grundläggande nivå erbjuds *studie- och yrkesvägledning*.

Hemkommunen är skyldig att se till att den som avser att påbörja utbildning på grundläggande nivå erbjuds *individuell karriärvägledning*.

Studie- och yrkesvägledning *Karriärvägledning*

30 §

Hemkommunen är skyldig att se till att den som avser att påbörja utbildning i svenska för invandrare erbjuds *studie- och yrkesvägledning*.

Hemkommunen är skyldig att se till att den som avser att påbörja utbildning i svenska för invandrare erbjuds *individuell karriärvägledning*.

21 kap.

Studie- och yrkesvägledning *Karriärvägledning*

10 a §

Hemkommunen är skyldig att se till att den som avser att påbörja utbildning på grundläggande nivå erbjuds *studie- och yrkesvägledning*.

Hemkommunen är skyldig att se till att den som avser att påbörja utbildning på grundläggande nivå erbjuds *individuell karriärvägledning*.

1. Denna lag träder i kraft den 1 januari 2021.

2. Bestämmelserna i 10 kap. 4 och 5 §§, 11 kap. 6 och 7 §§ och 12 kap. 4 och 5 §§ ska tillämpas från den 1 juli 2022. Bestämmelserna i den äldre lydelsen ska dock tillämpas för elever som höstterminen 2022 påbörjar årskurs 8 eller en högre årskurs i grundskolan eller grundsärskolan eller årskurs 9 eller högre årskurs i specialskolan.

3. Övriga bestämmelser ska tillämpas från den 1 juli 2021.

1.2 Förslag till förordning om ändring i högskoleförordning (1993:100)

Härigenom föreskrivs att bilaga 2 till högskoleförordningen (1993:100)¹ ska ha följande lydelse.

-
1. Denna förordning träder i kraft den 1 januari 2021.
 2. Bestämmelserna i den nya lydelsen ska tillämpas i fråga om karriärvägledarexamen, grundlärarexamen och ämneslärarexamen som utfärdas efter utgången av juni 2021.
 3. Den äldre lydelsen av bestämmelserna ska tillämpas i fråga om studie- och yrkesvägledarexamen, grundlärarexamen och ämneslärarexamen som utfärdas före den 1 juli 2021.

¹ Förordningen omtryckt 1998:1003.

*Nuvarande lydelse**Föreslagen lydelse**Bilaga 2²*

EXAMENSORDNING

3. Förteckning över examina
-----*Studie- och yrkesvägledarexamen* *Karriärvägledarexamen*

-----YRKESEXAMINA
-----*Studie- och yrkesvägledarexamen* *Karriärvägledarexamen***Omfattning**

Studie- och yrkesvägledarexamen uppnås efter att studenten fullgjort kursfordringar om 180 högskolepoäng.

Omfattning

Karriärvägledarexamen uppnås efter att studenten fullgjort kursfordringar om 180 högskolepoäng.

Mål

För *studie- och yrkesvägledarexamen* ska studenten visa sådan kunskap och förmåga som krävs för att självständigt arbeta som *studie- och yrkesvägledare* inom skolväsendet.

Mål

För *karriärvägledarexamen* ska studenten visa sådan kunskap och förmåga som krävs för att självständigt arbeta som *karriärvägledare* inom skolväsendet.

Kunskap och förståelse

För *studie- och yrkesvägledarexamen* ska studenten

– visa kunskap om områdets vetenskapliga grund, kännedom om aktuellt forsknings- och utvecklingsarbete samt kunskap om sambandet mellan vetenskap och beprövad erfarenhet och sambandets betydelse för yrkesutövningen,

Kunskap och förståelse

För *karriärvägledarexamen* ska studenten

² Senaste lydelse 2018:1135.

- visa insikt i barns, ungdomars och vuxnas utveckling och lärande samt om individers och gruppers val och socialisation i ett perspektiv av livslångt lärande,
- visa kunskap om utbildning, arbetsliv och samhällsutveckling såväl nationellt som internationellt, och
- visa insikt om betydelsen av ett jämställdhetsperspektiv i studie- och yrkesvalssituationen samt på arbetsmarknaden.

Färdighet och förmåga

För *studie- och yrkesvägledarexamen* ska studenten

- visa förmåga att bidra till att förverkliga målen för skolväsendet,
- visa förmåga att analysera och förstå individers och gruppers studie- och yrkesval samt utifrån denna förmåga identifiera deras behov av stöd och utveckling,
- visa förmåga att tillämpa olika teorier och metoder för vägledning utifrån individers och gruppers behov,
- visa förmåga att inom sitt verksamhetsområde stödja övrig personal i deras studie- och yrkesorienterande insatser,
- visa förmåga att i samarbete med andra planera och utveckla stödinsatser för människor med särskilda svårigheter och behov för att underlätta inträde till studier och arbetsmarknad,
- visa förmåga att samla och kritiskt tolka information för att informera och vägleda ungdomar och vuxna inför framtida studier och arbete,
- visa förmåga att skapa och utveckla kontakter med olika intressenter i samhället av betydelse för verksamheten, och
- visa förmåga att såväl muntligt som skriftligt diskutera nya fakta inom *studie- och yrkesvägledningsområdet* med olika grupper och därmed bidra till utveckling av yrket och verksamheten.

Färdighet och förmåga

För *karriärvägledarexamen* ska studenten

- visa förmåga att såväl muntligt som skriftligt diskutera nya fakta inom *karriärvägledningsområdet* med olika grupper och därmed bidra till utveckling av yrket och verksamheten.

Värderingsförmåga och förhållningssätt

För *studie- och yrkesvägledarexamen* ska studenten

- visa självkänedom och empatisk förmåga,
- visa förmåga att inom området studie- och yrkesvägledning göra bedömningar med hänsyn till relevanta vetenskapliga, samhälleliga och etiska aspekter med särskilt beaktande av de mänskliga rättigheterna,
- visa insikt om betydelsen av lagarbete och samverkan med andra yrkesgrupper, och
- visa förmåga att identifiera sitt behov av ytterligare kunskap och att fortlöpande utveckla sin kompetens.

Självständigt arbete (examensarbete)

För *studie- och yrkesvägledarexamen* ska studenten inom ramen för kursfordringarna ha fullgjort ett självständigt arbete (examensarbete) om minst 15 högskolepoäng.

Övrigt

För *studie- och yrkesvägledarexamen* ska studenten ha fullgjort handledd praktik.

För *studie- och yrkesvägledarexamen* ska också de preciserade krav gälla som varje högskola själv bestämmer inom ramen för kraven i denna examensbeskrivning.

Värderingsförmåga och förhållningssätt

För *karriärvägledarexamen* ska studenten

- visa självkänedom och empatisk förmåga,
- visa förmåga att inom området studie- och yrkesvägledning göra bedömningar med hänsyn till relevanta vetenskapliga, samhälleliga och etiska aspekter med särskilt beaktande av de mänskliga rättigheterna,
- visa insikt om betydelsen av lagarbete och samverkan med andra yrkesgrupper, och
- visa förmåga att identifiera sitt behov av ytterligare kunskap och att fortlöpande utveckla sin kompetens.

Självständigt arbete (examensarbete)

För *karriärvägledarexamen* ska studenten inom ramen för kursfordringarna ha fullgjort ett självständigt arbete (examensarbete) om minst 15 högskolepoäng.

Övrigt

För *karriärvägledarexamen* ska studenten ha fullgjort handledd praktik.

För *karriärvägledarexamen* ska också de preciserade krav gälla som varje högskola själv bestämmer inom ramen för kraven i denna examensbeskrivning.

EXAMINA PÅ GRUNDNIVÅ ELLER AVANCERAD NIVÅ

Grundlärarexamen

Mål

För grundlärarexamen ska studenten visa sådan kunskap och förmåga som krävs för att självständigt arbeta som grundlärare i den verksamhet som utbildningen avser.

Studenten ska även visa kunskap och förmåga för annan undervisning för vilken examen enligt gällande föreskrifter kan ge behörighet.

Kunskap och förståelse

För grundlärarexamen med inriktning mot arbete i fritidshem ska studenten

- visa sådana kunskaper inom det fritidspedagogiska området och sådana ämneskunskaper, inbegripet kännedom om aktuellt forsknings- och utvecklingsarbete, som krävs för yrkesutövningen,

- visa sådana kunskaper i didaktik och ämnesdidaktik inklusive metodik som krävs för undervisning och lärande inom det fritidspedagogiska området och inom det eller de ämnen som utbildningen avser och för yrkesutövningen i övrigt,

- visa kunskap om barns kommunikation och språkutveckling samt visa kännedom om grundläggande läs-, skriv- och matematikinlärning,

- visa kunskap om praktiska och estetiska läroprocesser,

- visa kännedom om vetenskapsteori och kvalitativa och kvantitativa forskningsmetoder samt om relationen mellan vetenskaplig grund och beprövad erfarenhet och dess betydelse för yrkesutövningen, och

- visa kunskap om bedömning av elevers lärande och utveckling.

För grundlärarexamen med inriktning mot arbete i förskoleklass och grundskolans årskurs 1–3 ska studenten

- visa sådana ämneskunskaper, inbegripet insikt i aktuellt forsknings- och utvecklingsarbete, som krävs för yrkesutövningen,

- visa sådana kunskaper i didaktik och ämnesdidaktik inklusive metodik som krävs för undervisning och lärande inom det eller de ämnen som utbildningen avser och för yrkesutövningen i övrigt,

- visa fördjupad kunskap om grundläggande läs-, skriv- och matematikinläring och om barns kommunikation och språkutveckling,
- visa kännedom om praktiska och estetiska läroprocesser,
- visa kunskap om vetenskapsteori och kvalitativa och kvantitativa forskningsmetoder samt om relationen mellan vetenskaplig grund och beprövad erfarenhet och dess betydelse för yrkesutövningen, och
- visa fördjupad kunskap om bedömning av elevers lärande och utveckling.

För grundlärarexamen med inriktning mot arbete i grundskolans årskurs 4–6 ska studenten

- visa sådana ämneskunskaper, inbegripet insikt i aktuellt forsknings- och utvecklingsarbete, som krävs för yrkesutövningen,
- visa sådana kunskaper i didaktik och ämnesdidaktik inklusive metodik som krävs för undervisning och lärande inom det eller de ämnen som utbildningen avser och för yrkesutövningen i övrigt,
- visa fördjupad kunskap om läs-, skriv- och matematikutveckling,
- visa kännedom om praktiska och estetiska läroprocesser,
- visa kunskap om vetenskapsteori och kvalitativa och kvantitativa forskningsmetoder samt om relationen mellan vetenskaplig grund och beprövad erfarenhet och dess betydelse för yrkesutövningen, och
- visa fördjupad kunskap i bedömning och betygssättning.

För grundlärarexamen ska studenten också

- visa sådan kunskap om barns utveckling, lärande, behov och förutsättningar som krävs för yrkesutövningen,
- visa kunskap om och förståelse för sociala relationer, konflikthantering och ledarskap, och
- visa kunskap om skolväsendets organisation, relevanta styrdokument, läroplansteori och olika pedagogisk-didaktiska perspektiv samt visa kännedom om skolväsendets historia.
- visa kunskap om skolväsendets organisation, relevanta styrdokument, läroplansteori, *ämnesspecifika perspektiv på karriärvägledning i undervisningen* och olika pedagogisk-didaktiska perspektiv samt visa kännedom om skolväsendets historia.

Färdighet och förmåga

Ämneslärarexamen

Mål

För ämneslärarexamen ska studenten visa sådan kunskap och förmåga som krävs för att självständigt arbeta som ämneslärare i den verksamhet som utbildningen avser.

Studenten ska även visa kunskap och förmåga för annan undervisning för vilken examen enligt gällande föreskrifter kan ge behörighet.

Kunskap och förståelse

För ämneslärarexamen med inriktning mot arbete i årskurs 7–9 ska studenten

- visa sådana ämneskunskaper som krävs för yrkesutövningen, inbegripet såväl överblick över ämnesstudiernas huvudområde som fördjupade kunskaper inom vissa delar av detta område och insikt i aktuellt forsknings- och utvecklingsarbete.

För ämneslärarexamen med inriktning mot arbete i gymnasieskolan ska studenten

- visa sådana ämneskunskaper som krävs för yrkesutövningen, inbegripet såväl brett kunnande inom ämnesstudiernas huvudområde som väsentligt fördjupade kunskaper inom vissa delar av detta område och fördjupad insikt i aktuellt forsknings- och utvecklingsarbete.

För ämneslärarexamen ska studenten också

- visa sådana kunskaper i didaktik och ämnesdidaktik inklusive metodik som krävs för undervisning och lärande inom det eller de ämnen som utbildningen avser och för den verksamhet i övrigt som utbildningen avser samt visa kännedom om vuxnas lärande,

- visa fördjupad kunskap om vetenskapsteori samt kvalitativa och kvantitativa forskningsmetoder, och visa kunskap om relationen mellan vetenskaplig grund och beprövad erfarenhet och dess betydelse för yrkesutövningen,

- visa sådan kunskap om barns och ungdomars utveckling, lärande, behov och förutsättningar som krävs för den verksamhet som utbildningen avser,

- visa kunskap om och förståelse för sociala relationer, konflikt-hantering och ledarskap,
- visa kunskap om skolväsen- dets organisation, relevanta styr- dokument, läroplansteori och olika pedagogisk-didaktiska per- spektiv samt visa kännedom om skolväsendets historia, och
- visa kunskap om skolväsen- dets organisation, relevanta styr- dokument, läroplansteori, *ämnes- specifika perspektiv på karriär- vägledning i undervisningen* och olika pedagogisk-didaktiska per- spektiv samt visa kännedom om skolväsendets historia, och
- visa fördjupad kunskap om bedömning och betygssättning.

Färdighet och förmåga

1.3 Förslag till förordning om ändring i förordning (2007:1030) med instruktion för Arbetsförmedlingen

Härigenom föreskrivs i fråga om förordning (2007:1030) med instruktion för Arbetsförmedlingen att det ska införas en ny paragraf, 15 a § av följande lydelse.

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

15 a §

Arbetsförmedlingen ska särskilt samverka med huvudmän inom skolväsendet.

Denna förordning träder i kraft den 1 juli 2021.

1.4 Förslag till förordning om ändring i gymnasieförordning (2010:2039)

Härigenom föreskrivs i fråga om gymnasieförordningen (2010:2039) att 6 kap. 5, 6 och 8 §§ ska ha följande lydelse.

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

6 kap.

5 §

Yrkesintroduktion ska i huvudsak innehålla yrkesinriktad utbildning. Den får innehålla hela eller delar av kurser i karaktärsämnen och i gymnasiegemensamma ämnen som ingår i gymnasieskolans nationella yrkesprogram eller annan yrkesinriktad utbildning.

Utbildningen ska innehålla arbetsplatsförlagt lärande enligt 4 kap. 12–14 §§ eller praktik. Arbetsplatsförlagt lärande behöver dock inte förekomma i den omfattning som anges där.

Hela utbildningen får skolförläggas om huvudmannen bedömer att detta uppenbart bäst gynnar eleven.

Yrkesintroduktion får också innehålla grundskoleämnen som eleven saknar godkända betyg i. Även andra insatser som är gynnsamma för elevens kunskapsutveckling får ingå i utbildningen.

Yrkesintroduktion får också innehålla grundskoleämnen som eleven saknar godkända betyg i *samt framtidsval*. Även andra insatser som är gynnsamma för elevens kunskapsutveckling får ingå i utbildningen.

6 §¹

Individuellt alternativ ska utformas utifrån elevens behov och förutsättningar.

Utbildningen får innehålla grundskoleämnen som eleven saknar godkända betyg i. Den får även innehålla hela eller delar av kurser i gymnasieämnen. Om eleven har förutsättningar för att läsa hela eller delar av kurser i

Utbildningen får innehålla grundskoleämnen som eleven saknar godkända betyg i *samt framtidsval*. Den får även innehålla hela eller delar av kurser i gymnasieämnen. Om eleven har förutsättningar för att läsa hela

¹ Senaste lydelse 2018:1328.

gymnasieämnen ska utbildningen också innehålla sådana. eller delar av kurser i gymnasieämnen ska utbildningen också innehålla sådana.

Även andra insatser som är gynnsamma för elevens kunskapsutveckling får ingå i utbildningen.

8 §²

Språkintröduktion ska innehålla undervisning i grundskoleämnena svenska eller svenska som andraspråk.

Undervisning i enbart dessa ämnen kan bedrivs under en kort inledande period. I övrigt ska språkintröduktion utformas utifrån de bedömningar som ska göras enligt 7 § och innehålla de ämnen och kurser som eleven behöver för sin fortsatta utbildning. Utbildningen får innehålla grundskoleämnena som eleven inte har godkända betyg i och kurser i gymnasieämnena.

Undervisning i enbart dessa ämnen kan bedrivs under en kort inledande period. I övrigt ska språkintröduktion utformas utifrån de bedömningar som ska göras enligt 7 § och innehålla de ämnen och kurser som eleven behöver för sin fortsatta utbildning. Utbildningen får innehålla grundskoleämnena som eleven inte har godkända betyg i, *framtidssval* och kurser i gymnasieämnena.

Språkintröduktion får kombineras med kommunal vuxenutbildning i svenska för invandrare och motsvarande utbildning vid folkhögskola enligt 24 kap. skollagen (2010:800). Även andra insatser som är gynnsamma för elevens kunskapsutveckling får ingå i utbildningen.

Denna förordning träder i kraft den 1 juli 2021 och ska tillämpas på utbildning som påbörjas efter den 1 juli 2022.

² Senaste lydelse 2018:1328.

1.5 Förslag till förordning om ändring i skolförordningen (2011:185)

Härigenom föreskrivs i fråga om skolförordningen (2011:185)

dels att 6 kap. 12, 15 och 17 §§ och bilagorna 1–3 ska ha följande lydelse,

dels att det ska införas fyra nya paragrafer 9 kap. 29 §, 10 kap. 12 § och 11 kap. 15 §, och närmast före 9 kap. 29 §, 10 kap. 12 § och 11 kap. 15 § nya rubriker med följande lydelse.

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

6 kap.

12 §¹

Terminsbedömet ska innehålla uppgifter om det senaste beslutet om elevens betyg i varje ämne. Det ska framgå om ämnet har avslutats.

Terminsbedömet ska i förekommande fall innehålla uppgift om omfattningen av den frånvaro som eleven har haft utan giltigt skäl under terminen.

Terminsbedömet ska i förekommande fall innehålla *uppgifter om att eleven deltagit i framtidsval och* uppgift om omfattningen av den frånvaro som eleven har haft utan giltigt skäl under terminen.

15 §²

Slutbedömet ska innehålla uppgifter om den högsta årskurs som eleven genomgått och om de senaste besluten om elevens betyg. Betyg som satts innan ett ämne har avslutats ska inte ingå i slutbedömet.

Slutbedömet ska innehålla uppgifter om den högsta årskurs som eleven genomgått och om de senaste besluten om elevens betyg *samt uppgift om att eleven deltagit i framtidsval*. Betyg som satts innan ett ämne har avslutats ska inte ingå i slutbedömet.

¹ Senaste lydelse 2011:506.

² Senaste lydelse 2011:506.

17 §³

Ett avgångsintyg ska utfärdas

1. om en elev avgår från utbildningen hos en huvudman utan att slutbetyg utfärdas, eller

2. när en elev i sameskolan avgår från utbildningen innan eleven har gått ut årskurs 6.

Intyget ska innehålla uppgifter om

1. den årskurs i vilken eleven slutat,

2. tiden för avgången,

3. de ämnen i vilka eleven undervisats,

4. i förekommande fall senaste betyg i ämnen, *och*

5. *antal timmar undervisningstid som eleven erbjudits.*

Rektorn ska utfärda avgångsintyget.

Intyget ska innehålla uppgifter om

1. den årskurs i vilken eleven slutat,

2. tiden för avgången,

3. de ämnen i vilka eleven undervisats,

4. i förekommande fall senaste betyg i ämnen,

5. *i förekommande fall om eleven deltagit i framtidsval, och*

6. *antal timmar undervisningstid som eleven erbjudits.*

Rektorn ska utfärda avgångsintyget.

9 kap.

Framtidsval

29 §

I 10 kap. 4 § skollagen (2010:800) finns bestämmelser om framtidsval. Framtidsval ska innehålla följande områden:

- val och framtidsplanering,*
- arbetsliv och samhälle, och*
- utbildningsvägar och yrkesområden.*

Skolverket får meddela närmare föreskrifter om innehållet i framtidsval.

³ Senaste lydelse 2011:506.

10 kap.*Framtidsval**12 §*

I 11 kap. 6 § skollagen (2010:800) finns bestämmelser om framtidsval. Framtidsval ska innehålla följande områden:

- val och framtidsplanering,*
- arbetsliv och samhälle, och*
- utbildningsvägar och yrkesområden.*

Skolverket får meddela närmare föreskrifter om innehållet i framtidsval.

11 kap.*Framtidsval**15 §*

I 12 kap. 4 § skollagen (2010:800) finns bestämmelser om framtidsval. Framtidsval ska innehålla följande områden:

- val och framtidsplanering,*
- arbetsliv och samhälle, och*
- utbildningsvägar och yrkesområden.*

Skolverket får meddela närmare föreskrifter om innehållet i framtidsval.

-
1. Denna förordning träder i kraft den 1 juli 2021.
 2. Bestämmelserna i den nya lydelsen ska tillämpas från och med höstterminen 2022.
 3. Äldre föreskrifter gäller fortfarande för elever som höstterminen 2022 påbörjar årskurs 8 eller en högre årskurs i grundskolan eller grundsärskolan eller årskurs 9 eller högre årskurs i specialskolan.

Lydelse enligt SFS 2018:1512

Bilaga 1

Timplan för grundskolan

Ämnen	Undervisningstid i timmar				Totalt
	Låg- stadiet	Mellan- stadiet	Låg- och mellan- stadiet	Hög- stadiet	
Bild	50	80		100	230
Engelska	60	220		200	480
Hem- och konsumentkunskap			36	82	118
Idrott och hälsa	140	180		280	600
Matematik	420	410		400	1 230
Musik	70	80		80	230
Naturorienterande ämnen	143	193		264	600
Biologi		55		75	
Fysik		55		75	
Kemi		55		75	
Samhällsorienterande ämnen	200	333		352	885
Geografi		70		75	
Historia		70		75	
Religionskunskap		70		75	
Samhällskunskap		70		75	
Slöjd	50	140		140	330
Svenska eller svenska som andraspråk	680	520		290	1 490
Teknik	47	65		88	200
Språkval		48		272	320
Elevens val					177
Totalt garanterat antal timmar	1 860	2 249	36	2 363	6 890
Därav skolans val					600

När det gäller de naturorienterande ämnena är eleverna i mellanstadiet garanterade en minsta undervisningstid om 55 timmar i respektive ämne. Resterande 28 timmar får fördelas fritt mellan de tre ämnena i mellanstadiet. I högstadiet är eleverna i de naturorienterande ämnena garanterade en minsta undervisningstid om 75 timmar i respektive ämne. Resterande 39 timmar får fördelas fritt mellan de tre ämnena i högstadiet.

När det gäller de samhällsorienterande ämnena är eleverna i mellanstadiet garanterade en minsta undervisningstid om 70 timmar i respektive ämne. Resterande 53 timmar får fördelas fritt mellan de fyra ämnena i mellanstadiet. I högstadiet är eleverna i de samhällsorienterande ämnena garanterade en minsta undervisningstid om 75 timmar i respektive ämne. Resterande 52 timmar får fördelas fritt mellan de fyra ämnena i högstadiet.

Vid skolans val får antalet timmar i timplanen per stadium för ett ämne eller en ämnesgrupp minskas med högst 20 procent. Antalet timmar för svenska eller svenska som andraspråk, engelska och matematik får dock inte minskas.

Bestämmelser om anpassad studiegång finns i 3 kap. 12 § skollagen (2010:800). Anpassad studiegång kan innebära avvikelser från timplanen.

Bestämmelser om prioriterad timplan finns i 9 kap. 4 a § skolförordningen (2011:185). Prioriterad timplan kan innebära avvikelser från den i timplanen angivna dispositionen av antalet timmar per ämne.

Föreslagen lydelse

Bilaga 1⁴

Timplan för grundskolan

Ämnen	Undervisningstid i timmar				Totalt
	Låg- stadiet	Mellan- stadiet	Låg- och mellan- stadiet	Hög- stadiet	
Bild	50	80		100	230
Engelska	60	220		200	480
Hem- och konsumentkunskap			36	82	118
Idrott och hälsa	140	180		280	600
Matematik	420	410		400	1 230
Musik	70	80		80	230
Naturorienterande ämnen	143	193		264	600
Biologi		55		75	
Fysik		55		75	
Kemi		55		75	
Samhällsorienterande ämnen	200	333		352	885
Geografi		70		75	
Historia		70		75	
Religionskunskap		70		75	
Samhällskunskap		90		135	
Slöjd	40	120		120	280
Svenska eller svenska som andraspråk	680	520		290	1 490
Teknik	47	65		88	200
Språkval		48		272	320
Elevers val					97
<i>Framtidsval</i>				80	80
Totalt garanterat antal timmar	1 860	2 249	36	2 363	6 890
Därav skolans val					600

⁴ Senaste lydelse 2018:1512.

När det gäller de naturorienterande ämnena är eleverna i mellanstadiet garanterade en minsta undervisningstid om 55 timmar i respektive ämne. Resterande 28 timmar får fördelas fritt mellan de tre ämnena i mellanstadiet. I högstadiet är eleverna i de naturorienterande ämnena garanterade en minsta undervisningstid om 75 timmar i respektive ämne. Resterande 39 timmar får fördelas fritt mellan de tre ämnena i högstadiet.

När det gäller de samhällsorienterande ämnena är eleverna i mellanstadiet garanterade en minsta undervisningstid om 70 timmar i respektive ämne. Resterande 53 timmar får fördelas fritt mellan de fyra ämnena i mellanstadiet. I högstadiet är eleverna i de samhällsorienterande ämnena garanterade en minsta undervisningstid om 75 timmar i respektive ämne. Resterande 52 timmar får fördelas fritt mellan de fyra ämnena i högstadiet.

Vid skolans val får antalet timmar i timplanen per stadium för ett ämne eller en ämnesgrupp minskas med högst 20 procent. Antalet timmar för svenska eller svenska som andraspråk, engelska och matematik får dock inte minskas.

Bestämmelser om anpassad studiegång finns i 3 kap. 12 § skollagen (2010:800). Anpassad studiegång kan innebära avvikelser från timplanen.

Bestämmelser om prioriterad timplan finns i 9 kap. 4 a § skolförordningen (2011:185). Prioriterad timplan kan innebära avvikelser från den i timplanen angivna dispositionen av antalet timmar per ämne.

Lydelse enligt SFS 2018:1512

Bilaga 2

Timplan för grundskolan

Timplan för elever som läser ämnen

Ämnen	Undervisningstid i timmar				Totalt
	Låg- stadiet	Mellan- stadiet	Låg- och mellan- stadiet	Hög- stadiet	
Bild	60	75		90	225
Hem- och konsumentkunskap			230	295	525
Idrott och hälsa	245	245		260	750
Musik	120	125		150	395
Slöjd	175	260		235	670
Svenska eller svenska som andraspråk	450	450		400	1 300
Engelska	35	55		90	180
Matematik	400	400		415	1 215
Naturorienterande ämnen	145	190		260	595
Samhällsorienterande ämnen	185	220		290	696
Teknik	45	60		85	190
Elevens val					<i>150</i>
Totalt garanterat antal timmar	1 860	2 080	230	2 525	6 890
Därav skolans val					1 800

Timplan för elever som läser ämnesområden (träningsskolan)

Ämnen	Undervisningstid i timmar			Totalt
	Lågstadiet	Mellan- stadiet	Hög- stadiet	
Estetisk verksamhet	315	340	340	995
Kommunikation	315	340	340	995
Motorik	315	340	340	995
Vardagsaktiviteter	315	340	340	995
Verklighetsuppfattning	315	340	340	995
Elevers val				190
Fördelningsbar undervisningstid	300	600	600	1 500
Totalt garanterat antal timmar	1 875	2 300	2 300	6 665

Bestämmelser om anpassad studiegång finns i 3 kap. 12 § skollagen (2010:800). Anpassad studiegång kan innebära avvikelser från timplanerna.

*Föreslagen lydelse**Bilaga 2⁵***Timplan för grundskolan****Timplan för elever som läser ämnen**

Ämnen	Undervisningstid i timmar				Totalt
	Låg- stadiet	Mellan- stadiet	Låg- och mellan- stadiet	Hög- stadiet	
Bild	60	75		90	225
Hem- och konsumentkunskap			230	295	525
Idrott och hälsa	245	245		260	750
Musik	120	125		150	395
Slöjd	175	260		235	670
Svenska eller svenska som andraspråk	450	450		400	1 300
Engelska	35	55		90	180
Matematik	400	400		415	1 215
Naturorienterande ämnen	145	190		260	595
Samhällsorienterande ämnen	185	220		290	696
Teknik	45	60		85	190
Elevens val					70
<i>Framtidsval</i>				80	80
Totalt garanterat antal timmar	1 860	2 080	230	2 525	6 890
Därav skolans val					1 800

⁵ Senaste lydelse 2018:1512.

Timplan för elever som läser ämnesområden (träningsskolan)

Ämnen	Undervisningstid i timmar			Totalt
	Lågstadiet	Mellan- stadiet	Hög- stadiet	
Estetisk verksamhet	315	340	340	995
Kommunikation	315	340	340	995
Motorik	315	340	340	995
Vardagsaktiviteter	315	340	340	995
Verklighetsuppfattning	315	340	340	995
Elevers val				190
Fördelningsbar undervisningstid	300	600	600	1 500
Totalt garanterat antal timmar	1 875	2 300	2 300	6 665

Bestämmelser om anpassad studiegång finns i 3 kap. 12 § skollagen (2010:800). Anpassad studiegång kan innebära avvikelser från timplanerna.

Lydelse enligt SFS 2018:1512.

Bilaga 3

Timplan för specialskolan

Ämnen	Undervisningstid i timmar				Totalt
	Låg- stadiet	Mellan- stadiet	Låg- och mellan- stadiet	Hög- stadiet	
Bild	70	90		90	250
Hem- och konsumentkunskap			50	80	130
Idrott och hälsa	190	160		190	540
Rörelse och drama	90	80		75	245
Slöjd	85	140		125	350
Teckenspråk	320	205		200	725
Svenska eller svenska som andraspråk	780	500		280	1 560
Engelska	95	220		200	515
Matematik	560	410		400	1 370
Samhällsorienterande ämnen	319	300		321	940
Geografi		60		70	
Historia		60		70	
Religionskunskap		60		70	
Samhällskunskap		60		70	
Naturorienterande ämnen	227	189		234	650
Biologi		55		65	
Fysik		55		65	
Kemi		55		65	
Teknik	52	65		83	200
Språkval		48		272	320
Elevens val					275
Totalt garanterat antal timmar	2 788	2 407	50	2 445	8 070
Därav skolans val					600

När det gäller de samhällsorienterande ämnena är eleverna i mellanstadiet garanterade en minsta undervisningstid om 60 timmar i respektive ämne. Resterande 60 timmar får fördelas fritt mellan de fyra ämnena i mellanstadiet. I högstadiet är eleverna i de samhällsorienterande ämnena garanterade en minsta undervisningstid om 70 timmar i respektive ämne. Resterande 41 timmar får fördelas fritt mellan de fyra ämnena i högstadiet.

När det gäller de naturorienterande ämnena är eleverna i mellanstadiet garanterade en minsta undervisningstid om 55 timmar i respektive ämne. Resterande 24 timmar får fördelas fritt mellan de tre ämnena i mellanstadiet. I högstadiet är eleverna i de naturorienterande ämnena garanterade en minsta undervisningstid om 65 timmar i respektive ämne. Resterande 39 timmar får fördelas fritt mellan de tre ämnena i högstadiet.

Vid skolans val får antalet timmar i timplanen per stadium för ett ämne eller en ämnesgrupp minskas med högst 20 procent. Antalet timmar för svenska eller svenska som andraspråk, engelska, matematik, språkval och elevens val får dock inte minskas.

Bestämmelser om anpassad studiegång finns i 3 kap. 12 § skollagen (2010:800). Anpassad studiegång kan innebära avvikelser från timplanen.

*Föreslagen lydelse**Bilaga 3⁶***Timplan för specialskolan**

Ämnen	Undervisningstid i timmar				Totalt
	Låg- stadiet	Mellan- stadiet	Låg- och mellan- stadiet	Hög- stadiet	
Bild	70	90		90	250
Hem- och konsumentkunskap			50	80	130
Idrott och hälsa	190	160		190	540
Rörelse och drama	90	80		75	245
Slöjd	85	140		125	245
Teckenspråk	320	205		200	725
Svenska eller svenska som andraspråk	780	500		280	1 560
Engelska	95	220		200	515
Matematik	560	410		400	1 370
Samhällsorienterande ämnen	319	300		321	940
Geografi		60		70	
Historia		60		70	
Religionskunskap		60		70	
Samhällskunskap		60		70	
Naturorienterande ämnen	227	189		234	650
Biologi		55		65	
Fysik		55		65	
Kemi		55		65	
Teknik	52	65		83	200
Språkval		48		272	320
Elevens val					195
<i>Framtidsval</i>				80	80
Totalt garanterat antal timmar	2 788	2 407	50	2 445	8 070
Därav skolans val					600

⁶ Senaste lydelse 2018:1512.

När det gäller de samhällsorienterande ämnena är eleverna i mellanstadiet garanterade en minsta undervisningstid om 60 timmar i respektive ämne. Resterande 60 timmar får fördelas fritt mellan de fyra ämnena i mellanstadiet. I högstadiet är eleverna i de samhällsorienterande ämnena garanterade en minsta undervisningstid om 70 timmar i respektive ämne. Resterande 41 timmar får fördelas fritt mellan de fyra ämnena i högstadiet.

När det gäller de naturorienterande ämnena är eleverna i mellanstadiet garanterade en minsta undervisningstid om 55 timmar i respektive ämne. Resterande 24 timmar får fördelas fritt mellan de tre ämnena i mellanstadiet. I högstadiet är eleverna i de naturorienterande ämnena garanterade en minsta undervisningstid om 65 timmar i respektive ämne. Resterande 39 timmar får fördelas fritt mellan de tre ämnena i högstadiet.

Vid skolans val får antalet timmar i timplanen per stadium för ett ämne eller en ämnesgrupp minskas med högst 20 procent. Antalet timmar för svenska eller svenska som andraspråk, engelska, matematik, språkval och elevens val får dock inte minskas.

Bestämmelser om anpassad studiegång finns i 3 kap. 12 § skollagen (2010:800). Anpassad studiegång kan innebära avvikelser från timplanen.

1.6 Förslag till förordning om ändring i förordningen (2011:1108) om vuxenutbildning

Härigenom föreskrivs i fråga om förordningen (2011:1108) om vuxenutbildning att 2 kap. 16 § ska ha följande lydelse.

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

2 kap.

16 §¹

Hemkommunen ansvarar för att en individuell studieplan upprättas för varje elev. 20 kap. 8 § och 21 kap. 8 § skollagen (2010:800) anges att den individuella studieplanen ska innehålla uppgifter om den enskildes utbildningsmål och planerad omfattning av studierna. Omfattningen av studierna ska anges i verksamhetspoäng när det gäller kommunal vuxenutbildning på grundläggande nivå och gymnasial nivå och särskild utbildning för vuxna. Om utbildningsmålet för en elev i kommunal vuxenutbildning på gymnasial nivå är en gymnasieexamen, ska det i planen anges vilket program inom gymnasieskolan som utbildningen huvudsakligen motsvarar. Vidare ska i förekommande fall målen för individuella kurser framgå av planen.

Den individuella studieplanen ska utarbetas i samverkan med eleven. Eleven ska i samband med utarbetandet erbjudas *studie- och yrkesvägledning*. I vägledningen ska det ingå information om möjligheter till fortsatta studier, arbetslivets kompetens- och rekryteringsbehov samt studieekonomiska förutsättningar. Planen ska upprättas i nära anslutning till antagningen och ska vid behov revideras.

Rektorn ansvarar för att planen revideras och att hemkommunen informeras om revideringen.

Den individuella studieplanen ska utarbetas i samverkan med eleven. Eleven ska i samband med utarbetandet erbjudas *individuell karriärvägledning*. I vägledningen ska det ingå information om möjligheter till fortsatta studier, arbetslivets kompetens- och rekryteringsbehov samt studieekonomiska förutsättningar. Planen ska upprättas i nära anslutning till antagningen och ska vid behov revideras.

Denna förordning träder i kraft den 1 juli 2021.

¹ Senaste lydelse 2016:458.

1.7 Förslag till förordning om ändring i förordningen (2015:1047) med instruktion för Statens skolverk

Härigenom föreskrivs i fråga om förordningen (2015:1047) med instruktion för Statens skolverk att 8 § ska ha följande lydelse.

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

8 §

Myndigheten ska särskilt

1. ansvara för den statliga befattningsutbildningen enligt förordningen (2011:183) om befattningsutbildning för rektorer och annan personal med motsvarande ledningsfunktion i skola, förskola och fritidshem samt fortbildning för rektorer och förskolechefer,

2. bedriva ett nationellt centrum för språk-, läs- och skrivutveckling,

3. stimulera arbetet med entreprenörskap i skolväsendet, *och*

4. främja skolors arbete med nordiska språk.

3. stimulera arbetet med entreprenörskap i skolväsendet,

4. *stödja huvudmännens karriärvägledning, och*

5. främja skolors arbete med nordiska språk.

Denna förordning träder i kraft den 1 juli 2021.

2 Utredningens uppdrag och arbete

2.1 Uppdraget

Utredningens uppdrag har bestått två delar. Den första delen av uppdraget redovisades i promemorian Uppföljningssamtal med personer som studerar med studiestartsstöd.¹ Promemorian överlämnades i mars 2018 och innehåller förslag till ändrade regler som innebär att kommunerna bli ansvariga för att uppföljningssamtal hålls med de personer som studerar med studiestartsstöd i syfte att öka dessa personers möjligheter att fullfölja sina studier och etablera sig på arbetsmarknaden.

I detta betänkande redovisas uppdragets andra del som innebär att utredaren ska utreda och föreslå åtgärder för att ge alla elever inom skolväsendet möjlighet att göra väl övervägda utbildnings- och yrkesval fattade utifrån goda kunskaper. I uppdraget har ingått att föreslå möjliga åtgärder för att minska betydelsen av kön, social bakgrund och funktionsnedsättning vid utbildnings- och yrkesval. I uppdraget har också ingått att analysera

- hur undervisningen samt kompetensen hos pedagogisk personal kan utvecklas inom studie- och yrkesvägledning och inom området arbetslivskunskap,
- hur studie och yrkesvägledarens roll kan stärkas och i högre grad integreras i verksamheten,
- hur nätbaserade och interaktiva studie- och yrkesvägledningstjänster används och kan utvecklas,

¹ Komm2018/00334/U 2017:10.

- hur studie- och yrkesvägledningen i skolväsendet möter ny-anländas behov,
- hur andelen utbildade studie- och yrkesvägledare i skolväsendet kan öka, och
- vid behov lämna förslag på åtgärder och nödvändiga författningsförslag.

Kommittédirektiven för utredningen bifogas som bilaga 1 och 2 till betänkandet.

2.2 Utredningens arbete

Utredningsarbetet påbörjades i januari 2018. Utredningen har under utredningsperioden haft fyra möten med expertgruppen. Därutöver har utredningen haft direkt kontakt med företrädare för expertmyndigheterna Skolverket, Skolinspektionen, Centrala studiestödsnämnden (CSN), Arbetsförmedlingen och Specialpedagogiska skolmyndigheten (SPSM) samt med Sveriges Kommuner och Landsting (SKL). I de frågor som har rört studiestartsstödet har utredningen även samrått med Komvuxutredningen (U 2017:01) och haft kontakt med och inhämtat synpunkter från ett antal utvalda kommuner som bidragit med information om sin hantering av studiestartsstödet och målgruppen för stödet. Utredningen har tillsammans med CSN genomfört en enkät om rekrytering och uppföljning av studiestartsstöd riktad mot de kommuner som hösten 2017 valt att använda studiestartsstöd som ett verktyg för sin rekrytering av personer till studier. Utredningens expertgrupp har också haft möjlighet att inkomma med synpunkter på promemorian.

I frågor som har rört utbildningen till studie- och yrkesvägledare har utredningen träffat företrädare för Universitets- och högskolerådet (UHR), Universitetskanslersämbetet (UKÄ) och Utbildningsdepartementets UH-enhet samt de lärosäten som i dag bedriver sådan utbildning. Vidare har utredningen träffat företrädare för Arbetsförmedlingen, Myndigheten för yrkeshögskolan (MYH) och UHR när det gäller frågor om digitalt stöd.

Utredningen har även träffat företrädare för parallellt pågående utredningar som haft beröringspunkter med denna utrednings uppdrag, nämligen Arbetsmarknadsutredningen (A 2016:03), Komvux-utredningen (U 2017:01) och Delegationen för unga och nyanlända till arbete (Dua) (A 2014:06). Vidare har utredningen tagit del av tidigare utredningar som behandlat frågan om studie- och yrkesvägledning ur olika perspektiv och tagit del av ett flertal utvärderingar och forskningsrapporter på området. För detta redogörs närmare i avsnitt 4.1.2.

När det gäller det som i direktiven benämns arbetslivskunskap, har utredningen genomfört ett studiebesök vid Högskolan på Vestlandet och Bergens kommun i Norge.

Härutöver har utredningen inhämtat synpunkter från Friskolornas riksförbund, Lärarförbundet, Lärarnas riksförbund, Skolledarförbundet och Svenskt näringsliv. Utredningen har också samrått med företrädare för handikappförbunden Attention, Synskadades riksförbund, Riksförbundet DHB (FUB), Autism- och Aspergerförbundet samt med Centrum för arbets- och miljömedicin (CAMM) vid Stockholms läns landsting. Vidare har utredningen samrått med elevorganisationerna Sveriges elevkårer och Sveriges elevråd SVEA.

Utredningen har också samrått med och inhämtat synpunkter från grupper av studie- och yrkesvägledare, elever och ungdomar inom det kommunala aktivitetsansvaret.

Av särskilt intresse har varit en uppföljning som genomförts av riksdagens utbildningsutskott. Uppföljningsresultaten presenterades av utskottets styrgrupp för uppföljning och utvärdering i juni 2018 i rapporten *Studie- och yrkesvägledning i grundskolan och gymnasieskolan – en uppföljning*.² Utredningen har haft löpande kontakt med riksdagens forsknings- och utvärderingssektariat i denna fråga och fått tillgång till den enkät som låg till grund för uppföljningen.

Ett särskilt uppdrag har givits till nationalekonomen Ingvar Nilsson att genomföra en social investeringsanalys för att se vilka effekter investeringar i skolans studie- och yrkesvägledning kan ge ur ett samhällsekonomiskt perspektiv.

Som särskilt sakkunniga har utredningen löpande under utredningsarbetet konsulterat professor Lisbeth Lundahl vid Umeå universitet och fil.dr Anders Lovén, f.d. universitetslektor vid Malmö universitet.

² *Studie- och yrkesvägledning i grundskolan och gymnasieskolan – en uppföljning*, Rapport från riksdagen 2017/18:RFR24, 2018.

2.3 Betänkandets disposition

Betänkandet består av 13 kapitel. Kapitlen 3 till 9 är underlagskapitel som beskriver gällande ordning och där utredningen redogör för sin analys av förändringsbehoven och de överväganden som ligger till grund för bedömningar och förslag som presenteras i kapitel 10.

I kapitel 3 beskrivs vad studie- och yrkesvägledning är, de definitioner och begrepp som används och de teorier som ligger till grund för utvecklingen. Här ges också en historisk tillbakablick och en internationell utblick med särskilt fokus på situationen i de nordiska grannländerna.

I kapitel 4 redogör utredningen för de olika syften med studie- och yrkesvägledning som utredningen har identifierat och de olika perspektiv som vägledning kan ses utifrån. Utredningen presenterar också vad som framkommit i andra utredningar, utvärderingar och studier med bäring på utredningens uppdrag. Kapitlet avslutas med en genomgång av gällande reglering och definitioner av de begrepp som används för olika företeelser inom området.

Kapitel 5 beskriver hur statistiken ser ut när det gäller tillgången till studie- och yrkesvägledning. Utredningen beskriver också hur elever och studerande uppfattar tillgången till vägledning och hur väl den svarar mot de behov som finns. Därefter förs ett resonemang om hur vägledningen används som ett kompensatoriskt verktyg.

Hur styrning och ledning av studie- och yrkesvägledningen fungerar och hur resurser för vägledning fördelas hos huvudmännen behandlas i kapitel 6. Utredningen presenterar också några olika modeller för hur studie- och yrkesvägledningsarbetet organiseras och hur samverkan med externa aktörer ser ut.

Det som i direktivet benämns arbetslivskunskap behandlas i kapitel 7, där utredningen beskriver varför kunskapsområdet behöver stärkas och hur nuvarande reglering ser ut. Vidare beskriver och analyserar utredningen hur detta kunskapsområde kan utvecklas i undervisningen i grundskolan, grundsärskolan, specialskolan och sameskolan. Därefter beskrivs kort hur kunskapsområdet berörs i grundskolans ämnen, i lärarutbildningen och hur samverkan mellan lärare och studie- och yrkesvägledare ser ut i dag.

Kapitel 8 redogör översiktligt för nuvarande utbildningen till studie- och yrkesvägledare, hur den har bedömts i tidigare granskningar och

hur behovet av förändring ser ut. Utredningen beskriver några tänkbara alternativ för att komma till rätta med den rådande bristen på utbildade studie- och yrkesvägledare. Kapitlet avslutas med ett resonemang om hur behovet av att stärka professionen kan åstadkommas.

Behovet av att utveckla ett digitalt interaktivt verktyg för vägledning behandlas i kapitel 9, där utredningen redogör för olika nätbaserade och interaktiva studie- och yrkesvägledningstjänster och hur de används i dag. Vidare belyser utredningen behovet av att samverka för att kunna erbjuda en tjänst med samlad och tillförlitlig bild av tänkbara utbildningsvägar.

Kapitel 10 innehåller utredningens bedömningar och förslag och de motiv som ligger till grund för dessa. Förslagen utgår från den problembild som beskrivits i kapitlen 3 till 9, och ska ses samlat eftersom de var för sig inte är tillräckliga för att stärka vägledningen i sin helhet.

Ikraftträdande redogörs för i kapitel 11 och i kapitel 12 beskriver utredningen konsekvenserna av utredningens förslag. Kapitel 13 består av författningskommentarer. Därefter följer en lista med referenser.

Bilaga 1 och 2 utgörs av utredningens direktiv och tilläggsdirektiv.

3 Bakgrund

I det här kapitlet beskriver utredningen vad studie- och yrkesvägledning är, de teorier som ligger till grund för utvecklingen av studie- och yrkesvägledningen samt definitioner och begrepp som används. Här presenteras även en historisk tillbakablick över studie- och yrkesvägledningens utveckling i Sverige och en kort internationell utblick. Vidare beskrivs här nuvarande reglering av arbetet med studie- och yrkesvägledning.

3.1 Historisk tillbakablick

Studie- och yrkesvägledning i organiserad form växte fram i början av 1900-talet när industrisamhället utvecklades och förde med sig stora befolkningsomflyttningar. Med det följde ett behov att påverka arbetskraften så att den fördelades på ett så ändamålsenligt sätt som möjligt. Därmed växte också ett behov hos människor att själva kunna välja och styra sin framtid. I *Karriärvägledning, en forskningsöversikt*¹ beskriver forskaren Anders Lovén att det vid denna tid växte fram två olika perspektiv – ett samhälleligt och ett individuellt. Perspektiven har ofta betraktats som motstridiga och har därmed varit ett av de dilemman som studie- och yrkesvägledare på ett eller annat sätt varit tvungna att hantera. I Sverige kom under lång tid samhällsperspektivet att dominera. Ett tidstypiskt dokument var 1940 års skolutredning där individens behov underordnades samhällets. Viktigare än individens rätt till önskad utbildning var att samhället fick sitt behov av arbetskraft på skilda områden fyllt på ett ändamålsenligt sätt.

¹ *Karriärvägledning, en forskningsöversikt*. Anders Lovén (red.) Studentlitteratur. 2015.

Först i och med grundskolans införande i början av 1960-talet lyftes ett mer tydligt individbehov fram i läroplaner och andra måldokument. I samband med det växte också behovet av expertis som skulle hjälpa elever att välja i de alltmer utbyggda skolsystemen. Under 1950- och 1960-talen inrättades tjänster som yrkesvals lärare i grundskolan och i den framväxande och alltmer utbyggda gymnasiala utbildningen delades ansvaret mellan skolkuratorer och arbetsförmedlingen. Syftet var också att utbildning, arbetsliv och elevers val av framtid skulle behandlas i skolans undervisning och i alla ämnen. I den första läroplanen, Lgr 62, reglerades detta till viss del vilket även gällde praktik i arbetslivet, praktisk arbetslivsorientering (pryo). I början av 1970-talet beslutade riksdagen om en ny organisation för vägledning i skolan. En ny yrkesgrupp, syo-konsulenter, inrättades och verksamheten byggdes ut till att gälla såväl gymnasieskola som vuxenutbildning. Redan här betonades att vägledning skulle vara ett ansvar för hela skolan och inte enbart för den enskilde syo-konsulenter. Det fanns en tydlig riktning mot att skolans pedagoger skulle ta ett större ansvar för frågor om skola–arbetsliv, något som återkommande betonats i senare läroplaner. Även i gymnasieskolans läroplan, Lgy 70, betonades vikten av kunskaper om arbetsliv och i de yrkesinriktade programmen fanns ett särskilt ämne kallat arbetslivsorientering, som senare avskaffades i samband med den nya läroplanen Lpf 94. En del av innehållet fördes till ämnet samhällskunskap.

I en senare läroplan, Lgr 80, lyftes begreppet skola–arbetsliv fram. Samverkan mellan skola och arbetsliv skulle vara ett ansvar för alla som verkade i skolan. I läroplanen utökades även tiden för praktik och benämningen blev nu praktisk arbetslivsorientering (prao). Enligt denna läroplan skulle sex till tio veckor avsättas under hela grundskolan. Arbetslivet skulle utgöra en pedagogisk resurs för undervisningen och bidra till att konkretisera ämnesundervisningen och i kursplanerna för respektive ämne fanns förslag till hur detta borde göras. Men också det omvända skulle gälla; arbetslivet i sig pedagogiserades och fördes mer påtagligt in som ett kunskapsområde i skolan.

I de efterföljande läroplanerna, Lpo 94 och Lpf 94, minskade antalet målformuleringar och nu framhävdes mer kortfattat ”att skolan skall sträva efter att varje elev inhämtar tillräckliga kunskaper och erfarenheter för att kunna träffa väl underbyggda val av fortsatt utbildning och yrkesinriktning”. Ansvaret för denna strävan vilade på alla som

arbetade i skolan. I samband med den avreglering och decentralisering av en rad uppgifter till kommunerna som ägde rum i början av 1990-talet avskaffades bl.a. samverkansråden för skola–arbetsliv (SSA-råd). Dessa hade tidigare varit obligatoriska för alla kommuner.

I slutet av 1990-talet formulerades begreppen vid och snäv vägledning², som i dag får betecknas som allmänt vedertagna i vägledningssammanhang. Vid den här tiden betonades dessutom ett s.k. kompensatoriskt arbetssätt som främst riktade sig till de elever som av olika skäl inte lyckades så väl i skolsystemet. Här fanns en förhoppning om att vägledningen skulle kompensera dessa brister men det preciserades inte närmare hur detta skulle gå till.

3.2 Vad är studie- och yrkesvägledning i dag?

En definition av vägledning som är allmänt vedertagen i dag och som ofta citeras är den som formulerats av OECD (2004):

I ett övergripande perspektiv kan vägledning ses som en pedagogisk aktivitet som med information, motivation, stöd och andra hjälpande aktiviteter, och med utgångspunkt i såväl individens resurser som möjligheterna i omvärlden, har som mål att underlätta för individer och grupper i alla åldrar och vid olika tidpunkter i livet att välja utbildning, yrke eller karriär och att bidra till en bättre livsplanering.

Denna definition återfinns i den etiska deklARATION³ som är framtagen av Sveriges vägledarförening. Den åskådliggör den dualism som vägledningen existerar inom, där individens resurser måste samspela med omvärldsmöjligheterna. Den lyfter också fram vägledningen som ett instrument för att stödja och utveckla en lärandeprocess som syftar till att rusta individen att hantera omvärlden, göra val och hantera omställningar i ett livslångt perspektiv. Sammantaget ställer det många krav på vägledaren, som ska behärska såväl kunskaper om individers utveckling som utvecklingstendenser i utbildning och arbetsliv. Till det kommer förmågan att kunna informera, motivera och stödja individer i deras utveckling.

Skolverket beskriver i en regeringsrapport⁴ studie- och yrkesvägledning som en mångfacetterad verksamhet och ett centralt verktyg

² *Samtalet i studie- och yrkesvägledningsprocessen*, G. Lindh. Lärarhögskolan i Stockholm. 1997.

³ *Etiska riktlinjer*, Sveriges vägledarförening. 2017.

⁴ *Redovisning av uppdrag om att genomföra fortbildningsinsatser för förbättra kvaliteten inom studie- och yrkesvägledningen*, Skolverket. Dnr. 7.5.2-2018:219. 2018.

för människors möjligheter att göra medvetna utbildnings- och yrkesval. Skolverket pekar särskilt på vikten av att visa på alla de möjligheter som finns på arbetsmarknaden för att elever ska kunna välja utbildning och yrken utan att begränsas av kön och social eller kulturell bakgrund. Detta ställer krav på kunskap om vilka konsekvenser utbildnings- och yrkesval har för människors möjligheter på arbetsmarknaden liksom om karriär- och löneutveckling.

Även OECD beskriver vägledning som mångfacetterad: "... a connected family of activities including:

1. Career education in which students learn about the world of work and develop career management skills through classroom teaching, and through other activities (OECD, 2010).
2. Career information on courses and occupations, learning and career opportunities, progression routes and choices, as well as information on where to find help and advice, and how to access it (OECD, 2010).
3. Individual career counselling on a one-to-one basis, providing specific advice on career decisions; either pro-actively (mandatory interviews for all) or reactively (on demand). Advice can be general or targeted (Watts, 2009).
4. Direct contact with the world of work to give young people first-hand insights into, and experiences of, the labour market in order to raise, broaden and inform career aspirations (Hughes et al., 2016)."

Studie- och yrkesvägledningens målgrupper varierar också, dvs. de personer som vägledningen riktar sig mot. Vissa söker sig själva till en vägledare medan andra, av olika skäl, blir hänvisade till en. Alla har olika förväntningar, förutsättningar och behov. Behoven varierar framför allt beroende på vilken ålder den som ska vägledas har. För ungdomar handlar det ofta om att bli sedda och förstå sig själva i förhållande till en framtid som inte alltid är lätt att greppa. Man behöver hjälp att hitta, sortera och värdera den information man får och stöd i att fatta beslut. Individer i vuxen ålder som söker vägledning har oftast en mer komplex tillvaro. Familjesituation och ekonomi med-

för att individen måste reflektera på flera plan. Benämningen livsvägledning används därför ofta för att beskriva vägledning och väljande i detta större perspektiv.

3.3 Vägledningsteorier och modeller

Teorier

Vägledningsteorier eller karriärutvecklingsteorier, som de också kallas, har oftast sin grund i forskningsdisciplinerna psykologi, sociologi och pedagogik. De har sedan utvecklats så att de beskriver, förklarar och förutsäger varför en individ väljer som hon gör och vilka inre och yttre faktorer som påverkar valet. Teorierna förklarar vad som händer i en vägledningssituation och ger samtidigt en grund för vägledaren att arbeta från. Nedan följer en kort sammanfattande presentation av de teorier som vanligast refereras till i studie- och yrkesvägledarutbildningarna.

Konstruktivistisk teori

Med utgångspunkt i konstruktivismen har den kanadensiske vägledningsforskaren Vance Peavy utarbetat en konstruktivistisk vägledningsmetod⁵. Den konstruktivistiska vägledningen bygger på ett ömsesidigt samspel mellan den professionella samtalararen och samtalspartnern och har ett lösningsfokuserat förhållningssätt. Ett konstruktivistiskt samtal kännetecknas av kreativitet hos vägledaren och som ofta visualiserar det som sägs i samtalet.

Social Cognitive Career Theory (SCCT)

Teorin har utarbetats av de amerikanska forskarna Lent, Brown och Hackett⁶ med fokus på kognitiva faktorer om hur vi söker både utbildning och arbete. Självskattning anses i teorin vara det som har störst påverkan på de val vi gör. Självskattning är synonymt med tilltron till den egna förmågan och utgår från att individen vill välja det

⁵ *Sociodynamic Councelling – A Constructivist Perspective*, R. V. Peavy. 1998.

⁶ *Toward a unifying social cognitive theory of career and academic interest, choice, and performance*, R.W. Lent, S.D. Brown, G. Hackett. 1994.

han/hon är bra på och att tilltron till sig själv ökar då hon märker att han/hon klarar av det valda. Utifrån erfarenheter så bildar vi övertygelser, dessa övertygelser kan göra att vi stänger ute alternativ, då vi kan ha felaktig eller för liten tilltro till vår egen förmåga eller en felaktig bild av det förväntade resultatet. Dessa övertygelser går dock att bryta menar forskarna.

Planned Happenstance Theory

Denna teori har utformats av Mitchell, Levin och Krumboltz, ytterligare tre amerikanska forskare⁷ som menar att man ska se de oförberedda händelser som sker i en människas liv som något positivt och lärorikt. Teorin bygger på idén att den vägledningssökande aktivt ska söka efter miljöer och lägen där denne får möjlighet att växa och lära sig nytt. Vägledaren kan, enligt teorin, uppmuntra och coacha individen att söka situationer där nya möjligheter kan uppstå. För detta bör vägledaren uppmuntra följande fem färdigheter: nyfikenhet, uthållighet, flexibilitet, optimism, risktagande.

Careership Theory

Careership-teorin är utformad av de brittiska forskarna Hodkinson och Sparkes⁸. Den hämtar mycket från Pierre Bourdieus teori kring habitus där habitus är det som vi människor har ärvt och som har format oss som individer genom tidigare upplevelser och erfarenheter. Habitus fungerar också som en slags värderingsskala när det gäller vad vi individer uppfattar som bra och dåligt. Hodkinson och Sparkes menar att de karriärval som individer gör sker i så kallade brytpunkter. En sådan brytpunkt kan vara frivillig, påtvingad eller strukturell. Frivillig i det här sammanhanget innebär att individen själv väljer att förändra sitt liv på något sätt. Påtvingad innebär att individen p.g.a. sjukdom, arbetslöshet eller andra oförutsedda händelser tvingas att välja en annan inriktning i livet. Strukturella brytpunkter är de som samhället eller organisationen bestämt och som individen därför måste förhålla sig till.

⁷ *Planned Happenstance: Constructing Unexpected Career Opportunities*, K. E. Mitchell, S. A. Levin, J. D. Krumboltz. 1999.

⁸ *Careership: A sociological theory of career decision making*, P. Hodkinson, A.C. Sparkes. 1997.

Modeller

Det finns flera olika modeller för vägledning. De flesta vägledningsmodeller är konstruerade för strukturerade samtal. I praktiken väljer vägledare ofta ut de delar i olika modeller som passar vederbörande bäst och kombinerar dessa till en egen modell.

Parsons fyrstegsmodell

Parsons⁹, som ibland benämns som yrkesvägledningens fader, formulerade redan 1909 grundvalen för den modell som ännu har stor betydelse inom vägledningsområdet. Förenklat innebär den i fyra steg att vägledarens uppgift är att:

1. hjälpa individen att bli medveten om sina förmågor, intressen, ambitioner, resurser, begränsningar och vad de grundar sig på,
2. informera om de alternativ som finns och hur framtidsutsikterna ser ut samt ge individen kunskaper om de krav och villkor som är kopplade till olika val,
3. stötta individen i beslutfattandet,
4. hjälpa individen i genomförandet av sitt beslut.

Dots-modellen

Watts och Law¹⁰ vidareutvecklade på 70-talet Parsons tankar och talade om fyra olika steg med förkortningen DOTS; Decision learning, Opportunity awareness, Transition learning och Self awareness.

⁹ *Choosing a vocation*. F. Parsons. 1909.

¹⁰ *Schools, careers and community*, B. Law, AG. Watts. 1997.

En svensk fyrstegsmodell

Borhagen och Lovén¹¹ har därefter anpassat modellen till svenska förhållanden och formulerat en liknande fyrstegsmodell:

1. individens självkänedom,
2. kunskap om alternativ,
3. förmåga att fatta beslut, och
4. förmåga att förverkliga beslut.

Anders Lovén har förenklat modellen ytterligare och talar om insikt, utsikt och framsikt.

En lösningsfokuserad modell

Insoo Kim Berg och Peter De Jong¹² presenterar en lösningsfokuserad samtalsmodell. Grundprincipen för det lösningsinriktade arbetssättet är att samtalsledaren och den vägledningssökande tillsammans konstruerar lösningar i stället för att lösa problem. Författarna menar att genom att man fokuserar på problem i klientens situation så hämmar det individen från att se en lösning.

Egans samtalsmodell

Denna samtalsmodell är utarbetad av Gerald Egan¹³ och är vanligt förekommande i svenska vägledningssammanhang. Den är generell och kan användas när den vägledningssökande behöver hjälp att se nya perspektiv, fatta beslut och formulera handlingsplaner. Den syftar till att stärka individens förmåga att hantera egna problem på ett effektivt sätt och att använda sig av de möjligheter som står till buds. Vägledningen blir då en slags hjälp till självhjälp. Den har också fungerat som en inspirationskälla för en svensk modell utvecklad av Kerstin Hägg och Svea Maria Kuoppa.¹⁴

¹¹ *Vem behöver syo?* K. Borhagen, A. Lovén. 1991.

¹² *Att bygga lösningar, en lösningsfokuserad samtalsmodell*, I. K. Berg, P. De Jong. 2005.

¹³ *The skilled helper – A problem-management and opportunity-development approach to helping*, E. Gerard. 2013.

¹⁴ *Professionell vägledning*, K. Hägg, S.M. Kuoppa. 1997.

3.4 Nuvarande begrepp

Begreppet *studie- och yrkesvägledning* är det som i dag används i skollagen och i läroplanerna om de aktiviteter som inbegrips i skolans vägledningssuppdrag. Den befattning som har ett särskilt ansvar för att genomföra delar av aktiviteterna benämns *studie- och yrkesvägledare*.

Studie- och yrkesvägledning i vid och snäv bemärkelse

I *Skolverkets allmänna råd med kommentarer för studie- och yrkesvägledning*¹⁵ beskrivs vägledning i både vid och i snäv bemärkelse. Med *studie- och yrkesvägledning i vid bemärkelse* avses all den verksamhet som bidrar till att ge elever kunskaper och färdigheter som underlag för att fatta beslut om framtida studie- och yrkesval. Det kan t.ex. vara prao, undervisning som rör arbetslivet, studiebesök, utbildningsinformation och aktiviteter för att utveckla elevens självkännetdom. Med *vägledning i snäv bemärkelse* avses den personliga vägledning som studie- och yrkesvägledaren ger i form av vägledningssamtal, enskilt eller i grupp. Här får eleven möjlighet att reflektera över sig själv i relation till olika utbildningsvägar.

Arbetslivskunskap

I denna utrednings direktiv anges att utredningen ska analysera hur undervisningen inom kunskapsområdet *arbetslivskunskap* kan utvecklas i grundskolan och motsvarande skolformer. Syftet är att skapa möjligheter för eleverna att i undervisningen få kunskaper om arbetsliv och arbetsmarknad så att de kan fatta väl underbyggda beslut om framtida studie- och yrkesinriktning. I dag finns inte något eget avgränsat utrymme för sådan undervisning annat än i ämnet samhällskunskap i grundskolan och gymnasieskolan. I gymnasiesärskolan finns dock en kurs inom ämnet samhällskunskap, kursen arbetslivets villkor, som omfattar 100 gymnasiesärskolepoäng. I vuxenutbildningen finns utöver innehåll i samhällskunskapskurser även möjlighet att få kunskaper inom detta område genom en orienteringskurs.

¹⁵ *Arbete med studie- och yrkesvägledning*. Allmänna råd med kommentarer. Skolverket. 2013.

I de nordiska länderna utgör kunskapsområdet ett eget ämne. I Danmark heter ämnet Utbildning och jobb, i Norge Utbildningsval och i Finland Elevhandledning. I internationella sammanhang används oftast begreppet career education.

Valkompetens

En snabbt föränderlig arbetsmarknad med ett stort utbud av inriktningar ställer krav på eleverna att kunna hantera information om ett stort antal valmöjligheter och strategiskt kunna fatta beslut. Den för många som eleven ska utveckla benämns i Skolverkets allmänna råd med kommentarer för studie- och yrkesvägledning som *valkompetens*:

För att hantera valsituationer behöver eleven utveckla ett antal kompetenser som visar på strukturerade sätt att samla, analysera, sätta samman och organisera sig själv och utbildnings- och yrkesinformation samt ha färdigheter att kunna fatta och genomföra beslut och hantera övergångar och växlingar i livet.

Den så kallade valkompetensen kan beskrivas som att den utvecklas i en lärandeprocess under hela skoltiden, i undervisningen såväl som i vägledningen.

Inom det europeiska policynätverket, ELGPN¹⁶, vars arbete beskrivs närmare i avsnitt 3.1.5, betonas särskilt vikten av valkompetens – career management skills (CMS). De nordiska länderna inom ELGPN har tillsammans identifierat vad CMS är i ett nordiskt sammanhang, vad det betyder i en skolkontext men också på arbetsmarknadsområdet. I den publikation som nätverket tog fram 2014 tillsammans med ELGPN och Nordiskt nätverk för vuxnas lärande (NVL),¹⁷ konstaterar man att utveckling av valkompetens innebär att lära om sig själv och de möjligheter som står till buds och att bli proaktiv när det gäller val inför framtiden. Denna kompetens behövs oavsett om individen är i skolan, i högskolan, går en icke-formell utbildning, är arbetssökande eller befinner sig i annan omställningssituation. CMS ska därför ses i ett livslångt perspektiv. I ovan nämnda publikation rekommenderas att de nordiska länderna använder

¹⁶ European lifelong policy network, www.elgpn.eu

¹⁷ *Ett nordiskt perspektiv på karriärkompetens och vägledning – Karriärkompetens och karriärlärande*. R. Thomsen, ELGPN & NVL, concept note. 2014.

termen karriärkompetens som en översättning av CMS och för att betona det livslånga perspektivet:

Karriärkompetens innebär att kunna förstå och utveckla sig själv, att utforska livet, lärande och arbete samt att kunna hantera sin livssituation under förändringar och övergångar. Fokus ligger på medvetenhet om vad man gör och vad man har möjlighet att göra samt att den enskilde formas genom sitt sätt att leva och sina handlingar samtidigt som hon/han påverkar sina framtidsutsikter.

Begreppet karriär

Inom det europeiska policynätverket, ELGPN har medlemsländerna tagit fram riktlinjer för att stödja utvecklingen inom vägledningsområdet på nationell nivå. Inom nätverket har man också tagit fram en handbok med begrepp som är gemensamma för utbildningssektorn, arbetsmarknadssektorn och den sociala sektorn. Som exempel kan nämnas att studie- och yrkesvägledning där benämns career counselling, medan studie- och yrkesvägledare kallas career adviser eller career counsellor. De aktiviteter och strukturerade program som syftar till att stödja genomtänkta karriärval kallas för career education och den kompetens som eleven ska utveckla benämns career management skills (CMS).

Begreppet karriär är alltså det som är helt dominerande internationellt för att beskriva studie- och yrkesvägledning ur olika aspekter. I Sverige är det inte självklart att koppla ordet karriär till studie- och yrkesvägledning och det förekommer heller inte i de lagar, förordningar och föreskrifter som reglerar vägledningen i skolväsendet. I det allmänna språkbruket används ordet oftast för att beskriva någon form av avancemang. Enligt Nationalencyklopedin, beskrivs karriär som:

en successiv befordringsgång inom ett yrke (område) e.d. (ofta med tanke på enskild persons avancemang e.d., men även allmänt om möjligheterna till befordran inom yrket etc.)

För många signalerar ordet en strävan med ett lyckat resultat och det kan därför uppfattas som missvisande och t.o.m. provocerande i skolsammanhang. Förståelsen för begreppet karriär håller dock på att förändras, i alla fall *i vägledningssammanhang*. I publikationen *Ett nordiskt perspektiv på karriärkompetens och vägledning* framhålls att karriär har fått en bredare innebörd. Författaren menar att karriär

inte längre ses som en hierarkisk process utan mer som en beskrivning av individens väg genom livet och av den kedja av erfarenheter och beslut kring studier, arbetsliv och andra livshändelser som människor har att fatta. Att ”göra karriär” blir då synonymt med att leva sitt liv samtidigt som man skapar ramar och strukturer för det. I det perspektivet är karriär inte längre ett begrepp för ett fåtal, utan något som gäller alla.

Även Ingela Bergmo-Prvulovic skriver om den gradvisa förskjutningen i förståelsen av ordet karriär. I *HR, att ta tillvara mänskliga resurser*¹⁸ beskriver hon hur man allt mindre ser arbetet som en central del i förståelsen av begreppet. I stället involveras annat än det som åstadkoms inom ramen för arbete och studier. Bergmo-Prvulovic menar att den förändrade synen hänger samman med förändringar i arbetslivet. I sin avhandling i pedagogik¹⁹ visar hon hur betydelsen av karriär i arbetslivet succesivt har skiftat fokus från yttre belöningsystem i form av befordran, ökad status, ökad lön m.m. till att betona inre belöningsystem, där människor förväntas vara nöjda med framgång på ett personligt plan. Hon visar också hur olika målgrupper skapar olika föreställningar om betydelsen av karriär, beroende på den roll de har i arbetslivet. Avhandlingen visar vidare att studie- och yrkesvägledare uppfattar karriär i vägledningspraktiken som något annat än det som vanligtvis förknippas med ordet, dvs. framgång som klättring uppåt. Vägledare ser snarare på karriär som personligt växande och livsutveckling.

Redan i betänkandet *Karriärvägledning.se.nu*²⁰ fördes ett resonemang kring karriärbegreppet. Utredaren hänvisade till att utbildningar i allt större utsträckning skraddarsys utifrån individuella behov och att det livslånga lärande medför en expansion av individens ansvar för utbildning och lärande. Mot bakgrund av betoningen av lärande och kunskapssökande menade utredaren att benämningen studie- och yrkesvägledning är för snäv och inte längre relevant. Utredningen föreslog i stället karriärvägledning som ansågs bättre motsvara en aktiv och kunskapssökande individ. Karriär skulle förstås i betydelsen individens samlade meriter och erfarenheter av såväl utbildning i alla dess former som arbete och annan kompetensgivande verksamhet

¹⁸ *HR, att ta tillvara mänskliga resurser*, I. Bergmo Prvulovic, K. Kilhammar(red), Studentlitteratur. 2017.

¹⁹ *Social Representations of Career and Career Guidance in the Changing World of Working Life*, I Bergmo-Prvulovic, Högskolan i Jönköping. 2015.

²⁰ *Karriärvägledning.se.nu*. SOU 2001:45.

som t.ex. medborgerliga engagemang, uppdrag inom organisationer och föreningar. Vidare fann utredaren att begreppet karriär var vanligt förekommande i då aktuell vägledningslitteratur och då ofta i sammansättningar som karriärrådgivning, karriärplanering och karriärcoachning. Utredaren pekade dessutom på att begreppet med sin nya innebörd redan var vedertaget i vidare kretsar inom såväl utbildningsväsendet och arbetsmarknadsområdet som det fackliga verksamhetsanvändandet av området.

I Skolverkets översättning och tolkning av OECD rapporten *Career Guidance and Public Policy*²¹ från 2004 valde man att genomgående använda sig av begreppet karriärvägledning. I Arbetsförmedlingens nationella strategi för karriärvägledning som antogs våren 2018 används begreppet karriär genomgående. De svenska studie- och yrkesvägledarutbildningarna²² använder också genomgående begrepp som karriär- och karriärvägledning i kurser som ingår i utbildningen. Även andra lärosäten använder sig av begreppet, t.ex. Handelshögskolan vid Karlstad universitet där karriärplanering ingår i kursen Professional skills. Det är också vanligt förekommande att de fackliga organisationerna tillhandahåller tjänster som benämns karriärvägledning, karriärcoachning, karriärprogram eller motsvarande när man beskriver att karriär handlar om hela arbetslivet, om att på olika sätt skapa de bästa förutsättningarna för att utveckla kunskap och fallenhet inom sitt professionsområde.

I svensk litteratur som handlar om val, väljande och vägledning dominerar begreppet karriär, medan det i den internationella litteraturen är helt vedertaget och saknar alternativa benämningar. Samma förhållanden gäller inom forskningen. Doktorsavhandlingar inom vägledningsområdet som publicerats de senaste åren illustrerar att karriärbegreppet är vedertaget inom akademien. Utredningen nämner här några av dessa avhandlingar:

- *Lärande i professionellt samtalsstöd: Villkor för vuxna arbetssökandes karriärprocesser*, 2017,
- ”Här i Sverige måste man gå i skolan för att få respekt”, *nyanlända ungdomar i den svenska gymnasieskolans introduktionsutbildning*, 2017,

²¹ www.oecd.org/education/innovation-education/34050171.pdf OECD. 2004.

²² Malmö universitet, Stockholms universitet och Umeå universitet.

- *Governance of Career Guidance: an enquiry into European policy*, 2016,
- *Att skapa framtid: En analys av interaktionen i studie- och yrkesvägledande samtal med unga i migration*, 2016,
- ”De förstod aldrig min historia”, *Unga vuxna med migrationsbakgrund om skolmisslyckande och övergångar mellan skola och arbete*, 2016,
- *Grynnor och farleder i karriärvalsprocessen: Unga med rörelsehinder och deras handlingsutrymme*, 2014.²³

Professor Lisbeth Lundahl presenterar i antologin *Att bana vägen mot framtiden*²⁴ en sammanställning av aktuell forskning inom karriärval och vägledning och visar att begreppet karriär under de senaste tio åren förekommer i allt fler dokument och artiklar:

Idag förväntas vägledningen hjälpa individen i hans/hennes kontinuerliga formande och omformande av sin egen karriär. Begreppet karriärvägledning har blivit allt vanligare, och betecknar vägledning som ges inom utbildningsväsendet, vid kommunala ungdoms- och arbetsmarknadsenheter, arbetsförmedlingar och inom näringslivet.

3.5 Vägledning i ett internationellt perspektiv

En viktig källa till kunskap om studie- och yrkesvägledning i andra länder är fyra stora granskningar som genomfördes gemensamt av OECD, Världsbanken, Cedefop och European Training Foundation

²³ *Lärande i professionellt samtalsstöd: Villkor för vuxna arbetssökandes karriärprocesser*, C. Langström, Stockholms universitet 2017; ”Här i Sverige måste man gå i skolan för att få respekt”, *nyanlända ungdomar i den svenska gymnasieskolans introduktionsutbildning*, H. Sharif, Uppsala universitet, 2017; *Governance of Career Guidance: an enquiry into European policy*, A. Bengtsson, Stockholms universitet 2016; *Att skapa framtid: En analys av interaktionen i studie- och yrkesvägledande samtal med unga i migration*, Å. Sundelin, Stockholms universitet, 2016; ”De förstod aldrig min historia”, *Unga vuxna med migrationsbakgrund om skolmisslyckande och övergångar mellan skola och arbete*, M. Lindblad, Umeå universitet, 2016; *Grynnor och farleder i karriärvalsprocessen: Unga med rörelsehinder och deras handlingsutrymme*, E. Söderberg, Stockholms universitet 2014.

²⁴ *Att bana väg mot framtiden, Karriärval och vägledning i individuell och politiskt perspektiv*, L. Lundahl (red), Studentlitteratur 2010.

under åren 2001–2003²⁵. De innehåller en genomgång av de politiska riktlinjerna för vägledning i totalt 37 länder. Sverige deltog inte i denna undersökning. Granskningarna visade bl.a. att de flesta länder ser vägledning som allmännyttig och kopplar vägledning till politiska mål för lärande och social jämlikhet. Undersökningen identifierade också en rad problem, bl.a. saknades ofta långsiktiga mål och strategier för den verksamhet som bedrevs.

I en annan granskning gjord av Ronald Sultana²⁶ jämförs vägledningssystemen i Europa. Författaren konstaterar att vägledning har bakgrund i olika traditioner och som en följd av detta olika utformning. Grovt sett menar han att man kan urskilja fyra breda traditioner:

1. *Den psykologiska counsellor-traditionen* som med inspiration från USA har en stark psykologisk prägel där t.ex. testanvändning är ett självklart instrument. I denna tradition kopplas sociala problem samman med problem relaterade till utbildning och karriär. En fördel med det psykologiska förhållningssättet kan vara att den ger en helhetsbild av personens situation, men det finns också en risk att det blir en alltför stark problemfixering.
2. *En pedagogisk tradition* där lärare, oftast på deltid svarar för vägledning. Fördelen med detta kan vara att det ger utrymme för flexibilitet i tjänstefördelning men det kan också leda till splittring då lärarna delar sin yrkesidentitet mellan två professioner.
3. *En mer arbetsmarknadsinriktad tradition* där arbetsförmedlingen svarar för vägledning i skolsystemen. Detta ger goda förutsättningar för att den som vägleder har uppdaterad information om arbetsmarknaden. Det ger dock begränsade möjligheter att hålla kontakt med och ha daglig insyn i skolsystemet.
4. *En vägledartradition där vägledning utförs av personer med särskild utbildning*. Detta ger förutsättningar för en stark profession och därtill kopplad yrkeskunskap. Nackdelen kan vara att vägledningen inte betraktas som en del i den pedagogiska verksamheten utan som något som sköts vid sidan av.

²⁵ *Career Guidance and Public Policy – Bridging the gap*, OECD 2004; *Review of Policies for Career Guidance in Developing and Transition Economies*, World Bank 2004; *Guidance Policies in the Knowledge Society – a Cedefop Synthesis report*, R. Sultana 2004; *Review of Career Guidance Policies in 11 acceding and candidate countries*, European Training Foundation 2003.

²⁶ "Learning Career Management Skills in Europe: a critical review", R. G Sultana. 2012.

Sverige tillhör ett av de få länder som har utvecklat den fjärde traditionen. I de flesta andra länder uppbärs vägledarfunktionen parallellt med andra funktioner som lärare, administratör eller psykolog. Det innebär att vägledarna oftast har en annan utbildning och yrkesprofession innan de genomgår en vägledarutbildning. I några länder är utbildningen till vägledare förlagd till avancerad nivå, dvs. masterutbildning eller motsvarande. I andra länder genomgår vägledarna endast kortare utbildningar som omfattar några månader.

3.5.1 EU

Vägledning är ett eget sakområde inom EU:s utbildnings- och sysselsättningspolitik. Livslång vägledning anses vara nyckeln till ökad samordning mellan utbildning och arbetsliv för individen och ett viktigt stöd för det livslånga lärandet. Både i de nordiska länderna och i övriga Europa är målet att göra utbildningssystemen mer dynamiska och flexibla och därmed ge individen möjlighet att utveckla sina kvalifikationer och sin utbildningsväg i ett globalt perspektiv. Detta understryker vikten av att ge såväl unga som vuxna, antingen genom utbildning eller erkännande av tidigare kvalifikationer, en chans att skaffa sig de kompetenser som är nödvändiga för att röra sig inom flexibla utbildningssystem och arbetsmarknader, att hitta nya anställningsmöjligheter samt att klara av perioder av arbetslöshet. I *Vägledning för framtidens arbetsmarknad*²⁷ beskrivs att Europeiska kommissionens förväntningar är att livslång vägledning ska bidra till det livslånga lärandet, som gagnar såväl sociala som ekonomiska mål om bättre konkurrensförmåga och social inkludering. Om vägledning kan bidra till att minska avhoppet i skolan och minska obalansen mellan utbud och efterfrågan på arbetsmarknaden menar kommissionen att förutsättningarna ökar för en uthållig tillväxt, där livslång vägledning anses vara ett viktigt bidrag.

År 2002 skapade EU-kommissionen en expertgrupp för livslång vägledning. Med utgångspunkt i de problem som identifierades i samband med OECD:s granskning var gruppens huvuduppgift att komma fram till en gemensam syn på de grundläggande och underliggande principerna för vägledning samt att fundera över kvaliteten på den

²⁷ *Vägledning för framtidens arbetsmarknad*, Arbetsmarknadsutredningens delbetänkande, SOU 2017:82.

erbjudna vägledningen med syfte att upprätta gemensamma riktlinjer och kvalitetskriterier för vägledningstjänster. Arbetet resulterade i en publikation som efter Skolverkets översättning fick den svenska titeln *Karriärvägledning – en handbok för beslutsfattare*²⁸. Syftet med handboken var att hjälpa beslutsfattare att utveckla fungerande tillvägagångssätt för studie- och yrkesvägledning inom utbildningsområdets alla sektorer.

EU:s resolutioner om vägledning

Två EU-resolutioner inom utbildningsrådet, 2004²⁹ och 2008³⁰, har belyst behovet av starka vägledningstjänster under hela livet med syfte att rusta människor med en förmåga att hantera sitt lärande, sin karriär och övergångar mellan och inom utbildning, yrkesutbildning och arbete. Den första resolutionen innehåller en överenskommelse om en handlingsplan för att utveckla system för livslång vägledning i alla medlemsländer, det vill säga system där alla har tillgång till vägledning av hög kvalitet och där man också har väl utvecklade mekanismer för kvalitetssäkring. Resolutionen fokuserar på fyra prioriteringsområden:

- utveckling av förmågan till karriärhantering,
- tillgång till vägledning,
- kvalitetssäkring samt
- samordning av vägledningstjänsterna.

Medlemsländerna uppmanades att vidta åtgärder för att modernisera och stärka sin policy för vägledning och sina vägledningssystem. Kommissionen har, i samarbete med Cedefop (European center for the development of vocational training) och European Training Foundation stöttat utvecklingen på flera olika sätt.

I resolutionen 2008 rekommenderade rådet medlemsländerna att:

²⁸ *Career Guidance – a Handbook for Policymakers*, OECD. 2004.

²⁹ *Strengthening Policies, Systems and Practices on Guidance throughout Life*. Council of the European union (2004).

³⁰ *Resolution on better integrating lifelong guidance into lifelong learning strategies*. Council of the European union. 2008.

- främja att alla medborgare utvecklar en karriärhanteringsförmåga i ett livslångt lärande-perspektiv,
- se till att alla medborgare har tillgång till vägledning,
- utveckla kvalitetssäkringen inom vägledning,
- främja ett samarbete mellan nationella, regionala och lokala intressenter på vägledningsområdet,
- stärka vägledningens roll inom ramen för nationell utbildningspolitik, samt
- undersöka policy och principer för vägledning på nationell nivå.

European lifelong guidance policy network, ELGPN

År 2007 beslutade EU:s medlemsländer att bilda ett europeiskt policynätverk för livslång vägledning European lifelong guidance policy network (ELGPN)³¹. Under åren 2007–2015 arbetade nätverket för att stödja de länder som omfattas av EU:s program för livslångt lärande och för att utveckla ett europeiskt samarbete för livslång vägledning, inom såväl utbildnings- som arbetsmarknadsområdet. Syftet var att främja samarbete och systemutveckling på nationell nivå kopplat till de prioriteringar som fastställts i EU:s resolutioner om livslång vägledning. Kommissionen stöttade verksamheten under programtiden. Skolverket har också lämnat en redovisning till regeringen som redogör för arbetet inom ELGPN under hela perioden³².

Sammanfattningsvis kan nämnas att nätverket har tagit fram en rad rapporter, policydokument och metodstöd, både för att utvärdera utvecklingen av vägledningen och för att stödja arbete som bidrar till att medborgare kan göra övergångar mellan olika system. Samtliga finns att ladda ner från ELGPN:s webbplats.³³ Sex rapporter och dokument är översatta till svenska.³⁴

³¹ elgpn.eu

³² Redovisning av uppdrag om att representera Sveriges i det europeiska nätverket för livslång vägledning (ELGPN) Dnr 2013:330. 2016.

³³ elgpn.eu

³⁴ Skolverket.se

3.5.2 Norden

Samarbetet inom ELGPN har visat att vägledningen inom de nordiska länderna har många likheter och beröringspunkter. Länderna har bl.a., i olika grad, decentraliserade organisationer för vägledning inom utbildningssektorn. Länderna har också en relativt lång historia av formaliserad vägledning inom både skolväsende och på arbetsmarknadsområdet.

De andra nordiska länderna har på olika sätt starkare reglering när det gäller undervisning inom vägledningsområdet i skolväsendet. Finland har sedan många år ett obligatoriskt ämne i grundskolan kallat Elevhandledning. Ämnet har nationellt fastställda mål och för årskurs 7–9 omfattar ämnet 76 veckotimmar. Även Danmark har ett obligatoriskt ämne i grundskolan med en omfattande läroplan. I Norge inrättades ett nytt ämne 2008, kallat Utbildningsval. Ämnet omfattar 110 timmar under årskurs 8–10, och är uppdelat i tre huvudområden. Till ämnet finns en utförlig handledning för lärarna.

Finland

Finland har sedan 1970-talet ett obligatoriskt ämne i grundskolan kallat Elevhandledning. Målet med ämnet är att öka elevernas beredskap att klara föränderliga livssituationer och övergångsskeden i studier och yrkeskarriär. Av styrdokumentet framgår också att de kunskaper och färdigheter som utvecklas inom ämnet ska bidra till att trygga tillgången på kompetent arbetskraft.

Ämnet innehåller moment om studieteknik, självkänedom, karriärkompetens och vardagligt beslutsfattande. Det ger också utrymme för reflektioner kring framtiden utifrån intressen och värderingar. Eleverna ska även uppmuntras att reflektera över hur attityder och normer styr val. Ämnet finns under hela grundskoletiden med nationellt fastställda mål för årskurserna 1–2, 3–6 och 7–9. Det centrala innehållet knyter an till ämnets mål och är utförligt beskrivet i styrdokumentet för årskurs 7–9. Elevens rätt till handledning garanteras även i årskurserna 1–6.

Undervisningen sköts i allmänhet av studiehandledaren, som svarar studie- och yrkesvägledare i Sverige. De är vidareutbildade lärare som specialiserat sig i vägledningsfrågor. I de lägre klasserna

genomförs handledningen i samband med undervisningen i andra ämnen eller skolans övriga verksamhet.

Under årskurs 7–9 omfattar ämnet 76 veckotimmar (motsvarande 2 timmar i veckan). I ämnet sätts inget betyg som i övriga ämnen. I stället görs en bedömning som baseras på elevernas självskattning samt på interaktiv, vägledande och uppmuntrande respons i samband med olika aktiviteter.

Utöver ämnet elevhandledning erbjuds individuell vägledning, gruppvägledning samt praoperioder, där eleverna också får möjlighet att bekanta sig med yrkesutbildningar.

Enligt uppgift är ambitionen att vägledaren ska träffa samtliga elever minst en gång varje år i årskurs 7–9 och därutöver erbjuda mer för de som behövs det. En vägledare ansvarar i snitt för cirka 300 elever. Cirka 30 procent av tiden används för undervisning. Resterande tid är avsedd för individuell vägledning, samarbete med andra lärare, företag och elevvård, administrativa uppgifter såsom ansökningssystem och inskrivning till gymnasieskolan samt arbete med föräldrar och även egen fortbildning.

I lokala handledningsplaner beskrivs strukturen för vägledning, arbets- och ansvarsfördelningen inom ämnet, de yrkesövergripande nätverk som behövs för att uppnå målen för ämnet samt elevernas tillgång till vägledning, som alltså inte är nationellt reglerad. För att elevernas studier ska fortlöpa smidigt i grundskolan och vid övergången till fortsatta studier, fäster man också stor vikt vid samarbetet mellan lärarna och studiehandledarna och vid behov samarbetar man även med andra yrkeskategorier.

I Finland görs årliga uppföljningar av skolornas vägledningsarbete. Uppföljningarna genomförs av det finländska näringslivets informationsbyrå, som följer ungdomarnas attityder och förändringar i industrins verksamhetsmiljö³⁵. De producerar även material för vägledare³⁶. Uppföljningen 2017 visar bl.a. att 67 procent av eleverna i årskurs 9 upplever att de fått tillräcklig vägledning om fortsatt utbildning, och 35 procent att de fått tillräcklig information om framtida karriärmöjligheter. För eleverna i gymnasieskolans sista år var motsvarande andel 66 procent respektive 41 procent.

³⁵ *A4_19052017.pdf* Ekonomiska Informationsbyrån TAT. www.kunkoululoppuu.fi/tutkimus

Danmark

I Danmark finns sedan början av 2000-talet ett obligatoriskt ämne i grundskolan kallat Utbildning och jobb. Ämnet har en omfattande kursplan som beskriver att syftet bl.a. är att eleverna ska uppnå en högre grad av kunskaper både om sig själva och om förutsättningar och möjligheter inom arbetslivet och samhället i övrigt. Det ska också utmana eleverna när det gäller deras föreställningar om utbildningar och yrken. Ämnet ska ses i ett livslångt lärandeperspektiv och lärarna och vägledarna ska ge eleverna kunskaper så att de rustas för att hantera återkommande val i ett föränderligt samhälle och arbetsliv. Det ska också ha inslag av aktiviteter utanför skolan, såsom företagsbesök, kontakter med gymnasieutbildningar och organisationer.

Ämnet saknar tilldelade timmar, och det åligger rektor att fatta beslut om inom vilka andra ämnen undervisningen ska ske. Rektor har en skyldighet att rapportera hur ämnet läggs upp och vilka insatser som görs.

Ämnet är indelat i tre olika block:

- personliga val,
- utbildning till arbete och
- arbetsliv.

Ämnet har kunskapskriterier för årskurs 3, 6 och 9.

Tabell 3.1 Kunskapskriterier för åk 3, 6 och 9 i det danska ämnet Utbildning och jobb

Ämne	Årskurs 3	Årskurs 6	Årskurs 9
Personliga val	Eleven kan beskriva egna drömmar och förväntningar	Eleven kan beskriva sambandet mellan personliga mål och utbildning och arbete	Eleven kan göra väl underbyggda val baserat på intresse och förmågor
Utbildning till arbete	Eleven kan beskriva olika utbildningar och yrken	Eleven kan beskriva sambandet mellan utbildning och arbete	Eleven kan värdera sambandet mellan utbildning, arbetsliv och arbetsmöjligheter
Arbetsliv	Eleven kan beskriva olika typer av arbete och arbetsformer	Eleven kan beskriva sambandet mellan utbildning, arbete och fritid	Eleven kan värdera sambandet mellan egna val och villkor i arbetslivet

När det gäller grundskoleelevers tillgång till vägledning är det främst elever med identifierade behov som erbjuds personlig vägledning. Alla andra elever har tillgång till en digital vägledningstjänst.

Vägledarna i Danmark är organiserade regionalt och kommer till skolan för att tillsammans med lärare ansvara för information om fortsatta studier och yrkesområden. Man har s.k. introduktionskurser i årskurs 8 och i brobyggarkurser i årskurs 9 och 10. Syftet är att förbereda för vidare val. Innehållet kan vara på temat att lära känna sig själv och förstå vad som finns efter skolan, men det ingår också att besöka gymnasieskolor, yrkesutbildningar och arbetsplatser. Efter grundskolan kan eleverna själva söka sig till vägledare på olika vägledningscentrum eller använda e-vägledning.

Utbildning till vägledare är en påbyggnadsutbildning som oftast bygger på en lärarutbildning men i vissa fall på annan utbildning, t.ex. psykologutbildning. Det är vanligt att arbetsgivaren bekostar en sådan utbildning efter att man anställts.

Någon utvärdering av hur undervisningen i det danska vägledningsämnet fungerar och uppfattas har inte genomförts. I rapporten *Styrning och organisation av den breda studie- och yrkesutbildningen*³⁷ presenteras uppgifter som framkommit vid intervjuer med nyckelpersoner och som pekar på att det finns svårigheter att genomföra undervisningen. Som orsak lyfts att ämnet inte har ett reglerat timantal och att lärarna inte har tillräckliga kunskaper på området. Rapportförfattarna menar att uppföljningen från den ansvariga myndigheten är svag, vilket bidragit till lokala och regionala skillnader.

I en studie av Randi Boelskifte Skovhus vid VIA University College³⁸ framkommer att vägledarna upplever att de är beroende av ett väl fungerande samarbete med lärarna, vilket inte alltid är lätt att få till. Många upplever ett missnöje och är bekymrade över att tillgången till enskild vägledning minskat till att endast omfatta vissa elever. Den väl utbyggda digitala tjänsten förefaller inte tillgodose alla elevers behov och önskemål.

³⁷ *Styrning och organisation av den breda studie- och yrkesvägledningen, En bakgrund och tre fallstudier*. Skolverket. 2017.

³⁸ *Vejledning – valg og læring*. Randi Boelskifte Skovhus. VIA University College, Danmark. 2017.

Norge

I Norge inrättades 2008 ett nytt ämne, kallat Utbildningsval. I läroplanen beskrivs att det ska bidra till att skapa en helhet och ett sammanhang under grundskoletiden och underlätta övergången till gymnasieskolan. Det syftar också till att eleverna ska finna och pröva sina intresseområden och bli medvetna om sina förmågor och möjligheter så att de kan göra bättre underbyggda val. Vidare ska ämnet bidra till ökad förståelse för arbetsmarknadens krav på kunskap och kompetens.

Ämnet omfattar 110 timmar under årskurs 8–10, och är uppdelat i tre huvudområden som hänger ihop och ska ses i ett sammanhang; Personliga val, Utbildning och yrken samt Arbete. Huvudområdet Personliga val ska stärka kompetensen när det gäller att samla, analysera och på olika sätt använda information om utbildning och yrken i sin karriärplanering. Området Utbildning och yrken har som mål att eleven ska kunna beskriva studievägar i gymnasieskolan och koppla de till olika yrkesområden. Området Arbete avser att undersöka och lära känna den lokala arbetsmarknaden och vilka möjligheter som finns där. Ämnet betygssätts inte.

Till ämnet finns en utförlig handledning för lärarna, som bl.a. innehåller definitioner av centrala begrepp och ger stöd för hur ämnet kan organiseras, hur ansvaret kan fördelas och hur samverkan med externa parter kan gå till. Den ger också exempel på undervisningsupplägg och hur eleverna kan arbeta med jobbskuggning och karriärplanering.

Vägledare i Norge är i de flesta fall lärare. Utbildningsdepartementet har dock tagit fram en rekommendation om formell kompetens för de som ska verka som vägledare. I den rekommenderas en kandidatexamen från en utbildning som omfattar minst 60 högskolepoäng där 30 av dessa poäng bör omfatta de huvudsakliga uppgifterna för yrkesvägledning. Till utbildningen bör läggas yrkeserfarenhet och kunskaper om utbildningsväsendet.

En utvärdering som gjordes några år efter införandet av ämnet utbildningsval³⁹ visade på vissa svårigheter, bl.a. att det tog tid innan det nya ämnet fick acceptans i skolan. Efterhand har dock ämnet fått en ökad förankring. Det är inte enbart vägledaren som ansvarar för

³⁹ *Utdanningsvalg som fag og utfordring på ungdomstrinnet*. Rapport 28/2012. Nordisk institutt for studier av innovasjon, forskning og utdanning. 2012.

genomförandet, utan även lärarna är involverade. När ämnet introducerades fanns få läromedel men sedan dess har olika aktörer utvecklat material som går att använda i undervisningen. Tillgången till relevanta läromedel tillsammans med att lärarna erbjuds stöd och fortbildning inom området, har haft stor betydelse för implementeringen och bidragit till att ämnet nu ha en betydligt starkare ställning. Att ämnet har en förankring är också utredningens intryck efter att ha besökt Norge och talat med lärare, skolledare och ansvarigt lärosäte.

Tabell 3.2 Vägledning i de nordiska länderna

	Finland	Norge	Danmark	Sverige
Vägledares utbildning	Läro-utbildning + 60 hp. Alt. Master i vägledning varav 60 hp pedagogik	Läro-utbildning med eller utan rek. påbyggnad.	Läro-utbildning med möjlighet till betald påbyggnads-utbildning efter anställning.	Vägledar-utbildning
Möjlighet att läsa till en masterexamen	Ja	Ja	Ja	Ja
Elevers tillgång till vägledning	Inte nationellt preciserat men beskrivet i lokala planer. Ska erbjudas efter behov.	Inte nationellt preciserat. Ska erbjudas efter behov.	Endast elever med identifierade behov i grundskolan får enskild vägledning.	Inte nationellt preciserat. Ska erbjudas efter behov.
Effekter i form av färre avbrott eller felval	Få studieavbrott. Inga studier, mer än PISA 2012.	Inga relevanta studier. Hänvisas till ELGP:s studier om att vägledning har effekt. ⁴⁰		Inga studier gjorda. Kvalitativa studier visar att elever tycker vägledning är viktigt.

⁴⁰ European lifelong guidance policy network (ELGPN) Tools No. 3: The Evidence Base on Lifelong Guidance. elgpn.eu. Publikationen finns på engelska och på svenska.

3.6 Nuvarande reglering

Regleringen av arbetet med studie- och yrkesvägledning finns såväl i skollagen (2010:800) som i läroplanerna⁴¹ för respektive skolform. Ytterligare reglering finns i förordningen (2011:1108) om vuxenutbildning. Skolverket har därutöver tagit fram allmänna råd, Skolverkets allmänna råd (SKOLFS 2013:180) om arbete med studie- och yrkesvägledning.

Barnkonventionen

Sverige ratificerade konventionen om barnets rättigheter år 1990 utan att något förbehåll gjordes.⁴² Enligt artikel 28 i Barnkonventionen ska konventionsstaterna erkänna barnets rätt till utbildning, och i syfte att gradvis förverkliga denna rätt och på grundval av lika möjligheter ska de särskilt göra grundutbildning obligatorisk och kostnadsfritt tillgänglig för alla. De ska vidare uppmuntra utvecklingen av olika former av undervisning som följer efter grundutbildningen. Det innefattar såväl allmän utbildning som yrkesutbildning och att dessa görs tillgängliga och åtkomliga för varje barn samt att lämpliga åtgärder vidtas såsom införande av kostnadsfri utbildning och ekonomiskt stöd vid behov. Härutöver ska konventionsstaterna göra högre utbildning tillgänglig för alla på grundval av förmåga. Genom varje lämpligt medel ska studierådgivning och yrkesorientering göras tillgänglig och åtkomlig för alla barn och åtgärder ska vidtas för att uppmuntra regelbunden närvaro i skolan och minska antalet studieavbrott. Konventionsstaterna ska dessutom vidta alla lämpliga åtgärder för att säkerställa att disciplinen i skolan upprätthålls på ett sätt som är förenligt med barnets mänskliga värdighet och i överensstämmelse med barnkonventionen i övrigt.

Anslutningen till konventionen innebär att Sverige åtagit sig att se till att konventionens rättigheter för barn verkligen genomförs.

⁴¹ Förordningen (SKOLFS 2010:37) om läroplan för grundskolan, förskoleklassen och fritidshemmet, förordningen (SKOLFS 2010:255) om läroplan för grundsärskolan, förordningen (SKOLFS 2010:250) om läroplan för specialskolan samt för förskoleklassen och fritidshemmet i vissa fall, förordningen (SKOLFS 2010:251) om läroplan för sameskolan samt för förskoleklassen och fritidshemmet i vissa fall, förordningen (SKOLFS 2011:144) om läroplan för gymnasieskolan, förordningen (SKOLFS 2013:148) om läroplan för gymnasiesärskolan samt förordningen (SKOLFS 2012:101) om läroplan för vuxenutbildningen.

⁴² Konventionen om barnets rättigheter, SÖ 1990:20 och prop. 1989/90:107.

Både domstolar och andra myndigheter är därför skyldiga att, så långt det är möjligt, tolka svenska interna rättsregler fördragskonformt.⁴³ Detta kan sägas innebära att begränsningar i t.ex. förarbeten eller praxis, av de rättigheter som följer av konventionen, inte ska tillämpas av svenska myndigheter. Trots denna skyldighet har det framförts att det förekommer väsentliga skillnader mellan Barnkonventionen och gällande svensk rätt. Mot bakgrund av detta föreslog regeringen i proposition, *Inkorporering av FN:s konvention om barnets rättigheter*, (prop. 2017/18:186), en lag som innebär att artiklarna 1–42 i Förenta nationernas konvention den 20 november 1989 om barnets rättigheter i originaltexternas lydelse ska gälla som svensk lag från och med den 1 januari 2020. Genom inkorporering ges barnkonventionen ställning som svensk lag vilket innebär ett förtydligande av att rättstillämparna i mål och ärenden ska tolka svenska bestämmelser i förhållande till barnkonventionen. Riksdagen har fattat beslut om att anta regeringens förslag i propositionen.

Tillgång till studie- och yrkesvägledning

Bestämmelser om studie- och yrkesvägledning inom skolväsendet finns i skollagen. Av skollagen framgår att elever i alla skolformer, utom förskolan och förskoleklassen, ska ha tillgång till personal med sådan kompetens att deras behov av vägledning inför val av framtida utbildnings- och yrkesverksamhet kan tillgodoses. Även den som avser att påbörja en utbildning ska ha tillgång till vägledning.⁴⁴ Vidare framgår av skollagen att för att få anställas utan tidsbegränsning för studie- och yrkesvägledning ska den sökande ha en utbildning avsedd för sådan verksamhet. Den som inte uppfyller kravet enligt lagen får anställas för studie- och yrkesvägledning för högst ett år i sänder.⁴⁵

Omfattningen på den studie- och yrkesvägledning som elever har rätt till finns inte närmare preciserad i författningarna eftersom

⁴³ Domstolar och andra myndigheter kan däremot inte lägga konventionsinnehållet ensamt till grund för sina beslut. Vid tolkningen av svensk rätt kan konventionen dock få betydelse eftersom den s.k. principen om fördragskonform tolkning innebär att svensk rätt, i den mån en författnings ordalydelse tillåter det, ska tolkas på ett sätt som är förenligt med Sveriges folkrättsliga åtaganden.

⁴⁴ 2 kap. 29 § skollagen.

⁴⁵ 2 kap. 30 § skollagen.

vägledningen för att anses som tillräcklig ska motsvara elevernas behov. Dessa behov kan variera och behöver därför beslutas lokalt. I propositionen *Den nya skollagen – för kunskap, valfrihet och trygghet* (prop. 2009/10:165)⁴⁶ konstaterar regeringen att en reglering i första hand bör inriktas på tillgången till kompetens. Ordvalet ”ska ha tillgång till” innebär däremot enligt regeringen inte att studie- och yrkesvägledningskompetensen nödvändigtvis behöver finnas inom den egna skolenheten men att ett krav på att studie- och yrkesvägledningskompetens ska finnas, innebär en tydlig markering av huvudmannens ansvar för att eleverna får tillgång till studie- och yrkesvägledning, samtidigt som organisationen även fortsättningsvis är en lokal fråga. Vidare konstaterar regeringen i propositionen att skolledare, lärare och studie- och yrkesvägledare har ett gemensamt ansvar för studie- och yrkesvägledningen, men delvis olika roller. I propositionen konstateras att det i de då gällande läroplanerna (Lpo 94 och Lpf 94) både finns riktlinjer för alla som arbetar i skolan och särskilda riktlinjer för studie- och yrkesvägledare eller den personal som fullgör motsvarande uppgifter. Detta speglar att både lärare, skolledare och särskilt utbildade studie- och yrkesvägledningsfunktionärer har ett gemensamt ansvar, men delvis olika roller, när det gäller information och vägledning till eleverna om framtida studier och arbetsliv. En förutsättning för att eleverna ska kunna utnyttja den stora frihet och de möjligheter till egna val som erbjuds är att de får en adekvat information om utbildningsutbud och valmöjligheter, såväl utifrån sina intressen och förutsättningar som i förhållande till arbetsmarknadens behov. Regeringen konstaterar även att elevernas behov av vägledning säkerligen inte kommer att bli mindre i framtiden och att det sammantaget talar för någon form av reglering av studie- och yrkesvägledning även i den nya skollagen för alla skolformer utom förskolan och förskoleklassen. När det gäller vuxenutbildningen anför regeringen att vägledningen har en dubbel funktion, dels att vägleda personer som redan befinner sig i studier, dels att vägleda presumtiva deltagare. Vägledning och information är i dessa sammanhang viktiga för att den enskilde ska kunna få den utbildning som hon eller han har behov av eller önskemål om. Det är viktigt att det ingår information om studiestödssystemets uppbyggnad och villkor i vägledningen.

⁴⁶ S. 278 f.

Huvudmännens ansvar för studie- och yrkesvägledning

Utbildning inom skolväsendet anordnas av det allmänna och av enskilda och omfattar skolformerna

- förskola,
- förskoleklass,
- grundskola,
- grundsärskola,
- specialskola,
- sameskola,
- gymnasieskola,
- gymnasiesärskola,
- kommunal vuxenutbildning, och
- särskild utbildning för vuxna.

I skolväsendet ingår också fritidshem som kompletterar utbildningen i förskoleklassen, grundskolan, grundsärskolan, specialskolan, sameskolan och vissa särskilda utbildningsformer.⁴⁷

Utbildningen inom skolväsendet ska vara likvärdig inom varje skolform och inom fritidshemmet oavsett var i landet den anordnas.⁴⁸ I utbildningen ska hänsyn tas till barns och elevers olika behov. Barn och elever ska ges stöd och stimulans så att de utvecklas så långt som möjligt. En strävan ska vara att uppväga skillnader i barnens och elevernas förutsättningar att tillgodogöra sig utbildningen.⁴⁹

Som huvudmän inom skolväsendet finns både kommuner, landsting, staten och enskilda.⁵⁰ Huvudmän har enligt skollagen ansvar för att utbildningen genomförs i enlighet med bestämmelserna i skollagen, föreskrifter som har meddelats med stöd av lagen och de bestämmelser för utbildningen som kan finnas i andra författningar.⁵¹ Kommuner ska i sin tur fördela resurser till

⁴⁷ 1 kap. 1 § skollagen.

⁴⁸ 1 kap. 9 § skollagen.

⁴⁹ 1 kap. 4 § skollagen.

⁵⁰ 2 kap. 2–5 §§ skollagen.

⁵¹ 2 kap. 8 § skollagen.

utbildning inom skolväsendet efter barnens och elevernas olika förutsättningar och behov.⁵²

Likvärdigheten i skolväsendet innebär bl.a. att utbildningen ska vara kompensatorisk och uppväga för elevers olika bakgrund och förutsättningar. Enligt förarbetena till skollagen⁵³ betyder likvärdighet inte likformighet eller att alla elever ska få lika mycket resurser. I stället upprätthålls likvärdighet av mål i skollag, läroplaner och andra styrdokument och de fastställda målen kan nås på olika sätt beroende på lokala behov och förutsättningar. Kvaliteten i verksamheten ska dock ha lika hög nivå oavsett var i landet verksamheten bedrivs.

Skollagens krav på likvärdighet när det gäller arbetet med studie- och yrkesvägledning innebär att huvudmän, men även rektorer, i stor utsträckning kan avgöra hur vägledningen ska utformas och organiseras under förutsättning att verksamheten når upp till de nationella kraven i skollagen och övriga skolförfattningar. Huvudmannen har det yttersta ansvaret för att eleverna får tillgång till personal med sådan kompetens att deras behov av vägledning inför val av framtida utbildnings- och yrkesinriktning kan tillgodoses. Huvudmannen har därmed det yttersta ansvaret för att skolans studie- och yrkesvägledning fungerar och lever upp till de nationella målen för utbildningen. Skollagens bestämmelser om studie- och yrkesvägledning⁵⁴ tar sin utgångspunkt i elevernas behov. Eftersom elevers behov varierar innebär det att omfattningen och inriktningen på den studie- och yrkesvägledning som huvudmannen och skolan är skyldiga att erbjuda inte finns närmare preciserade i styrdokumentet. Huvudmannen måste själv identifiera elevernas behov för att sedan anpassa resurserna och studie- och yrkesvägledningen efter dessa. Elevernas behov är alltså det avgörande för i vilken mån insatser och resurser är att betrakta som tillräckliga.

Huvudmän och skolor ska bedriva ett systematiskt kvalitetsarbete. Enligt skollagen ska varje huvudman inom skolväsendet på huvudmannanivå systematiskt och kontinuerligt planera, följa upp och utveckla utbildningen. Inriktningen på det systematiska kvalitetsarbetet ska vara att de mål som finns för utbildningen i skollagen och i andra föreskrifter (nationella mål) uppfylls⁵⁵.

⁵² 2 kap. 8 b § skollagen.

⁵³ Prop. 2009/10:165 s. 228 f.

⁵⁴ 2 kap. 29 § skollagen.

⁵⁵ 4 kap. 3 och 5 §§ skollagen.

Enligt skollagen ska det pedagogiska arbetet vid en skolenhet ledas och samordnas av en rektor som också särskilt ska verka för att utbildningen utvecklas⁵⁶ och på skolenhetsnivå ansvarar rektorn för att kvalitetsarbetet genomförs. Kvalitetsarbetet på enhetsnivå ska genomföras under medverkan av lärare, förskollärare, övrig personal och elever. Barn i förskolan, deras vårdnadshavare och elevernas vårdnadshavare ska ges möjlighet att delta i arbetet⁵⁷.

Som stöd för det systematiska kvalitetsarbetet har Skolverket tagit fram allmänna råd om systematiskt kvalitetsarbete, Skolverkets allmänna råd (SKOLFS 2012:98) om systematiskt kvalitetsarbete.

Ytterligare reglering om studie- och yrkesvägledning för vuxenutbildningen

Kommunerna är ansvariga för den kommunala vuxenutbildningen (komvux) ock den särskilda utbildningen för vuxna (särvox) och har enligt det befintliga uppdraget en skyldighet att verka för att vuxna i kommunen i behov av utbildning deltar i sådan utbildning.⁵⁸

Utöver skollagens reglering om tillgång till studie- och yrkesvägledning regleras för kommunal vuxenutbildning (komvux) även att hemkommunen är skyldig att se till att den som avser att påbörja utbildning på grundläggande nivå eller i svenska för invandrare erbjuds studie- och yrkesvägledning.⁵⁹ Motsvarande reglering finns för särskild utbildning för vuxna (särvox) på grundläggande nivå.⁶⁰ Hemkommunen ansvarar enligt skollagen för att en individuell studieplan upprättas för varje elev i komvux och särvox.⁶¹ I förordningen om vuxenutbildning finns närmare bestämmelser om den individuella studieplanen. Av bestämmelserna framgår att den individuella studieplanen ska innehålla uppgifter om den enskildes utbildningsmål och planerad omfattning av studierna. Den individuella studieplanen ska utarbetas i samverkan med eleven och eleven ska i samband med utarbetandet erbjudas studie- och yrkesvägledning. I vägledningen

⁵⁶ 2 kap. 9 § skollagen.

⁵⁷ 4 kap. 4 § skollagen.

⁵⁸ 20 kap. 10, 17 och 29 §§ och 21 kap. 10 och 14 §§ skollagen.

⁵⁹ 20 kap. 10 a och 30 §§ skollagen.

⁶⁰ 21 kap. 10 a § skollagen.

⁶¹ 20 kap. 8 § och 21 kap. 8 § skollagen.

ska det ingå information om möjligheter till fortsatta studier, arbetslivets kompetens- och rekryteringsbehov samt studieekonomiska förutsättningar. Planen ska upprättas i nära anslutning till antagningen och ska vid behov revideras. Rektorn ansvarar för att planen revideras och att hemkommunen informeras om revideringen.⁶²

Närmare bestämmelser om studie- och yrkesvägledning finns i läroplanerna

Nationella mål för studie- och yrkesvägledningen i skolväsendet regleras i läroplanerna⁶³ för respektive skolform. I läroplanerna finns översiktliga beskrivningar av vägledningens innehåll och de förmågor som eleverna ska förvärva genom vägledningen. Enligt läroplanerna ska eleverna få information och vägledning om utbildningar, yrkesinriktningar, studievägar och arbetsmarknad. Skolan ska också motverka sådana begränsningar i elevernas val som grundar sig på föreställningar om kön och på social eller kulturell bakgrund. Eftersom utbildningen i de olika skolformerna har olika syften finns vissa skillnader i bestämmelserna som också påverkar de nationella målen i respektive skolforms läroplan. Det gäller t.ex. utbildningen i grundskolan och grundsärskolan som enligt skollagen ska utformas så att den bidrar till personlig utveckling och förbereder eleverna för aktiva livsval och ligger till grund för fortsatt utbildning. Utbildningen ska främja allsidiga kontakter och social gemenskap och ge en god grund för ett aktivt deltagande i samhällslivet.⁶⁴

Gymnasieskolan ska enligt skollagen ge en god grund för yrkesverksamhet och fortsatta studier samt för personlig utveckling och ett aktivt deltagande i samhällslivet. Utbildningen ska utformas så att den främjar social gemenskap och utvecklar elevernas förmåga att självständigt och tillsammans med andra tillägna sig, fördjupa och tillämpa kunskaper. Utbildningen ska dessutom utgöra en bas för

⁶² 2 kap. 16 § förordningen om vuxenutbildning.

⁶³ Förordningen om läroplan för grundskolan, förskoleklassen och fritidshemmet, förordningen om läroplan för grundsärskolan, förordningen om läroplan för specialsolan samt för förskoleklassen och fritidshemmet i vissa fall, förordningen om läroplan för sameskolan samt för förskoleklassen och fritidshemmet i vissa fall, förordningen om läroplan för gymnasieskolan, förordningen om läroplan för gymnasiesärskolan samt förordningen om läroplan för vuxenutbildningen.

⁶⁴ 10 kap. 2 § och 11 kap. 2 § skollagen.

den nationella och regionala kompetensförsörjningen till arbetslivet och en bas för rekrytering till högskolesektorn.⁶⁵

Enligt läroplanen för grundskolan är grundskolans mål när det gäller studie- och yrkesvägledning att varje elev ska kunna granska olika valmöjligheter och ta ställning till frågor som rör den egna framtiden, ha inblick i närsamhället och dess arbets-, förenings- och kulturliv samt ha kännedom om möjligheter till fortsatt utbildning i Sverige och i andra länder. Vidare framgår av läroplanen för grundskolan att alla som arbetar i skolan ska verka för att utveckla kontakter med kultur- och arbetsliv, föreningsliv samt andra verksamheter utanför skolan som kan berika den som en lärande miljö, och bidra till att elevens studie- och yrkesval inte begränsas av könstillhörighet eller av social eller kulturell bakgrund. Läraren ska bidra med underlag för varje elevs val av fortsatt utbildning, och medverka till att utveckla kontakter med mottagande skolor samt med organisationer, företag och andra som kan bidra till att berika skolans verksamhet och förankra den i det omgivande samhället. Studie- och yrkesvägledaren, eller den personal som fullgör motsvarande uppgifter, ska informera och vägleda eleverna inför den fortsatta utbildningen och yrkesinriktningen och särskilt uppmärksamma möjligheterna för elever med funktionsnedsättning, och vara till stöd för den övriga personalens studie- och yrkesorienterande insatser. Detta förutsätter att den obligatoriska skolan nära samverkar med de gymnasiala utbildningar som eleverna fortsätter till. Det förutsätter också en samverkan med arbetslivet och närsamhället i övrigt.⁶⁶ I läroplanen för grundskolan anges även att rektorn har ett särskilt ansvar för att samverka med skolor och arbetslivet utanför skolan utvecklas så att eleverna får konkreta erfarenheter av betydelse för deras val av fortsatt utbildning och yrkesinriktning. Rektorn ska även organisera den studie- och yrkesorienterande verksamheten så att eleverna får vägledning inför de olika val som skolan erbjuder och inför fortsatt utbildning.⁶⁷

På motsvarande sätt anges i läroplanen för gymnasieskolan, gymnasiesärskolan och vuxenutbildningen bl.a. att skolans personal ska,

⁶⁵ 15 kap. 2 och 3 §§ skollagen.

⁶⁶ Avsnitt 2.6. i läroplan för grundskolan, förskoleklassen och fritidshemmet. Motsvarande lydelse finns även i avsnitt 2.6 i läroplanen för grundsärskolan och avsnitt 2.6 i läroplanen för specialskolan samt för förskoleklassen och fritidshemmet i vissa fall. Det finns även till viss del motsvarande skrivningar i avsnitt 2.6 i läroplanen för sameskolan samt för förskoleklassen och fritidshemmet i vissa fall.

⁶⁷ Avsnitt 2.8 i läroplanen för grundskolan, förskoleklassen och fritidshemmet.

efter att rektorn har gjort en arbetsfördelning, bidra med underlag för elevernas val av utbildning och yrke samt informera och vägleda eleverna inför deras val av kurser, fortsatt utbildning och yrkesverksamhet och motverka sådana begränsningar i valet som grundar sig på föreställningar om kön och på social eller kulturell bakgrund.⁶⁸ Rektorn ansvarar vidare för att studie- och yrkesvägledningen organiseras så att eleverna får information om och vägledning inför de olika val som skolan erbjuder och inför val av framtida utbildning och yrke.⁶⁹

Vad gäller studie- och yrkesvägledningen slås det fast i läroplanen för gymnasieskolan att gymnasieskolan ska nära samverka med de obligatoriska skolformerna, arbetslivet, universiteten och högskolorna samt med samhället i övrigt. Detta krävs för att eleverna ska få en utbildning av hög kvalitet och få underlag för val av kurser inom utbildningen och för vidare studier eller yrkesverksamhet. Det är särskilt viktigt att skolan samarbetar med arbetslivet om yrkesutbildningen. Genom att arbetslivet fortlöpande förändras när det gäller behovet av kompetens och rekrytering av arbetskraft inom olika områden har studie- och yrkesvägledning i vid mening stor betydelse. Universitet och högskolor, arbetsförmedlingar, näringsliv samt arbetsmarknadens parter och branschorganisationer har därför viktiga roller i informationen till skolan och eleverna. Vidare anges att skolans mål är att varje elev utvecklar sin självkänedom och förmåga till studieplanering, medvetet kan ta ställning till fortsatt studie- och yrkesinriktning på grundval av samlade erfarenheter och kunskaper, ökar sin förmåga att analysera olika valmöjligheter och bedöma vilka konsekvenser dessa kan ha, har kännedom om arbetslivets villkor, särskilt inom sitt studieområde, samt om möjligheter till fortsatt utbildning, praktik och arbete i Sverige och andra länder, och är medveten om att alla yrkesområden förändras i takt med teknisk utveckling, förändringar i samhälls- och yrkesliv samt ökad internationell samverkan och därmed förstår behovet av personlig utveckling i yrket. I läroplanens slås även fast att personalen, efter en av rektorn gjord arbetsfördelning, i informationen och vägledningen utnyttja de kunskaper som finns hos eleverna, hos skolans personal och i samhället

⁶⁸ Avsnitt 2.6 i läroplanen för gymnasieskolan, 2.4 i läroplanen för gymnasiesärskolan och avsnitt 2.2 i läroplanen för vuxenutbildningen.

⁶⁹ Avsnitt 2.8 i läroplanen för gymnasieskolan, avsnitt 2.8 i läroplanen för gymnasiesärskolan och avsnitt 2.4 i läroplanen för vuxenutbildningen.

utanför skolan, i undervisningen utnyttja kunskaper och erfarenheter från arbets- och samhällsliv som eleverna har eller skaffar sig under utbildningens gång, utveckla kontakter med universitet och högskolor samt med handledare och andra inom arbetslivet som kan bidra till att målen för utbildningen nås, i utbildningen utnyttja kontakter med det omgivande samhället och dess arbets-, förenings- och kulturliv, och bidra till att presumtiva elever får information om skolans utbildningar.⁷⁰

När det gäller vuxenutbildning framgår det bl.a. av läroplanen för vuxenutbildningen att eleverna kan ha behov av att kombinera studier i flera av de skolformer som ingår i vuxenutbildningen. Det förutsätter att det finns en nära samverkan mellan de olika skolformerna. Vuxenutbildningen ska även samverka med verksamheter som hör till arbetslivet, yrkeshögskolan, folkhögskola och universitet och högskola samt med samhället i övrigt. Detta krävs för att eleverna ska få en utbildning av hög kvalitet samt underlag för val av kurser inom utbildningen och för vidare studier eller yrkesverksamhet. Genom att arbetslivet fortlöpande förändras när det gäller behov av kompetens och rekrytering av arbetskraft inom olika områden har studie- och yrkesvägledning i vid mening stor betydelse för eleven. Det är särskilt viktigt att vuxenutbildningen samarbetar med arbetslivet när det gäller yrkesutbildning.

Vidare framgår att vuxenutbildningens mål är att varje elev får information om arbetslivets aktuella och förväntade kompetensbehov, ges möjlighet att få sina kunskaper och kompetenser validerade och utvecklar sin självkänedom och förmåga till studieplanering. Vuxenutbildningen ska också leda till att eleven medvetet kan ta ställning till fortsatt studie- och yrkesinriktning på grundval av samlade erfarenheter och kunskaper, ökar sin förmåga att analysera olika valmöjligheter och bedöma vilka konsekvenser dessa kan få, har kännedom om arbetslivets och arbetsmarknadens villkor när det gäller bl.a. arbetsrätt och arbetsmiljö generellt och om möjligt, inom sin studieinriktning. Som mål anges också att eleven har kännedom om möjligheter till vidare utbildning, praktik och arbete i Sverige och andra länder och är medveten om att alla yrkesområden förändras i takt med teknisk utveckling, förändringar i samhälls- och arbetsliv samt ökad internationell samverkan och därmed förstår behovet av personlig utveckling i yrket.

⁷⁰ Avsnitt 2.4 läroplanen för gymnasieskolan.

Vidare framgår att personalen ska, efter en av rektorn gjord arbetsfördelning, i informationen och vägledningen utnyttja och ta till vara de kunskaper som finns hos eleverna och verksamhetens personal samt i samhället, i undervisningen utnyttja kunskaper och erfarenheter från arbets- och samhällsliv som eleverna redan har eller skaffar sig under utbildningens gång, utveckla kontakter med universitet och högskolor samt med handledare och andra inom arbetslivet som kan bidra till att målen för utbildningen nås, i utbildningen nyttja kontakter med det omgivande samhället och dess arbets-, förenings- och kulturliv, och bidra till att presumtiva elever får information om olika utbildningsmöjligheter.⁷¹

Allmänna råd om arbetet med studie- och yrkesvägledning

Skolverket har även tagit fram allmänna råd om arbetet med studie- och yrkesvägledning, Skolverkets allmänna råd om arbete med studie- och yrkesvägledning. De allmänna råden med tillhörande kommentarer fungerar som ett stöd för planering och genomförande av studie- och yrkesvägledning och är rekommendationer om hur huvudmannen, rektorn, studie- och yrkesvägledaren och lärare kan eller bör agera för att uppfylla kraven i bestämmelserna. Råden syftar till att påverka utvecklingen i en viss riktning och till att främja en enhetlig rättstillämpning, i detta fall en likvärdig studie- och yrkesvägledningen av hög kvalitet. Råden bör alltså följas, om skolan inte handlar på ett annat sätt som gör att kraven i bestämmelserna uppfylls.

I de allmänna råden anges bl.a. att bestämmelserna i skollagen och läroplanerna om studie- och yrkesvägledning innebär att huvudman för att säkerställa att elevernas behov av studie- och yrkesvägledning tillgodoses bör konkretisera vad de nationella målen för studie- och yrkesvägledning innebär för den egna verksamheten, och vid beslut om organisation och resursfördelning säkerställa att elevernas behov av studie- och yrkesvägledning kan tillgodoses. Vidare anges att rektorn bör se till att det finns rutiner och metoder för att planera, utvärdera och utveckla studie- och yrkesvägledningen så att den tillgodoser elevernas behov av vägledning, tydliggöra hur ansvaret för studie- och yrkesvägledningen är fördelat mellan studie- och yrkesvägledare, lärare och övrig personal samt formerna för samarbetet

⁷¹ Avsnitt 2.2 läroplanen för vuxenutbildningen.

mellan dem, se till att studie- och yrkesvägledning sker kontinuerligt och integrerat i utbildningen under studietiden, så att eleven ges förutsättningar att göra väl underbyggda studie- och yrkesval, samt se till att eleverna, utifrån sina behov, erbjuds vägledningssamtal. Råden anger även att huvudmannen inför resursfördelningen bör ta reda på vilken kompetens som finns och vilken kompetens som behövs för att tillgodose elevernas behov av studie- och yrkesvägledning, huvudmannen tillsammans med rektorn bör se till att studie- och yrkesvägledaren har den kompetens som behövs för att kunna stödja övrig personals arbete med studie- och yrkesvägledning och rektorn i sin tur bör med utgångspunkt i en kartläggning av elevernas behov av studie- och yrkesvägledning se till att verksamheten kan tillhandahålla den kompetens som krävs för att tillgodose elevernas behov av studie- och yrkesvägledning. Rektorn bör även se till att personalen på skolan har kunskaper om och förståelse för hur kön samt social och kulturell bakgrund påverkar elevernas studie- och yrkesval samt att de har kunskaper om hur elevernas föreställningar om utbildningar och yrken kan utmanas. I råden anges dessutom att studie- och yrkesvägledningen är hela skolans ansvar även om olika personalkategorier har olika roller i arbetet. Rektorn bör organisera studie- och yrkesvägledningen så att eleverna får möjlighet att ställas inför olika uppgifter i arbetslivet och möta företrädare för arbetslivet och utbildningsväsendet i syfte att ge eleverna möjlighet att utveckla kunskaper och erfarenheter inför kommande studie- och yrkesval, ha ett övergripande ansvar för att elevernas arbetslivskontakter bidrar till att deras studie- och yrkesval inte begränsas av kön eller av social eller kulturell bakgrund, samt planera för att varje elev i gymnasiesärskolan får det stöd han eller hon behöver i övergången till arbetslivet. Råden anger även att lärare i undervisningen bör ge eleverna möjlighet att utveckla en förståelse för hur kunskaper i ämnet kan ha betydelse i arbetslivet och på så sätt utgöra ett underlag för deras framtida studie- och yrkesval, utmana, problematisera och visa på alternativ till traditionella föreställningar om kön, kulturell och social bakgrund som annars kan begränsa elevernas framtida studie- och yrkesval, samt ge eleverna möjlighet att utveckla allsidiga kunskaper om hur arbetslivet fungerar. Lärare och studie- och yrkesvägledare bör enligt de allmänna råden ge eleven möjlighet att utveckla sin förmåga att genomföra sina val av studier och yrken och studie- och yrkesvägledare bör bidra med sådana specialistkunskaper som kan ha

betydelse för elevernas studie- och yrkesval. Vidare anges att studie- och yrkesvägledaren bör se till att vägledningssamtalen planeras och genomförs så att de vidgar elevens perspektiv om såväl de egna förutsättningarna som olika utbildningar och yrken och utmanar elevens föreställningar om yrken och utbildningar utifrån kön samt social och kulturell bakgrund. Vägledarna bör även ge eleven förutsättningar att utveckla sin förmåga att väga samman olika faktorer som har betydelse för studie- och yrkesvalet och ger den individuella studieplanen en central roll i gymnasieskolan, gymnasiesärskolan och inom vuxenutbildningen.

Yrkesetiska riktlinjer

Vägledning sker ofta i sammanhang där det kan finnas ett spänningsförhållande mellan individers och samhällets eller verksamheters intressen, och där skilda behov och skyldigheter måste vägas mot varandra. Sveriges vägledarförening är en intresseförening som verkar för att stärka och utveckla karriärvägledning som verksamhet och profession. Vägledarföreningen har tagit fram en etisk deklaration som innehåller yrkesetiska riktlinjer som ska fungera som stöd för de som arbetar med vägledning och för de som möter vägledning. Med riktlinjerna vill Sveriges vägledarförening även bidra till att rikta vägledares uppmärksamhet mot den variation av etiska frågor som förekommer inom fältet. Riktlinjerna ska dessutom stödja vägledare att agera självständigt vid t.ex. intressekonflikter eller när vägledningsökande drabbas av orättfärdiga villkor.⁷²

Praktisk arbetslivsorientering och arbetsplatsförlagt lärande

Från och med den 1 juli 2018 infördes en skyldighet för huvudmän att ansvara för att prao anordnas för alla elever under sammanlagt minst tio dagar från och med årskurs 8 i grundskolan och från och med årskurs 9 i specialsolan. Syftet med prao är att eleverna ska få kunskaper om arbetslivet inför kommande studie- och yrkesval. Prao för en elev ska i första hand anordnas på en arbetsplats och i

⁷² www.vagledarforeningen.se/deklaration

andra hand genom att eleven deltar i undervisning på ett yrkesprogram i gymnasieskolan. Om det finns synnerliga skäl får andra former av arbetslivsorienterande insatser ersätta prao för en elev⁷³. För elever som är mottagna i grundsärskolan finns det ett obligatoriskt inslag av prao genom de bestämmelser i skolförordningen (2011:185) som anger att utrymmet i timplanen för skolans val ska användas för undervisning i ett eller flera ämnen och för praktisk arbetslivsorientering⁷⁴. Av förarbeten till den nya regleringen om prao, Proposition *Stärkt koppling mellan skola och arbetsliv*, (prop. 2017/18:24), framgår att regeringen inte anser att det i nuläget finns något behov av att lägga ett förslag om att även reglera prao för grundsärskolan i lag.

I propositionen konstaterar regeringen att såväl prao som andra former av arbetslivsorienterande insatser är värdefulla för att ge elever erfarenheter av betydelse för elevernas val av fortsatt utbildning och yrkesinriktning. Avsikten är således inte att prao ska ersätta andra former av arbetslivsorienterande insatser utan i stället komplettera sådana insatser. Vidare anför regeringen att det finns ett värde i att det finns en bredd av insatser och på så sätt kan eleverna utveckla kunskaper för att kunna granska olika valmöjligheter och ta ställning till frågor som rör den egna framtiden.⁷⁵

I gymnasieskolan och gymnasiesärskolan kan utbildning vara förlagt till en arbetsplats, s.k. arbetsplatsförlagt lärande. Nationella program i gymnasiesärskolan och nationella program i form av yrkesprogram i gymnasieskolan ska innehålla arbetsplatsförlagt lärande⁷⁶. Inom gymnasieskolan och gymnasiesärskolan finns dessutom gymnasial lärlingsutbildning där utbildningen i huvudsak ska var förlagd till en eller flera arbetsplatser⁷⁷.

Arbetsplatsförlagt lärande är även möjligt inom vuxenutbildningen. Rektorn beslutar om hela eller delar av kurser ska förläggas till arbetsplatser.⁷⁸

⁷³ 10 kap. 8 a § och 12 kap. 8 a § skollagen.

⁷⁴ 11 kap. 7 § skollagen och 11 kap. 3 § skolförordningen.

⁷⁵ Prop. 2017/18:24 s. 15 f.

⁷⁶ 16 kap. 16 § och 19 kap. 18 § skollagen.

⁷⁷ 16 kap. 11 § och 19 kap. 10 § skollagen.

⁷⁸ 2 kap. 26–28 §§ förordningen om vuxenutbildning.

4 Vägledningens utveckling och nuläge

I det här kapitlet beskrivs den variation av syften med studie- och yrkesvägledning som utredningen har identifierat och de olika perspektiv som vägledning kan ses utifrån. Här beskrivs också hur statliga utredningar har bedömt situationen när det gäller tillgången till och kvaliteten på den vägledning som erbjuds följt av en genomgång av utvärderingar, granskningar och andra studier som har haft betydelse för den här utredningen. Avslutningsvis resoneras kring vikten av en oberoende och opartisk vägledning.

4.1 Studie- och yrkesvägledningens olika syften

Det är ett faktum att vägledning tjänar flera syften och kan ses utifrån olika perspektiv:

Individuellt perspektiv

För individen kan studie- och yrkesvägledning vara en väg till självförverkligande, ett stöd i att hitta och utveckla sin fulla potential utan att hämmas av begränsade föreställningar om vad som är lämpligt utifrån könstillhörighet, etnisk, kulturell eller social bakgrund. Vägledning underlättar informerade val och kan ge möjlighet att bryta ett socialt mönster, t.ex. när en individ som inte har föräldrar med högskoleutbildning väljer en akademisk inriktning, eller det motsatta, när en individ väljer ett yrkesprogram trots föräldrars och andras förväntningar på en akademisk karriär. Den tillfredsställelse

som följer av möjligheten att försörja sig själv, ingå i en arbetsgemenskap och vara delaktig i ett samhällsliv kan inte nog betonas utifrån individens perspektiv och där skolans vägledning kan ha stor betydelse.

Sambället perspektiv

Att människor är självförsörjande och bidrar till det allmännas bästa är också viktigt ur ett samhällsperspektiv. Vägledning är därför viktig för att visa på olika vägar in på arbetsmarknaden. Det faktum att felval och studieavhopp kostar samhället stora summor är ett skäl i sig för skolan att göra vad den kan för att undvika detta. Med studiemisslyckanden följer också ofta svårigheter att hitta arbete och försörjning vilket i sin tur riskerar att leda till flera negativa och för samhället kostsamma konsekvenser. Vägledningens funktion när det gäller att visa på olika vägar in på arbetsmarknaden och förhindra stereotypa utbildningsval kopplade till kön och social eller kulturell tillhörighet är viktig inte bara för individen. Enligt nationalekonomen Anders Stenberg visar forskning att sådana stereotypa val skapar begränsningar och hinder för största möjliga samhällsnytta. I en forskningsrapport¹ lyfter Stenberg fram utbildningssystemets centrala roll för att utjämna livschanser mellan barn med olika social bakgrund, ur ett strikt nationalekonomiskt perspektiv. Han pekar här särskilt på de möjligheter som finns inom studie- och yrkesvägledningen.

Arbetsmarknadsperspektiv

Ur ett arbetsmarknadsperspektiv är det viktigt att kompetensförsörjningen tillgodoses och att olika kompetenser tas tillvara. Att ha medarbetare med rätt kompetens blir allt viktigare för konkurrenskraften. I dagsläget är det en stor utmaning att matcha arbetslivets krav mot individers kompetens. Förväntningarna på skolans vägledning blir då att den bl.a. ska arbeta för att förhindra att elever väljer yrkesinriktning där tillgången till arbete är liten och i stället motivera elever att söka sig till områden där efterfrågan är stor. Utifrån ett arbetsmarknadsperspektiv är det också viktigt att ta tillvara den entreprenöriella förmågorna och en uppgift för vägledningen blir då

¹ *Att välja utbildning – betydelse för individ och samhälle*, Anders Stenberg, SNS förlag, 2016.

att säkerställa att den som får en bärkraftig affärsidé vet hur man kan gå tillväga för att realisera den. Då arbetsmarknaden förändras allt snabbare ställs också krav på flexibilitet och rörlighet. Sett från detta perspektiv måste vägledning även förbereda för återkommande omställningar.

Jämställdhetsperspektiv

Behovet av att stärka studie- och yrkesvägledningen utifrån ett jämställdhetsperspektiv har under lång tid lyfts fram i många olika sammanhang, liksom i regeringens jämställdhetspolitiska skrivelse.

Sverige har en starkt könsuppdelad arbetsmarknad. Endast fyra av landets 30 största yrken har en jämn könsfördelning. Gymnasieskolan präglas av samma tydliga könsuppdelning som den arbetsmarknad som den förbereder eleverna inför. Det är i dag stora skillnader mellan mäns och kvinnors val av utbildning i hela utbildningsväsendet. För att nå målet med en jämställd utbildning samt i förlängningen ett jämställt arbetsliv är det avgörande att elever har kunskaper om vilka konsekvenser utbildnings- och yrkesval kan ha vad gäller bl.a. karriär- och löneutveckling. Det är därför viktigt att studie- och yrkesvägledarfunktionen har kunskaper inom jämställdhetsområdet. Även OECD² pekar på vikten av att förhindra stereotypa val och menar att skolan har en viktig roll att spela. Det kan t.ex. handla om att säkerställa att informationen om utbildnings- och yrkesval är könsneutral, att visa på icke-traditionella exempel och att involvera näringsliv och arbetsplatser för att göra det möjligt för eleverna att skaffa sig egna erfarenheter inom yrkesområden som de av egen kraft inte skulle skaffa sig.

Likvärdighetsperspektiv

Socioekonomiska faktorer har stor betydelse för elevers val av utbildning och yrke. När det gäller rekrytering till högre utbildning är det fortsatt så att unga vars föräldrar har en längre eftergymnasial utbildning i större utsträckning läser vidare på universitet och högskolor än de vars föräldrar saknar detta³. Många skolor saknar ett

² *Working it out – Career guidance and employer engagement*, The Organization for Economic Co-operation and Development (OECD), 2018.

³ *Årsrapport för universitet och högskolor*, 2015:8. Universitetskanslersämbetet (UKÄ).

målinriktat arbete för att motverka socialt reproducerade mönster i elevernas val. Studie- och yrkesvägledning har här en viktig roll, särskilt för de elever som kommer från studieovana miljöer. Det är angeläget att i vägledningen identifiera den begåvning, kapacitet och kompetens som finns, även hos dem som av tradition eller andra skäl inte själva ser sin potential.

Motivationshöjande perspektiv

Att motivation och tilltro till den egna förmågan har betydelse för en individs skolresultat är belagt i olika studier, bl.a. i Skolverkets rapport *Högpresterande elever, höga prestationer och undervisningen*⁴. Att satsa på studie- och yrkesvägledning kan vara ett medel för att påverka elevernas motivation och på så sätt öka resultaten. I Skolverkets stödmaterial⁵, *Fem inspirationsexempel från gymnasieskolan och gymnasiesärskolan* beskriver man att när läraren vet något om elevens intressen, ambitioner och framtidsdrömmar kan det användas för att motivera och lyfta fram vad eleven kan behöva utveckla för att nå sina mål. Om eleven kan se ett samband mellan en skoluppgift och världen utanför skolan kommer dess inre motivation att påverkas i positiv riktning. Det beskriver bland andra två utbildningsforskare i en översikt av utbildningsvetenskaplig och psykologisk forskning och teorier om motivationsfrämjande arbete i skolan.⁶ I *Öppna jämförelser 2014*⁷, som presenteras av Sveriges Kommuner och Landsting (SKL), visade att även om många elever är nöjda med grundskolan är det en stor utmaning att utveckla undervisningen så att eleverna känner sig motiverade. I perspektivet av att motivation påverkar skolresultat och att en väl använd studie- och yrkesvägledning i undervisningen kan bidra till att öka motivationen blir vägledningen ett viktigt verktyg både i arbetet för att höja kvaliteten i skolan generellt men också för att öka elevers möjligheter att prestera bättre.

Listan över perspektiv kan göras ännu längre. Flera av perspektiven är överlappande. Det som är gott för individen kan samtidigt

⁴ *Högpresterande elever, höga prestationer och undervisningen*. Rapport nr 379. Skolverket. 2012.

⁵ *Studie- och yrkesvägledning i undervisningen – Fem inspirationsexempel från gymnasieskolan och gymnasiesärskolan*, Skolverket. 2017.

⁶ *Motivational strategies to enhance effective learning in teaching struggling students*. M. M., Thomson och J. Wery, North Carolina State University. 2013.

⁷ *Öppna jämförelser. Grundskola 2014*. Sveriges kommuner och landsting (SKL).

vara gott för samhället och det som är viktigt ur ett jämställdhetsperspektiv kan också vara angeläget för individet osv. Några av perspektiven kan stå i motsats till varandra och det är inte helt tydligt vilka som ska betraktas som över- respektive underordnade. Helt klart är dock att det inte är någon enkel uppgift att som vägledare navigera mellan olika förväntningar och krav. Många vägledare vittnar om svårigheterna att balansera samhällets behov av kompetensförsörjning och individens rätt till självförverkligande. Vägledarna själva menar att de hanterar detta genom att inta en objektiv och icke rådgivande roll. Det är dock inte heller oproblematiskt då vägledarna samtidigt har ett tydligt uppdrag att påverka elever, utmana deras föreställningar och därmed motverka stereotypa val grundade på kön eller social bakgrund.

Sammanfattningsvis kan konstateras att studie- och yrkesvägledning är en verksamhet som efterfrågas utifrån olika behov, syften och intressen. Det som dock förenar är vetskapen om att val som är väl underbyggda ger barn, ungdomar och vuxna större möjligheter att hamna rätt utifrån sina intressen och förutsättningar och att etablera sig på arbetsmarknaden. Därmed minskas både den enskildes och samhällets ekonomiska och sociala kostnader.

4.2 Tidigare utredningar, utvärderingar och studier

Under de senaste 15–20 åren har ett stort antal utredningar, utvärderingar och studier lyft fram vikten av att utveckla och förbättra studie- och yrkesvägledningen. Den problembild som tecknas är ofta densamma; kunskapen om studie- och yrkesvägledningens möjligheter är låg, styrningen och ledningen svag och tillgången är inte tillräcklig. Därtill konstateras att låga krav och förväntningar leder till en otydlig vägledningsverksamhet. Det finns också erfarenheter av att en väl fungerande studie- och yrkesvägledning bidrar till goda och hållbara val av utbildning och inriktning. I detta avsnitt redogör utredningen för några av de mest centrala utredningarna, utvärderingarna och studierna som tidigare behandlat studie- och yrkesvägledningen och som har haft betydelse för den här utredningen.

4.2.1 Statliga utredningar

Nedan redogörs sammanfattat för bedömningar och förslag gällande studie- och yrkesvägledning som presenterats av tio statliga utredningar.

1. 1991 års läroplanskommitté (U 1991:02) föreslog i *Skola för bildning*⁸ att 120 timmar skulle avsättas för orientering om utbildning, arbetsliv etc. Vissa remissinstanser ställde sig kritiska och i den timplan som senare fastställdes fanns ingen tid avsatt till orientering om utbildning och arbetsliv. Utbildningsutskottet föreslog i stället att timmarna skulle fördelas på olika ämnesgrupper i syfte att ge de enskilda skolorna möjlighet att planera in sin arbetslivsorientering inom ramen för den tid som timplanen gav eller under övrig tid av skoldagen. Idén om att ansvaret för arbetslivsorienteringen skulle delas av alla var tydlig.
2. I betänkandet *Karriärvägledning.se.nu*⁹ från 2001 framfördes synpunkten att benämningen studie- och yrkesvägledning var för snäv och inte längre relevant. Utredningen (U 1999:11) föreslog i stället begreppet karriärvägledning. Karriär skulle förstås i betydelsen individens samlade meriter och erfarenheter av såväl utbildning i alla dess former som arbete och annan kompetensgivande verksamhet. Härutöver la utredningen en rad förslag, bl.a. att en it-baserad vägledningstjänst skulle tas fram, att kommunernas samordnande ansvar för karriärvägledningen skulle förtydligas och en så kallad kommunal plattform skulle skapas som en hemvist för kommunens anställda karriärvägledare. Plattformen skulle vara oberoende och neutral i förhållande till arbetsgivare, arbetsliv och utbildningsanordnare och stödja samverkan mellan olika myndigheter, organisationer och intresseinriktningar. Utredningen föreslog även att ett nationellt råd för vägledning skulle inrättas med uppgiften att samordna vägledningsverksamheter på alla nivåer. Vidare föreslogs att utbildningen till karriärvägledare skulle förlängas och leda till en yrkesexamen. En sådan yrkesexamen skulle krävas för att få anställas i det offentliga skolväsendet. Också en förstärkning av forsknings- och utvecklingsarbetet föreslogs för att bidra till fördjupad kunskap inom området karriärvägledning och för att höga vägledaryrkets status och attraktionskraft.

⁸ *Skola för bildning*. SOU 1992:94.

⁹ *Karriärvägledning.se.nu*. SOU 2001:45.

3. I Gymnasiekommitténs (U 2000:06) betänkande 2002, *Åtta vägar till kunskap*¹⁰, gjordes bedömningen att formerna för samverkan mellan skolan och arbetslivet ofta kommit att stå i fokus medan innehållet hamnat i bakgrunden. Utredningen pekade också på att många ansatser och ansträngningar har gjorts för att utveckla vägledningen men att dessa alltför ofta haft karaktären av en-gångsinsatser.
4. 2008 års gymnasieutredning (U 2007:01) förde i betänkandet *Framtidsvägen – en reformerad gymnasieskola*¹¹ fram vikten av en stärkt studie- och yrkesvägledning. Man konstaterade att många unga inte har tillräckliga kunskaper om vare sig arbetsmarknad eller vilka yrkesval som blir möjliga efter högskolestudier. Utredningen menade att sådana bristande kunskaper bäddar för att unga gör traditionella val och därmed ökar risken för social segregation. Man pekade vidare på grundskolan som strategiskt viktig i och med valet av gymnasieutbildning. En förstärkt studie- och yrkesvägledning skulle kunna bidra till färre programbyten och studieavbrott, vilket i sin tur skulle innebära färre problem för individen och lägre kostnader för samhället.
5. I betänkandet *Välja yrke*¹² argumenterade Yrkesprogramsutredningen (U 2014:01) utförligt för hur viktig en väl fungerande studie- och yrkesvägledning är för elevers möjligheter att göra väl underbyggda val. Man pekade också på vikten av att öka elevers kunskaper om arbetslivet och om yrkesutbildningarna så att dessa blir kända och därmed valbara alternativ. I enlighet med det föreslog utredningen att grundskolans läroplan och kursplaner skulle förtydligas när det gäller kunskaper om arbetslivet. Utredningen föreslog även att alla elever i grundskolan och specialskolan skulle ges möjlighet att genomföra praktisk arbetslivsorientering (prao).
6. Även 2016 år gymnasieutredning (U 2015:01) betonade i betänkandet *En gymnasieutbildning för alla*¹³ vikten av studie- och yrkesvägledning. Om vägledningen i vid bemärkelse skriver man bl.a. att det inte är den enskilda studie- och yrkesvägledarens uppgift att axla hela ansvaret för skolans vägledning även om vägledaren

¹⁰ *Åtta vägar till kunskap – en ny struktur för gymnasieskolan*. SOU 2002:120.

¹¹ *Framtidsvägen – en reformerad gymnasieskola*. SOU 2008:27.

¹² *Välja yrke*. SOU 2015:97.

¹³ *En gymnasieutbildning för alla – åtgärder för att alla unga ska påbörja och fullfölja en gymnasieutbildning*. SOU 2016:77.

har särskild kompetens inom området. Man menade att den möjlighet som lärare har att integrera vägledningsfrågorna i undervisningen, kopplat till delar av kursplaners och ämnesplaners centrala innehåll, inte utnyttjas i tillräcklig utsträckning varför detta behöver tydliggöras som en del av studie- och yrkesvägledningen. Utredningen lyfte särskilt fram att studie- och yrkesvägledningen som en strategisk resurs i det förebyggande arbetet när det gäller att förhindra studieavbrott och utgöra ett stöd när elever inte når utbildningens mål. Utredningen föreslog att en främjandeinsats för kompetenssamverkan mellan elevhälsa, studie- och yrkesvägledning samt lärare skulle genomföras.

7. I betänkandet *Saknad*¹⁴, från 2016 betonar utredningen (U 2015:11) studie- och yrkesvägledningens roll när det gäller att främja närvaro och att förebygga och åtgärda frånvaro. Utredningen lyfter fram att studie- och yrkesvägledningen har en viktig uppgift när det gäller att stödja elever och att den kan bidra till att skapa ökad motivation hos eleverna att nå kunskapsmålen. I en enkät som utredningen genomförde framkom att motivationen hos eleverna att närvara och sköta studierna skulle kunna öka om de fick mer information om utbildningar och yrken och mer utbildning om arbetsmarknad och arbetsliv. Utredningen lyfte fram exempel på skolor som tar ansvar för att elever i alla stadier får tillgång till studie- och yrkesvägledare och menade att detta har bidragit till att fler elever motiveras till studier. Utredningen pekade också på goda exempel bland kommuner som använder studie- och yrkesvägledaren som en resurs i arbetet för att öka närvaron.
8. I Arbetsmarknadsutredningens (A 2016:03) delbetänkande *Vägledning för framtidens arbetsmarknad*¹⁵ 2017 anförde utredningen att stärkt vägledning behövs därför att arbetslivet förändras, kompetenskraven höjs, matchningsproblemen på arbetsmarknaden ökar och människor därför löpande kommer att behöva ställa om och uppdatera sina kompetenser. Man menade att vägledning är ett viktigt instrument som kan bidra till att rusta den enskilde att hantera återkommande val och omställningar. Utredningen lämnade tre förslag. Först föreslogs utveckling av en digital plattform

¹⁴ *Saknad! Uppmärksamma elevers frånvaro och agera*. SOU 2016:94.

¹⁵ *Vägledning för framtidens arbetsmarknad*. Arbetsmarknadsutredningens delbetänkande. SOU 2017:82.

för stärkt vägledning som skulle drivas av flera myndigheter i samverkan och innehålla allmän information, orienterande vägledning och information om studiefinansiering och validering. I det andra föreslogs att Arbetsförmedlingen i samverkan med Institutet för arbetsmarknads- och utbildningspolitisk utvärdering (IFAU) skulle utveckla metoder eller arbetssätt för utvärdering av vägledningsinsatser. Det tredje förslaget handlade om att Arbetsförmedlingen skulle ta fram en genomförandeplan för hur förmedlingens vägledning ska stärkas.

9. Delegationen för unga och nyanlända till arbete (Dua) (A 2014:06) betonade i sitt delbetänkande *Samverkan*¹⁶ vikten av att olika berörda myndigheter tillsammans genomför fortbildningsinsatser inom studie- och yrkesvägledningsområdet på gymnasieskolan. Inriktningen bör vara hur de etableringssvårigheter som unga med funktionsnedsättning möter på arbetsmarknaden kan minskas. I delbetänkandet föreslogs också att Arbetsmarknadsutredningen i sitt fortsatta arbete ska pröva förutsättningarna för att samordna Arbetsförmedlingens vägledning med kommunernas studie- och yrkesvägledning så att en fungerande ansvarsfördelning uppnås. I de dialogmöten som delegationen har haft med kommunerna har man särskilt lyft fram studie- och yrkesvägledning, sömlösa övergångar samt motiverande och självstärkande insatser som viktiga delar i arbetet med individer ur målgruppen. Många kommuner ser ett behov av att öka ungas kunskap om arbetsmarknaden och att utveckla och förstärka studie- och yrkesvägledningen. Inte minst påtalas behovet av att utveckla studie- och yrkesvägledningen och att tidigare och tydligare få in arbetslivskunskap i skolans undervisning. I flera överenskommelser mellan kommuner och Arbetsförmedlingar kopplas vikten av god studie- och yrkesvägledning också samman med behovet av att skapa ett närmare samarbete mellan skolan, Arbetsförmedlingen och arbetslivet.
10. För att få kunskap om hur vägledningen fungerar beslutade riksdagens utbildningsutskott 2017 att följa upp studie- och yrkesvägledningen i grund- och gymnasieskolan. I rapporten *Studie-*

¹⁶ Uppdrag: *Samverkan 2018 – Många utmaningar återstår*. SOU 2018:12.

och yrkesvägledning i grundskolan och gymnasieskolan – en uppföljning¹⁷, fortsättningsvis kallad Utbildningsutskottets uppföljning, konstateras att det i dag ställs större krav på skolans vägledningsverksamhet i och med att elevernas behov av stöd och studie- och yrkesvägledning har ökat. Dessa ökade krav har skolan haft svårt att leva upp till. Bristande styrning och ledning pekas ut som en av de viktigaste förklaringsfaktorerna och man menar att den statliga regleringen inte ger tydlig vägledning för huvudmän och rektorer. Vidare slås det i rapporten fast att tillgången till vägledning är begränsad vilket i första hand drabbar nyanlända elever som ofta är i stort behov av studie- och yrkesvägledning och elever i de lägre årskurserna. I rapporten konstateras också att det finns behov av fler utbildningsplatser för att säkra tillgången till utbildade vägledare liksom kompetensutvecklingsmöjligheter för de som i dag verkar som studie- och yrkesvägledare utan att ha examen från studie- och yrkesvägledarprogrammet.

4.2.2 Utvärderingar, granskningar och andra studier

Utöver de statliga utredningar som redogjorts för ovan finns en rad utvärderingar, granskningar och studier som de senaste åren lyft fram behovet av att utveckla och förbättra skolans studie- och yrkesvägledning. Här redogörs sammanfattat för några av dem.

I en studie som OECD presenterade 2016 *Investing in youth, Sweden*¹⁸ rapporteras om diskrepansen mellan arbetskraftens utbildning och arbetsgivarnas behov och man pekar på studie- och yrkesvägledningens roll för att komma till rätta med dessa problem. OECD rekommenderar att insatser görs för att förbättra tillgången till och kvaliteten på karriärrådgivningen för unga som varken arbetar eller studerar och för elever i gymnasieskolan.

I en annan rapport¹⁹, *Working it out: Career Guidance and Employer Engagement*, som publicerades 2018 lyfter OECD fram att när karriärvägledningen är effektiv kan den förväntas ha ett positivt inflytande på ungdomars utbildnings- och sysselsättningsresultat. I rapporten

¹⁷ *Studie- och yrkesvägledning i grund- och gymnasieskolan – en uppföljning*. Rapport från riksdagen. 2017/18:RFR24. 2018.

¹⁸ *Investing in youth, Sweden*, OECD. 2016.

¹⁹ *Working it out: Career Guidance and Employer Engagement*. OECD Education Working Papers, No. 175. OECD Publishing, Paris. 2018.

redogörs för PISA-data som visar att det ofta är de elever med störst behov som har minst tillgång till karriärvägledning och att flickor och elever från socioekonomisk ogynnsamma förhållanden ofta får mindre vägledning än andra grupper. Vidare beskrivs att den analys man gjort av deltagandet i olika vägledningsaktiviteter visar att elever från socioekonomiskt gynnsamma förhållanden deltar i högre utsträckning såväl i vägledningsaktiviteter i skolan som i aktiviteter utanför skolan, t.ex. jobbskuggning eller olika utbildningsmässor.

OECD betonar hur central skolans roll är för tillgång till vägledning men också vikten av att den är formaliserad. Man menar att styrkan i den skolförlagda karriärvägledningen ligger i möjligheten att nå många unga på ett systematiskt sätt. Vidare hänvisar man till den konsensus som finns bland forskare om att karriärvägledning av god kvalitet kräver inblandning både av kvalificerade vägledare och, i det vidare perspektivet, av lärare och skolpersonal – inklusive skolledare.

OECD-rapporten sammanfattar vad tillgänglig forskning visar är viktigt när det gäller studie- och yrkesvägledning och ger följande rekommendationer:

1. Börja tidigt och fortsätt, på olika sätt på olika nivåer.
2. Förbered särskilda insatser vid viktiga övergångar.
3. Säkerställ att eleverna har tillgång till välutbildade, oberoende och opartiska vägledare.
4. Involvera lärare i karriärvägledning i det vida perspektivet.
5. Komplettera arbetet med de möjligheter som digitala verktyg och information om arbetsmarknaden kan ge.
6. Försäkra att insatserna är situationsanpassade och personliga.
7. Fokusera på de grupper som är i störst behov.

Under de senaste 10–15 åren har Skolverket och Skolinspektionen och även den dåvarande Myndigheten för Skolutveckling genomfört utvärderingar, granskningar och rapporter för att belysa studie- och yrkesvägledningen. Skolverket har bl.a. tagit fram rapporter om studie- och yrkesvägledningens organisation, om studie- och yrkesvägledningens kvalitet i grundskolan och om riktade insatser för att stärka

kvaliteten i studie- och yrkesvägledningen.²⁰ Av dessa framkommer att tillgången till studie- och yrkesvägledning har minskat samtidigt som behoven av en saklig och kunnig vägledning är större än någonsin i och med det växande utbudet av gymnasieutbildningar som unga kan välja mellan. Det drabbar, enligt Skolverket, främst unga som kommer från studieovan miljö där kunskapen om de valbara alternativen saknas.

Skolinspektionen presenterade 2013 resultaten från en kvalitetsgranskning av studie- och yrkesvägledningen i grundskolan som visade på betydande brister när det gäller skolors och huvudmäns arbete med att planera och följa upp vägledningsarbetet. I granskningen konstaterades också att eleverna inte får studie- och yrkesvägledning kontinuerligt under sin utbildning och att vägledningen inte betraktas som hela skolans ansvar. Ett vanligt förekommande kritikområde var även att skolorna inte arbetar aktivt för att motverka begränsningar i elevernas studie- och yrkesval utifrån kön, social eller kulturell bakgrund.

I Skolverkets uppdrag ingår att stärka studie- och yrkesvägledningen i grund- och gymnasieskolan. En sådan stärkande insats genomfördes med start 2014 i form av en utbildningsinsats. Den syftade till att visa på vinsterna med att integrera studie- och yrkesvägledningen i undervisningen och se den som hela skolans ansvar. I en rapport till regeringen 2017²¹ skriver myndigheten att utbildningsinsatserna har haft effekt också på den beslutande nivån. När huvudmän och skolledare prioriterar och organiserar vägledningsverksamheten så att den ges möjlighet att vara hela skolans ansvar, skapas goda förutsättningar för elever att göra väl underbyggda val.

På uppdrag av Skolverket genomförde Malmö högskola 2017 en fallstudie²² i tre kommuner där den politiska nivån har fattat beslut om att stärka studie- och yrkesvägledningen. Studien visade på att trots att det i de tre kommunerna fanns riktlinjer och uppföljningar som lyfter fram vikten av att studie- och yrkesvägledning ska ses som ett gemensamt ansvar på skolorna, fanns ändå brister när det

²⁰ *Utvärdering av vägledning inom det offentliga skolväsendet*. Skolverket. 2005; *Kvalitetsgranskning av studie- och yrkesorientering inom grundskolan*. Skolverket. 2007 och *Studie- och yrkesvägledning i grundskolan*, Kvalitetsgranskning, rapport 2013:5. Skolinspektionen. 2013.

²¹ *Redovisning av uppdrag om att genomföra fortbildningsinsatser för att förbättra kvaliteten inom studie- och yrkesvägledningen*. Dnr 2013:00121. Skolverket. 2017.

²² *Styrning och organisation av den breda studie- och yrkesvägledningen. En bakgrund och tre fallstudier*. Skolverket. 2017.

gäller samarbete och gemensamt ansvarstagande. I studien dras sju slutsatser:

1. Riktlinjer, handlingsplaner och kvalitetsdialoger tycks inte räcka för att sprida engagemanget i verksamheterna.
2. Kontakterna med arbetslivet är en stor utmaning för skolorna.
3. Tillgången till resurser, inte minst i termer av tid, för att hantera frågor kopplade till studie- och yrkesvägledning är knapp och frågorna hänvisas till studie- och yrkesvägledaren.
4. Hög personalomsättning är en utmaning för den breda vägledningen då lärare i allmänhet saknar kunskaper om studie- och yrkesvägledning som kunskapsområde.
5. Studie- och yrkesvägledarnas roll i den breda vägledningen framstår som oklar och skolorna arbetar oftast enligt modellen att lärare står för undervisning och studie- och yrkesvägledare för samtal, enskilt eller i grupp.
6. Vägledarnas arbetssituation har inte påverkats av styrdokumentens intentioner, vare sig till innehåll eller form och studie- och yrkesvägledare har ofta svårt att komma in i skolans arbete och blir en del av den pedagogiska gemenskapen.
7. Politikernas engagemang i uppföljningen och styrningen av vägledningsfrågorna varierar mellan kommunerna, men den genomgående bilden är att politikerna inte spelar någon framträdande roll. Det finns inte heller någon tydlig bild av vilken roll politikerna ska ha.

I Lärarnas riksförbunds rapport från 2017²³ beskrivs de bristande förutsättningar som finns när det gäller att behandla studie- och yrkesvägledningen som hela skolans ansvar. Studie- och yrkesvägledaren har ofta god kännedom om området men sällan mandat att påverka.

I Fryshusets rapport *Dagens unga är inte förberedda inför vuxenlivet*²⁴ visar man att eleverna saknar såväl kunskap om arbetsmarknaden som vägledning inför val av framtida studier och yrke. Den bristande

²³ Vägledningen måste bli hela skolans ansvar. Så tycker studie- och yrkesvägledarna att vägledningen fungerar i praktiken. Lärarnas riksförbund. 2017.

²⁴ Unga röster. En rapport där unga ger sin syn på framtid, jobb, skola och politik! Fryshuset. 2017.

tillgången på vägledning framhålls som särskilt olycklig då vuxenkontakt är av avgörande betydelse för elevernas tro på framtiden.

Universitets- och högskolerådets (UHR) rapport *Utbildning går i arv*²⁵ visar att den snedrekrytering som högskolan präglats av i decennier grundas i tidiga skolåren. Inte heller vägledningen, som ska fungera kompensatoriskt, når ungdomar vars föräldrar inte har högskoleutbildning.

4.3 Vikten av en oberoende studie- och yrkesvägledning

Skolverket slår i sina allmänna råd²⁶ fast att studie- och yrkesvägledningen ska genomföras på ett professionellt sätt och vila på vetenskaplig grund. Av de allmänna råden framgår också att studie- och yrkesvägledningen ska vara opartisk. Eleven ska kunna lita på att informationen inte styrs av olika särintressen. Sveriges vägledarförening har även antagit etiska riktlinjer av vilka det bl.a. framgår att vägledningen ska stå fri från särintressen och bygga på vetenskaplig teori och metod.

Att vägledning ska vara opartisk är inte något som ifrågasätts men däremot kan det vara svårt att fullt ut leva upp till kravet då det ska balanseras mot andra styrande mekanismer. Det finns t.ex. en risk att vägledaren föreslår en utbildning som har organisatoriska kopplingar till den skola där eleven går eller till företag och organisationer som skolan samarbetar med. Vägledaren kan ha mer kunskaper om den egna huvudmannens skolor och därmed ge mer välutvecklad information om dessa. Det kan också finnas förväntningar från huvudmannen att vägledaren ska påverka elever att välja skola i den egna kommunen eller hos den egna fristående huvudmannen eller utbildningsanordnaren. Att vägledning ibland brister när det gäller objektiviteten är något som OECD lyfter fram i en granskningsrapport från 2010²⁷. Man menar att vägledarna, medvetet eller omedvetet, i högre grad förespråkar akademiska utbildningar framför yrkesutbildningar därför att det är det de känner bäst till utifrån sina egna erfarenheter.

En förutsättning för en opartisk vägledning är att informationen som förmedlas är neutral och att vägledare och annan personal är

²⁵ *Utbildning går i arv*. Universitets- och högskolerådet (UHR) 2017.

²⁶ Arbete med studie- och yrkesvägledning. Allmänna råd med kommentarer. Skolverket. 2013.

²⁷ *Learning for jobs*, OECD. 2010.

oberoende gentemot sina uppdragsgivare. Detta gäller oavsett om informationen förmedlas i undervisningen, i personliga vägledningssamtal eller via digitala vägledningstjänster.

4.4 Sammanfattande slutsatser

Att studie- och yrkesvägledning är en viktig verksamhet kan konstateras utifrån en rad olika perspektiv. Det är också ett faktum att den vägledande uppgiften är viktigare än någonsin då utbildnings- och arbetslivsterrängen förändras i allt snabbare takt och är mer svår- genomtränglig än någonsin. Skolans studie- och yrkesvägledning lyfts av många fram som central när det gäller att stöda eleverna i navigeringen på en alltmer överskådlig utbildnings- och arbetsmarknad.

Förväntningar på vad vägledningen ska åstadkomma återfinns inte bara hos de vägledningssökande. Även andra kan ha både förväntningar och krav på hur vägledningen ska bedrivas och vad den bör innehålla. Vikten av att den vägledning som erbjuds är opartisk och inte präglas av särintressen är därför avgörande betydelse.

I mer än 20 år har behovet av att utveckla skolans studie- och yrkesvägledning lyfts fram i olika sammanhang. Redan 1997 visade Skolverkets Utvärdering av grundskolan – UG 95²⁸ på avsevärda brister. En liknande bild ges i Utbildningsutskottets uppföljning 2018. Däremellan har en rad statliga utredningar, myndighetsgranskningar, forskningsstudier och andra undersökningar pekat på det faktum att målet om en bred och integrerad studie- och yrkesvägledning i enlighet med styrdokumenterna inte har fått något riktigt genomslag.

Många har pekat på vikten av väl fungerande studie- och yrkesvägledning. Samtidigt har man konstaterat stora brister när det gäller kunskaper om vägledningens möjligheter och vad man kan förvänta sig av studie- och yrkesvägledningen. Samverkan med externa aktörer förekommer i liten utsträckning. Styrning och ledning är ofta svag, med låga förväntningar som följd. Planer för verksamheten saknas ofta och uppföljningen och det systematiska kvalitetetsarbetet brister. Omfattningen på den studie- och yrkesvägledning som elever har rätt till finns inte preciserad i författningarna eftersom vägledningen, för att anses som tillräcklig, ska motsvara elevernas behov. Dessa

²⁸ *Utvärdering av grundskolan 1995-UG95. Studie- och yrkesorientering. Årskurs 9.* Skolverkets rapport 126. Liber. 1997.

behov kan variera och behöver avgöras lokalt. Då inte heller formerna för styrning och uppföljning som säkerställer en likvärdig studie- och yrkesvägledning har utvecklats i linje med skolförfattningarnas intentioner kan utredningen därmed på goda grunder slå fast att de goda intentioner som finns i rådande styrdokument inte räcker för att åstadkomma en likvärdig och säkrad tillgång till studie- och yrkesvägledning för elever och presumtiva elever.

5 Tillgång till vägledning

I detta kapitel redogör utredningen för hur statistiken ser ut när det gäller tillgången till studie- och yrkesvägledning. Likaså beskrivs hur elever uppfattar tillgången till vägledning och hur väl den svarar mot de behov som finns. Likaså resoneras kring hur vägledningen används som ett kompensatoriskt verktyg.

5.1 Vägledning i siffror

Kunskap om studie- och yrkesvägledningen i skolväsendet finns bl.a. hos Skolverket i Sveriges officiella statistik. I statistiken finns uppgifter om:

1. antal studie- och yrkesvägledare över tid i grund- och gymnasieskola fördelat på kommunala och enskilda huvudmän, vägledares utbildning och kön samt hur många vägledare som har undervisning i sin tjänst,
2. antal studie- och yrkesvägledare kommunvis, och
3. antal elever per vägledare i årskurs 7–9 i grundskolan och i gymnasieskolan.

Därutöver finns viss statistik när det gäller kommunal vuxenutbildning (komvux), men saknas helt när det gäller grundsärskolan, gymnasiesärskolan och särskild utbildning för vuxna (särvux).

Enligt Arbetsförmedlingen är cirka 4 700 personer anställda som studie- och yrkesvägledare i Sverige varav cirka 79 procent är kvinnor och 21 procent är män.¹ Enligt Skolverket fanns det läsåret 2017/2018

¹ Som källa för uppgifterna anger Arbetsförmedlingen Yrkesregistret 2016. SCB.

drygt 2 500 verksamma studie- och yrkesvägledare i skolväsendet.² Omräknat till heltidstjänster motsvarar det knappt 1 900 tjänster. Av dessa är drygt 80 procent kvinnor och knappt 20 procent män. I grundskolan har antalet heltidstjänster ökat med 7 procent medan motsvarande ökning i gymnasieskolan uppgår till knappt 4 procent.

Tabellen nedan visar antal vägledare i grundskolan, hur många elever de ansvarar för och hur hög andel som har en studie- och yrkesvägledarutbildning.

Tabell 5.1 Studie- och yrkesvägledare i grundskolan

År	Antal verksamma vägledare	Omräknat i heltidstjänster	Antal elever åk 7–9 (heltidstjänster)	Andel studie- och yrkesvägledare (heltidstjänster) (%) med SYV-utbildning
2009/2010	870	618	526	65
2011/2012	848	598	500	67
2013/2014	966	581	500	75
2015/2016	974	596	523	73
2017/2018	1 040	674	498	66

Tabellen nedan visar antal vägledare i gymnasieskolan, hur många elever de ansvarar för och hur hög andel som har en examen för studie- och yrkesvägledare, och hur det ser ut över tid.

² Enligt Sveriges officiella statistik, Skolverket, uppgår det totala antalet vägledare till 2 614, varav drygt 2 500 är tjänstgörande.

Tabell 5.2 Studie- och yrkesvägledare i gymnasieskolan

År	Antal verksamma vägledare	Omräknat i heltidstjänster	Antal elever	Andel studie- och yrkes- vägledare (heltidstjänster) (%) med SYV- utbildning
2009/2010	996	823	497	74
2011/2012	940	763	483	79
2013/2014	959	678	486	79
2015/2016	957	668	483	82
2017/2018	1 027	739	470	78

Siffrorna ovan visar att varje studie- och yrkesvägledare har ett stort antal elever att vägleda. I årskurs 7–9 i grundskolan gick det 498 elever på varje studie- och yrkesvägledare läsåret 2017/2018. I gymnasieskolan var motsvarande siffra 470 elever. När det gäller skolväsendet för vuxna finns endast statistik från 2015 som visar att det då gick 142 heltidsstuderande på varje studie- och yrkesvägledare. Därtill kommer ett stort antal studerande på deltid.

Antalet elever per vägledare har dock minskat något de senaste fem åren, och under samma tid har andelen vägledare med studie- och yrkesvägledarexamen ökat något i både grundskolan och gymnasieskolan, för att det sista året ha minskat.

Av den uppföljning av studie- och yrkesvägledningen i grund- och gymnasieskolan som riksdagens utbildningsutskott genomförde under åren 2017 och 2018³, framgår att en del huvudmän och skolor anställer studie- och yrkesvägledare på konsultbasis genom bemaningsföretag. De som arbetar som vägledare på konsultbasis ingår inte i Skolverkets statistik över studie- och yrkesvägledare.

Cirka två av tre studie- och yrkesvägledare har en studie- och yrkesvägledarutbildning. Det är ungefär samma nivå som för andra personalkategorier inom skolväsendet med krav pedagogisk högskoleexamen. Andelen som har en studie- och yrkesvägledarutbildning har minskat med 4 procentenheter jämfört med läsåret 2016/2017. I grund- och gymnasieskolan har andelen vägledare som har en studie- och

³ Studie- och yrkesvägledning i grund- och gymnasieskolan – en uppföljning. Rapport från riksdagen. 2017/18:RFR24. 2018.

yrkesvägledarutbildning minskat med 5 respektive 2 procentenheter till 66 respektive 78 procent.

För att klara tillgången till vägledning anlitas personer utan vägledarutbildning. Enligt Skolverkets statistik ser fördelningen av verkssamma vägledare utan examen från studie- och yrkesvägledarprogrammet ut så här läsåret 2013/2014 och läsåret 2017/2018:

Tabell 5.3 Andel studie- och yrkesvägledare som saknar studie- och yrkesvägledarexamen, fördelade per skolform

Skolform	Andel utan studie- och yrkesvägledarexamen	Andel utan studie- och yrkesvägledarexamen
	2013/2014	2017/2018
Grundskola – samtliga huvudmän	25 %	34 %
Grundskola – kommunala huvudmän	22 %	30 %
Grundskola – enskilda huvudmän	51 %	57 %
Gymnasieskola – samtliga huvudmän	21 %	22 %
Gymnasieskola – kommunala huvudmän	17 %	18 %
Gymnasieskolan – enskilda huvudmän	40 %	44 %

Tillgången till studie- och yrkesvägledare med examen är högre hos de kommunala huvudmännen, där omkring 30 procent av vägledarna i grundskolan saknar examen medan motsvarande siffra är 57 procent hos enskilda huvudmän. I gymnasieskolan saknar 22 procent av vägledarna examen hos kommunala huvudmän och 44 procent hos enskilda huvudmän⁴. Det betyder att närmare 600 verkssamma vägledare inte har en utbildning för studie- och yrkesvägledare.

Det är ett faktum att det råder brist på utbildade studie- och yrkesvägledare. Arbetsförmedlingen bedömer att bristen gäller alla skolformer, även om tillgången är särskilt liten i grundskolan. Antalet elever och vuxna med behov av vägledning kommer enligt Arbetsförmedlingens bedömning fortsätta att stiga vilket bidrar till att efterfrågan på studie- och yrkesvägledare kommer att öka ytterligare. Den stora ökningen av nyanlända under 2015 väntas också enligt Arbetsförmedlingen bidra till en ökad efterfrågan.

⁴ Sveriges officiella statistik, Skolverket.

5.2 Elevernas tillgång till vägledning

Enligt skollagen ska elever ha tillgång till studie- och vägledning efter behov. Skollagen föreskriver också att skolan ska sträva efter att uppväga skillnader i elevernas förutsättningar att tillgodogöra sig utbildningen. Läroplanerna för de olika skolformerna har också mål och riktlinjer när det gäller studie- och yrkesvägledningen i skolan.

Hur ser då tillgången till studie- och yrkesvägledning ut i praktiken? Som beskrivits i kapitel 4 har det i flera tidigare utredningar, utvärderingar och granskningar konstaterats att det finns stora behov av att utveckla skolans studie- och yrkesvägledning och säkra elevers rätt till vägledning i enlighet med styrdokumentet. Nedan beskriver utredningen den aktuella bilden av hur tillgången till vägledning ser ut i olika skolformer.

5.2.1 Vägledning för elever i grundskolan och motsvarande skolformer

Av läroplanen för grundskolan, och läroplanerna för motsvarande skolformer, framgår bl.a. att skolans mål är att varje elev kan granska olika valmöjligheter och ta ställning till frågor som rör den egna framtiden och har kännedom om möjligheter till fortsatt utbildning. Rektorn har ett särskilt ansvar för att den studie- och yrkesorienterade verksamheten organiseras så att eleverna får vägledning inför de olika val som skolan erbjuder och inför fortsatt utbildning.

För att få en bild av hur elever i olika åldrar upplever behovet av, tillgången till och kvaliteten på skolans studie- och yrkesvägledning har utredningen träffat och samtalat med företrädare för olika elevgrupper. I samtalen har alla elever givit uttryck för att studie- och yrkesvägledning är viktig vid planering av framtiden.

Vid utredningens möte med elevorganisationen Sveriges elevkårer betonades att tillgång till professionell studie- och yrkesvägledning i grundskolan är en förutsättning för att minska avhoppet i gymnasiet och för att se till att alla elever har lika möjligheter till en god gymnasieutbildning oavsett bakgrund. De ser positivt på en stärkt rätt för elever till studie- och yrkesvägledning.

I möte med unga vuxna som varken arbetar eller studerar är bilden tydlig att de saknade kopplingen mellan skolan och arbetslivet när de gick i grundskolan.

Trots att de ungdomar som utredningen träffat har olika bakgrund och erfarenheter, uttrycker alla att den information och vägledning de fick i grundskolan kom för sent, för de flesta först i årskurs 9. Flera uttryckte också att de saknade lärarnas engagemang som de menar är viktig när det gäller att stötta eleverna när de befinner sig i en fas i livet då man behöver mycket hjälp med att hitta sig själv och när mycket upplevs som oklart, stort och svårt. Uppfattningen var att lärare skulle kunna bidra mycket mer genom att uppmuntra det de uppfattar som styrkor, intressen och fallenhet.

Många elever upplever också övergången mellan olika skolformer som svår och önskar att skolan hade bidragit mer till att förbereda dem, inte minst inför övergången mellan grund- och gymnasieskolan.

För de elever som är förhållandevis nya i Sverige upplevs stöd från både vägledare och lärare än mer viktigt då de helt saknar kunskap om det svenska utbildningssystemet och vad olika yrkesområden innebär i det nya sammanhanget. Många menar att ett starkare stöd hade kunnat innebära att de sluppit misslyckande och onödiga omvägar. Samma ungdomar betonar också att föräldrar behöver involveras då de ofta saknar kännedom om utbildningssystemet i Sverige. En ung flicka som utredningen samtalade med uttryckte:

Som nyanländ behöver man allt stöd man kan få, för att ha en aning om var man är och hur det kan se ut framåt. Familjen måste vara med, annars får de svårt att vara ett stöd när gymnasievalet kommer.

Utöver de samtal som utredningen har fört med olika elevgrupper har utredningen tagit del av studier där information om elevers synpunkter och attityder har samlats in och analyserats. I Skolverkets rapport, *Det svåra valet*⁵, framkommer att elever i årskurs nio upplever valet till gymnasieskolan som svårt. Utöver det framkommer också att eleverna har olika förutsättningar i valprocessen och är beroende av vilket stöd man får hemifrån. Rapporten konstaterar att det är centralt att fokusera på att stärka och förbättra studie- och yrkesvägledningen.

I en studie som genomfördes av två forskare vid Malmö högskola, James Dresch och Anders Lovén⁶, sökte man genom både enkäter

⁵ *Det svåra valet. Elevers val av utbildning på olika slags gymnasieområden*. Rapport 394. Skolverket. 2013.

⁶ *Vägen efter grundskolan*, J. Dresch och A. Lovén. *Att bana vägen mot framtiden, karriärval och vägledning i individuellt och politiskt perspektiv*. L. Lundahl (red). Studentlitteratur. 2010.

och intervjuer svar på hur elever tänker och agerar inför gymnasievalet. Studien visar att osäkerheten kring den egna identiteten och oron inför framtiden är stor. Av studien framkommer också att elever önskar mer personlig kontakt med både föräldrar och vägledare. Författarna menar att när utbudet är så omfattande som det är i dag blir följden att de väljer utan att vara klara över vad valet innebär. Detta riskerar i sin tur att leda till studiemisslyckanden, avhopp och programbyten.

I en pågående studie om karriärlärande på grundskolan som genomförs vid Umeå universitet, framhålls också att eleverna önskar mera vägledning, inte minst för att kunna orientera sig på arbetsmarknaden.⁷

I Skolinspektionens kvalitetsgranskning av studie- och yrkesvägledningen i grundskolan 2013⁸ uppgav eleverna att de inte hade någon vuxen att prata om sina framtidsplaner med. Av granskningen framgick också att många elever efterlyste längre samtalsstid, fler samtal och ett mer aktivt stöd från studie- och yrkesvägledaren. Yrkesprogramsutredningen⁹ konstaterade i sitt slutbetänkande 2015 att gymnasievalet för många elever medför en känsla av stress och osäkerhet.

I litteratursammanställningen *Ungdomars uppfattningar om gymnasievalet*¹⁰ har Skolverket sammanställt avhandlingar, böcker, rapporter och undersökningar som på olika sätt behandlar hur ungdomar uppfattar gymnasievalet och vilka faktorer som påverkar deras val. En bild som framträder är att många elever upplever det som svårt att överblicka all tillgänglig information och att det är svårt att värdera och jämföra olika alternativa utbildningsvägar. Många upplever också att de saknar kunskaper om hur och var de kan hämta information för att själva kunna granska och ta ställning till frågor som rör den egna framtiden.

En undersökning av grundskoleelevers attityder till gymnasievalet som Ratio¹¹ genomfört i fyra kommuner visar en delvis annorlunda bild. I denna undersökning framkom att de flesta elever upplevde gymnasievalet och möjligheten att välja utbildning och skola som positivt. Kopplingen mellan vald studieväg och arbetskraftsefterfrågan

⁷ *Lära för karriärvälet. Grundskolans stöd för ungas framtidsval*. Lundahl, L. m.fl. (kommande). Lund: Studentlitteratur.

⁸ *Studie- och yrkesvägledning i grundskolan. Kvalitetsgranskning, rapport 2013:5*. Skolinspektionen. 2013.

⁹ *Välja yrke*. SOU 2015: 97.

¹⁰ *Ungdomars uppfattningar om gymnasievalet*. Skolverket. 2012.

¹¹ *Väljer unga fel? – grundskoleelevers attityder till gymnasievalet*, A. Panican. Ratio. 2015.

liksom utbildningens relevans för den egna etableringen på arbetsmarknaden intresserar dock inte eleverna i den här undersökningen. Av intervjuerna framkommer att de inte upplever sig ha fått någon information om utbildningsdimensionering, yrkesutgång och utbildningens attraktionskraft på arbetsmarknaden. Lärare och vägledare upplevs ha en marginell betydelse under valprocessen, medan kompisar, oftast klasskamrater, har stort inflytande. Elevernas uppfattning är att det är de själva som avgör valet utifrån vad som bedöms vara en rolig utbildning, snarare än en bedömning av om den leder till arbete.

Att elever påverkas av kamrater visar också en avhandling som genom registerstudier undersökt klasskamraternas betydelse för niondeklassares gymnasieval. Den visar att kamrater kan ha en både anpassande och avskräckande effekt på enskilda elevers studieval. Elever är benägna att göra liknande val som sina kamrater när kamraterna gör ambitiösa studieval och söker ett studieförberedande gymnasieprogram. Men elever blir också avskräckta från att göra ambitiösa studieval om de har många kamrater som har högre betyg än de själva. Elever med medelbetyg påverkas mest av skolkamraters gymnasieval.¹²

Även om resultaten från ovan nämnda studier av hur elever uppfattar grundskolans studie- och yrkesvägledning och valet inför gymnasieskolan skiljer sig åt på detaljnivå, är det ändå några bilder som återkommer. Det är tydligt att elever tycker att studie- och yrkesvägledning är viktig och fyller en funktion. Många skulle vilja ha mer information och vägledning eftersom de tycker att det är svårt att på egen hand samla in, jämföra och värdera information om olika utbildningsval och utifrån det välja program och gymnasieskola. Att skolans krav på att elever ska tillgång till studie- och yrkesvägledning efter behov inte uppfylls bekräftas i flera studier och granskningar och inte minst av eleverna själva.

¹² *Social Influence and Educational Decisions: Studies on Peer Influence in Secondary Education*. E. Rosenqvist. Stockholms universitet. 2018.

5.2.2 Vägledning för elever i gymnasieskolan och gymnasiesärskolan

Ett av regeringens mål inom utbildningsområdet är att alla ungdomar ska påbörja och fullfölja en gymnasieutbildning. Avslutade gymnasiestudier utgör den tydligast utslagsgivande faktorn för senare etablering på arbetsmarknaden.

Gymnasieskolans mål för studie- och yrkesvägledningen är enligt läroplanen bl.a. att varje elev ska utveckla sin självkänedom och förmåga till studieplanering och medvetet kunna ta ställning till fortsatt studie- och yrkesinriktning på grundval av samlade erfarenheter och kunskaper. Personalen ska, efter en av rektorn gjord arbetsfördelning, informera och vägleda eleverna inför deras val av kurser, fortsatt utbildning och yrkesverksamhet och motverka sådana begränsningar i valet som grundar sig på föreställningar om kön och på social eller kulturell bakgrund.

Hur ser då bilden ut när det gäller tillgången till vägledning för elever i gymnasieskolan? Antalet studier där man har samlat in och analyserat grundskoleelevers uppfattning om behov av, tillgång till och kvalitet på vägledningen är förhållandevis stort. Detsamma gäller inte på gymnasieområdet. Utredningen har dock gått igenom det som finns.

2017 genomförde Sveriges elevkårer tillsammans med Lärarnas riksförbund en undersökning med bäring på gymnasieskolans studie- och yrkesvägledning. I undersökningen ställdes frågor till 1 000 gymnasieelever och 1 000 gymnasielärare¹³ om sådant som berör elevernas studiemotivation, orsaker till avhopp och vilka faktorer som är viktiga för att få elever att fullfölja sin utbildning. Ett axplock från resultaten visar att:

- 40 procent av eleverna upplevde att de fått för lite eller ingen studie- och yrkesvägledning alls inför sitt gymnasieval, en ökning på 11 procentenheter i jämförelse med motsvarande undersökning från 2011.
- 76 procent av eleverna ansåg att möjligheten till kontinuerlig studie- och yrkesvägledning spelar en viktig roll för studiemotivationen,

¹³ *Vägledning: En förutsättning för att lyckas i skolan och livet*: 1 500 gymnasieelever om studie- och yrkesvägledningen de fick i grundskolan. Lärarnas riksförbund. 2017.

- över hälften av gymnasieeleverna upplevde att de hade lite eller ingen motivation alls för sina studier, och
- många hade övervägt att hoppa av sina gymnasiestudier.

Studier som refereras till i ovanstående avsnitt visar att många elever som går på högskoleförberedande program har valt det för att hålla flera dörrar öppna utan att ha något bestämt mål med sin utbildning. Elever på introduktionsprogram har ofta erfarenhet av skolmisslyckanden och behöver förutom stöd i undervisningen även vägledning för att veta hur de ska nå sina mål. Det är också väl känt att elever ofta väljer utifrån förutfattade meningar relaterade till kön eller social bakgrund. Den ideella föreningen Mentor Sverige har tillsammans med Ungdomar.se/Fryshuset gjort enkätundersökningen *Unga röster 2017 – tema val 2018*.¹⁴ Av den framkommer att drygt 2 av 3 ungdomar (68 procent) i uppger att de i skolan inte har fått tillräcklig information om hur arbetsmarknaden fungerar. Fler tjejer än killar upplever att de inte fått tillräcklig information (71 procent tjejer, 59 procent killar). Det är i åldersgruppen 19–21 år som de allra flesta (74 procent) upplever att de inte fått tillräcklig information. I de fritextsvar som fanns kopplade till denna fråga kan ett mönster urskiljas. De som i kommentarerna uppgett att de studerar/har studerat ett yrkesprogram upplever i högre utsträckning att de fått tillräcklig information om arbetsmarknaden genom bl.a. studiebesök, praktik och goda kontakter med branschfolk.

Av den preliminära statistiken för hösten 2018¹⁵ framgår att av eleverna på gymnasieskolans yrkesprogram var 39,6 procent kvinnor och 60,4 procent män. På de högskoleförberedande programmen var 52 procent kvinnor och 48 procent män. Vidare framgår att av de cirka 50 800 eleverna på introduktionsprogram var den övervägande delen män, 67 procent, och 33 procent var kvinnor. Av de sökande till yrkesprogram hade cirka 28 procent utländsk bakgrund, dvs. var födda utomlands eller födda i Sverige med två utlandsfödda föräldrar. Av de sökande till de högskoleförberedande programmen hade cirka 28 procent utländsk bakgrund.¹⁶ Män med utländsk bakgrund söker och studerar på yrkesprogram i högre utsträckning än kvinnor

¹⁴ <https://mentor.se/ungaroster2017>

¹⁵ Sveriges officiella statistik, Skolverket, Elever på program – preliminär statistik.

¹⁶ Sveriges officiella statistik, Skolverket.

med utländsk bakgrund. Benägenheten att söka vägledning i gymnasieskolan är även relaterad till kön och social bakgrund konstateras i en studie som genomförts av forskare vid Umeå universitet.¹⁷ Studien visar också att flickor och unga kvinnor framstår som mer osäkra i sina karriärval. Från statistiken vet vi att genomströmningen i gymnasieskolan är svag och många elever avbryter, eller byter utbildning i gymnasieskolan.

Enligt Skolverkets officiella statistik för elever som var nybörjare i gymnasieskolan höstterminen 2016 (104 868 elever) var det 85 procent av dessa elever som höstterminen 2017 fortsatte samma utbildning på det andra utbildningsåret. Andelen som år två bytte till en utbildning med annat innehåll var 11 procent och andelen som inte fortsatte någon form av gymnasial utbildning år 2 var 3,5 procent. Av samtliga elever som påbörjade sina gymnasiestudier, antingen på ett nationellt program eller på ett introduktionsprogram under 2011, var det endast omkring 63 procent av eleverna som tog examen efter tre år. 70 procent av de som började gymnasieskolan 2011 hade tagit examen inom fem år. Omkring 30 procent av eleverna hade alltså efter fem år inte tagit examen och kan därmed sägas ha ofullständiga studier. Läsåret 2016/2017 lämnade cirka 8 000 elever gymnasieskolan med studiebevis omfattande 2 500 poäng i stället för gymnasieexamen.¹⁸ Omkring hälften av dem saknade godkänt betyg i endast en till fem kurser, dvs. var mycket nära att uppnå kraven för att erhålla en gymnasieexamen. I kontakter som utredningen haft med studie- och yrkesvägledare i gymnasieskolan har framkommit att de oftast arbetar med de elever som av olika anledningar vill byta program, skola eller utbildning. Den generella bilden är att gymnasievalet tar all tid och många vägledare säger sig sällan ha tid att prata med elever om det som händer efter gymnasiet eller hjälpa dem att hitta vägar till fortsatta studier och yrkesområden.

När det gäller gymnasiesärskolan framgår det av en uppföljning som Skolverket genomfört av sysselsättningen för 12 269 elever som slutade gymnasiesärskolan 2001 till 2011, att 47 procent återfanns i daglig verksamhet, cirka 29 procent i studier eller arbete och 24 procent varken i lönearbete, studier eller daglig verksamhet. Det saknas dock uppföljning av de elever som inte fullföljer gymnasiesärskolan.

¹⁷ Kap. 5. *Att bana väg mot framtiden, karriärval och vägledning i individuellt och politiskt perspektiv*, L. Lundahl (red). Studentlitteratur, 2010.

¹⁸ Sveriges officiella statistik, Skolverket.

Gymnasiesärskolans elever har särskilda svårigheter när det gäller övergången till arbete eller annan lämplig sysselsättning efter fullföljd gymnasiesärskoleutbildning. Det är svårt för elever i gymnasiesärskolan att ta sig in på arbetsmarknaden. För att rusta eleverna för framtiden och vidaregång efter gymnasiesärskolan behöver eleverna vägledning i både snäv och vid bemärkelse. Skolverket har beskrivit att det finns tre stora utmaningar för gymnasiesärskolan. Utmaningarna är lärarbehörigheten, att anordna arbetsplatsförlagt lärande och elevernas övergång till arbetsmarknaden efter avslutad utbildning.¹⁹ Det har också visat sig att färre elever, med en funktionsnedsättning som medför nedsatt arbetsförmåga, går från gymnasieskolan eller från gymnasiesärskolan till arbete än tidigare.²⁰ En utvecklad studie- och yrkesvägledning kan fylla en viktig funktion för att förändra denna negativa utveckling.

Att studie- och yrkesvägledning skulle kunna vara ett instrument för att undvika felval och avhopp är en uppfattning som delas av många. Samordnaren för unga som varken arbetar eller studerar (UVAS) föreslår i sitt slutbetänkande²¹ att det dels i skollagen införs två nya bestämmelser om skyldighet för rektorn vid gymnasieskola respektive gymnasiesärskola att erbjuda elever ett avslutande vägledningssamtal, dels att det i gymnasieförordningen införs två nya bestämmelser om minimikrav gällande vilken information som ska ingå i det avslutande vägledningssamtalet. Det föreslås gälla för elever som riskerar att avsluta sin utbildning utan att fullfölja den, samt elever som riskerar att slutföra sin utbildning på ett nationellt gymnasieprogram utan att erhålla en gymnasieexamen. Samordnaren menar att vägledningssamtalen kan fylla en särskilt viktig funktion för att ge dessa elever bättre information om vägarna framåt mot ett fullföljande av sin utbildning. Samordnarens erfarenhet är, och det är även denna utrednings erfarenhet, att många unga som går ut med ett studiebevis ofta saknar kunskap om att de inte har fullföljt en formellt sett hel gymnasieutbildning och vad som återstår för att nå en examen.

¹⁹ *Gymnasiesärskolan, uppföljning och analys av 2013 års reform*. Rapport 435. Skolverket. 2016.

²⁰ *Utvärdering och analys av funktionshinderspolitiken 2011–2016*. Myndigheten för delaktighet. 2016.

²¹ *Vårt gemensamma ansvar – för unga som varken arbetar eller studerar*. SOU 2018:11.

Utredningen har låtit nationalekonomen Ingvar Nilsson göra en analys av vilka effekter investeringar i skolans studie- och yrkesvägledning skulle kunna ge ur ett samhällsekonomiskt perspektiv.²² Av analysen framkommer att av de 109 944 elever som började i gymnasieskolan 2015 var det 23 198 elever som gick minst ett år extra. Det innebär i termer av förlorade produktionsvärden drygt 9 700 miljoner kronor. Till detta kommer kostnader för ett fjärde år i gymnasieskolan vilket vid en genomsnittlig årskostnad på 80 000 kronor motsvarar en årskostnad på cirka 1 855 miljoner kronor. Till det kommer dessutom förlorade skatteintäkter på nästan 5 900 miljoner kronor. Om man ser det ur ett kommunalt socialt investeringsperspektiv bedömer Nilsson att för de förlorade skatteintäkter detta innebär, skulle man kunna anställa cirka 2 000 nya studie- och yrkesvägledare. Även om inte felval är den enda orsaken till att unga behöver gå längre tid i gymnasieskolan än tre år, menar utredningen att det finns anledning att anta att en väl fungerande studie- och yrkesvägledning skulle kunna minska risken för felval, omval och avhopp.

Sammanfattningsvis finns det starka incitament, utifrån både elev- och samhällsperspektiv, att stärka tillgången till studie- och yrkesvägledningen även för de som går i gymnasieskolan och gymnasiesärskolan. Utifrån de rapporter som utredningen tagit del av och genom de kontakter utredningen haft med elever, elevorganisationer och unga vuxna som varken studerar eller arbetar, framträder en tydlig bild av att elevernas tillgång till vägledning inte i tillräcklig utsträckning motsvarar behoven och att vägledning i större utsträckning behöver erbjudas och dimensioneras på ett mer likvärdigt sätt.

5.2.3 Vägledning i vuxenutbildningen

En flexibel och individualiserad vuxenutbildning förutsätter en god tillgång till vägledning av hög kvalitet. Som redovisats i kapitel 3 ska elever i kommunal vuxenutbildning (komvux) och särskild utbildning för vuxna (särsvux) ha tillgång till studie- och yrkesvägledning. Även personer som avser att påbörja en utbildning ska ha tillgång till vägledning. Hemkommunen har dessutom en skyldighet att erbjuda studie- och yrkesvägledning till den som avser att påbörja komvux

²² *Välja rätt – en lönsam historia. En socioekonomisk analys av en utvecklad studie- och yrkesvägledning.* Eva Nilsson Lundmark och Ingvar Nilsson. Regeringskansliet. Dnr Komm2018/000275/U 2017:10.

på grundläggande nivå eller i svenska för invandrare samt till den som avser att påbörja särvox på grundläggande nivå. Denna skyldighet infördes till följd av propositionen *Ökad individanpassning – en effektivare sfi och vuxenutbildning* (prop. 2014/15:85). Propositionens förslag var begränsade till grundläggande nivå och svenska för invandrare varför det i dag saknas motsvarande bestämmelser för den som avser att påbörja utbildning inom komvux eller särvox på gymnasial nivå. Kommunerna har dock en skyldighet att informera om möjligheterna till utbildning på gymnasial nivå och aktivt verka för att vuxna i kommunen deltar i sådan utbildning.

Studie- och yrkesvägledarna har också en viktig roll i arbetet med inledande kompetenskartläggning och med att identifiera individers kompetenser så att dessa kan bli validerade. Elever inom komvux ska dessutom erbjudas vägledning i samband med att den individuella studieplanen upprättas.

2017 studerade cirka 235 000 elever i komvux på grundläggande och gymnasial nivå. Av dessa deltog 49 422 elever i utbildning på grundläggande nivå (56,9 procent av eleverna på grundläggande nivå var kvinnor och 43,1 procent var män). 185 443 elever deltog i utbildning på gymnasial nivå 2017. Av dessa var andelen kvinnor 62 procent och andelen män 38 procent. 2017 deltog cirka 163 000 elever i utbildning i svenska för invandrare, varav 51 procent var kvinnor och 49 procent var män. 2017/2018 studerade 3 605 elever i särvox. Över en period på fem år har komvux på grundläggande och gymnasial nivå ökat med drygt 45 000 elever. Från 2016 har antalet elever i utbildning i svenska för invandrare ökat med cirka 13 000 elever. En stor del av ökningen (84 procent) är ett resultat av att gruppen utrikes födda har blivit större. Komvux på grundläggande nivå har haft en ökning av andelen utrikes födda under lång tid och 2017 var 95 procent av eleverna utrikes födda. Motsvarande på gymnasial nivå var 38 procent.²³

Vägledning är en viktig del av vuxenutbildningen, inte minst med anledning av den höga andelen nyanlända och vuxenutbildningens förhållandevis varierande och komplicerade system som omfattar folkhögskoleutbildningar, utbildningar inom yrkeshögskolan och utbild-

²³ Sveriges officiella statistik, Skolverket samt *Uppföljning av språkinträdning. Beskrivande statistik på nationell nivå och nyanlända elevers övergångar till och från språkinträdning*. Rapport 469. Skolverket. 2018.

ningar vid universitet och högskolor. Inom kommunernas vuxenutbildning finns också ett utbud av olika utbildningsanordnare som bidrar till ett stort och differentierat utbud av kurser. För att en elev ska kunna finna sin egen väg genom systemet krävs ofta stöd i form av vägledning. Många personer som behöver delta i utbildning på såväl grundläggande som gymnasial nivå, i syfte att etablera sig på arbetsmarknaden, är studieovana och det kan också krävas ett motiveringsarbete och stöd utöver vägledningen. För nyanlända som avser att påbörja studier inom vuxenutbildningen är vägledning ofta av avgörande betydelse eftersom man som nyanländ inte kan överblicka det svenska utbildningssystemet och dessutom har bristande kunskaper i det svenska språket. Utan stöd av en vägledare är det ofta inte möjligt för individen att finna de kombinationer av kurser och andra insatser som på ett så effektivt sätt som möjligt leder fram mot slutmålet med utbildningen, vilket ofta är etablering i Sverige. Det kan även innebära att vägledningen vid behov sker på individens modersmål och att tolk därför anlitas. För utrikes födda kan en väl fungerande vägledning underlätta en snabbare etablering i det svenska samhället.

Enligt Arbetsförmedlingen saknade i genomsnitt mer än var tredje inskriven arbetslös år 2017 gymnasieutbildning, vilket motsvarar 127 000 personer.²⁴ Under 2015 inledde regeringen ett antal olika utbildningssatsningar för vuxna som bl.a. ska ge människor chans att utbilda sig för att kunna få ett jobb eller omskola sig. Satsningarna ska också bidra till att förkorta tiden för nyanländas etablering i samhället och på arbetsmarknaden. T.ex. har en rätt till behörighetsgivande utbildning inom komvux införts. Vidare har ett regionalt yrkesvux²⁵ införts där kommuner har möjlighet att få statsbidrag för att anordna utbildningar som motsvarar arbetskraftsbehoven i olika regioner. För att ytterligare förstärka möjligheterna för vuxna att utbilda sig och kunna etablera sig på arbetsmarknaden har ett statligt studiestartsstöd införts. Syftet med studiestartsstödet är främja rekryteringen till studier bland personer som är i behov av utbildning på grundläggande eller gymnasial nivå för att kunna ta sig in på, eller tillbaka till, arbetsmarknaden. Det är riktat till de som står allra

²⁴ Arbetsförmedlingens årsredovisning 2017 s. 11.

²⁵ Förordning (2016:937) om statsbidrag för regional yrkesinriktad vuxenutbildning.

längst bort från arbetsmarknaden och för vilka steget till studier kräver ett långvarigt motivationsarbete²⁶.

Vidare har den s.k. utbildningsplikten införts. Utbildningsplikten syftar till att stärka nyanländas etablering, men också att förbättra matchningen på arbetsmarknaden. Utbildningsplikten innebär att alla nyanlända som tar del av Arbetsförmedlingens etableringsinsatser, och som bedöms vara i behov av utbildning för att kunna komma i arbete, kan anvisas att söka och ta del av utbildning. En nyanländ som har kort utbildning och som därför inte bedöms kunna komma i arbete under sin tid i Arbetsförmedlingens etableringsprogram ska i huvudsak ta del av utbildning. Om en nyanländ däremot bedöms ha förutsättningar för att kunna etablera sig på arbetsmarknaden ska insatser sättas in för att matcha individen till arbete. Utbildningsplikten trädde i kraft i samband med att ett nytt regelverk för nyanländas etablering infördes den 1 januari 2018²⁷. Genom utbildningsplikten förväntas fler personer anvisas att söka och delta i kommunal vuxenutbildning eller motsvarande inom ramen för etableringsprogrammet. I samband med budgetpropositionen för 2018 tillfördes kommunerna medel från och med 2018 med anledning av utbildningsplikten. Medlen avser att ersätta kommunerna för den merkostnad som kan uppstå av att anpassa och utöka vuxenutbildningen för nyanlända som har kort utbildning och som därför inte bedöms kunna matchas mot arbete under tiden i etableringsprogrammet. I enlighet med detta tillförs kommunerna 467 miljoner kronor 2019.

En väl fungerande samverkan mellan Arbetsförmedlingen och kommunerna lokalt är en viktig del i arbetet för att öka övergångarna från arbetslöshet till reguljär utbildning inom skolväsendet. Arbetsförmedlingen och kommunerna bör verka tillsammans för att individen ska få ta del av en sammanhängande kedja av insatser.²⁸

För att de utbildningsinsatser för vuxna som beskrivits ovan ska fungera och få genomslag är vägledning och en anpassning efter individernas behov väsentlig. Det saknas i dag en nationell bild av hur studie- och yrkesvägledningen inom vuxenutbildningen fungerar i praktiken.

²⁶ Lag (2017:527) om studiestartsstöd.

²⁷ Jfr lagen (2017:584) om ansvar för etableringsinsatser för vissa nyanlända invandrare, förordningen (2017:820) om etableringsinsatser för vissa nyanlända invandrare och förordningen (2017:819) om ersättning till deltagare i arbetsmarknadspolitiska insatser.

²⁸ Se t.ex. budgetpropositionen för 2018, Uo16, avsnitt 9.7.2.

Utredningen om kommunal vuxenutbildning på grundläggande nivå, GRUV-utredningen (U 2011:07), genomförde i sin utredning en kartläggning som visade att eleverna oftast har tillgång till studie- och yrkesvägledning hos sin utbildningsanordnare, men en del kommuner organiserar vägledningen centralt. GRUV-utredningen konstaterade att det fanns stora skillnader mellan olika kommuner när det gäller tillgång till studie- och yrkesvägledning för eleverna.²⁹ I likhet med GRUV-utredningen anser denna utredning att studie- och yrkesvägledningen är en kärnfunktion inom vuxenutbildningen som kan bidra till en mer effektiv vuxenutbildning och en ökad genomströmning, bl.a. genom att felval undviks och genom att utbildningen bättre anpassas efter den studerandes behov. En väl fungerande vägledning är därmed fördelaktig både för den studerande och för samhället.

Enligt Skolverkets officiella statistik för läsåret 2017/2018 är 287 studie- och yrkesvägledare verksamma inom vuxenutbildningen. Det finns dock vissa faktorer som försvårar insamlingen av den officiella statistiken, t.ex. den ökade förekomsten av externa utbildningsanordnare. Av Skolverkets officiella statistik över kursdeltagare i komvux 2017 framgår att cirka 45 procent av kursdeltagarna deltog i utbildning hos en annan anordnare än kommunen. Det är i synnerhet svårt för många kommuner att få in korrekta uppgifter från sina utbildningsanordnare när det gäller uppgifter om kostnader och pedagogisk personal. I vissa statistikmått ingår därför bara uppgifter för kommunala anordnare.³⁰

När det gäller särvox är kunskapsunderlaget begränsat. För särvox finns det på nationella nivå ingen statistik om antalet studie- och yrkesvägledare. Komvuxutredningen (U 2017:1) genomförde dock inom ramen för sin utredning en enkätundersökning riktad till studie- och yrkesvägledare verksamma inom vuxenutbildningen, där de ställt ett antal frågor om bl.a. tillgången till studie- och yrkesvägledning för elever som studerar inom särskild utbildning för vuxna. Drygt 100 studie- och yrkesvägledare svarade på enkäten. På frågan om elever inom särskild utbildning i den egna kommunen har tillgång till studie- och yrkesvägledning av utbildad vägledare var det närmare 90 procent som svarade ja. Av de 24 kommentarer som lämnades till

²⁹ *Kommunal vuxenutbildning på grundläggande nivå – en översyn för ökad individanpassning och effektivitet*, SOU 2013:20.

³⁰ *Skolverkets lägesbedömning*, 2017.

frågan handlar dessa bl.a. om att det inte erbjuds eller anordnas någon särskild utbildning för vuxna i kommunen. Andra kommentarer handlar om att studie- och yrkesvägledningen genomförs av lärare inom särskild utbildning och den främsta orsaken syns vara att man som studie- och yrkesvägledare inte anser sig ha rätt kompetens eller har alltför begränsad tid för att kunna vägleda vuxna med utvecklingsstörning. Även om enkäten visar att det i teorin finns tillgång till studie- och yrkesvägledning enligt skollagens bestämmelse i 2 kap. 29 § är det Komvuxutredningens bedömning att studie- och yrkesvägledning av personal med kompetens inom området i praktiken varierar stort mellan kommunerna och att det finns flera orsaker till att så är fallet. Bristen på studie- och yrkesvägledare både generellt och inom vuxenutbildningen lyfts som en orsak till detta. Komvuxutredningens slutsats är att bristen på studie- och yrkesvägledare i kombination med allt fler sökande kan innebära att elever, och de som avser att påbörja särskild utbildning missgynnas. Vidare konstaterar Komvuxutredningen att tillgången till studie- och yrkesvägledning inom särvox finns men kunskapen att vägleda målgruppen har brister. Komvuxutredningen beskriver att de övervägt att föreslå en skyldighet för hemkommunen att erbjuda studie- och yrkesvägledning även för den som avser att påbörja utbildning på gymnasial nivå inom särskild utbildning. De gjorde dock bedömningen att den befintliga regleringen i skollagen och förordningen om vuxenutbildning inte kan tolkas på annat sätt än att vuxna med utvecklingsstörning eller förvärvad hjärnskada har samma rättigheter till studie- och yrkesvägledning som andra vuxna kommuninnevånare. Däremot gjorde Komvuxutredningen bedömningen att studie- och yrkesvägledarnas kompetens behöver stärkas för att bättre kunna möta och vägleda vuxna med utvecklingsstörning eller förvärvad hjärnskada. De föreslog därför att Skolverket, tillsammans med Specialpedagogiska skolmyndigheten, ska ges i uppdrag att stödja kommunerna i hur studie- och yrkesvägledning till målgruppen för särskild utbildning kan utvecklas. I det uppdraget ska särskilt uppmärksammas hur studie- och yrkesvägledares kompetens inom området kan förbättras.³¹

Trots att det inte finns någon täckande nationell bild av förekomsten av studie- och yrkesvägledningen inom vuxenutbildningen är det utredningens bedömning att det även inom vuxenutbildningen

³¹ *En andra och en annan chans – ett komvux i tiden*. SOU 2018:71. Slutbetänkande av Komvuxutredningen, s. 339 f.

finns brister i tillgången till studie- och yrkesvägledning i likhet med övriga skolformer. Med en ökad andel nyanlända ökar sannolikt behoven av en förstärkt vägledning, inte minst om de olika satsningarna som riksdag och regeringen de senaste åren infört inom vuxenutbildningen ska fungera och få avsett genomslag. Mot det pekar också att utbildningsalternativen för vuxna kan vara svåra att överblicka, vilket kräver ytterligare vägledningsinsatser men även kompetensutvecklingsinsatser för verksamma studie- och yrkesvägledare.

Studie- och yrkesvägledning i samband med att den individuella studieplanen upprättas

Elever som har antagits till utbildning ska erbjudas studie- och yrkesvägledning i samband med att den individuella studieplanen upprättas och i vägledningen ska det ingå information om möjligheter till fortsatta studier, arbetslivets kompetens- och rekryteringsbehov samt studieekonomiska förutsättningar.³² Dessa områden är väsentliga för att minska risken för felval och studieavbrott. Det finns inga nationella uppgifter om på vilket sätt eleverna erbjuds studie- och yrkesvägledning i samband med att den individuella studieplanen upprättas eller hur många elever som faktiskt får sådan vägledning. Inom komvux är det en hög andel av kursdeltagarna som avbryter en eller flera kurser. Av Skolverkets officiella statistik kan utläsas att av samtliga kursdeltagare på grundläggande nivå 2017 slutförde 70,4 procent sin kurs, medan 11,6 procent fortsatte sina studier under 2018. Andelen kursdeltagare på grundläggande nivå som avbröt sin kurs uppgick 2017 till 18 procent, vilket är i något lägre än föregående år. Av kursdeltagarna på gymnasial nivå avbröt 17,4 procent en kurs 2017, en något lägre andel än 2016. Andelen som slutförde en kurs 2017 var 71,1 procent, medan 11,5 procent fortsatte under 2018. Andelen avbrott bland utrikes födda var 2017 något lägre än bland elever födda i Sverige, 17,1 procent jämfört med 17,9 procent. Utrikes födda kursdeltagare slutförde 2017 utbildningen i något högre grad än kursdeltagare födda i Sverige, 71,6 procent respektive 70,3 procent. Med anledning av den höga andelen avbrott i komvux gav regeringen 2014 Skolverket och

³² 2 kap. 16 § förordningen om vuxenutbildning.

Centrala Studiestödsnämnden (CSN) i uppdrag att informera skolhuvudmän och utbildningsanordnare om gällande regelverk för att få till stånd en bättre efterlevnad.³³ I redovisningen av regeringsuppdraget beskriver myndigheterna att många kommuner, som ett led i att möta kraven på ökad flexibilitet och tillgänglighet, har infört webbansökan till komvux. Genom detta förfarande får den presumtiva eleven inte per automatik någon studievägledning. Den ansökan som på elektronisk väg skickas in blir i många fall samtidigt grunden till elevens individuella studieplan, såvida inte den sökande aktivt begär att få enskild tid med en studie- och yrkesvägledare. Konsekvenserna av att eleven inte alltid får en kvalificerad studie- och yrkesvägledning kan vara att mindre omsorg läggs på den individuella studieplanen och att personlig information helt uteblir. Detta kan i sin tur komma att leda till en högre andel studieavbrott.³⁴

Validering

Målgrupperna för validering inom vuxenutbildningen är flera, och syftet med en validering kan variera. I samtliga fall handlar det dock om att säkerställa att individens kompetens motsvarar fastställda kriterier. Efter en validering ska individen kunna erhålla en kvalifikation med legitimitet och värde för fortsatt utbildning eller på arbetsmarknaden. Enligt skollagen kan en elev i komvux eller särsvux få sina kunskaper och sin kompetens validerade och med validering avses en process som innebär en strukturerad bedömning, värdering och dokumentation samt ett erkännande av kunskaper och kompetens som en person besitter oberoende av hur de förvärvats³⁵. Validering kan således vara ett verktyg för personer i omställning, med kompetens från utlandet, som vill vidare i utbildning, eller som är yrkesverksamma.

I många fall är validering en länk i en kedja, där även andra insatser behövs – före, under eller efter själva valideringen. Det kan handla om inledande kartläggning, studie- och yrkesvägledning, kompletterande utbildningsinsatser, praktik m.m. Detta ställer krav på väl

³³ Uppdrag att informera skolhuvudmän och utbildningsanordnare om avbrottsrapportering inom kommunal vuxenutbildning, U2014/4235/SF.

³⁴ Redovisning av uppdraget att informera skolhuvudmän och utbildningsanordnare om avbrottsrapportering inom kommunal vuxenutbildning, (U2014/4235/SF). Skolverkets diarienummer 2014:734 och CSN:s diarienummer 2014-100-5134.

³⁵ 20 kap. 42 § och 21 kap. 21 § skollagen.

fungerande och flexibel samverkan mellan olika aktörer. En kvalitativ inledande kartläggning behövs ofta för att hjälpa individen identifiera och beskriva sin kompetens. Öppna och utforskande kartläggningar som synliggör grundläggande färdigheter och förmågor kan vara särskilt viktigt för personer som står långt från arbetsmarknaden. Vid en sådan utforskande kartläggning kan också studie- och yrkesvägledare genom sin kompetens identifiera om individen har mer specifika kunskaper, färdigheter och förmågor inom områden där det finns definierade kompetenskriterier. Även Arbetsförmedlingen har en mängd olika verktyg och förberedande insatser, t.ex. självskattningsverktyg och meritportfölj, som kan stödja kartläggningen av individens kompetens. Arbetsförmedlingen har även det arbetsmarknadspolitiska programmet Validering, i vilket branschvalideringar genomförs. För vissa personer kan detta vara tillräckligt för att hitta vägen vidare till arbete eller fortsatta studier. För andra är valideringen mer ett nödvändigt, men inte tillräckligt, första steg. Personer där valideringen visar att delar av kompetenskraven är uppfyllda har behov av kompletterande utbildnings- eller kompetensutvecklingsinsatser. Det ställer krav på ett fungerande och flexibelt utbildningsutbud med tillgång till kompletteringsutbildning i form av enstaka kurser så att individen kan fylla kompetensluckorna. De skiftande individuella behoven gör att vägledningsinsatser ofta är betydelsefullt också efter en validering. För en del krävs även här en kvalificerad studie- och yrkesvägledning.³⁶

Utredningen har dock inte tittat närmare på hur studie- och yrkesvägledarens roll skulle kunna stärkas i samband med validering. Valideringsdelegationen (U 2015:10, dir. 2015:120) har till uppdrag att följa, stödja och driva på ett samordnat utvecklingsarbete inom valideringsområdet på den nationella och regionala nivån och ska bl.a. lämna förslag till regeringen och ta behövliga initiativ till förändringar som stärker valideringsarbetet inom utbildningsväsendet och arbetslivet.

Det är utredningens bedömning att frågor om validering inom skolväsendet behöver belysas i sin helhet och att man i ett sådant sammanhang även bör beakta det arbete som studie- och yrkesvägledaren utför inom ramen för validering.

³⁶ *En nationell strategi för validering*. SOU 2017:18 s. 34. Delbetänkande av Valideringsdelegationen 2015–2019 (U 2015:10).

Orienteringskurs

Inom komvux på grundläggande och gymnasial nivå och i särvtux är det möjligt att inrätta orienteringskurser. En orienteringskurs ska svara mot sådana behov som inte tillgodoses genom en nationell kurs och ska ha ett eller flera av följande syften:

- bidra till väl underbyggda beslut om studie- eller yrkesval,
- ge ökade studietekniska färdigheter,
- vara en introduktion till kurser inom olika kunskapsområden,
- ge tillfälle till validering,
- ge modersmålsstöd eller studiehandledning på modersmål,
- ge stöd i form av yrkessvenska,
- ge grundläggande digital kompetens, och
- ge grundläggande kunskaper om arbetsliv och arbetsmarknad i Sverige.³⁷

Att erbjuda orienteringskurser är en av flera möjligheter för vuxenutbildningen att möta individens behov och förutsättningar. Ett av syftena är att ge stöd för elevens planering inför studierna. Det finns olika skäl till att eleven väljer att studera inom vuxenutbildningen. Om det har gått en längre tid sedan de senaste studierna kan eleven behöva inom ramen för en orienteringskurs få information om vilka studie- eller yrkesval som kan vara möjliga i dag. En orienteringskurs med syftet att ge en introduktion till kurser inom olika kunskapsområden kan underlätta planeringen av studierna. Eleven kan genom ett sådant syfte få en ökad inblick i kursens innehåll och vilka mål som kan uppnås efter genomförd utbildning. Det kan få till följd att eleven vill revidera den individuella studieplanen, göra ändringar i tidigare planering av kurser eller utnyttja möjligheten att dela upp en nationell kurs i delkurser.³⁸

Att kunna etablera sig och stärka sin ställning på arbetsmarknaden är av avgörande betydelse, både för individen och för samhället.

³⁷ 2 kap. 3 och 6 §§ förordningen om vuxenutbildning.

³⁸ Skolverkets webbplats, www.skolverket.se/skolutveckling/anordna-och-administrera-utbildning/anordna-utbildning-inom-vuxenutbildningen/anordna-orienteringskurser-inom-vuxenutbildningen

Kunskaper om arbetslivets struktur och villkor och om arbetsmarknaden bidrar till att öka individens beredskap för att möta behoven i ett snabbt föränderligt arbetsliv och på en komplex arbetsmarknad. Vidare kan den orienteringskurs som syftar till att ge grundläggande kunskaper om arbetsliv och arbetsmarknad i Sverige se ut på många olika sätt. Beroende på vilka elever som läser kursen och hur deras förkunskaper, intressen och erfarenheter ser ut kan kursen variera stort. Orienteringskursen kan genomföras i samverkan med annan personal inom vuxenutbildningen, t.ex. med studie- och yrkesvägledare.³⁹

Orienteringskurser är relativt vanligt förekommande inom komvux på såväl grundläggande som gymnasial nivå. Enligt uppgifter från Skolverket var det 2017 drygt 30 000 kursdeltagare i orienteringskurser på gymnasial nivå. Av dessa deltog 21,5 procent i en orienteringskurs med det huvudsakliga syftet att medverka till väl underbyggda beslut om studie- eller yrkesval. Det innebär 6 601 kursdeltagare. Motsvarande siffror för det huvudsakliga syftet att vara en introduktion till kurser inom olika kunskapsområden var 24,1 procent och 7 391 kursdeltagare.⁴⁰

Utifrån dessa uppgifter kan utredningen konstatera att det verkar finnas ett behov av orienteringskurser med det huvudsakliga syftet att medverka till väl underbyggda beslut om studie- eller yrkesval. Huruvida detta behov är större med anledning av att det inte finns en skyldighet för hemkommunen att erbjuda studie- och yrkesvägledning till den som avser att påbörja komvux på gymnasial nivå kan inte utläsas av statistiken.

5.3 Vägledning som ett kompensatoriskt verktyg

Barns och elevers rätt att utifrån sina egna förutsättningar utvecklas så långt som möjligt mot utbildningens mål är tydligt uttryckt i skollagen. I en av skollagens portalparagrafer anges att i utbildningen ska hänsyn tas till barns och elevers olika behov. Barn och elever ska

³⁹ Skolverkets webbplats, www.skolverket.se/skolutveckling/anordna-och-administrera-utbildning/anordna-utbildning-inom-vuxenutbildningen/anordna-orienteringskurser-inom-vuxenutbildningen

⁴⁰ Uppgifter från Skolverket per den 8 oktober 2018. Enligt uppgifterna deltog närmare 13 procent av kursdeltagarna i orienteringskurs med okänt syfte. Fördelningen av kursdeltagare mellan de olika syftena skulle därför kunna se något annorlunda ut om även dessa kursdeltagare hade rapporterats med ett känt syfte.

ges stöd och stimulans så att de utvecklas så långt som möjligt. En strävan ska vara att uppväga skillnader i barnens och elevernas förutsättningar att tillgodogöra sig utbildningen.⁴¹

I skollagen anges även att alla barn och elever ska ges den ledning och stimulans som de behöver i sitt lärande och sin personliga utveckling för att de utifrån sina egna förutsättningar ska kunna utvecklas så långt som möjligt enligt utbildningens mål. Elever som till följd av en funktionsnedsättning har svårt att uppfylla de olika kunskapskrav eller kravnivåer som finns ska ges stöd som syftar till att så långt som möjligt motverka funktionsnedsättningens konsekvenser. Vidare anges att elever som lätt når de kunskapskrav som minst ska uppnås ska ges ledning och stimulans för att kunna nå längre i sin kunskapsutveckling.⁴² I skollagen finns även bestämmelser om extra anpassningar och särskilt stöd.⁴³

Skolans kompensatoriska uppdrag innebär att skolan ska kompensera för elevers olika förutsättningar så att alla får samma möjligheter att tillgodogöra sig utbildningen. Skolan ska också ge varje elev lika möjlighet att utveckla så långt som möjligt och utbildningen ska främja barns och elevers allsidiga personliga utveckling till aktiva, kreativa, kompetenta och ansvars-kännande individer och medborgare.⁴⁴

I skolans kompensatoriska uppdrag har studie- och yrkesvägledningen en viktig roll. Förutom att ge elever faktiska kunskaper om vilka studie- och yrkesvägar som står till buds ska vägledningen bidra till att vidga elevens perspektiv och utmana dem i deras föreställningar om framtiden. Trots goda intentioner i skollagen och i läroplanerna finns det betydande glapp mellan styrdokumentet och skolans vardag.

Skolinspektionens kvalitetsgranskning av studie- och yrkesvägledning i grundskolan 2013 visar att det finns brister i det kompensatoriska arbetet på många skolor och hos många huvudmän. Skolinspektionen bedömde att man på många skolor som ingick i granskningen inte arbetade aktivt för att motverka begränsningar i elevernas studie- och yrkesval utifrån kön, social eller kulturell bakgrund, trots att läroplanen för grundskolan föreskriver att skolan ska göra

⁴¹ 1 kap. 4 § andra stycket skollagen.

⁴² 3 kap. 3 § skollagen.

⁴³ 3 kap. 5 a och 6–12 §§ skollagen.

⁴⁴ Prop. 2009/10:165, s. 221 f.

detta. Vägledningen genomfördes inte heller kontinuerligt under utbildningen utan begränsades i stället till avgränsade satsningar inför gymnasievalet

I LR:s presentation av resultatet av enkätundersökningen 2017⁴⁵ visade att elever som ansåg att de inte fått tillräcklig individuell studie- och yrkesvägledning i genomsnitt löpte 50 procent högre risk att ha hoppat av, övervägt att hoppa av, bytt eller övervägt att byta program än de elever som ansåg att de fått tillräcklig vägledning. LR menade att enkätsvaren visade att det endast förekom små kompensatoriska inslag i vägledningen. Det fanns visserligen en svag tendens att elever med lägre betyg fått fler individuella samtal med vägledaren, men samtidigt var elever med utlandsfödda föräldrar mer missnöjda med den individuella vägledning de fått.

Utbildningsutskottets uppföljning konstaterar att ett stort antal undersökningar visar att elevernas socioekonomiska bakgrund har stor betydelse för deras skolresultat. Även inom ramen för den uppföljning man själva genomförde med representanter för flera arbetstagarorganisationer som organiserar rektorer, studie- och yrkesvägledare samt lärare pekar på vikten av studie- och yrkesvägledningens roll i skolans kompensatoriska uppdrag.

Av samma uppföljning framgår att de elever som inte är behöriga till ett nationellt program börjar sin gymnasietid på något av gymnasieskolans fem introduktionsprogram. Andelen obehöriga elever har ökat med 5,3 procentenheter på sex år från 12,3 procent 2011 till 17,5 procent 2017. Ökningen beror enligt Skolverket främst på att det under 2015 sökte 163 000 personer asyl i Sverige. Av dem var knappt 40 000 i åldern 13–17 år och de har inte hunnit gå i skolan så länge att de blivit behöriga till ett nationellt program.

Av de rektorer som svarat på den enkät som utbildningsutskottet genomfört inom ramen för uppföljningen uppger 47 procent av grundskolerektorerna att de prioriterade arbetet med studie- och yrkesvägledning för vissa elevgrupper. Motsvarande andel för rektorer i gymnasieskolan var 50 procent. 48 procent av grundskolerektorerna uppgav att nyanlända elever prioriterades.

⁴⁵ *Vägledningen måste bli hela skolans ansvar. Så tycker studie- och yrkesvägledarna att vägledningen fungerar i praktiken.* Lärarnas riksförbund. 2017.

När det gäller studie- och yrkesvägledningens betydelse för skolans kompensatoriska arbete drar utbildningsutskottets uppföljning slutsatsen:

Sammanfattningsvis har alltså elevernas bakgrund fått större betydelse för skolresultaten än tidigare och kraven på skolans kompensatoriska arbete har därmed ökat. Detta gäller alla delar av skolans uppdrag, också studie- och yrkesvägledningen som forskning visar är särskilt betydelsefull för elever som kommer från en studieovan miljö.

5.3.1 Vägledning för att motverka val baserade på kön och social bakgrund

Trots höga ambitioner när det gäller jämställdhet mellan män och kvinnor har Sverige en könsuppdelad arbetsmarknad. Könssegregationen är hög i jämförelse med de flesta övriga europeiska länder⁴⁶ vilket brukar förklaras med att Sverige har en stor offentlig sektor där många kvinnor arbetar.

Vi vet också att de socioekonomiska faktorerna får allt större betydelse för elevers skolresultat. I en kvantitativ studie av familjebakgrundens betydelse för skolresultat som Skolverket publicerade 2018⁴⁷ visar man även att den socioekonomiska skolsegregationen ökade under första halvan av 00-talet. När det gäller rekrytering till högre utbildning är det fortsatt så att unga vars föräldrar har en längre eftergymnasial utbildning i större utsträckning läser vidare på universitet och högskolor än de vars föräldrar saknar detta⁴⁸.

Det råder en enad uppfattning om att studie- och yrkesvägledning är ett centralt verktyg för människors möjligheter att kunna göra medvetna utbildningsval. Det framgår av skolans styrdokument och betonas och beskrivs som en brist i olika granskningar och rapporter. Läroplanerna är tydliga med att eleverna ska få reflektera kring sina föreställningar om studier och yrken i frågor som rör elevens egen könsidentitet och bakgrund. Vidare framgår det att alla på skolan ska bidra till att elevens studie- och yrkesval inte begränsas av kön eller av social eller kulturell bakgrund.

⁴⁶ *Yrke, karriär och lön – kvinnors och mäns olika villkor på den svenska arbetsmarknaden*. SOU 2014:81.

⁴⁷ *Analys av familjebakgrundens betydelse för skolresultaten och skillnaden mellan skolor*. Rapport 467. Skolverket. 2018.

⁴⁸ *Årsrapport för universitet och högskolor*, 2015:8. Universitetskanslersämbetet (UKÄ).

Yrkesprogramutredningen beskrev i sitt betänkande⁴⁹ att studie- och yrkesvägledning kan vara en nyckelfaktor för att främja otraditionella val, där väl fungerande vägledning kan lyfta fram individens intressen och inspirera och motivera till att pröva nya tankar och alternativ.

Dansk Clearinghouse for Uddannelsesforskning beskriver att studie- och yrkesvägledningen har som störst betydelse för elever som kommer från en studieovan miljö⁵⁰. Denna bild bekräftas av ett svenskt forskningsprojekt som pekar på att den ökade valfriheten i skolsystemet gynnar elever som har ett eget nätverk där de kan diskutera sina framtida studie- och yrkesval.⁵¹

Regeringens jämställdhetspolitiska skrivelse⁵², *Karriärvägledning – en forskningsöversikt*⁵³ och *Att bana vägen mot framtiden* beskriver alla på olika sätt vikten av ett aktivt jämställdhetsarbete inom studie- och yrkesvägledning.

Alla elever i skolan ska ha tillgång till vägledning som stöd för att skapa medvetenhet om sig själva och vilka föreställningar eller normer som ligger till grund för de vägar i livet som den enskilde ser som möjliga. För att bryta traditionella valmönster som utgår från föreställningar grundade i kön, kulturell tillhörighet och socioekonomisk bakgrund krävs en mångfald av åtgärder från de tidiga skolåren och under hela skoltiden. Det krävs att studie- och yrkesvägledaren har en förmåga att känna igen och ifrågasätta stereotypa bilder av olika yrken och utbildningar. Det krävs även att lärarna i undervisningen kontinuerligt utmanar elevernas föreställningar och aktivt visar på möjliga framtidsvägar som inte begränsas av bakgrund eller kön.

Att det är en stor utmaning att tala om arbetslivet och framtiden på ett sätt som inte reproducerar föreställningar är de flesta överens om. Att vi fortfarande har en könsuppdelad arbetsmarknad är också ett kvitto på att de åtgärder som gjorts tidigare inte har haft tillräcklig effekt. Skolan kan vara en reproducerande kraft men har

⁴⁹ *Välja yrke*. SOU 2015:87.

⁵⁰ Dansk Clearinghouse för utbildningsforskning, 2011.

⁵¹ *Att bana vägen mot framtiden*. L. Lundahl (red.) Studentlitteratur 2010.

⁵² *Makt, mål och myndighet – feministisk politik för en jämställd framtid*, 2017–2020. Skrivelse 2016/17:10.

⁵³ *Karriärvägledning – en forskningsöversikt*, A. Lovén (red), kap. 13 Ungdomar med osäker framtid. Studentlitteratur, 2015.

också potential att förändra och utmana rådande normer och föreställningar om t.ex. vem som förväntas göra vad på arbetsmarknaden och hur individens framtid bör se ut.

Erfarenheterna från t.ex. Skolverkets satsning på att stärka vägledningen i skolan, där lärare och vägledare tillsammans formar uppbygg för undervisningen visar att det är både utmanande och meningsfullt. Som stöd för arbetet har Skolverket tagit fram korta filmer och inspirerande exempel både för grund- och gymnasieskolan⁵⁴. Också boken *Tala om arbetslivet*⁵⁵, som tagits fram av forskare vid Malmö universitet på uppdrag av Skolverket, innehåller såväl ett teoretiskt ramverk som en rad exempel på hur man kan arbeta med normkritik i undervisningen och vägledningen.

Genom övningar synliggjordes de föreställningar som de flesta har om olika yrken och dess utövare. Föreställningar som bygger på en bild av vem som brukar utföra arbetet, och ofta med stereotypa uppfattningar om vad arbetet innebär. Genom att synliggöra dessa bilder kan medvetenheten öka och bidra till att föreställningar utmanas.

När det handlar om att synliggöra föreställningar eller att vidga perspektiv är det tydligt att grupp vägledning som metod kan vara en stor tillgång. Det innebär att vägledaren själv, eller tillsammans med en lärare, arbetar återkommande med samma grupp av elever. Man arbetar med hjälp av förberedda situationsanpassade och utmanande övningar. Med gruppen som resurs är erfarenheterna att de enskilda eleverna upplever att de stärkts i förhållande till det tema som grupp vägledningen handlar om, såsom att välja otraditionellt, öka motivation, förebygga avbrott eller stärka självkänsla.

Det är alltså möjligt att i undervisningen och i studie- och yrkes vägledningen aktivt och medvetet arbeta för att vidga elevers perspektiv och därmed minska de begränsningar i valmöjligheter som kan härledas till socioekonomisk bakgrund och könstillhörighet. För detta behöver man ha kunskap, säkra rutiner och en tydlig struktur. Studie- och yrkes vägledare har de kunskaper som krävs, men saknar i dag möjlighet att arbeta med frågorna i klassrumssituationer. I den ordinarie undervisningen anläggs inte i tillräcklig utsträckning ett sådant perspektiv. På så sätt ges inte eleverna möjlighet att genom hela skoltiden bygga upp en ökad medvetenhet och därmed se hela

⁵⁴ Skolverket.se/studie- och yrkes vägledning.

⁵⁵ *Tala om arbetslivet. Ett genusmedvetet och normkritiskt metodmaterial för hela skolan.* F. Wikstrand & M. Lindberg, Malmö universitet och Skolverket. 2015.

paletten av yrkesområden och utbildningsmöjligheter, och inte bara de som kan anses passande utifrån kön eller social bakgrund. Det är inget som är möjligt att frigöra sig från under kort tid inför sitt första stora val i årskurs 9, utan behöver växa fram. Utöver att det har möjlighet att bidra till den enskilda elevens möjligheter kan det också bidra till att möta krav, förväntningar och behov på arbetsmarknaden.

5.3.2 Vägledning för elever som är i behov av extra stöd och hjälp

De flesta elever i alla skolformer behöver någon form av stöd inför val av utbildning, inriktning, eller i början av sin skoltid i Sverige. Behoven av stöd är i grunden de samma. Man behöver stöd för att identifiera sina intressen, orientera sig i förhållande till de möjligheter som finns, stärka sin självbild, få stöd i att fatta beslut och planera framåt. Utöver de personliga behoven, finns det fler dimensioner och omständigheter som behöver vägas in när vägledning ska formas och organiseras och där mer kunskaper ofta både behövs och efterfrågas. Det gäller särskilt för elever med någon form av funktionsnedsättning.

Under de senaste åren har kunskapen om villkoren för unga med funktionsnedsättning ökat. Även kunskapen om utmaningar i deras etablering på arbetsmarknaden har ökat. Unga med funktionsnedsättning har oftare erfarenheter av arbetslöshet, längre arbetslöshets-tider, större andel deltidsanställningar, mindre andel fasta anställningar samt större erfarenhet av sjukskrivningar jämfört med andra unga.

Unga som har en funktionsnedsättning som även innebär nedsatt arbetsförmåga har särskilt svårt att etablera sig. De har också generellt en lägre utbildningsnivå och möter hinder i övergången från utbildning till arbete⁵⁶.

I en avhandling⁵⁷ om unga personer med rörelsehinder beskrivs vad de unga rörelsehindrade upplever som hämmande och främjande i vägledningen. Det som hämmar är ofta inte rörelsehindret i sig utan låg tilltro till den egna förmågan, upplevelse av en omgivning som agerar begränsande och materiella barriärer. Studien visar också att

⁵⁶ *Vårt gemensamma ansvar – för unga som varken arbetar eller studerar*. SOU 2018:11.

⁵⁷ *Grynnor och farleder i karriärvalsprocessen: Unga med rörelsehinder och deras handlingsutrymme*. E. Söderberg. Stockholms universitet. 2014.

en tydlig målsättning utgör en starkt främjande faktor. Erfarenheterna visar att dessa hämmande och främjande faktorer inte enbart gäller för elever med rörelsehinder utan är generellt för alla personer med en funktionsnedsättning. Det är viktigt att framhålla att en människa är mer än sin funktionsnedsättning. En utgångspunkt såväl i vägledningsarbetet som i all annan utbildningsverksamhet är att utgå från vem individen är med alla dess styrkor och utvecklingspotentialer, där funktionsnedsättningen endast är en del av vad som utgör personen i fråga.

Elever i behov av medicinsk vägledning

Ungdomar har inte alltid sitt hälsotillstånd i åtanke när de väljer yrkesinriktning men med rätt vägledning kan elever som av medicinska skäl inte kan arbeta med vissa uppgifter eller genomgå en viss utbildning undvika val som riskerar att försämra deras hälsa. Trots att cirka var tredje elev, enligt en rapport från Stockholms läns landsting⁵⁸ har någon form av allergirelaterad sjukdom, såsom eksem, allergisnuva, astma eller födoämnesrelaterade besvär är det tydligt att kunskapen om dessa sjukdomar behöver stärkas hos skolans personal. I vägledningen behöver större hänsyn tas till myndigheters medicinska krav på dem som utövar vissa yrken. Det bör också ingå i vägledningen att göra eleverna särskilt uppmärksamma på eventuella hälsorisker som är förknippade med vissa yrken. För att undvika felval och avhopp som ju är kostsamt både för den drabbade och för samhället behöver skolan tidigt ge förebyggande information om vilka risker och krav på hälsa som finns i olika yrken och om att den som redan har allergi och överkänslighet är särskilt sårbar.

Elever med funktionsnedsättning

I möten med företrädare för olika funktionshinderorganisationer framförs hur viktigt det är att fånga upp eleverna i tid för att kunna arbeta proaktivt. På så sätt kan man förekomma hög frånvaro, hemmasittande eller skolmisslyckanden. Lärare ser ofta tidigt vilka elever som behöver mer stöd och studie- och yrkesvägledning. För

⁵⁸ *Hälsosam yrkesdebut*. Rapport 2014:05 och 2016:01. Centrum för arbets- och miljömedicin. Stockholms läns landsting.

elever med en funktionsnedsättning kan en väl fungerande studie- och yrkesvägledning spela en ännu viktigare roll för att få tillbaka tilltron och se möjligheter. Att skapa goda förutsättningar för eleven att formulera mål för framtida studier eller arbete kan också bidra till högre motivation i skolarbetet. Vägledaren kan behöva vara extra aktiv i vägledningssamtalen, med att identifiera styrkor, intresseområden och skapa utrymme för att prova på olika alternativ.

Kanske behöver man också planera tillsammans med andra viktiga personer eller funktioner runt eleven för att skapa stabila övergångar till det eleven har framför sig efter skolan. Även om kännedomen om en viss funktionsnedsättning är god, så är variationen mellan enskilda individer stor när det gäller exempelvis styrkor och tänkbara utmaningar.

En företrädare för en handikapporganisation uttrycker:

Vissa elever måste få mer för att det ska bli lika. De kan ofta inte ta sabbatsår, göra något annat och sedan komma igen. De hamnar utanför.

Utredningen om kvalitet i utbildningen för elever med vissa funktionsnedsättningar (U 2013:02), som i egenskap av nationell samordnare, hade i uppdrag att stödja kommunala, enskilda och statliga skolhuvudmän som bedriver utbildning för de elever inom specialskolans målgrupp med dövhet eller hörselnedsättning eller grav språkstörning och i behov av teckenspråk, konstaterar i sitt slutbetänkande⁵⁹ att studie- och yrkesvägledarens roll är att genom vägledningssamtal stödja eleverna till ökad självkänedom och ge information om de alternativ de har i valsituationer kring bl.a. ämnen och kurser, gymnasieprogram, inriktningar, högre utbildning, yrken och arbetsmarknad. Vidare konstaterar Utredningen om kvalitet i utbildningen för elever med vissa funktionsnedsättningar att studie- och yrkesvägledare som de mött har beskrivit att elever med grav språkstörning ofta behöver mycket förarbete och tid för att kunna göra medvetna val. De behöver också stöd i att förstå om funktionsnedsättningen påverkar valmöjligheterna. De beskriver även att eftersom dessa elever har svårt att konkurrera om jobben på arbetsmarknaden behöver de information om hur arbetslivet fungerar och vart de ska vända sig för att få stöd i att få ett arbete. Ett sätt för studie- och yrkesväg-

⁵⁹ *Samordning, ansvar och kommunikation – vägen till ökad kvalitet i utbildningen för elever med vissa funktionsnedsättningar* (SOU 2016:46).

ledaren att säkerställa att eleverna får det stöd de behöver efter avslutad gymnasieutbildning kan vara att, efter samtycke från eleverna, skicka handlingar som styrker funktionsnedsättningen till Arbetsförmedlingen.

Elever i grundsärskolan, gymnasiesärskolan och inom särskilt utbildning för vuxna behöver betydligt mer stöd och vägledning än andra. De behöver också tid för att få prova olika alternativ. Komvuxutredningen (U 2017:1) konstaterar i sitt slutbetänkande att om den enskilde eleven i särvox har som målsättning att stärka sin ställning i arbetslivet så är studie- och yrkesvägledning med information om arbetslivets kompetens- och rekryteringsbehov lika viktigt för den som studerar inom särvox som för den som studerar inom komvux. Komvuxutredningen har besökt verksamheter där eleven gör planeringen av studier med studie- och yrkesvägledare och verksamheter där elev, studie- och yrkesvägledare och lärare tillsammans gör planeringen. I dessa fall har det varit ett nära samarbete mellan lärare och studie- och yrkesvägledare. Planeringen behöver bygga på en väl genomförd kartläggning av tidigare kunskaper och tydliga mål med vad utbildningen ska leda till. Komvuxutredningen gjorde dock bedömningen att studie- och yrkesvägledarnas kompetens behöver stärkas för att bättre kunna möta och vägleda vuxna med utvecklingsstörning eller förvärvad hjärnskada och föreslog därför att Skolverket, tillsammans med Specialpedagogiska skolmyndigheten, ges i uppdrag att stödja kommunerna i hur studie- och yrkesvägledning till målgruppen för särskild utbildning kan utvecklas. I det uppdraget ska särskilt uppmärksammas hur studie- och yrkesvägledares kompetens inom området kan förbättras.⁶⁰

I utredningens möten med funktionshinderorganisationer lyfter flera fram hur viktigt det är att vägledare har förståelse och kunskap om olika funktionsnedsättningar. Det är inte så ovanligt att elever med funktionsnedsättning har dåligt självförtroendet när det gäller val av utbildning och inriktning. Man betonade vikten av tillräckligt med tid och menade att många elever inte får den tid de behöver. Man pekade särskilt på vikten av att få tid för att prova på, tänka om, tänka nytt och prova igen. Vikten att börja med vägledning redan i de lägre årskurserna framhölls också. Även om det finns goda exempel lyckas inte alla skolor fånga upp eleverna tillräckligt tidigt under

⁶⁰ *En andra och en annan chans – ett komvux i tiden*, slutbetänkande av Komvuxutredningen, SOU 2018:71, s. 339 f.

skoltiden, något som underlättar möjligheten att arbeta proaktivt och därigenom förekomma hög frånvaro, hemmasittande eller skolmisslyckanden. Vidare efterlystes mer samverkan. Flera av de organisationer utredningen har samrått med betonade vikten av att studie- och yrkesvägledare samverkar med elevhälsan, med den pedagogiska personalen och med olika aktörer utanför skolan, för att bygga stabila nätverk runt varje enskild elev. För elever i grundsärskolan, gymnasiesärskolan och inom särskilt utbildning för vuxna som inte har så många val att göra är det särskilt angeläget med stöd och vägledning och att få tid att prova de alternativ som finns.

Många elever med olika former av funktionsnedsättningar behöver också extra stöd vid planering och genomförande av praktisk arbetslivsorientering (prao), så att de ges goda förutsättningar och möjligheter att prova på arbetslivet. I det sammanhanget kan för- och efterarbetet i undervisningen kring prao vara extra viktigt för elever med en funktionsnedsättning. För att skapa goda förutsättningar för en väl fungerande prao bör också mottagande arbetsplats erbjudas handledning. Flera pekar också på hur värdefulla goda förebilder är.

5.3.3 Vägledning vid övergångar mellan skolan och arbetslivet

Alla elever är med om olika typer av övergångar under sin skolgång. De byter klass, skolenhet, skolform och de flesta går sedan vidare till högre utbildning eller arbetsliv. Övergången till gymnasieskolan är, som beskrivits tidigare i det här kapitlet, särskilt komplex då eleverna har en möjlighet att söka till en mängd olika program och skolor i en antagningsprocess som pågår under en lång tid. Det är dessutom inte ovanligt att elever byter program eller skola under första terminen i gymnasieskolan. Studie- och yrkesvägledaren har här en avgörande roll inför, under och även efter övergången. Att inte ha fullföljt en gymnasieutbildning är en faktor som tydligt påverkar risken för en ung person att hamna i tidigt utanförskap och att på sikt inte etablera sig på arbetsmarknaden. Att ungdomar som står utanför gymnasieskolan får hjälp är därför av stor vikt, såväl för den enskilde ungdomen som för samhället i stort. Alla barn och elever påverkas av hur övergångar mellan skolformer eller mellan skolan och arbetslivet fungerar och hur väl den mottagande verksamheten är rustad för att möta dem utifrån deras behov och förutsättningar. För de flesta är

övergångarna oproblematiska, medan andra är extra sårbara och utsatta. För att de ska få likvärdiga möjligheter att utvecklas är det viktigt att övergångarna sköts på ett bra sätt.

Med väl fungerande rutiner, god planering, kontinuerlig vägledning och information kan t.ex. onödiga studieavbrott och programbyten minska. Att övergången till en ny skola eller klass fungerar väl är en viktig faktor för att elever ska lyckas med sina studier. Det ställer stora krav på samverkan och rutiner hos avlämnande och mottagande verksamheter och det var bl.a. därför som det i skollagen infördes bestämmelser om att när en elev i förskoleklassen, grundskolan, grundsärskolan, specialskolan, sameskolan, gymnasieskolan eller gymnasiesärskolan övergår från skolformen till en annan skolform ska den skolenhet som eleven lämnar överlämna sådana uppgifter om eleven som behövs för att underlätta övergången för eleven till den mottagande skolenheten. Detsamma gäller om eleven byter skolenhet inom skolformen. När en elev byter skolform från grundskolan eller grundsärskolan till gymnasieskolan eller gymnasiesärskolan, ska den mottagande skolenheten skyndsamt informera den överlämnande skolenheten om att skolenheten har tagit emot eleven, om det inte är obehövligt.⁶¹ Det finns även bestämmelser om övergångar och samverkan mellan skolformer i läroplanerna för grundskolan och motsvarande skolformer. Av bestämmelserna framgår bl.a. att förskoleklassen, fritidshemmet och skolan ska samverka med varandra och förskolan för att stödja elevernas utveckling och lärande i ett långsiktigt perspektiv. Inför övergångar ska de berörda skolformerna utbyta kunskaper, erfarenheter och information om innehållet i utbildningen⁶². En dålig start i en ny skolform, t.ex. gymnasieskolan, försämrar elevernas förutsättningar att nå utbildningens mål.

⁶¹ 3 kap. 12 j § skollagen. En ny lydelse av bestämmelsen träder dock i kraft den 1 juli 2019 som innebär att paragrafen kompletteras med en upplysning om att det även finns en bestämmelse om överlämnande av uppgifter i den nya 3 kap. 4 b § skollagen. Jfr prop. 2017/18:183, En gymnasieutbildning för alla samt prop. 2017/18:195, *Läsa, skriva, räkna – en garanti för tidiga stödinsatser*. Av den nya 3 kap. 4 b §, som träder i kraft den 1 juli 2019, framgår att i slutet av förskoleklassen och i slutet av lågstadiet i grundskolan, sameskolan och specialskolan, ska det genomföras en uppföljning av sådant stöd som getts enligt 3 kap. 5 § skollagen i svenska, svenska som andraspråk och matematik. Resultatet av denna uppföljning ska överföras till den lärare som ska ansvara för eleven i nästa årskurs.

⁶² Jfr exempelvis avsnitt 2.5 förordning om läroplan för grundskolan, förskoleklassen och fritidshemmet.

Även övergången till arbetslivet behöver vara väl förberedd med t.ex. Arbetsförmedlingen, inte minst för att förhindra risken för hemmasittande. Det beskrivs t.ex. i en avhandling från Umeå universitet⁶³ där unga vuxna med migrationsbakgrund uttrycker vikten och behovet av att få stöd och vägledning för att stärka motivationen, att förebygga skolmisslyckanden och för att underlätta övergångar mellan utbildning och arbetsliv.

Av Myndigheten för delaktighets redovisning *Utvärdering och analys av funktionshinderspolitiken 2011–2016*⁶⁴ framgår att studier indikerar att bland elever med funktionsnedsättning som medför nedsatt arbetsförmåga går färre än tidigare från gymnasieskolan eller gymnasiesärskolan till arbete. Utvärderingen redovisar olika projekt med syfte att fånga individer som har en lindrig utvecklingsstörning och som avslutar gymnasiesärskolan. Resultaten visar att insatser ofta ges för sent, att personerna inte förlikar sig med sin diagnos och varför de går i gymnasiesärskolan. Därför tackar många nej till de stödinsatser som erbjuds efter avslutad skolgång. Ett annat hinder är avsaknaden av dokumentation från gymnasiesärskolan. Detta skapar problem vid Arbetsförmedlingens bedömning av nödvändiga insatser. Dessutom gör den bristande dokumentationen att Försäkringskassan ofta saknar tillräckliga underlag för bedömningar. Utvärderingen menar vidare att problematiken i övergången från gymnasiesärskolan till arbete även kan ha en koppling till föräldrars utbildningsnivå, och hänvisar till en registerstudie av före detta studerande inom gymnasiesärskolan som visar en tydlig koppling mellan föräldrarnas utbildningsnivå och elevens sysselsättning efter avslutad gymnasiesärskola. Förutsättningarna för att eleven går vidare till ett arbete är betydligt högre bland elever till högutbildade föräldrar. Enligt en studie beror detta på att föräldrar med högre utbildning har den välfärdskompetens som krävs för att navigera det komplicerade nätverk av stödinsatser som finns i dag⁶⁵.

⁶³ *De förstod aldrig min historia – Unga vuxna med migrationsbakgrund om skolmisslyckande och övergångar mellan skola och arbete*. M. Lindblad. Umeå universitet. 2016.

⁶⁴ *Utvärdering och analys av funktionshinderspolitiken 2011–2016*. Redovisning av regeringsuppdrag om ett samlat uppföljningssystem för funktionshinderspolitiken. 2016.

⁶⁵ *Sysselsättning och social rättvisa – En nationell registerstudie om 12 269 unga vuxna med intellektuell funktionsnedsättning*. Jessica Arvidsson. 2016.

Skolverket har under flera år tillsammans med Arbetsförmedlingen, Försäkringskassan och Myndigheten för delaktighet genomfört fortbildningsinsatser för skolpersonal.⁶⁶ Syftet har varit att minska de etableringssvårigheter som unga med funktionsnedsättningar möter på arbetsmarknaden och utnyttja de möjligheter som finns genom att olika samverkande myndigheter bidrar med sin kompetens utifrån sitt uppdrag. Erfarenheterna var positiva och många tryckte särskilt på vilka stora vinster samverkan innebär för berörda elever. Man utvecklade nätverk och rutiner för informationsutbyte, planering och övergångar. Man kunde också se att när de tillfälliga satsningarna upphörde, tenderade arbetet att avta i takt med att medarbetare byttes ut och avsaknaden av uppdrag eller tillräcklig reglering.

Att en väl fungerande samverkan mellan kommun och Arbetsförmedling är särskilt viktig när det gäller att rusta individer som har svårigheter att etablera sig i arbetslivet, redogör också Delegationen för unga och nyanlända till arbete (Dua), för i sitt delbetänkande till regeringen⁶⁷. De menar att samverkan måste vara ett naturligt tillstånd för de samverkande parterna, ett medel, och inte ett mål. Deras erfarenheter är också att en väl fungerande uppföljning av den verksamhet som sker i samverkan är nödvändig. Det handlar t.ex. om att få till sömlösa övergångar från gymnasieskolan till vuxenutbildningen, stärka studie- och yrkesvägledningen och att få praktisera på olika arbetsplatser för att på så sätt kunna fatta välgrundade beslut om framtida yrkes- och studieval. Många av de kommuner som Dua möter lyfter fram vikten av väl fungerande studie- och yrkesvägledning. Enligt myndighetens instruktion ska Arbetsförmedlingen när det gäller unga med funktionshinder särskilt samverka med skolan för att underlätta övergången från skola till arbetsliv och med Försäkringskassan för att öka möjligheterna till egen försörjning genom arbete⁶⁸.

Kommunernas aktivitetsansvar för ungdomar (KAA) är ofta en viktig nyckel för många ungdomar. Kommunerna har enligt skol-

⁶⁶ Redovisning av uppdrag om att genomföra fortbildningsinsatser för att förbättra kvaliteten inom studie- och yrkesvägledningen samt uppdrag om att ta fram en fortbildningsinsats för studie- och yrkesvägledare i gymnasieskolan. Dnr 2013:00121 61-2013:20. Skolverket. 2015.

⁶⁷ Uppdrag: Samverkan 2018 – Många utmaningar återstår. Delbetänkande av Delegationen för unga och nyanlända till arbete. SOU 2018:12.

⁶⁸ 15 § förordningen (2007:1030) med instruktion för Arbetsförmedlingen.

lagen ett aktivitetsansvar för ungdomar som är folkbokförda i kommunen och som har fullgjort sin skolplikt, men som inte har fyllt 20 år och inte genomför eller har fullföljt utbildning på nationella program i gymnasieskolan, gymnasiesärskolan eller motsvarande utbildning. Skolverket har utformat allmänna råd för KAA⁶⁹ och Skolinspektionen har 2018 genomfört en kvalitetsgranskning av KAA⁷⁰. Enligt rapporten är drygt 95 000 unga registrerade som aktuella för aktivitetsansvaret andra halvåret 2017. Av granskningen framgår att det fortfarande är vanligt att kommunerna inte har rutiner och arbets sätt som ger förutsättningar att löpande och snabbt identifiera samt kontakta ungdomar som ingår i aktivitetsansvaret. Utbudet av insatser är ofta inte tillräckligt flexibelt och varierat.

Det kan alltså konstateras att övergångar och skolbyten är riskmoment som framför allt drabbar de elever som har störst svårigheter. Det finns stora vinster att göra genom att underlätta övergångar mellan olika skolformer och mellan skola och arbetsliv, för både individ och samhälle. Utredningen konstaterar att det finns många exempel på väl fungerande arbete inför övergångar där studie- och yrkesvägledningen spelar stor roll. Samverkan och samarbete kring en gemensam planering tycks vara viktiga byggstenar liksom framförhållning och nätverk kring eleven eller den unga vuxna. Problemet är att åtskilliga upplägg rinner ut i sanden när de som utvecklat dem inte längre finns kvar. För att undvika det krävs säkrade rutiner och incitament på systemnivå, t.ex. genom stärkt regelverk. Det skulle ge bättre förutsättningar för hållbara lösningar över tid, där elevers tillgång till kontinuerlig vägledning, god planering och säkra övergångar kan tryggas. I varje kommun finns ett antal unga som inte är i utbildning eller arbete. Gruppen unga som varken arbetar eller studerar är stor. 2016 var det omkring 131 500 unga som varken arbetade eller studerade i åldern 15–29 år, varav 76 000 i åldern 15–24 år. För många innebär det en särskilt utsatt situation att varken arbeta eller studera.⁷¹ I gruppen är framför allt utrikes födda kvinnor men även utrikesfödda män överrepresenterade. I socioekonomiskt utsatta bostadsområden är andelen unga som varken arbetar eller studerar särskilt hög och skillnaderna är stora i förhållande till genomsnittet för såväl inrikes som utrikes födda kvinnor och män. Det finns också

⁶⁹ *Kommunernas aktivitetsansvar för ungdomar*. Skolverket.se/publikationer

⁷⁰ *Att motivera ungdomar tillbaka till utbildning*. Skolinspektionen. Tematisk kvalitetsgranskning. 2018.

⁷¹ *Det handlar om oss – unga som varken arbetar eller studerar*, SOU 2017:9. s. 17.

stora skillnader mellan hur stor gruppen är i olika kommuner. En stor del av de unga som varken arbetar eller studerar saknar fullföljd gymnasieutbildning. Många har en historia av skolmisslyckanden bakom sig, vilket kan minska motivationen att återuppta studier. Att ha avbrutit eller aldrig påbörjat gymnasieutbildning är den faktor som tydligast påverkar risken att återfinnas i gruppen unga som varken arbetar eller studerar. Regeringen inrättade 2015 en samordnare för unga som varken arbetar eller studerar (UVAS). I början av 2018 lämnade samordnaren sin slutrapport och Myndigheten för ungdoms- och civilsamhällesfrågor (MUCF) fick i uppdrag att stödja aktörer som arbetar med denna grupp. En viss del av UVAS arbete knyter an till kommunernas aktivitetsansvar för ungdomar. Delegationen för unga och nyanlända till arbete (Dua) har ett liknande uppdrag som samordnaren då den ska bidra till minskad ungdomsarbetslöshet och effektivisering av nyanländas etablering i arbetslivet. Detta främst genom att den, fram till 2021, ska främja samverkan genom lokala överenskommelser mellan kommuner och Arbetsförmedlingen samt annan samverkan.⁷²

5.3.4 Nyanlända elever och vägledning

Under 2015 sökte 163 000 personer asyl i Sverige. Av dem var knappt 40 000 i åldern 13–17 år och ingick därmed i målgruppen för grundskolans, grundsärskolans och specialskolans sista år samt för gymnasieskolan och gymnasiesärskolan. Det finns också många nyanlända bland de som studerar eller avser att börja studera inom vuxenutbildning. Sverige har i dag en annan elevsammansättning inom alla skolformer än för 20 år sedan. Andelen elever som invandrat efter ordinarie skolstartsålder har ökat betydligt även om denna ökning nu har avtagit. I Skolverkets rapport *Uppföljning av språkintröduktion*⁷³ framhålls att studie- och yrkesvägledarna har en mycket viktig roll för språkintröduktionseleverna eftersom de inte känner till det svenska utbildningssystemet och den svenska arbetsmarknaden.

Vilka elever som ska anses vara nyanlända definieras i skollagen. Personen ska ha varit bosatt utomlands och numera vara bosatt i

⁷² Delegationen för unga och nyanlända till arbete. Dir. 2014:157.

⁷³ *Uppföljning av språkintröduktion*. Rapport 454. Skolverket, 2017.

Sverige. Personen ska ha påbörjat sin utbildning här senare än höstterminens start det kalenderår då hon eller han fyller sju år. En elev ska inte längre anses vara nyanländ efter fyra års skolgång i Sverige.⁷⁴

Nyanlända elever skolgång omfattas av samma bestämmelser som övriga elevers när det gäller t.ex. skolans värdegrund och kunskapsuppdrag, studie- och yrkesvägledning, elevhälsa, ledning och stimulas samt skolans kompensatoriska uppdrag. Därutöver finns bestämmelser som specifikt avser nyanlända elever. Dessa bestämmelser syftar till att stärka nyanländas möjligheter att utvecklas så långt som möjligt mot utbildningens mål. Åtgärder som riktar sig specifikt till denna elevgrupp är undervisning i förberedelseklass och möjlighet till anpassad timplan i de obligatoriska skolformerna (bl.a. grundskolan) samt språkinträdning i gymnasieskolan.⁷⁵ En bedömning av en nyanländ elevs kunskaper ska göras skyndsamt.

Behovet av stöd och vägledning måste betraktas som särskilt stort för många nyanlända elever. Utbildningsutskottets uppföljning av studie- och yrkesvägledningen visar att bl.a. nyanlända elever i grund- och gymnasieskolan ofta har särskilda behov av studie- och yrkesvägledning. Även om nyanlända elever i många avseenden har samma behov av vägledning som andra barn och unga behöver vägledningen vara mer omfattande och ofta också anlägga ett brett perspektiv. Både den snäva och den vida vägledningen behöver vara mer omfattande för att elever ska förstå det svenska utbildningssystemet och den svenska arbetsmarknadens utformning och kompetenskrav. Vidare visar samma uppföljning att många studie- och yrkesvägledare som arbetar med nyanlända elever efterfrågar ett bättre nationellt stöd för arbetet med denna generellt sett resurskrävande grupp. Även de nyanländas vårdnadshavare kan behöva involveras i vägledningen för att underlätta förståelse för det svenska utbildningssystemet, den svenska arbetsmarknadens utformning och kompetenskraven. Vidare måste man räkna med att tolk kan behöva anlitas, vilket bidrar till att vägledningssamtalen kräver mer tid.

Huvudmän och enskilda vägledare har i dag ett stort ansvar att själva ta fram vägledningmaterial som är anpassade efter nyanlända

⁷⁴ 3 kap. 12 a § skollagen.

⁷⁵ *Utbildning för nyanlända elever*. Skolverkets allmänna råd med kommentarer. Skolverket. 2016.

elevers behov. Skolverket har i samarbete med lärosäten bl.a. anordnat utbildningar om vägledningen av nyanlända elever och tagit fram visst material men vägledarna efterfrågar mer stöd.

I en enkät från Lärarnas Riksförbund (LR)⁷⁶ uppger flera studie- och yrkesvägledare att behovet av kompetensutveckling för studie- och yrkesvägledarna är stort. Den bilden bekräftas också av de möten utredningen haft med verksamma studie- och yrkesvägledare. Man uttrycker behov av att öka kunskap och förståelse för de nyanländas perspektiv, att utveckla metoder och tekniker för vägledningssamtalen. Det finns också behov av att öka kunskapen om migration och nyanlända elevers rättigheter.

Det ökade antalet nyanlända aktualiserar krav på anpassning av studie- och yrkesvägledningen, där metoder och arbetssätt utvecklas för att stötta de nyanlända i deras integration. Utredningen har mött flera exempel på skolor som har väl fungerande rutiner och modeller för vägledning av nyanlända, där man aktivt och medvetet arbetar för att ge nyanlända kunskap om det svenska skolsystemet, vidga perspektiven när det gäller yrken och arbetsliv och utveckla elevernas självkänedom. Variationerna är dock stora och hos alltför många huvudmän pågår inte ett sådant medvetet arbete. Även när det gäller tilldelning av resurser varierar det stort mellan huvudmän.

Trots att nyanlända elever ofta har större behov av vägledning än andra elever är det utredningens erfarenhet att få huvudmän erbjuder nyanlända elever mer studie- och yrkesvägledning än andra.

Många elever med utländsk bakgrund upplever att de inte får någon vägledning under skoltiden och att klassrummet sällan nyttjas för frågor som rör framtida utbildning och arbete. Det visar Catarina Lundqvist i sin avhandling⁷⁷ om elever med utländsk bakgrund på handels- och administrationsprogrammet och samhällsekonomiska programmet. Hon framhåller att det finns en stark medvetenhet om vikten av utbildning men att ungdomarna upplever att de blir hänvisade till att själv välja och orientera sig i utbildningsutbudet.

⁷⁶ *Vägledningen måste bli hela skolans ansvar. Så tycker studie- och yrkesvägledarna att vägledningen fungerar i praktiken.* Lärarnas riksförbund. 2017.

⁷⁷ *Möjligheternas horisont. Etnicitet, utbildning och arbete i ungas berättelser om karriärer.* C. Lundqvist. Umeå universitet. 2010.

Ungdomar med utländsk bakgrund betonar starkare än andra att gymnasievalet är svårt och uttrycker större behov av stöd från föräldrar och vägledare⁷⁸. Professor Nihad Bunar vid Stockholms universitet menar att barn och ungdomar som tidigt förstår skolsystemet också lättare integreras i samhället. Det finns viss svensk forskning som berör olika aspekter av vägledning i relation till elever med migrationsbakgrund. Vikten av studie- och yrkesvägledning för nyanlända bekräftas t.ex. i Åsa Sundelins doktorsavhandling om interaktionen i vägledande samtal med unga i migration⁷⁹. Hon visar att det finns en språklig asymmetri mellan samtalsparterna som påverkar elevernas möjligheter att uttrycka sina ambitioner och planer för framtiden. Elevernas tidigare kunskaper och erfarenheter får en undanskymd plats i samtalen. I stället riktas blicken mot elevernas brister i relation till det svenska samhällets villkor.

I en intervju säger Åsa Sundelin:

Resurserna för vägledningen avspeglas i samtalen. Elever som fick mindre tid för vägledande samtal lämnades att hantera frågor om framtiden i högre grad på egen hand, något de har begränsade möjligheter att göra. Men en vägledning med mer resurser fick en mer utbildande och vägledande funktion i samtalen.

Hon menar också att frågor om utbildning och arbetsliv i Sverige är centrala för eleverna som ofta inte har någon att prata om dessa frågor med. De saknar svenska nätverk och behöver både kunskaper om olika gymnasieprogram och praktiska och konkreta erfarenheter och upplevelser av utbildning och arbetsliv för att kunna skapa sig bilder av vilka möjligheter som finns. Sundelin menar att om målsättningen med studie- och yrkesvägledning ska tas på allvar behöver den organiseras i en vidare mening, där frågor om utbildning och arbetsliv inte enbart behandlas i individuella samtal vid enstaka tillfällen utan också sker inom ramen för undervisningen.

Michael Lindblad visar i sin avhandling⁸⁰ att skolan brister i kommunikationen och samarbetet med föräldrar till nyanlända elever. Utbildning blir ett alternativ först när de unga upptäckt att det är svårt att få ett jobb utan ytterligare studier. Också han understryker

⁷⁸ *Att bana vägen mot framtiden – karriärval och vägledning i individuellt och politiskt perspektiv*. L. Lundahl, s. 225. Studentlitteratur. 2010.

⁷⁹ *Att skapa framtid – En analys av interaktionen i studie- och yrkesvägledande samtal med unga i migration*. Å. Sundelin. Stockholms universitet. 2016.

⁸⁰ *De förstod aldrig min historia: unga vuxna med migrationsbakgrund om skolmisslyckande och övergångar mellan skola och arbete*. M. Lundblad. Umeå universitet. 2016.

vikten av institutionellt stöd, och olika former av vuxenutbildning för att öka möjligheterna till arbete eller ge behörighet till högskolestudier. Avhandlingen visar också att enbart studie- och yrkesvägledning i form av enstaka samtal och kortare informationsinsatser inte är tillräckligt. Någon form av återkommande, strukturerad undervisning är en nödvändighet för elever som har migrationsbakgrund, och i ännu högre grad om de är nyanlända och dessutom inte har tillgång till utbildningskapital i familjen. Även forskaren Hassan Sharifs resultat pekar på hur betydelsefullt det är att inkludera såväl vårdnadshavare och beakta elevernas bakgrund i studie- och yrkesvägledning för nyanlända elever.⁸¹ Internationellt finns lång erfarenhet av arbete med nyanlända och vägledning. Som exempel kan nämnas den indiske psykologen dr Gideon Arulmani⁸² och Linda Gottfredson⁸³, professor i pedagogisk psykologi vid University of Delaware, beskrivit hur viktig förståelsen är för hur normer och förväntningar påverkar de karriärval vi gör.

Det är viktigt att framhålla betydelsen av att nyanlända elever och även deras vårdnadshavare får kunskaper om den svenska arbetsmarknaden. Dels hur efterfrågan ser ut och dels yrkenas karaktär i Sverige. Det finns yrken som i andra länder anses vara smutsiga och farliga och därmed får låg status men som i Sverige innebär bättre arbetsförhållanden och högre status samt lön.

Det kan alltså konstateras att nyanlända elevers behov av studie- och yrkesvägledning är stort.

Nyanlända elever i grundskolan

De nyanlända som påbörjar sin utbildning i grundskolans senare årskurser är en särskilt utsatt grupp. På mycket kort tid förväntas de komma ikapp sina svenska klasskamraters ämneskunskaper på ett språk som de inte kan och dessutom i en ny kultur och skolsystem. Redan då en sådan elev börjar i den svenska grundskolan kan skolan i många fall konstatera att elevens möjligheter att bli behörig till gymnasieskolans nationella program är starkt begränsade. Därför

⁸¹ "Här i Sverige måste man gå i skolan för att få respekt": Nyanlända ungdomar i den svenska gymnasieskolans introduktionsutbildning. H. Sharif. Uppsala universitet. 2017.

⁸² *Handbook of Career Development*. G. Arulmani, A. J. Bakshi, F. T. Leong & T. Watts. Springer. 2016.

⁸³ www1.udel.edu/educ/gottfredson

måste skolan på ett tidigt stadium göra en långsiktig planering för dessa elevers skolgång för att öka deras möjligheter att komma vidare i utbildningssystemet och inte fastna i återvändsgränder. Regeringen konstaterar, i prop. 2017/18:194, Fler nyanlända ska uppnå behörighet till gymnasieskolan och kvaliteten i förskola och fritidshem ska stärkas, att nyanlända elever kan ha ett extra stort behov av studie- och yrkesvägledning. En ny reglering har därför införts i skollagen om att varje nyanländ elev som påbörjar sin skolgång i högstadiet i grundskolan och i specialskolan ska få en individuell studieplan i samband med den inledande bedömningen. Någon närmare reglering om elevens rätt till studie- och yrkesvägledning har dock inte införts i samband med detta.

Nyanlända elever i gymnasieåldern

Nyanlända elever i gymnasieålder studerar oftast på språkintrouktion. Nästan nio procent av alla elever i åldersgruppen 16–18 år kom till Sverige hösten 2015. Språkintrouktion var under läsåret 2016/2017 gymnasieskolans fjärde största program med 35 863 elever.⁸⁴ Hösten 2017 fanns drygt 32 000 elever registrerade på språkintrouktion. Enligt Skolverkets preliminära statistik är motsvarande antal för läsåret 2018/2019 22 500 elever. Det är det introduktionsprogram med den lägsta andelen elever (endast 36 procent) som övergår till ett nationellt program.⁸⁵ Programmet finns i 245 av landets 290 kommuner. Flera signaler tyder på att det finns svårigheter för nyanlända elever att ta sig vidare från språkintrouktion och att kännedomen hos eleverna om fortsatta utbildningsvägar varierar. Nyligen har det införts förtydliganden i skollagen om att när en nyanländ elev tas emot till språkintrouktion ska elevens kunskaper bedömas. Bedömningen ska göras skyndsamt så att en individuell studieplan kan upprättas inom två månader från mottagandet. Resultatet av bedömningen ska ligga till grund för den

⁸⁴ *PM Betyg och studieresultat i gymnasieskolan år 2016*. Avser elever som började på introduktionsprogram 2011 och hur stor andel elever som övergått till nationellt program till och med 2016. www.skolverket.se

⁸⁵ *Vårt gemensamma ansvar – för unga som varken arbetar eller studerar*. SOU 2018:11.

individuella studieplanen.⁸⁶ Skolinspektionens granskning av Språkintroduktion i gymnasieskolan⁸⁷ visar att studie- och yrkesvägledningen ofta präglas av låga förväntningar och bristande tilltro till elevernas förmåga. Det leder till att en del elever får studera på en för låg nivå vilket i sin tur gör att det tar längre tid innan de kan söka vidare till annan utbildning. I vissa fall vägleds elever till att sänka sin ambitionsnivå vad gäller studier och yrkesliv. Detta fenomen har utredningen träffat på i flera sammanhang, inte endast när det gäller förväntningar på nyanlända elevers förmåga. Det benämns av vissa som *cooling down-effekten* och innebär att vägledaren i syfte att underlätta och hitta enkla lösningar, inte vidgar perspektiv eller ställer adekvata förväntningar som svarar mot elevens ambitionsnivå. Skolinspektionens granskning visade också positiva exempel där studie- och yrkesvägledning kommer in i tidigt skede, som en integrerad del i elevens utbildning under samverkan med studie- och yrkesvägledare och övrig skolpersonal. Sverige har ett relativt oflexibelt utbildningssystem som skapar svårigheter för nyanlända elever som snabbt vill komma vidare i sin utbildning och göra övergångar mellan utbildningar under terminstid. Hos många huvudmän har man dessutom svårt att få tag på studie- och yrkesvägledare, modersmållärare eller studiehandledare på olika modersmål och personal till elevhälsan.

Utredningen har mött flera exempel på hur man arbetar med nyanlända och vägledning. Ett exempel handlar om att ge en ökad förståelse för det svenska skolsystemet och att vidga perspektiven när det gäller yrken och arbetsliv, samt att bidra till ökad självkänedom. Syftet är att förbereda och involvera de nyanlända i det svenska samhället och att skapa bilder av framtidsmöjligheter. Lektionerna leds av en studie- och yrkesvägledare. Eleverna delas in i grupper utifrån sitt språk, de får en s.k. språkkompis. Man arbetar med att översätta viktiga begrepp från de vanligaste 8–10 språken. Man använder bilder, skriver på tavlan, visar kortare filmer och använder kroppsspråk och talar sakta. Man använder sig medvetet om olika pedagogiska metoder för att tala om och ta tillvara tidigare erfarenheter i förhållande till den nya tillvaron i Sverige och bygger sakta upp förmågan att se möjligheter och att utveckla en karriärkompetens för att planera inför ett kommande arbetsliv.

⁸⁶ 17 kap. 14 a § skollagen.

⁸⁷ *Språkintroduktion i gymnasieskolan*. Kvalitetsgranskning. Skolinspektionen. 2017.

Ett annat lokalt exempel är arbete med arbetslivskunskap i några kommuner i Skåne med stöd av Dua. Målet med projektet är att skapa en metod för arbetslivskunskap för nyanlända ungdomar på introduktionsprogram i gymnasieskolan. Fyra gymnasieskolor i tre kommuner är med i projektet. I projektet började man med att träffa rektor, därefter lärare och sedan ungdomarna själva som fick berätta hur de ser på arbetsmarknaden i Sverige och hur de ser på sin framtid. Mot ovanstående bakgrund skapades en metod med block för arbetslivskunskap utifrån ungdomarnas önskemål. Målet var att bredda ungdomarnas kunskap om olika utbildningsvägar och inom vilka yrkesområden det finns jobb. Ungdomarna kunde räkna upp fem yrkeskategorier medan det finns över 7 000 stycken yrkeskategorier till enligt Arbetsförmedling. I Sverige råder dessutom en arbetskraftsbrist där företagarna skriker efter rätt kompetens. Projektet sökte efter goda exempel på arbetslivskunskap och märkte att många i Sverige sitter på varsin kammare och uppfinner hjulet om och om igen. Projektet byggde sedan upp ett material för arbetslivskunskap som bestod av 14 moduler som skulle ses som ett smörgåsbord som skolorna kunde välja ifrån utifrån behov. Exempel på moduler är Studiebesök på Arbetsförmedlingen, skriva CV, föreläsning av företagsrepresentanter med flera och kommunikation och sociala koder.

Sammantaget framkommer en problembild som pekar på att nyanlända elever i gymnasieskolan inte ges tillräckligt goda förutsättningar för fortsatt utbildning, vilket riskerar att få negativa konsekvenser för deras skolgång och framtidsmöjligheter. Med detta som bakgrund genomför Skolinspektionen under 2018 en granskning av huvudmäns och skolors arbete för att ge nyanlända elever förutsättningar att gå vidare i sina studier efter språkintröduktion. Granskningen inriktas mot centrala förutsättningar för att skapa sammanhållna utbildningsvägar för nyanlända elever och där riskbilden visar att det finns brister. Elever som började på språkintröduktion 2011 och 2012 har följts upp över tid. För perioden ett till fyra år efter studiestart visar uppföljningen att det endast var 36 procent av eleverna som gick vidare till ett nationellt program innan de fyllde 20 år. 47 procent övergick till någon form av vuxenutbildning under perioden. De nya lagreglerna om möjlighet till tillfälliga uppehållstillstånd för gymnasiestudier innebär också att nyanlända elevers behov av valkompetens är ännu större eftersom de måste kunna välja rätt utbildning från början för att öka möjlighet att få uppehållstillstånd.

Om de väljer att läsa yrkeskurser inom ramen för yrkesintroduktion eller en sammanhållen yrkesutbildning inom ramen för vuxenutbildningen får de inte byta inriktning. Många unga nyanlända hinner inte slutföra språkinstruktionen innan de är 20 år då den övre gränsen går för att få börja läsa ett nationellt program inom gymnasieskolan. En knapp tredjedel av eleverna gick direkt från språkinstruktion till vuxenutbildning. Av de elever som går vidare till ett nationellt program är det även långt ifrån alla som uppnår en gymnasieexamen inom gymnasieskolan.⁸⁸ Vuxenutbildningen har därmed en viktig roll även för denna grupp i deras fortsatta studier.

Nyanlända unga vuxna

Att erbjuda utbildning för nyanlända eller utrikesfödda har blivit en allt större del av komvux ansvar. Utöver nyanlända finns det ett stort antal andra utrikes födda i vuxenutbildningen. 2017 studerade cirka 235 000 elever på grundläggande och gymnasial nivå i komvux. Över en period på fem år har komvux på grundläggande och gymnasial nivå ökat med drygt 45 000 elever. Elevökningen i komvux fortsatte under 2017. I dag är cirka 95 procent av eleverna på grundläggande nivå och 38 procent av eleverna på gymnasiala nivå utrikes födda.⁸⁹ Antalet elever i utbildning i svenska för invandrare (sfi) har ökat kraftigt under 2000-talet och 2017 var det 163 175 elever registrerade i sfi. Vidare förväntas fler personer anvisas att söka och delta i komvux eller motsvarande inom ramen för etableringsprogrammet genom den s.k. utbildningsplikten.

Skolverkets fick i regleringsbrevet för 2017⁹⁰ i uppdrag av regeringen att genomföra en kartläggning av målgruppen unga nyanlända under 25 år, målgruppens utbildningsbehov inom den kommunala vuxenutbildningen och hur dessa behov kan mötas. Inom ramen för uppdraget genomförde Skolverkets en enkät till kommuner där det ställdes en öppen fråga om vilka utbildningsbehov gruppen nyanlända under 25 år har, och vad som skiljer gruppens behov gentemot övriga

⁸⁸ *Uppföljning av språkinstruktion*. Beskrivande statistik på nationell nivå och nyanlända elevers övergångar till och från språkinstruktion. Rapport 469. Skolverket. 2018.

⁸⁹ *Elever, kursdeltagare och studieresultat i grundläggande och gymnasial vuxenutbildning år 2017*. Dnr. 2018:01008. Skolverket. 2018.

⁹⁰ Dnr U2016/01673/GV, U2016/01708/S, U2016/04154/GV.

studerande i komvux. Skolverket beskriver i redovisningen av uppdraget⁹¹ att flera kommuner utöver behovet av mer struktur och lärarledd undervisning nämner att det även finns ett behov av mer struktur och lärarledd undervisning samt att det finns vissa svårigheter med att erbjuda rätt koncept av utbildningsupplägg för målgruppen. Bland kommunernas svar uttrycks också behov av studievägledning, studieteknik och datorvana. I redovisningen belyser Skolverket även att det förekommer en hel del diskussion om hur utbildningssystemet bäst möter nyanlända som åldersmässigt ligger i gränsytan mellan gymnasieskolan och komvux.⁹² Flera kommuner pekar på att dagens situation i många fall är otillfredsställande vad gäller den delgrupp nyanlända som är i gymnasieåldern när de kommer till Sverige, men som inte hinner uppnå behörighet till gymnasieskolans nationella program innan de har passerat gymnasieskolans åldersgräns. Komvux är en viktig möjlighet för denna grupp. Men, enligt flera aktörer, förekommer problem och svårigheter av olika slag när det gäller denna grupps inträde i komvux. En av de svårigheter som påtalats är att det ibland uppstår ett glapp i tiden mellan gymnasiestudierna och komvux-studierna, och att detta glapp innebär en stor risk för minskad studiemotivation. Ett uppehåll på några månader kan ha stor negativ verkan i en ung persons liv. En orsak till att glapp uppstår, som framkommit i Skolverkets kontakter med olika aktörer, är att kontakterna och samverkan mellan gymnasieskolan och komvux i vissa fall är otillräckliga.

En annan svårighet som framkommit avseende gränsytan mellan gymnasieskolan och komvux är att en del elever tappar motivationen i gymnasieskolan när de inser att de inte kan börja på ett nationellt program. Den personliga inställningen och motivationen i detta läge påverkas sannolikt av vilken kunskap man har om komvux, och om andra studievägar vid sidan av gymnasieskolan. I flera kommuner finns en stor medvetenhet om detta, och det finns olika exempel på att huvudmän för gymnasieskolan satsar på att rikta språkinstruktionen för äldre elever mot komvux (eller mot arbetsmarknaden) och på att huvudmän för gymnasieskolan eller komvux satsar på att

⁹¹ *Skolverkets redovisning av uppdrag om nyanlända under 25 år och deras utbildningsbehov inom komvux*, U2016/01673/GV, U2016/01708/S, U2016/04154/GV. Dnr 2017:295.

⁹² Som huvudregel är en vuxen behörig att delta i komvux på grundläggande och gymnasial nivå från och med andra kalenderhalvåret det år han eller hon fyller 20 år, om han eller hon i övrigt uppfyller föreskrivna villkor (jfr 20 kap. 20 § skollagen). Om det finns särskilda skäl kan också den som är yngre vara behörig att tas emot om det med hänsyn till den sökandes personliga förhållanden finns särskilda skäl (3 kap. 2 § förordningen [2011:1108] om vuxenutbildning).

stärka studie- och yrkesvägledningen och samhällsorienteringen för dessa målgrupper. I Skolverkets redovisning ges exempel på särskilda insatser avseende gränsytan mellan gymnasieskolan och komvux, ett exempel är ett särskilt spår inom språkintröduktion för elever som inte hinner påbörja ett nationellt program innan 20 års ålder. Detta spår riktas mer mot arbetsmarknaden och mot komvux och folkhögskola än mot fortsatta studier inom gymnasieskolan. Motivet för detta initiativ var att man såg att många av de ungdomar som inte skulle hinna bli behöriga till nationella program i gymnasieskolan innan 20 års ålder tappade motivationen när de blev medvetna om att de inte skulle kunna fortsätta i gymnasieskolan. Syftet är att visa för eleverna att det finns många möjligheter inom komvux och i arbetslivet, och att på så sätt medverka till fortsatt studiemotivation. Detta spår inom språkintröduktionsprogrammet innehåller också mycket samhällsinformation. Skolan gör vidare en kartläggning av hur långt eleven har kommit i sin utbildning, som komvux sedan får ta del av för att kunna planera ett mottagande på ett smidigt sätt och för att undvika att övergången mellan skolformerna blir ett glapp.

Ett annat exempel är prova på och tidig inblick i komvux-utbildningar, där bl.a. möjligheten att prova på vårdutbildning på olika nivåer ges inom ramen för språkintröduktionen och en inriktning inom intröduktionsprogrammet yrkesintröduktion. I enkäten till kommunerna ställde Skolverket även en öppen fråga om kommunerna har goda exempel på hur komvux kan möta behoven hos nyanlända under 25 år. En kommun beskriver att de anordnar studiebesök på komvux för eleverna på språkintröduktion så att eleverna ska få en bättre bild av och förståelse av vad studier på komvux innebär. En ytterligare kommun beskriver att språkintröduktion, sfi och komvux finns i samma byggnad vilket ökar möjligheterna till en bra dialog och övergångar när eleverna ska byta utbildningsform.

5.4 Sammanfattande slutsatser

Det är tydligt att många elever i skolväsendet upplever att val av inriktning och vidare studier är svårt. Det är också tydligt att alla elever inte har tillgång till studie- och yrkesvägledning efter önskemål och behov. Utredningens arbete visar att det varierar stort i vilken utsträckning elever får tillgång till individuell vägledning. Den

varierande tillgången är problematisk ur ett likvärdighetsperspektiv då alla elever inte får möjlighet att välja på samma villkor. Val som är väl underbyggda ökar barns och ungdomars motivation att fullfölja sin utbildning och minskar därmed både den enskildes och samhällets ekonomiska och sociala kostnader.

Det finns många olika skäl till bristerna men utredningens analys är att det till viss del handlar om bristande kunskap hos skolans personal om vad studie- och yrkesvägledning är och nyttan av den både för elever och samhälle. Många lärare och rektorer ser endast vägledningen i den snäva bemärkelsen och därmed som ett ansvar endast för studie- och yrkesvägledaren. Vägledning i vid bemärkelse har svårt att få genomslag, kanske därför att man inte alltid ser värdet av den eller förstår vad den syftar till. Man ser heller inte de möjligheter som vägledningen ger, som en del i skolans jämställdhetsarbete, som ett instrument för skolans kompensatoriska uppdrag eller som ett bidrag i arbetet för nyanlända elever eller de elever som är i behov av särskilt stöd. De vinster som finns att göra med hjälp av studie- och yrkesvägledningen, genom att underlätta övergångar mellan olika skolformer och mellan skola och arbetsliv är inte heller uppenbara.

Studie- och yrkesvägledningen blir därmed en icke prioriterad företeelse och omfattas vare sig av huvudmannens och rektors styrning eller av kvalitetsarbetet. Detta får allvarliga konsekvenser utifrån flera olika perspektiv. Det drabbar individer, särskilt de med de största svårigheterna. Det drabbar samhället i form av ökade kostnader och det drabbar arbetsmarknaden genom bristande kompetensförsörjning.

Förutom bristande kunskaper beror det också på att regelverket är otydligt och inte ger huvudmän och rektorer tillräckligt tydlig ledning i vad som förväntas av dem. När rektor och huvudman inte vet vad det är man ska styra mot blir styrningen därefter. Huvudmän tolkar regleringen olika och så som lagstiftningen ser ut i dag är det möjligt att leva upp till kraven i skollagen utan att dess syfte uppfylls, dvs. elever kan mycket väl ha tillgång till studie- och yrkesvägledning men inte i den omfattning som de har behov av. Detta beror på att elevernas behov inte i tillräcklig utsträckning inventeras och analyseras, vare sig av rektorn eller huvudmannen. Det råder också osäkerhet kring vad formuleringen ”tillgång till personal med sådan kompetens att deras behov av vägledning inför val av framtida utbildnings- och

yrkesverksamhet kan tillgodoses” betyder i realiteten och utredningen bedömer därför att denna skrivning behöver förtydligas. Det behöver också förtydligas vad som menas med vägledning i snäv och vid bemärkelse för att säkerställa att elever ges tillgång till både och. För att säkerställa att studie- och yrkesvägledningen är hela skolans ansvar behöver även ansvarsfördelningen tydliggöras. Det måste stå helt klart för alla vad det är som elever och presumtiva elever ska ha tillgång till, vad de ska erbjudas, vem som ska erbjuda vad och i vilken omfattning.

6 Ansvarsfördelning, organisation och samverkan

I det här kapitlet redogör utredningen för hur styrningen och ledningen av studie- och yrkesvägledningen fungerar och hur resurser för vägledning fördelas hos huvudmännen. Vidare presenteras några olika modeller för hur studie- och yrkesvägledningsarbetet organiseras och hur samverkan med externa aktörer ser ut.

6.1 Hur fungerar styrning och ansvarsfördelning i dag?

6.1.1 Vad säger regelverket

Alla barns och elevers rätt till en likvärdig utbildning är en av de grundläggande byggstenarna i det svenska skolväsendet. I kravet på likvärdighet ligger även att hänsyn ska tas till barns och elevers olika förutsättningar och behov.¹ En strävan ska vara att uppväga skillnader i barnens och elevernas förutsättningar att tillgodogöra sig utbildningen. Av regeringens jämställdhetspolitiska mål om jämställd utbildning framgår att kvinnor och män, flickor och pojkar ska ha samma möjligheter och villkor när det gäller personlig utveckling. Det handlar om att ha jämställda förutsättningar att utveckla intressen, ambitioner och att nå sin fulla potential utan att hindras av strukturer, fördomar och stereotypa föreställningar utifrån kön. Det finns ett särskilt ansvar inom skolväsendet att främja personlig utveckling.²

¹ Prop. 2009/10:165 s. 638.

² *Makt, mål och myndighet – feministisk politik för en jämställd framtid, 2017–2020*. Skrivelse 2016/17:10. Regeringen.

Som beskrivits i kapitel 3 regleras huvudmannens styrning och ledning av studie- och yrkesvägledningen i skollagen och i läroplanerna. Regelverket förtydligas i Skolverkets allmänna råd med kommentarer om arbetet med studie- och yrkesvägledning. Skollagens bestämmelser om studie- och yrkesvägledning tar sin utgångspunkt i elevernas behov. För att säkerställa att elevernas behov av studie- och yrkesvägledning kan tillgodoses behöver huvudmannen analysera behoven och med utgångspunkt i analysen bedöma vilka resurser som krävs och tydliggöra vad som ska prioriteras och utvecklas. Vidare behöver huvudmannen utvärdera och analysera sitt arbete med studie- och yrkesvägledning i syfte att, vid behov, förbättra arbetet. Det finns fler regler, som inte direkt gäller vägledning, som en huvudman måste ha som utgångspunkt för att kunna styra arbetet med studie- och yrkesvägledningen.

Kommuner ska fördela resurser till skolenheter inom den egna kommunen.³ Kommunerna har därmed ett övergripande och genomgående ansvar för resursfördelning som inte andra huvudmän har då de fördelar resurser dels till egna förskole- och skolenheter, dels till andra huvudmän enligt särskilda bestämmelser om bidrag till fristående verksamheter, interkommunal ersättning och ersättning till statliga skolor. För bidrag till fristående verksamheter finns ett separat regelverk som bygger på likabehandlingsprincipen.

Även resursfördelningen inom skolenheter ska anpassas efter elevernas olika förutsättningar och behov och för detta har rektorn, inom givna ramar, ett ansvar.

Huvudmän och skolor ska bedriva ett systematiskt kvalitetsarbete vilket innebär att systematiskt och kontinuerligt planera, följa upp och utveckla utbildningen. I utbildningen ingår studie- och yrkesvägledningen. Inriktningen på det systematiska kvalitetsarbetet ska vara att de mål som finns för utbildningen i skollagen och i andra föreskrifter (nationella mål) uppfylls. Det systematiska kvalitetsarbetet ska omfatta både målen för verksamhetens genomförande och målen för barns och elevers lärande. Av *Skolverkets allmänna råd med kommentarer om systematiskt kvalitetsarbete för skolväsendet* framgår att det

³ 2 kap. 8 b § skollagen.

behövs skriftlig dokumentation för att regelbundet kunna stämma av att kvalitetsarbetet leder till en utveckling mot målen.⁴

Rektorn har ansvaret för hur arbetet med studie- och yrkesvägledningen organiseras på skolnivå. I förarbetena till skollagen⁵ understryks att skolledare, lärare och studie- och yrkesvägledare har ett gemensamt ansvar för studie- och yrkesvägledningen, men delvis olika roller. Det åligger rektor att tydliggöra personalgruppernas olika roller och ansvar. Förutom de övergripande målen i skollagen beskrivs målen för studie- och yrkesvägledning i de olika läroplanerna. Målen är olika formulerade för de olika skolformerna eftersom elevernas behov av vägledning ser olika ut inom de olika skolformerna. Det övergripande målet är alltid att eleven ska kunna göra väl underbyggda val och kunna fatta väl övervägda beslut om sin framtid.

Det är alltså tydligt att bestämmelserna i skollagen, läroplanerna och Skolverkets allmänna råd om studie- och yrkesvägledning ställer krav på huvudmannen att konkretisera vad de nationella målen för studie- och yrkesvägledning innebär för den egna verksamheten, och vid beslut om organisation och resursfördelning säkerställa att elevernas behov av studie- och yrkesvägledning kan tillgodoses. Rektorn behöver se till att det finns rutiner och metoder för att planera, utveckla och utvärdera studie- och yrkesvägledningen så att den tillgodoser elevernas behov. Vidare behöver rektorn fördela ansvaret för studie- och yrkesvägledningen mellan studie- och yrkesvägledare, lärare och övrig personal samt besluta om formerna för samarbetet mellan dem.

6.1.2 Styrningen av studie- och yrkesvägledningen i praktiken

Även om det finns exempel på huvudmän som har en god styrning och ledning av studie- och yrkesvägledningen och en väl fungerande organisation, är det utredningens bedömning att det är ovanligt. Flera studier och granskningar lyfter fram att en viktig orsak till att studie- och vägledningen inte fungerar tillfredställande hos huvudmän beror på att styrningen och ledningen av densamma är svag. I Skolinspektionens kvalitetsgranskning av studie- och yrkesvägledningen från 2013, framkom bl.a. att det fanns omfattande brister i

⁴ *Systematiskt kvalitetsarbete – för skolväsendet*. Skolverkets allmänna råd med kommentarer Skolverket. 2015.

⁵ Prop. 2009/10:165, s. 278.

arbetet med studie- och yrkesvägledningen och att det i de flesta fall berodde på en svag styrning av verksamheten. Den vanligaste brist som myndigheten identifierade var rektorns bristande ansvar för att styra och leda verksamheten. Utbildningsutskottet har med stöd av Statistiska centralbyrån (SCB) genomfört en enkätundersökning med cirka 4 000 rektorer i grund- respektive gymnasieskolan om deras arbete med att styra och leda arbetet med studie- och yrkesvägledningen på de enskilda skolorna. Enkäten gjordes inom den uppföljning av studie- och yrkesvägledningen som utbildningsutskottet gjort.⁶ I enkäten uppgav 66 procent av de tillfrågade rektorerna att huvudmannen hade beslutat om mål för studie- och yrkesvägledningen. 16 procent uppgav att huvudmannen inte hade beslutat om sådana mål och 17 procent uppgav att de inte visste om det fanns beslutade mål för studie- och yrkesvägledningen. Av enkäten framgår vidare att av de 14 procent av samtliga rektorer som uppgav att de statliga regelverken för studie- och yrkesvägledning borde förändras menade 42 procent att huvudmannens ansvar borde förtydligas. Utredningens erfarenheter från möten med olika aktörer ger en bild av att när rektorer får syn på vilket mervärde en väl fungerande studie- och yrkesvägledning kan ge, t.ex. när det gäller ökad studiemotivation, bättre måluppfyllelse, färre felval, studiemisslyckanden och avhopp, vill de prioritera verksamheten på ett annat sätt. När de inser vilka krav de kan ställa på vägledningen ökar benägenheten att styra den. Företrädare för rektorsutbildningen menar att det är en förhållandevis begränsad kompetensutbildningsinsats som behövs för att rektorer ska få upp ögonen för studie- och yrkesvägledningens fördelar.

I en undersökning som Lärarnas riksförbund gjorde 2017 har studie- och yrkesvägledare i grundskolan, gymnasieskolan och inom vuxenutbildningen fått svara på hur de upplever att de nationella styrdokumentet och de allmänna råden efterlevs och fungerar i praktiken.⁷ 44 procent av studie- och yrkesvägledarna uppgav att det inte fanns tydliga mål för studie- och yrkesvägledningen på skolan, och 7 procent uppgav att de inte visste om det gjorde det. I en forskningsöversikt från 2015, beskriver Anders Lovén, att studie- och

⁶ *Studie- och yrkesvägledning i grund- och gymnasieskolan – en uppföljning*. Rapport från riksdagen. 2017/18:RFR24. 2018.

⁷ *Vägledningen måste bli hela skolans ansvar. Så tycker studie- och yrkesvägledarna att vägledningen fungerar i praktiken*, Lärarnas riksförbund. 2017.

yrkesvägledarna ofta lämnas ensamma i arbetet med skolans vägledningsuppdrag.⁸ Av forskningsöversikten framgår bl.a. att ett antal utredningar och utvärderingar beskriver en situation där studie- och yrkesvägledningen sällan upplevs som hela skolans ansvar utan förblir ett uppdrag för enskilda studie- och yrkesvägledare. Enligt forskare och representanter för myndigheter och flera organisationer, däribland Skolverket, Sveriges Skolledarförbund, Lärarförbundet och Lärarnas Riksförbund, uppfattar huvudmän och rektorer regleringen av studie- och yrkesvägledningen som otydlig.

I rapporten *Styrning och organisation av den breda studie- och yrkesvägledningen*⁹ framhålls att en av flera utmaningar för att få genomslag för studie- och yrkesvägledningen är att dess styrning och ledning stärks. I rapporten anges att de intentioner som har kommit till uttryck i olika styrdokument inte har omsatts i praktiken. Det leder i sin tur till en rad frågor om hur förutsättningar kan skapas för en styrnings- och uppföljningsverksamhet på lokal och regional nivå som garanterar en likvärdig studie- och yrkesvägledning i linje med de intentioner som har funnits i lagar och styrdokument sedan årtionden tillbaka. I rapporten redogörs vidare för svårigheten med att utveckla innehåll och former för ett fruktbart samarbete skola och arbetsliv samt svårigheten med att engagera alla personalgrupper i skolan i arbetet med studie- och yrkesvägledning. Det senare har visat sig vara en stor utmaning då skolledarna ofta är mindre benägna att ta på sig ansvaret och lärare hänvisar till studie- och yrkesvägledarens exklusiva kompetens på området. I grunden handlar det om att målet om en bred och integrerad studie- och yrkesvägledning – som enligt styrdokumentet är allas ansvar – aldrig har fått något riktigt genomslag. Lärare och andra personalgrupper har ofta vaga föreställningar om vad studie- och yrkesvägledningen ska ha för betydelse och vilka förväntningar som kan ställas på den.

I rapporten presenteras tre fallstudier baserade på intervjuer i tre kommuner. De tre kommunerna skiljer sig åt i många avseenden, inte minst när det gäller förutsättningar för ungas etablering, men det finns i alla tre en ambition att utveckla den breda studie- och yrkesvägledningen och hitta former för styrning och uppföljning.

⁸ *Karriärvägledning, en forskningsöversikt*. A. Lovén (red.). Studentlitteratur. 2015.

⁹ *Styrning och organisation av den breda studie- och yrkesvägledningen, En bakgrund och tre fallstudier*. Skolverket. 2017.

I samtliga tre kommuner har det funnits eller varit på väg att utarbetas, lokala riktlinjer och handlingsplaner för studie- och yrkesvägledningen på grundskole- och gymnasienivå. Fallstudien visar dock att kommunerna har valt olika vägar i utformningen av styrningen av studie- och yrkesvägledningen. I alla kommuner tar man upp studie- och yrkesvägledningsfrågorna i samband med det systematiska kvalitetsarbetet, men spännvidden är stor när det gäller detaljeringsgrad, uppföljning och återkoppling mellan skolenhetsnivån, å ena sidan, och förvaltningsnivån och politiken å den andra. Oavsett styrningsmodeller brottas alla tre kommuner med problem kopplade till likvärdigheten. Vissa skolenheter har kommit långt och prioriterar studie- och yrkesvägledningsfrågorna högt, på andra skolenheter är intresset och aktivitetsgraden betydligt mindre. Det konstateras vidare att riktlinjer, handlingsplaner och kvalitetsdialoger inte tycks räcka för att sprida engagemanget på bredden. Det konstateras vidare att politikernas engagemang i uppföljningen och styrningen av studie- och yrkesvägledningen varierar mellan kommunerna men det vanligaste är att politikerna inte spelar någon framträdande roll. Det finns inte heller någon tydlig bild av vilken roll politikerna ska ha.

De kostnader som både individer och samhälle drabbas av till följd av felval, matchningsproblem och utbildningsmisslyckanden är betydande. Studie- och yrkesvägledning i bred mening borde vara ett av de främsta verktygen för att förebygga dessa kostnader. Det finns alltså all anledning att öka det politiska intresset på lokal nivå för dessa frågor.

I *Syv-barometern*¹⁰ ställdes också flera frågor som berörde styrning och organisation av studie- och yrkesvägledningen. På frågan om det fanns tydliga mål för studie- och yrkesvägledningen på skolan eller i verksamheten svarade 35 procent att det inte fanns sådana mål medan 16 procent inte visste om det gjorde det.

I den tidigare omnämnda Yrkesprogramsutredningens (U 2014:01) betänkande¹¹ betonas bl. a. att även om studierna om vägledningens samhällsekonomiska betydelse ännu saknas finns det åtskilliga studier som bekräftar betydelsen av studie- och yrkesvägledning för välgrundade utbildningsval och för att mildra effekterna av social bak-

¹⁰ En undersökning som riktar sig till studie- och yrkesvägledare och genomförs vart tredje år av företagen Ungdomsbarometern och Skolsamverkan, senast år 2016, www.ungdomsbarometern.se

¹¹ *Välja yrke*. SOU 2015:97.

grund, etnicitet och könstillhörighet. Mot bakgrund av alla de rapporter som visar brister kopplat till elevers tillgång till kvalificerad och likvärdig studie- och yrkesvägledning förordar Yrkesprogramsutredningen en hårdare reglering. Samma utrednings förslag om praktisk arbetslivsorientering (prao) har beslutats av riksdagen. Genom prao ska eleverna få inblick i hur arbetslivet fungerar och hur arbetet i specifika branscher går till. Det kräver att huvudmannen och skolenheterna har en organisation och tydliga mål för den praktiska arbetslivsorienteringen.

I publikationen *Att välja utbildning*¹² sammanställs forskning som berör frågor om utbildningsval, bl.a. kopplat till studie- och yrkesvägledning. Nationalekonomen Anders Stenberg konstaterar där att forskningen om studie- och yrkesvägledningen har blivit allt mer omfattande. Samtidigt betonar han att det inte finns så många regelrätta effektutvärderingar på området. Han pekar också på det paradoxala att styrdokumentet för skolan under så många år framhållit betydelsen av en bred studie- och yrkesvägledning, men att inte mycket hänt i praktiken för att förverkliga en sådan ordning. Stenberg verkar i huvudsak stödja de förslag till en hårdare reglering av studie- och yrkesvägledningen som föreslogs av Yrkesprogramsutredningen.

I metodstödet *Framtidsval och arbetsliv*¹³ som är framtaget av Sveriges Kommuner och Landsting (SKL) beskrivs gemensamma styrkor och utmaningar i 10 kommuner som satsat på att stärka vägledningen. SKL menar att många kommuner (fler än de 10 som ingått i materialet) möter samma utmaningar, och konstaterar att det är en styrka för arbetet med studie- och yrkesvägledning om:

- det finns politiskt satta mål för verksamheten med åiterrapportering till politiken,
- målen har konkretiserats i arbetsplaner med en tydlig ansvarsfördelning,
- studie- och yrkesvägledningen upplevs vara hela skolans ansvar,
- det finns förutsättningar för samarbete och kollegialt lärande mellan vägledarna och mellan vägledare och annan skolpersonal,

¹² *Att välja utbildning. Betydelse för individ och samhälle*. Studieförbundet näringsliv och samhälle (SNS). 2016.

¹³ *Framtidsval och arbetsliv. Exempel från kommuners studie- och yrkesvägledning*. Sveriges Kommuner och Landsting (SKL). 2013.

- studie- och yrkesvägledarna arbetar tillsammans med gemensamma metoder, verktyg och arbetsmaterial. Där det är möjligt arbetar vägledarna i mer än en skolform,
- vägledningen utgår från elevens behov. Det finns en bredd i vägledningsinsatserna, vilket ökar tillgängligheten för eleverna,
- det finns strukturerade kontakter med det omgivande samhälls- och arbetslivet och med lokala arbetsgivare,
- nya arbetssätt har förankrats hos både vägledare och rektorer och tid har avsatts för att de ska kunna implementeras och utvecklas.

Utredningen har försökt få en bild av hur vanligt det är att huvudmän dokumenterar sitt arbete med studie- och yrkesvägledningen i en plan. Någon regelrätt sammanställning finns inte men det kan ändå konstateras att det blir allt vanligare att huvudmän har en sådan plan. I några planer som utredningen tagit del av kan man finna beskrivningar av vad eleverna ska erbjudas i form av vägledning. I andra är det vanligt med en övergripande målbeskrivning som är gemensam för samtliga skolformer kompletterat med konkretiserade mål per skolform. Vissa huvudmän har också centralt fastställda indikatorer som de mäter och utvärderar mot. Det kan t.ex. vara hur nöjda eleverna är med vägledning, prao, arbetsplatsförlagd utbildning (apl) eller andra områden. Några skriver i sina planer att de kan använda Skolverkets BRUK-material när personalen ska mäta sitt nuläge för studie- och yrkesvägledning.

Det är utredningens uppfattning att det finns välgjorda och ambitiösa planer. Det vittnar om att vissa huvudmän själva ser behovet av att arbeta systematiskt med planering och uppföljning av arbetet med studie- och yrkesvägledningen och att dokumentera sitt arbete i en plan.

6.1.3 Resurser till studie- och yrkesvägledningen fördelas olika

Tidigare genomförda studier och granskningar visar att huvudmän och skolor ofta saknar verktyg för hur de ska identifiera behoven av studie- och yrkesvägledning inom utbildningen och därmed fördelas inte resurser så att elevernas behov säkerställs. Det råder också olika

uppfattningar om hur elevernas tillgång till studie- och yrkesvägledning ska bedömas. Elever har olika behov. En del elever behöver endast en liten ”knuff”¹⁴ medan andra behöver flera samtal under lång tid för att komma vidare. Det räcker därför inte med att använda nyckeltal och enbart fokusera på personaltäthet när det gäller att fördela resurser för studie- och yrkesvägledning. Det är inte bara behoven som varierar. Det varierar också i vilken utsträckning elever själva söker vägledning. Det framkommer bl.a. i en forskningsöversikt¹⁵ där man menar att benägenheten att söka vägledning är klart relaterad till kön och social bakgrund.

I utbildningsutskottets uppföljning konstaterar man att den snäva vägledningen är mycket betydelsefull för att eleverna ska få det stöd de behöver och att studie- och yrkesvägledarna har en särskild kompetens och kunskap som är viktig både i vägledningen av enskilda elever och i arbetet med att bistå övrig skolpersonal i deras arbete inom ramen för den vida studie- och yrkesvägledningen. Beroende på elevernas behov kan insatser från studie- och yrkesvägledaren behövas i olika omfattning, men även om elevernas behov bedöms vara begränsade menar forskare som lämnat uppgifter inom ramen för utskottets uppföljning att det finns en gräns för hur gles personaltätheten kan vara utan att den studie- och yrkesvägledande verksamheten i sin helhet blir lidande. Av utbildningsutskottets uppföljning framgår att elevernas behov av studie- och yrkesvägledning har ökat, vilket bl.a. beror på att antalet valalternativ vad gäller utbildningar och yrken har blivit fler, fler elever saknar behörighet till gymnasieskolans nationella program och att antalet nyanlända elever har ökat kraftigt. Uppföljningen visar samtidigt att många skolor inte prioriterar studie- och yrkesvägledningen och att eleverna därmed riskerar att inte få den vägledning de har behov av. Vidare konstateras i uppföljningen att de grundläggande styrningsmekanismer som krävs för att kunna planera, organisera och dimensionera vägledningsarbetet saknas på många håll. Den enkät som utskottet riktat till 4 000 rektorer i grund- och gymnasieskolan visar exempelvis att var tredje rektor uppger att huvudmannen antingen inte beslutat om mål för vägledningen eller att man inte vet om några mål beslutats och mindre

¹⁴ *Att välja utbildning. Betydelse för individ och samhälle*. Studieförbundet näringsliv och samhälle (SNS). 2016.

¹⁵ *Att bana vägen mot framtiden. Karriärval och vägledning i individuellt och politiskt perspektiv*. L. Lundahl (red). Studentlitteratur. 2010.

än hälften av rektorerna uppger att huvudmannen efterfrågar återrapportering av verksamhetens resultat. Bristerna i styrningen beror på att kunskaperna om skolans vägledningsuppdrag varierar och i många fall är begränsade hos huvudmän och rektorer. Samtidigt är statens reglering av studie- och yrkesvägledningen övergripande och ger därför inte huvudmän och rektorer någon tydlig ledning om vad som förväntas av dem.¹⁶

Uppföljningen bekräftar både bilden av att många saknar verktyg för att fördela vägledningsresurser och att många vägledare upplever att de har fler elever än vad som är rimligt för att kunna tillgodose elevernas behov.

Fördelningen av resurser sker på vitt skilda sätt, all ifrån en fördelning baserad på en analys av behoven, med olika nyckeltal, till betydligt mer godtyckliga eller oklara grunder.

Ett exempel på en genomtänkt modell kan nämnas den som används i Göteborgs stad där den politiska nivån varje år fattar beslut om hur stor resursen till studie- och yrkesvägledning ska vara. Beslutet bygger på underlag från tjänstemännen i kommunen, och en miniminivå fastställs av politikerna. Den centrala förvaltningen fördelar resurserna utifrån flera fastställda principer, såsom t.ex. social bakgrund eller utländskt ursprung. Man utgår från nyckeltal med ett bas-antal elever per vägledare, ett annat antal elever per vägledare om behoven anses vara stora och ett antal när det gäller elever på språkintroduktion. Därtill fattar nämnden beslut om att alla skolor ska ha en arbetsplan för sin studie- och yrkesvägledning. En plan för studie- och yrkesvägledningen i den snäva bemärkelsen tas fram centralt på det Vägledningscentrum där vägledare i grund- och gymnasieskolan har sin anställning. Den planen ska harmoniera med den plan som skolan där vägledaren arbetar i har. Det förefaller vara så att rektorerna i dessa grundskolor visar ett större intresse för vägledning i vid bemärkelse än vad som är fallet på många andra håll.

Några kommuner tillämpar den socioekonomiska fördelningsmodellen i mer strikt bemärkelse, vilket innebär att de fördelar pengar till skolorna utifrån deras elevsammansättning med avseende på vilken utbildningsnivå som elevernas föräldrar har och om eleverna är nyanlända. Det innebär att vissa skolor får mer pengar än andra. Enligt uppgift från SKL beräknar vissa kommuner kostnaderna för

¹⁶ *Studie- och yrkesvägledning i grundskolan och gymnasieskolan – en uppföljning*. Rapport från riksdagen. 2017/18:RFR24. 2018.

vägledarna i antalet timmar per elev där hänsyn tas till olika elevgrupperns behov. Resurserna per elev kan enligt denna typ av modell innebära att större resurser per elev avsätts för eleverna på introduktionsprogrammen i gymnasieskolan än för eleverna på nationella program. Det finns också kommuner som fördelar mer resurser till särskolan och gymnasiesärskolan eller till skolor som har en stor andel elever som riskerar att inte nå målen för utbildningen. Avsikten med detta är att leva upp till kraven på en likvärdig vägledning.

Nyanlända elever behöver ofta mer vägledning som också är anpassad till de särskilda behov som finns bland personer som saknar referenser till det svenska utbildningssystemet, arbetsmarknaden och samhället i stort. Inom ramen för utbildningsutskottets uppföljning har det framkommit att i en viss kommun beräknar man att nyanlända elever i genomsnitt kräver fyra gånger så mycket resurser för studie- och yrkesvägledning som övriga elever. Samma enkät visar att 26 procent av rektorerna uppger att resurserna till vägledningen har ökat de senaste två åren, vilket är den period då antalet nyanlända elever ökat snabbast.

Det är dock väl belagt att principer för fördelning av resurser för studie- och yrkesvägledning inte fördelas med samma medvetenhet som inom andra områden. Även om flera huvudmän har modeller för att fördela vägledningsresurser efter behov är det många som inte har något fast fördelningssystem utan fördelar resurser efter det aktuella behovet på skolorna och omfördelar efter signaler från vägledarna. Utredningen delar även den bild som ges i utbildningsutskottets uppföljning om att regleringen av studie- och yrkesvägledningen är alltför övergripande och därför inte ger huvudmän och rektorer någon tydlig ledning om vad som förväntas av dem, vilket med all sannolikhet är en viktig orsak till bristerna i styrningen av studie- och yrkesvägledningen.

6.2 Hur organiseras arbetet med studie- och vägledning i dag?

Som huvudmän inom skolväsendet finns både kommuner, landsting, staten och enskilda. Huvudmän i skolväsendet är mycket olika och har därför olika förutsättningar. Det finns kommuner, stora och små, samt enskilda huvudmän för fristående skolor. De fristående

skolorna kan i sin tur ingå i stora koncerner med många skolenheter eller vara den enda skolenheten hos huvudmannen. Även om utgångspunkten i skollagen är att reglerna, i så stor utsträckning som möjligt är de samma för alla huvudmän, kommunala som enskilda, har kommunerna ett vidare ansvar för sina medborgare. Det kommer exempelvis till uttryck i fråga om aktivitetsansvaret för ungdomar och uppdraget att verka för att nå de vuxna i kommunen som har rätt att delta i utbildning på grundläggande nivå och för att motivera dem att delta i sådan utbildning.¹⁷

De olika förutsättningarna för huvudmän inom skolväsendet när det gäller ägar-, styrelse- och driftsform, storlek och geografisk placering, elevsammansättning och studerandeunderlag, har betydelse för hur man väljer att organisera sin studie- och yrkesvägledningsverksamhet. Trots olikheterna är det ändå relevant att, som professor Jonas Olofsson gör i rapporten *Styrning och organisation av den breda studie- och yrkesvägledningen*¹⁸, dela in de olika intressenterna som är involverade i arbetet med studie- och yrkesvägledning i fyra nivåer:

1. En beslutande nivå vilken omfattar politiska företrädare eller andra företrädare för styrelsen för utbildningen, förvaltningsansvariga och rektorer.
2. En verkställande nivå som omfattar rektorer, studie- och yrkesvägledare samt lärare eller pedagoger.
3. En resursnivå som främst omfattar närsamhället, lokalt eller regionalt arbetsliv och arbetsförmedlingen.
4. Sist men inte minst finns en mottagnivå som är elever och vårdnadshavare.

En viktig framgångsfaktor är att samtliga dessa nivåer är involverade i arbetet med studie- och yrkesvägledningen. Främst är det viktigt att representanter för de tre första nivåerna känner ett gemensamt ansvar och någon form av samordning bör därför finnas hos huvudmannen. Likaså behöver arbetet vara väl känt, förankrat och genomföra alla nivåer hos huvudmannen. Hur detta organiseras på bästa sätt är en öppen fråga och det finns inte några undersökningar som pekar mot att någon organisationsmodell skulle vara bättre än någon annan.

¹⁷ 20 kap. 10 §, 21 kap. 10 § och 29 kap. 9 § skollagen.

¹⁸ *Styrning och ledning av den breda studie- och yrkesvägledningen. En bakgrund och tre fallstudier.* Skolverket. 2017.

Den vanligaste organisationen, i grundskolor och gymnasieskolor, har under många år varit att ha en studie- och yrkesvägledare anställd på skolan med rektor som chef. Men det har förändrats under de senaste 15–20 åren och en samlad, central vägledning har blivit allt vanligare. I huvudsak kan följande tre huvudspår skönjas.

1. Vägledarna är samlade i en central förvaltningsorganisation, t.ex. i ett vägledningscentrum, med en egen chef.
2. Vägledarna är anställda på en eller flera skolor med skolornas rektorer som chefer.
3. Vägledarna köps in som konsulter, ofta från bemanningsföretag.

I den enkät som Utbildningsutskottet låtit göra inom sin uppföljning av studie- och yrkesvägledningen avseende grundskolan och gymnasieskolan svarade 38 procent av rektorerna att deras studie- och yrkesvägledare var anställda på skolan med rektorn som chef. Detta var den vanligaste organisationsformen. Nästan fyra av tio vägledare var anställda med rektor som närmsta chef. 18 procent av rektorerna svarade att huvudmannen hade samlat vägledarna centralt och 3 procent att de anlätade studie- och yrkesvägledare via bemanningsföretag vid behov. 17 procent av rektorerna uppgav att studie- och yrkesvägledaren hade en annan anställningsform eller anlätades på något annat sätt. 22 procent av rektorerna svarade att de saknade studie- och yrkesvägledare helt på skolan, det gällde främst grundskolor som endast hade årskurs 1–6.

I grundskolan arbetar allt fler studie- och yrkesvägledare på flera skolor. En förklaring till det kan vara att det blivit vanligare att grundskolan organiseras som enheter med årskurs 0–9 och därmed har renodlade högstadieskolor blivit färre. Eftersom vägledarnas tjänster oftast dimensioneras och organiseras utifrån främst elevantalet i årskurs 7–9 (ibland årskurs 6–9), och genom att det har blivit färre elever per skolenhet i de högre årskurserna har vägledarna i större utsträckning fått ansvar för flera skolor. När vägledaren har färre timmar på varje skolenhet innebär det en risk för att det blir svårare att tillsammans med den pedagogiska personalen arbeta med vägledning i det vida perspektivet. Även i gymnasieskolan har antalet vägledare som har fler skolor i sin tjänst ökat. Det kan förklaras delvis med att det i dag finns fler fristående skolor än för exempelvis 10 år sedan, där är det också är betydligt fler elever per vägledare. De studie- och

yrkesvägledare som har fått färre timmar i sin tjänst för vägledning, har på många håll fått olika typer av sidouppgifter. Administrativa uppgifter som att lägga upp individuella studieplaner, att rekrytera elever, organisera prao eller andra frågor som ligger utanför den egentliga vägledarprofessionen.

Ett sätt att lägga upp den snäva vägledningen som vissa grundskolor använder sig av är att eleverna själva får teckna sig för en tid hos vägledaren för samtal. Eftersom alla elever inte gör det får vägledaren möjlighet att ägna mer tid åt de elever som har störst problem med sina studier eller val. Nackdelen med ett sådant system är att elever som inte självmant tar kontakt med en vägledare inte får ett samtal även om de faktiskt skulle ha behov och utbyte av ett sådant. Erfarenheterna visar att just de elever som har störst behov av stöd och vägledning är de som undviker vägledningssamtalet eller skjuter det framför sig. Ett annat vanligt sätt att organisera verksamheten i grundskolan förefaller vara att vägledaren efter samråd med lärare, bokar in alla elever i årskurs 9 för ett kort samtal. Flera av de vägledare som utredningen samtalat med menar att det inte kräver samma aktiva handling av eleverna, och att alla lättare fångas upp, kanske särskilt de som av olika skäl skjuter valet framför sig. Det här sättet att organisera verksamheten bygger på att vägledaren har förutsättningar att träffa samtliga elever och att det finns utrymme att samråda med lärare om när det fungerar att eleverna går ifrån lektionen en stund var, att det inte krockar med särskilda aktiviteter eller prov.

I dag saknas det en nationell bild av hur studie- och yrkesvägledningen inom vuxenutbildningen fungerar i praktiken.

GRUV-utredningen (U 2011:07)¹⁹ som presenterade sitt betänkande 2013, genomförde en kartläggning som visade att eleverna oftast har tillgång till studie- och yrkesvägledning hos sin utbildningsanordnare, samtidigt som en del kommuner organiserar vägledningen centralt. Utredningen konstaterade också att det fanns stora skillnader mellan olika kommuner när det gäller tillgång till studie- och yrkesvägledning för eleverna och hur den är organiserad.²⁰

¹⁹ Översyn av den kommunala vuxenutbildningen på grundläggande nivå. GRUV-utredningen. U 2011:07.

²⁰ *Kommunal vuxenutbildning på grundläggande nivå – en översyn för ökad individanpassning och effektivitet*, SOU 2013:20.

Som även nämns i GRUV-utredningens betänkande har flera tidigare utredningar pekat på behovet av en samlad och oberoende vägledningsfunktion för vuxenstuderande.²¹

Krav på en oberoende funktion har framförts bl.a. mot bakgrund av att det minskar risken för en partisk vägledning och där risken för att den studerande vägleds in i utbildningsanordnarens eget utbud minskar.

I likhet med GRUV-utredningen gör denna utredning bedömningen att det finns svårigheter förknippade med att från statligt håll styra hur kommunerna ska organisera sin vägledning för vuxna, även om det förstås är angeläget att den enskilde både får god och opartisk vägledning såväl inför som under utbildning. Som GRUV-utredningen konstaterat efter möten med kommunföreträdare finns nackdelar med att enbart ha en central funktion för vägledning, bl.a. då det kan bli svårare för eleven att spontant ta kontakt med en vägledare. Beroende på hur kommunen organiserar sin verksamhet finns det också olika behov av en central vägledningsfunktion.

6.2.1 Centralt organiserad vägledning

Idén om centralt organiserade vägledningstjänster har funnits länge. Under 1990-talet utvecklades de så kallade Infoteken i Sverige. Det var en öppen verksamhet, tillgänglig för alla medborgare, oavsett ålder eller utbildnings- och yrkesbakgrund. De ställde inte heller krav på att besökaren skulle vara inskriven vid t.ex. Arbetsförmedlingen. Besökaren hade tillgång till information och vägledning som omfattade alla skolformer och yrkesområden. Infoteken bemannades av i första hand vägledare från kommunen och från Arbetsförmedlingen som tillsammans ansvarade för verksamheten. På många håll medverkade också Centrala studiestödsnämnden (CSN). För att vara lätt tillgängliga var infoteken centralt placerade, ofta i anslutning till t.ex. ett bibliotek. De erbjöd en möjlighet för individer som funderade på att börja studera eller byta bana, att lätt komma i kontakt med vägledning för att eventuellt påbörja en vägledningsprocess. Det fanns möjlighet att få enskild vägledning men också att delta i grupp vägledning, i workshops eller träffar på med olika teman. På

²¹ Bl.a. *Karriärvägledning.se.nu*, SOU 2001:45 och *Med undervisningsskicklighet i centrum – ett ramverk för lärares och rektors professionella utveckling*, SOU 2008:17.

flera håll finns olika former av Infotek kvar, men det nationella Infoteksnätverket finns inte längre.

I Finland finns sedan 2010 en likande form av nationellt samordnade infotek med syfte att ge grundläggande stöd vid olika övergångar i livet. Målgruppen är ungdomar upp till 30 år. De drivs genom ett samarbete mellan kommun, skola och socialtjänst så att besökaren kan få den hjälp de behöver på en gemensam plats. De erbjuder också vägledning via telefon.

Även i betänkandet *Karriärvägledning.se.nu*²² från 2001 föreslogs att man skulle skapa en organisation för en kommunal plattform för vägledningsfrågor. Utredningen (U 1999:11) bedömde att kunskaper och insikter gällande karriärvägledning behövde nå beslutsfattare och vara tydligare för de politiskt ansvariga. En starkare styrning var nödvändigt för att nå styrdokumentens intentioner. Plattformen skulle vara lämplig för att stödja samverkan mellan myndigheter, organisationer, intresseinriktningar och enskilda yrkesutövare med likartade uppdrag och vara oberoende och neutral i förhållande till arbetsgivare, arbetsliv och utbildningsanordnare. Det grundläggande var att den enskilde medborgaren skulle besparas kontakterna med många olika myndigheter genom att man anordnade samordning och samverkan av det slag som förekommer i vissa andra länders vägledningsservice.

Många kommuner eller kommunalförbund har i dag en centralt organiserad studie- och yrkesvägledning. De centralt anordnade vägledningssentrum skiljer sig åt i omfattning och utformning men vanligt är att studie- och yrkesvägledare som arbetar där är centralt anställda med en egen chef. En del vägledningssentrum omfattar alla vägledare och andra endast vägledare ifrån en eller två skolformer. Skälen till att man har valt att organisera sin studie- och yrkesvägledning centralt varierar. Ett skäl är att man vill stimulera kollegialt erfarenhetsutbyte och anordna kompetensutveckling eller andra professionsstärkande insatser. Ett annat skäl är att man vill effektivisera och samordna vägledningssverksamheten och därmed dra ner på kostnaderna. Ytterligare skäl är att man vill skapa fristående enheter där vägledningen kan renodlas och stå fri från olika påtryckningar.

Nedan listas fördelar och nackdelar med att ha en centralt organiserad studie- och yrkesvägledning.

²² *Karriärvägledning.se.nu*. SOU 2001:45.

Fördelar

- Vägledarna har en tydlig tillhörighet i en grupp.
- Stärker professionen genom att det finns goda möjligheter att utbyta erfarenheter och hjälpa varandra.
- Vägledarna får möjlighet att arbeta på olika skolor och till och med i olika skolformer.
- De som fördelar resurserna från den centrala organisationen får en bra överblick över vilka behov som finns var och kan anpassa resurserna därefter.
- Lättare att rekrytera behöriga vägledare eftersom det är populärt att arbeta på detta sätt.
- Enklare och mer resurssnålt att med samlade medel köpa in fortbildning och kompetensutveckling.
- Ökad likvärdighet i fråga om tillgång till vägledning.

Nackdelar

- Vägledaren kommer långt från skolans personal och den pedagogiska verksamheten.
- Vägledaren riskerar att komma längre från eleverna och det finns färre tillfällen för elever att spontant ställa frågor till studie- och yrkesvägledaren.
- Svårare att stärka studie- och yrkesvägledningen i undervisningen när vägledaren inte ses som en del av personalen på skolan.
- Vägledaren har svårare att komma in i de olika arbetsgrupper som finns på skolan, så som elevhälsan eller arbetslagen.

6.2.2 Lokalt organiserad vägledningstjänst

Det är, som angivits ovan, vanligt att grundskolor har en studie- och yrkesvägledare anställd på skolan med rektorn som chef. Mindre skolor har sällan möjlighet att fylla en heltidstjänst för en studie- och yrkesvägledare vilket medför att studie- och yrkesvägledaren arbetar

på flera skolor eller att vägledaren får andra administrativa arbetsuppgifter. Utskottets uppföljning visar också att en stor andel av studie- och yrkesvägledarna delar sin arbetstid mellan flera skolor. För många medför denna situation stress och dåliga förutsättningar att vara en del av arbetsgemenskapen på skolorna, men också för att på ett bra sätt kunna arbeta stödjande gentemot övrig skolpersonal, bl.a. lärarna, i arbetet med den vida studie- och yrkesvägledningen. Flera undersökningar visar att många studie- och yrkesvägledare arbetar på flera skolor. Resultaten av en enkätundersökning som Lärarnas Riksförbund (LR) publicerade 2017 visar att 31 procent av studie- och yrkesvägledarna i grundskolan som svarade på enkäten arbetade på två skolor och 23 procent av vägledarna på fler än två skolor. I gymnasieskolan arbetade vägledarna enligt svaren i enkäten 11 procent av vägledarna på två skolor och 7 procent att de arbetade på mer än två skolor.²³

Nedan listas fördelar och nackdelar med att ha en lokalt organiserad studie- och yrkesvägledning.

Fördelar

- Vägledaren har rektorn som närmaste chef, där ett tydligt ledarskap kan öka förutsättningarna för att studie- och yrkesvägledningen blir hela skolans ansvar.
- Vägledaren har möjlighet att arbeta nära den pedagogiska personalen och kan vara en del av det pedagogiska arbetet med eleverna.
- Vägledaren har större möjligheter att lära känna eleverna och deras behov.
- Eleverna har en större möjlighet att spontant besöka en vägledare.

²³ *Vägledningen måste bli hela skolans ansvar. Så tycker studie- och yrkesvägledarna att vägledningen fungerar i praktiken.* Lärarnas riksförbund. 2017.

Nackdelar

- Vägledaren är en knapp resurs som ska träffa många elever.
- Vägledaren är ensam i sin yrkesroll och får sällan tillfälle att träffa kollegor för att utbyta erfarenheter, diskutera problem och lösningar.
- Vägledaren används ofta för andra administrativa sysslor.
- Vägledaren har svårt att göra sin röst hörd och få gehör för frågor som gäller studie- och yrkesvägledning i kampen om att få tid med eleverna.
- Svårare att få kompetensutveckling.

6.2.3 Vägledaren arbetar tillsammans med den pedagogiska personalen

I vissa grundskolor arbetar studie- och yrkesvägledaren tillsammans med lärarna och ingår i arbetslagen. En sådan modell underlättar kopplingen mellan studie- och yrkesvägledningen och undervisningen liksom studie- och yrkesvägledarens möjlighet att vara med inne i klassrummet. När studie- och yrkesvägledaren är synlig i undervisningssammanhången är det också lättare för eleverna att känna igen studie- och yrkesvägledaren och förstå vad vägledaren kan hjälpa till med.

Skolverket har sammanställt över 40 exempel på hur olika skolor som deltagit i Skolverkets kompetensutvecklingsinsatser arbetar för att stärka vägledningsspektivet i sin undervisning.²⁴

I en grundskola som utredningen haft kontakt med beskriver vägledaren tydliga förbättringar sedan lärare, skolledare och vägledare har börjat arbeta tillsammans. Som en följd av det har man fått ett gemensamt språk för vad studie- och yrkesvägledning innebär och lärarna har lättare att se värdet i att anlägga ett karriärperspektiv i undervisningen och att samverka med studie- och yrkesvägledaren. Vägledaren har fått möjlighet att använda sin expertkompetens och fortbilda lärarna. En SSA-grupp (samverkan skola arbetsliv) med lärare och vägledare har inrättats och bidragit vid en inventering av vad som

²⁴ Studie- och yrkesvägledning som hela skolans ansvar. Exempel från grundskolan, grundsärskolan, gymnasieskolan, gymnasiesärskolan och vuxenutbildningen. Skolverket. 2017.

redan gjordes i undervisningen. Tillsammans har man utarbetat ett så kallat årshjul för skolans arbete med studie- och yrkesvägledning.

Vinsterna har blivit flera. Årshjulet är känt för alla, och olika aktiviteter, så som studiebesök, mässor, teman och vägledarens besök i klasserna är synliga och planerade i god tid. På så sätt blir inte studie- och yrkesvägledningen ett störande inslag.

Studie- och yrkesvägledaren menar att det är helt avgörande att rektor och lärarna ser förtjänsterna, att rektor skapar förutsättningarna och att vägledningen är en del av skolans systematiska kvalitetsarbete. Vägledaren menar också att den riktigt stora vinsten är att eleverna är bättre förberedda inför de enskilda vägledningssamtalen och att de uttrycker att de är väl rustade inför övergången till gymnasieskolan.

Exemplet är tyvärr ovanligt men det visar ändå på att det är möjligt att organisera verksamheten så att de nationella målen för studie- och yrkesvägledning får förutsättningar att uppnås.

6.2.4 Vägledaren arbetar tillsammans med elevhälsan

I många grund- och gymnasieskolor ingår studie- och yrkesvägledaren som en del i skolans elevhälsoteam. En sådan modell innebär fördelar framför allt i arbetet med de elever som har behov av flera olika insatser för att klara sin utbildning. Den underlättar också möjligheten att tillgodose behoven hos de elever som behöver medicinsk studie- och yrkesvägledning. I de skolor där man har valt denna modell ser man fördelar med att samla resurserna kring de som arbetar med samma elever och man ser studie- och yrkesvägledningen som en del i arbetet med att förebygga ohälsa, förhindra frånvaro och avhopp och att vara ett stöd för eleven genom skoltiden.

SKL:s rapport *Nuläge och utmaningar i elevhälsan 2018*²⁵ bygger på en webbenkät till alla kommuner och belyser personalsituationen, kvaliteten och aktuella utmaningar inom grundskolans elevhälsa. I rapporten framgår att en majoritet av kommunerna, 68 procent, har andra yrkesgrupper anställda inom grundskolans elevhälsa utöver de som skollagen kräver. Av dem som har andra yrkesgrupper inom elevhälsan uppger 58 procent att det handlar om studie- och yrkesvägledare.

²⁵ *Nuläge och utmaningar inom elevhälsan 2018*, Sveriges Kommuner och Landsting (SKL). 2018.

Utredningen om problematisk elevfrånvaro (U 2015:11) konstaterar i sitt betänkande *Saknad! Uppmärksamma elevers frånvaro och agera*²⁶ att studie- och yrkesvägledning är en viktig närvarofrämjande verksamhet och betydelsefull när det gäller att förebygga och åtgärda frånvaro. För att belysa elevhälsans roll när det gäller det närvarofrämjande arbetet på nationell nivå genomfördes en webbenkät om elevhälsans arbete i grundskolan och motsvarande skolformer. I enkäten framkom bl.a. att det är relativt vanligt att huvudmän utifrån lokala behov anställer ytterligare yrkesgrupper till elevhälsoteamet som inte är reglerade i skollagen, så som studie- och yrkesvägledare. Enkäten visade även att studie- och yrkesvägledarna endast i liten utsträckning arbetar heltid på en skola, och kan följaktligen behöva arbeta i flera olika verksamheter för att nå upp till en heltidstjänst.

I betänkandet *Saknad! Uppmärksamma elevers frånvaro och agera* lyfter Utredningen om problematisk elevfrånvaro även exempel på hur rektorer har satsat på att ha god tillgång till studie- och yrkesvägledare som ett sätt att främja närvaro. Därutöver konstateras i betänkandet att team som arbetar med elevers problematiska frånvaro behöver ha kunskap från flera professioner för att på bästa sätt hjälpa elever vidare. Här kan studie- och yrkesvägledaren hjälpa till med att skapa motivation för studier.

6.2.5 Samordning av arbetsuppgifter inom studie- och yrkesvägledning hos huvudmannen

Av utbildningsutskottets enkät till rektorer framkommer att omfattningen av samverkan mellan olika personalkategorier, när det gäller studie- och yrkesvägledning, varierar på ett betydande sätt mellan huvudmän och mellan skolenheter. Även orsakerna till att man på en del skolor inte arbetar för att få till stånd ett aktivt samarbete mellan olika delar av personalen varierar. Hälften av rektorerna uppgav att de inte arbetade med att få olika personalkategorier att aktivt samverka i arbetet med studie- och yrkesvägledningen. Utskottets enkät visar att det var vanligare att gymnasiektorer arbetade för att de olika personalkategorierna på skolan aktivt skulle arbeta med och samverka om skolans uppdrag om studie- och yrkesvägledning än att rektorer i grundskolan gjorde det. Det var också vanligare att rektorer

²⁶ SOU 2016:94.

för skolor med enskild huvudman arbetade för att personalen aktivt skulle samverka om studie- och yrkesvägledningen.

Det förefaller vara ganska vanligt att vägledare har olika nätverk i syfte att dela erfarenheter och material och för att stödja varandra. I nätverken träffas man också regelbundet för gemensamma kompetensutvecklingsinsatser och planering av olika aktiviteter. Vissa nätverk hålls samman av vägledare själva medan andra nätverk organiseras av kommunen. Det finns också kommuner där man har beslutat om en samordnande funktion.

I utredningens kontakter med kommuner som har en samordnande funktion framförs ofta som skäl att man ser behov av att någon på övergripande nivå skapar en röd tråd i arbetet och konkretiserar hur man ska arbeta mot målen för arbetet med studie- och yrkesvägledningen. Man menar också att en samordnare kan se till att studie- och yrkesvägledningen kommer in i skolans systematiska kvalitetsarbete vilket ökar likvärdigheten i arbetet. Samordnande funktioner kan se ut på olika sätt och ha olika uppgifter. De exempel som utredningen har stött på innebär att samordnare för studie- och yrkesvägledningen

- är länk mellan skola och central förvaltning,
- ansvarar för samverkan med det omgivande samhället och viktiga aktörer som Arbetsförmedlingen, näringslivsutvecklare för att stärka studie- och yrkesvägledningen,
- administrerar och anskaffar av prao- och apl-platser,
- har en sammanhållande funktion i ett vägledarnätverk för att diskutera viktiga gemensamma frågor, och
- identifierar behov av och anordnar kompetensutvecklande insatser.

6.3 Samverkan – skola, arbetsliv och närsamhället i övrigt

6.3.1 Vad säger regelverket

En viktig förutsättning för att de nationella målen för skolans studie- och yrkesvägledning ska kunna nås är att det finns en god samverkan mellan skola, arbetsliv och närsamhället i övrigt. Enligt läroplanen

för grundskolan ska alla som arbetar i skolan verka för att utveckla kontakter med mottagande skolor och arbetslivet utanför skolan så att eleverna får konkreta erfarenheter av betydelse för deras val av fortsatt utbildning och yrkesinriktning. Motsvarande skrivningar finns för grundsärskolan, specialskolan och sameskolan.

För gymnasieskolan slås det fast i läroplanen att gymnasieskolan ska samverka med de obligatoriska skolformerna, arbetslivet, universiteten och högskolorna samt med samhället i övrigt. Det är särskilt viktigt att skolan samarbetar med arbetslivet om yrkesutbildningen. Arbetsförmedlingar, näringsliv samt arbetsmarknadens parter och branschorganisationer är också viktigt att involvera i informationen till skolan och eleverna.

Även i läroplanen för vuxenutbildningen framhålls samverkan – med arbetslivet, yrkeshögskolan, folkhögskola, universitet och högskola samt med samhället i övrigt.

Hur samverkan mellan skola och arbetsliv ska utformas och organiseras är upp till varje huvudman att besluta om. Det kan t.ex. ske genom entreprenörskapsprojekt, studiebesök på arbetsplatser eller besök av arbetslivsrepresentanter från olika branscher. En annan form av samverkan är den som sker inom prao och apl där eleverna ges värdefull kunskap om arbetslivets förutsättningar och krav. Nationella program i gymnasiesärskolan och nationella program i form av yrkesprogram i gymnasieskolan ska innehålla apl²⁷. Inom gymnasieskolan och gymnasiesärskolan finns dessutom gymnasial lärlingsutbildning.

Det finns även andra formaliserade former för samverkan mellan skolan och arbetslivet, exempelvis inom ramen för regional yrkesinriktad utbildning på gymnasial nivå inom komvux och särvux. En förutsättning för statsbidrag för regionalt yrkesinriktad utbildning är att utbildningen planeras i samråd med Arbetsförmedlingen och regionalt utvecklingsansvarig, och bedrivs i samverkan mellan flera kommuner under medverkan av arbetslivet i de samverkande kommunerna. Den ska också syfta till att utveckla kompetenser som efterfrågas på arbetsmarknaden²⁸.

²⁷ 16 kap. 16 § och 19. kap. 18 § skollagen.

²⁸ Förordningen (2016:937) om statsbidrag för regional yrkesinriktad vuxenutbildning.

Kravet på samarbete mellan skola-arbetsliv är alltså tydligt framskrivet i läroplanerna och finns reglerat i såväl skollagen som på förordningsnivå. Även Skolverket ska enligt sin instruktion stödja utvecklingen när det gäller samverkan mellan skola och arbetsliv.²⁹ Genom åren har också ett stort antal måldokument, arbets- och stimulansmaterial publicerats av ansvariga myndigheter. Skolverket har bl.a. tagit fram stödmaterial med inspirerande exempel för grundskolan och gymnasieskolan, med utgångspunkt i det centrala innehållet i olika ämnen. Utöver stöd på Skolverkets hemsida finns också ett omfattande tryckt material med inspirerande exempel på hur man kan arbeta i undervisningen i alla skolformer med frågor som rör koppling till arbetslivet. Även Tillväxtverket publicerar exempel på insatser som stärker samverkan mellan skola och arbetsliv.³⁰ Dessutom har branschorganisationer representerande olika arbetsgivar- och arbetstagarorganisationer utarbetat material som stöd för skolornas arbete.

Även OECD understryker att eleverna behöver ha en bra bild av vad arbetslivet innebär för att kunna fatta beslut om sin framtid och där de behöver satsa på att studera för att kunna förverkliga sina drömmar.³¹ OECD menar därför att skolorna bör uppmuntra en förståelse av arbetslivet från de tidigaste åren. I många länder har skolor länge engagerat och bjudit in personer från arbetslivet för att visa eleverna på vilka yrkesmöjligheter som finns. Det finns nya rön som belyser de fördelar som sådana engagemang kan ha på ungdomar och hur skolor kan dra till sig arbetsgivare och anställda strategiskt för att optimera positiva resultat. OECD menar vidare att det här engagemanget kan vara särskilt effektivt för att utmana förutfattade meningar och negativa antaganden om specifika karriärer och medan litteraturen fortfarande är begränsad visar allt mer forskningsprojekt signifikanta samband mellan skolor som arbetar med att eleverna får inblick i arbetslivet på olika konkreta sätt och ungdomars sysselsättningsresultat. OECD lyfter att undersökningar visar signifikanta samband mellan hur skolan samverkat med arbetslivet och löneutveckling för unga personer. OECD menar att det är viktigt att ungdomar har möjlighet att möta personer som arbetar över ett brett spektrum av yrken och med olika bakgrunder. Varje elev kan då få

²⁹ Förordningen (2015:1047) med instruktion för Statens skolverk.

³⁰ *Att bygga broar mellan skola och arbetsliv*, Tillväxtverket. 2018.

³¹ *Working it out: Career Guidance and Employer Engagement*. Education Working Papers, No. 175. OECD (The Organization for Economic Co-operation and Development). (2018).

sin egen bild av vad det innebär att arbeta inom ett visst yrke och få ett underlag för vidare val.

6.3.2 Samverkan i praktiken

Trots goda intentioner från lagstiftaren, myndigheter och berörda organisationer och trots påvisade fördelar, finns det dock svårigheter med samverkan mellan skolan, arbetslivet och närsamhället i övrigt. Svårigheterna finns på flera plan, vilket beskrivs i rapporten *Styrning och organisation av den breda studie- och yrkesvägledningen, En bakgrund och tre fallstudier*³². En viktig slutsats i rapporten är att utveckla innehåll och former för ett fruktbart samarbete skola–arbetsliv. Det är ingen tvekan om att det är en stor utmaning för alla involverade att leva upp till de senaste decenniernas läroplaner beträffande området skola–arbetsliv. I rapporten konstateras att det inte finns någon mirakelkur för att skapa en god samverkan mellan skola och arbetsliv och därmed kunna lägga grunden till att elever gör väl underbyggda val och att den vanliga bilden sannolikt är att man som företrädare för enskilda företag eller arbetsplatser inte anser sig vara involverad eller berörd av frågor som rör studie- och yrkesvägledning. Det beror i sin tur på att uppfattningarna om studie- och yrkesvägledning präglas av den traditionella och ”smala” definitionen av studie- och yrkesvägledning där det inte uppfattas som ett bredare kunskapsområde kopplat till arbetslivet utan snarare som instrumentell vägledning och rådgivning av enskilda elever.

Av utbildningsutskottets enkätundersökning, som utredningen tidigare refererat till, framgår att av samtliga svarande rektorer uppgav 43 procent att skolan samverkar med arbetslivet i ganska eller mycket stor utsträckning. Andelen varierade dock mellan skolformer och huvudmannatyper. Av rektorerna för grundskolor som endast bedrev undervisning i årskurs 1–6 var det 23 procent som uppgav att deras skola samverkade med arbetslivet i ganska eller mycket stor utsträckning. Av rektorerna för grundskolor som även hade årskurs 7–9 var motsvarande andel 43 procent. Gymnasieskolorna samverkade med arbetslivet i ännu högre utsträckning. Nästan tre av fyra gymnasierektorer uppgav att skolan gjorde det i ganska eller mycket

³² *Styrning och organisation av den breda studie- och yrkesvägledningen, En bakgrund och tre fallstudier*, Skolverket. 2017.

stor utsträckning. Vidare framgår att andelen rektorer för grundskolor med enskild huvudman och som endast hade årskurs 1–6 svarar att skolan samverkade med arbetslivet i högre grad än motsvarande rektorer för kommunala skolor. Medan 31 procent av rektorerna för skolor med enskild huvudman uppgav att man samverkade med arbetslivet svarade endast 22 procent av deras motsvarigheter i kommunala skolor att man gjorde det. Bland övriga grundskolor, som även inkluderar årskurs 7–9, samverkade i stället de kommunala skolorna i högre utsträckning med arbetslivet. Här svarade 47 procent av rektorerna att skolan samverkade med arbetslivet, jämfört med 35 procent av grundskolorna med enskild huvudman. När det gäller omfattningen av samarbetet mellan gymnasieskolor och arbetsliv kunde inga signifikanta skillnader urskiljas mellan skolor med kommunal respektive enskild huvudman. För gymnasieskolorna kunde man i stället urskilja regionala skillnader i andelen som i ganska eller mycket stor utsträckning samverkar med arbetslivet. 64 procent av rektorerna för gymnasieskolor i storstäder och storstadsnära kommuner uppgav att de samarbetade i ganska eller mycket stor utsträckning med arbetslivet. Motsvarande andel för rektorer för gymnasieskolor i övriga riket var 78 procent. Det fanns vidare skillnader i samverkan mellan skolan och arbetslivet beroende på elevernas bakgrund. Skolor med lägre andel elever med utländsk bakgrund samverkade med arbetslivet i högre utsträckning än skolor där andelen elever med utländsk bakgrund var högre. 82 procent av rektorerna för gymnasieskolor där mindre än 10 procent av elever hade utländsk bakgrund uppgav att skolan samverkade med arbetslivet i ganska eller mycket stor utsträckning. Motsvarande andel för gymnasieskolor där andelen elever som hade utländsk bakgrund var 40 procent eller mer var 67 procent. I enkätsvaren förelåg också ett tydligt samband mellan om studie- och yrkesvägledning ingick i det systematiska kvalitetsarbetet och i vilken mån gymnasieskolorna samverkade med anordnare av eftergymnasiala utbildningar. Av rektorerna för gymnasieskolor där vägledningen ingick i det systematiska kvalitetsarbetet samverkade 52 procent med sådana utbildningsanordnare. Motsvarande andel för rektorerna för skolor där studie- och yrkesvägledningen inte ingick i det systematiska kvalitetsarbetet var 43 procent.

I gymnasieskolan ska det för yrkesprogram finnas ett eller flera lokala programråd för samverkan mellan skola och arbetsliv.³³ Det

³³ 1 kap. 8 § gymnasieförordningen.

finns ingen närmare reglering om hur de lokala programråden ska utformas. Yrkesprogramsutredningen genomförde en enkätundersökning om lokala programråd som skickades ut till gymnasieskolor med frågor om lokala programråd finns för de yrkesprogram som skolans erbjuder. Enkäten innehöll också följdfrågor om vilka aktörer som deltar i de lokala programråden, med ett visst urval. Totalt skickades enkäter ut till 228 skolor bestående av 400 skolenheter. 75 skolor svarade på enkäten. Av enkätsvaren framgår att de svarande skolorna i hög utsträckning har lokala programråd för de mansdominerade yrkesprogrammen med väletablerade partsgemensamma branschorganisationer, exempelvis bygg- och anläggningsprogrammet. En förklaring till detta kan enligt yrkesprogramsutredningen vara att väl organiserade branscher har en bättre möjlighet att vara närvarande på lokal nivå, och därför har lättare att hitta lokala representanter till skolornas lokala programråd. Det fanns i enkäten möjlighet att uppge annan samverkan mellan skola och arbetsliv exemplifierat med eget nätverk som svarsalternativ. Cirka en fjärdedel av skolorna som erbjöd det industritekniska programmet eller naturbruksprogrammet hade alternativ till lokala programråd. För att få en bild av sammansättningen i de befintliga lokala programråden ställde Yrkesprogramsutredningen en följdfråga om vilka som deltar på möten med de inrapporterade lokala programråden. I alla de lokala programråd som omfattas av undersökningen fanns rektor och yrkeslärare representerade. Branschföreträdare och företagare fanns representerade i de flesta programråden, liksom fackliga representanter och elever. Vissa skolor angav även att andra typer av aktörer finns representerade i de lokala programråden, exempelvis representanter från Arbetsförmedlingen och från universitet eller högskolor.³⁴

Som ett gott exempel på samverkan kan nämnas Gävle kommun där man har en lång tradition av nära samverkan med arbetslivet. Trots att krav på kommunala SSA-sekreterare (samverkan skola–arbetsliv) försvann i och med Lpo 94³⁵ har man behållit den funktionen. Det innebär att kommunen har en centralt placerad person som fungerar som en länk mellan skolan och arbetslivet, har etablerade kontakter med näringslivsansvarig och med Arbetsförmedlingen. SSA-sekreteraren leder också ett regionalt forum som en arena och

³⁴ SOU 2015:78, s. 130 ff.

³⁵ Förordning (SKOLF 1994:1) om läroplan för det obligatoriska skolväsendet, förskoleklassen och fritidshemmet.

mötesplats för vägledare i regionen, men också för arbetsförmedlare, pedagoger, skolledare, handläggare och beslutsfattare inom kommun, representanter från arbetsmarknadens parter, högskola och myndigheter med arbetsuppgifter kopplade till studie- och yrkesvägledning. SSA-sekreteraren ansvarar också för att viss administration och anskaffning av praoplatser i kommunen. Det betyder bl.a. att kommunen har väl upparbetade rutiner för prao, mycket god tillgång till platser och olika återkommande träffar med arbetslivet som tar emot elever, såsom frukostmöten där arbetslivets företrädare och elever möts och delar med sig av erfarenheter, som också bidrar till ett systematiskt kvalitetsarbete.

Bland de ytterligare exempel som utredningen tagit del av kan nämnas en gymnasieskola med både högskoleförberedande program och yrkesprogram där man regelbundet organiserar lokala programråd. Programråden är brett sammansatta och består av företrädare för arbetsliv, kommun och landsting samt fackliga representanter. Vid möten delar man erfarenheter, informerar om nyheter och förändringar liksom om de utvecklingsarbeten som är på gång. Man genomför också föreläsningar för eleverna där företrädare från arbetslivet berättar om utveckling i framkant. För att öka kunskapen om och öka attraktiviteten i yrkesutbildningar besöker man klasser i högstadiet för att ge en bild av olika yrkesområden. I förstelärares uppgifter ingår att ansvara för utvecklingen av apl och att underlätta handledarens och yrkeslärares samarbete. Ämnesarbetslag arbetar strategiskt med att omvärldsbevaka, så att nya rön och ny teknik från branschen kommer in i undervisningen på skolan.

I en kommuns sfi-undervisning med kvinnor utan gemensamt språk eller tidigare arbetslivserfarenheter, utnyttjade man deras stora kunskaper om planering av mat och matlagning genom att utveckla ett fiktivt café. Samtidigt som de utvecklade det svenska språket genom att tillsammans planera för en ny verksamhet, menyer och nödvändiga inköp kunde de förbereda sig för kommande inträde på arbetsmarknaden. Genom vägledning både i grupp och enskilt kunde de arbeta vidare med att identifiera intressen och förmågor och fortsätta planer.

Yrkesprogramsutredningen konstaterar i sitt betänkande³⁶ att ett annat sätt att samverka mellan skola och arbetsliv är yrkestävlingar på nationell och internationell nivå som skapar uppmärksamhet om

³⁶ *Välja yrke*, SOU 2015:97.

yrkeskunnande och yrkesutbildning och kan bidra till att höja gymnasiala yrkesutbildningarnas kvalitet, status och attraktionskraft.

I Sverige arrangeras yrkes-SM vartannat år och besöks av mellan 10 000 och 20 000 ungdomar i åldrarna 14–16 år. Arrangemanget riktar sig till elever, lärare, studie- och yrkesvägledare och föräldrar. Att besöka en yrkestävling kan vara ett moment i studie- och yrkesvägledningen i grundskolan och kan även fungera som ett komplement till praoen. Vid besök på yrkestävlingar ges möjlighet att lära sig mer om och prova på olika yrken, vilket kan bidra till mer medvetna studie- och yrkesval. Yrkes-SM arrangeras av organisationen World Skills Sweden. Organisationen är ett samarbete mellan arbetsmarknadens parter och staten.³⁷

I dag finns inte någon instans på regional nivå som kan åläggas skyldigheter. Men många kommuner samarbetar i kommunalförbund när det gäller utbildning på gymnasial nivå. Samtidigt som denna utredning ska lämna sitt betänkande ska även Arbetsmarknadsutredningen (A 2016:03) lämna sitt. I Arbetsmarknadsutredningens uppdrag³⁸ har ingått att analysera och lämna förslag om hur arbetsmarknadspolitiken i större utsträckning ska kunna samverka med relevanta aktörer på regional och nationell nivå i syfte att stärka kompetensförsörjningen. Även Utredningen om planering och dimensionering av komvux och gymnasieskola (U 2018:01, dir. 2018:17)³⁹ ska se över och vid behov föreslå en ansvarsfördelning mellan staten, kommunerna och andra aktörer för en regional planering och dimensionering av gymnasial utbildning.

6.4 Sammanfattande slutsatser

Att styrningen av studie- och yrkesvägledningen är svag eller obefintlig har konstaterats i flera studier och granskningar. Regelverket uppfattas som otydligt och alltför övergripande, det ger inte huvudmän och rektorer tillräckligt tydlig ledning i vad som förväntas av dem. När rektorer och huvudmän inte vet vad det är man ska styra mot blir styrningen därefter. Det saknas ofta tydligt formulerade mål för huvudmannens och skolans studie- och yrkesvägledning. Utredningen visar att det inte finns någon given modell för hur ansvaret

³⁷ <http://yrkessm.se/om-yrkessm/arrangor>

³⁸ Dir. 2106:56 och 2017:71.

³⁹ Utredningen om planering och dimensionering av gymnasial utbildning (U 2018:01).

för studie- och yrkesvägledningen bäst fördelas eller vilka organisations- och resursfördelningsmodeller som är mest lämpliga. Detta är och måste vara beroende av hur de lokala förutsättningarna och behoven ser ut hos respektive huvudman och därmed vara upp till varje huvudman att besluta om. Denna frihet är dock kopplat till ett ansvar. De beslut som huvudmannen fattar måste vara grundade i en medveten bedömning och analys av de egna förutsättningarna och behoven. Utredningen konstaterar att de grundläggande styrningsmekanismer som krävs för att kunna planera, organisera och dimensionera arbetet med studie- och yrkesvägledningen så att behoven tillgodoses, saknas hos många huvudmän och på många skolor. Samtidigt visar utredningen att hos de huvudmän där man har en medveten plan för arbetet med studie- och yrkesvägledningen, som genomsyrar alla nivåer hos huvudmannen, finns bättre förutsättningarna att uppnå de nationella målen. När huvudmannen aktivt har tagit ställning till hur man vill organisera vägledningsverksamheten och hur man vill fördela resurser och ansvar, ökar elevernas möjligheter att få den studie- och yrkesvägledning som de behöver för att kunna göra underbyggda val av utbildning och yrke. Mot den bakgrunden anser utredningen att det är nödvändigt att se över regleringen av studie- och yrkesvägledningen som i dag inte i tillräcklig utsträckning ger huvudmän och rektorer en tydlig ledning om vad som förväntas av dem. Det är även nödvändigt att säkerställa att huvudmännen kartlägger, analyserar, genomför åtgärder och följer upp elevernas behov av studie- och yrkesvägledning och därigenom styr, organiserar och fördelar resurser på ett medvetet sätt. Detta arbete behöver dokumenteras.

Trots att samverkan mellan skola och arbetsliv under lång tid har framhållits som en viktig förutsättning för elevers möjligheter att få en reell bild av vilka yrken som finns och vad de innebär i praktiken, visar erfarenheterna att en sådan samverkan är svår att åstadkomma. Förutom att samverkan är uttryckt i skolans styrdokument förordas den starkt av myndigheter, branschorganisationer och övriga med intresse för samhällets kompetensförsörjning. Då uppgiften är krävande är det inte rimligt att lägga ansvaret på enskilda vägledare, lärare eller rektorer. En väl fungerande samverkan kräver planering, organisation och samordning.

7 Arbetslivskunskap som ett kunskapsområde

I det här kapitlet analyserar och beskriver utredningen hur undervisningen kan utvecklas inom området arbetslivskunskap i grundskolan, grundsärskolan, specialskolan och sameskolan. Vidare beskriver utredningen varför kunskapsområdet behöver stärkas. Därefter beskrivs hur kunskapsområdet berörs i grundskolans olika ämnen och i lärarutbildningen samt hur samverkan mellan lärare och studie- och yrkesvägledare ser ut i dag. Kapitlet avslutas med några tänkbara alternativ för hur det stärkta kunskapsområdet kan organiseras och vad det kan innehålla.

7.1 Hur ser det ut i dag?

Utredningen har i uppdrag att analysera hur undervisningen kan utvecklas inom studie- och yrkesvägledning och området arbetslivskunskap i grundskolan, grundsärskolan, specialskolan och sameskolan. Skolinspektionens kvalitetsgranskning¹ av studie- och yrkesvägledningen i 34 grundskolor visar att få skolor har ett målinriktat arbete för att ge eleverna kunskaper om arbetslivet och arbetsmarknaden. Undervisningen är inte uttryckligen utformad för att ge eleverna underlag för val av fortsatt utbildning och yrke och den arbetslivsorientering som förekommer är inte planerad utifrån elevernas tidigare kunskaper eller situationen på arbetsmarknaden. Granskningen visar också att eleverna behöver få ett bättre beslutsunderlag inför sitt gymnasieval. Kunskaperna om de yrken som finns och vad som efterfrågas på arbetsmarknaden är låg bland svenska ungdomar. Även

¹ *Studie- och yrkesvägledning i grundskolan*, Skolinspektionen. 2013.

om läroplanerna är tydliga med att eleverna ska få möjlighet att reflektera kring sina föreställningar om studier och yrken i relation till kön, social identitet och sociala normer visar Skolverkets utvärderingar och Skolinspektionens kvalitetsgranskningar att dessa viktiga frågor inte fått det genomslag och utrymme i undervisningen som lagstiftaren avsett.

I rapporten *Styrning och organisation av den breda studie- och yrkesvägledningen*² beskriver författarna att ambitionen att utveckla en bred studie- och yrkesvägledning som integrerar arbetslivsfrågorna i undervisningen och som engagerar alla personalgrupper i skolmiljöerna har funnits allt sedan 1940-talet men svårigheterna att förverkliga intentionerna har varit många och är fortfarande väldigt påtagliga.

Utbildningsutskottets uppföljning av studie- och yrkesvägledning i grund- och gymnasieskolan³ visar att brist på styrning och ledning av arbetet med studie- och yrkesvägledning ofta leder till att samarbetet mellan olika personalkategorier på skolan, såsom vägledare och lärare, påverkas negativt, vilket kan få konsekvenser för arbetet med den vida vägledningen inom ramen för undervisningen. Uppföljningen pekar också på att det finns en stor variation när det gäller samarbetet om studie- och yrkesvägledningen mellan olika personalkategorier i skolan. Bilden förstärks av resultatet av den enkät som utskottet genomfört, i vilken hälften av rektorerna uppger att de inte arbetar med att få olika personalkategorier att aktivt samverka i arbetet med studie- och yrkesvägledningen. I samma enkät svarade 34 procent att det borde införas tydliga bestämmelser för den tid som ska avsättas för studie- och yrkesvägledningen i befintliga kurs- och ämnesplaner och en lika stor andel bedömde att det borde införas kunskapskriterier för vad eleverna ska lära sig inom ramen för studie- och yrkesvägledningen.

Samtidigt finns det många exempel på hur lärare, och lärare tillsammans med studie- och yrkesvägledare vävt in kunskapsområdet i den ordinarie undervisningen. Det finns också praktisknära stöd och inspiration att hämta. Sveriges Kommuner och Landsting (SKL) har

² *Styrning och organisation av den breda studie- och yrkesvägledningen, En bakgrund och tre fallstudier*, Skolverket, 2017.

³ *Studie- och yrkesvägledning i grund- och gymnasieskolan – en uppföljning*. Rapport från riksdagen 2017/18:RFR 24.

i ett metodstöd⁴, samlat erfarenheter från kommuner som arbetar aktivt med att utveckla studie- och yrkesvägledningen. Här pekar man på vikten av studie- och yrkesvägledningen som hela skolans ansvar. Även i Skolverkets exempelsamling⁵ finns många konkreta exempel på hur lärare i olika skolformer väver in kunskaper om arbetslivet och det omgivande samhället i sin undervisning, i enlighet med läroplanens intentioner.

Utredningen har också mött verksamheter där skolledare och pedagogisk personal delar med sig av goda erfarenheter av att arbeta med kunskapsområdet arbetslivkunskap i sin undervisning. Det ser alltså olika ut, och förefaller vara så att vissa ser nyttan och mervärdet att arbeta med detta kunskapsområde, medan många inte verkar göra det.

7.1.1 Varför ett nytt kunskapsområde?

Många unga saknar kännedom om vad arbetslivet innebär eller kopplingen mellan skolans ämnen och arbetslivet. Flera av de ungdomar utredningen träffat uttrycker också att en sådan koppling hade kunnat stärka motivationen för skolarbetet under tiden i grundskolan, och att de hade kunnat göra val som passat dem bättre om de haft mer kännedom om såväl arbetslivet som om sig själva i förhållande till alternativen. Utredningen *Välja yrke*⁶ betonar också starkt vikten av att elever i grundskolan behöver få bättre beslutsunderlag inför gymnasievalet, och att kunskaper om arbetslivet underlättar valet.

För att vara väl förberedda inför studie- och yrkesval behöver eleverna ha kunskaper om arbetslivet och förstå kopplingen mellan utbildning och arbete. Härutöver behöver de stöd i och verktyg för att lära känna sig själva och få syn på sina personliga egenskaper, intressen, värderingar, attityder, kompetenser och förmågor. Viktigt är också att eleverna blir medvetna om vad som påverkar de val de gör för att förstå sig själva i förhållande till en tänkt framtid.

För att eleverna ska ha möjlighet att utveckla dessa kunskaper och kompetenser krävs mer än enskilda vägledningssamtal. Det krävs

⁴ *Framtidsval och arbetsliv. Exempel från kommuners studie- och yrkesvägledning*. Sveriges Kommuner och Landsting (SKL). 2013.

⁵ *Studie- och yrkesvägledning som hela skolans ansvar. Exempel från grundskolor, grundsärskolor, gymnasieskolor och vuxenutbildning*. Skolverket. 2017.

⁶ *Välja yrke*. SOU 2015:97.

att det ges utrymme i undervisningen återkommande under hela skoltiden. I detta sammanhang är det intressant att referera till en undersökning⁷ som gjordes som ett frivilligt tillägg till PISA 2012 och som visade att de finska eleverna låg i topp bland de 22 länder i OECD som deltog och svarade på frågan om hur väl förberedda de upplevde sig vara inför kommande val, till gymnasiet och inför kommande framtida val. De danska eleverna upplevde sig också väl förberedda, särskilt inför valet till gymnasiet. Sverige och Norge deltog inte i undersökningen. Som redogjorts för i kapitel 4 utgör arbetslivskunskap ett eget ämne i både Finland och Danmark.

Uppmärksamma att normer styr val

Sverige har en starkt könsuppdelad arbetsmarknad. Endast fyra av landets 30 största yrken har en jämn könsfördelning.⁸ Gymnasieskolan präglas av samma tydliga könsuppdelning som den arbetsmarknad som den förbereder eleverna inför. Det är i dag stora skillnader mellan mäns och kvinnors val av utbildning i hela utbildningsväsendet. En liknande bild kan ses i andra länder.

I en rapport från OECD⁹ beskrivs hur man i olika länder arbetar med särskilda program som syftar till att stärka ett icke-könsbegränsande perspektiv. I vissa länder satsar man på att låta elever vara en dag på en arbetsplats eller ett lärosäte inom sektorer där deras kön är underrepresenterat. Besöken förbereds genom klassvisa diskussioner. Andra exempel visar hur staten fördelar medel för satsningar för att stärka flickors intresse för naturvetenskap och teknik.

I den tidigare omnämnda Yrkesprogramsutredningens betänkande¹⁰ betonas bl.a. att även om studierna om vägledningens samhällsekonomiska betydelse ännu saknas finns det åtskilliga studier som bekräftar betydelsen av studie- och yrkesvägledning för väl grundade utbildningsval och för att mildra effekterna av social bakgrund, etnicitet och könstillhörighet.

⁷ *Karriärutvecklingsfrågorna i PISA 2012: En analys av hur svaren förhåller sig till vad som är specifikt för länder, skolor, elever och deras familjer.* ELGPN Research. www.elgpn.eu. 2016.

⁸ *Tala om arbetslivet. Ett genusmedvetet och normkritiskt metodmaterial för hela skolan.* F. Wikstrand & M. Lindberg. Malmö universitet. 2015.

⁹ *Working it out: Career guidance and employer engagement. Education Working Paper No. 175.* OECD (The Organization for Economic Co-operation and Development). 2018.

¹⁰ *Välja yrke.* SOU 2015:97.

Enligt läroplanerna för grundskolan och motsvarande skolformer ska alla som arbetar i dessa skolformer bidra till att elevens studie- och yrkesval inte begränsas av kön eller av social eller kulturell bakgrund. Detta är hela skolans ansvar, inte bara studie- och yrkesvägledarens. I denna utrednings direktiv uttrycks också att studie- och yrkesvägledning är ett centralt verktyg för människors möjligheter att kunna göra medvetna utbildningsval. För att nå målet med en jämställd utbildning samt i förlängningen ett jämställt arbetsliv är det avgörande att elever har kunskaper om vilka konsekvenser utbildnings- och yrkesval kan ha vad gäller bl.a. karriär- och löneutveckling.

Även om de flesta är väl medvetna om att normer och strukturer som finns i samhället också finns i skolan, och studier tydligt visar att social bakgrund och kön är starka styrningsmekanismer, är det ändå svårt att bryta mönster. De flesta kan inte frigöra sig från att starkt påverkas av kön, social- eller kulturell bakgrund. En samlad erfarenhet visar dessutom att det är ett arbete som måste påbörjas tidigt, redan i förskolan, och finnas som ett perspektiv i skolans alla ämnen genom hela skoltiden. Ändå berörs och utmanas dessa påverkansfaktorer och föreställningar ofta för sent, inte sällan först i anslutning till valet till gymnasieskolan. Det innebär begränsningar för individen och för samhället kan det få till följd att kompetenser och förmågor inte kommer till sin rätt och tas tillvara.

Det kan inte nog betonas hur viktigt det är att utbildningen på ett medvetet sätt bidrar med kunskaper inom jämställdhetsområdet. Behovet av ett aktivt jämställdhetsarbete inom studie- och yrkesvägledningen har under lång tid lyfts fram i många olika sammanhang, liksom i regeringens jämställdhetspolitiska skrivelse. För att kunna medvetandegöra och stärka eleverna inom det här området behöver det finnas utrymme i undervisningen, påbörjas redan tidigt i grundskolan och vara en process som pågår över tid.

*Att vara väl förberedd för återkommande val
utifrån ett livslångt perspektiv*

I ett föränderligt utbildningssystem och arbetsliv är det viktigt att skolan förbereder elever med en förmåga att hantera återkommande val av inriktning. I en rapport om karriärkompetens ur ett nordiskt

perspektiv¹¹ beskriver en forskare att både i de nordiska länderna och i övriga Europa är målet att göra utbildningssystemen mer dynamiska och flexibla och därmed ge individen möjlighet att utveckla sina kvalifikationer och sin utbildningsväg. Detta understryker vikten av att ge såväl unga som vuxna, antingen genom utbildning eller erkännande av tidigare kvalifikationer, en chans att skaffa sig de kompetenser som är nödvändiga för att röra sig inom flexibla utbildningssystem och arbetsmarknader, att hitta nya anställningsmöjligheter samt att klara av perioder av arbetslöshet.

Begreppet livslångt lärande har ofta kopplats samman med begreppet livsvägledning, och på senare år används alltmer begreppet Career Management Skills för att beskriva individens förmåga att hantera återkommande val. I Norden används ofta begreppet karriärkompetens och i Sverige används ofta valkompetens eller karriärkompetens. Bakom begreppen ligger antaganden om att människor i allt högre grad måste räkna med att växla karriär och yrkesbana flera gånger i sitt liv. Dessutom är de val som görs senare i livet alltmer sammanvävda med individens hela livssituation, vilket kräver att vägledarna besitter en bred repertoar av metoder och förhållningssätt.

Som nämndes i avsnitt 4.1.2 har ett flertal utredningar och utvärderingar tidigare visat att elever inte ges de förutsättningar som krävs för att göra väl underbyggda val, trots goda intentioner i skolans styrdokument. Skolan behöver därför stärkas i att skapa de förutsättningarna. I flera av de nordiska länderna ingår karriärkompetens som ett inslag i undervisningen.

7.1.2 Utgångspunkter i regleringen

Studie- och yrkesvägledningen är en del av elevernas utbildning. Av skollagen framgår att elever i alla skolformer, utom förskolan och förskoleklassen, ska ha tillgång till personal med sådan kompetens att deras behov av vägledning inför val av framtida utbildnings- och yrkesverksamhet kan tillgodoses. Som beskrivits tidigare är omfattningen på studie- och yrkesvägledningen inte närmare preciserad i författningarna eftersom vägledningen ska motsvara elevernas behov.

¹¹ *Ett nordiskt perspektiv på karriärkompetens och vägledning – Karriärkompetens och karriärlärande*. ELGPN & NVL. 2014.

Däremot ska utbildningen inom skolväsendet vara likvärdig. Likvärdigheten innebär bl.a. att utbildningen ska vara kompensatorisk och uppväga för elevers olika bakgrund och förutsättningar. Huvudmän och skolor ska också bedriva ett systematiskt kvalitetsarbete. Det innebär att huvudmannen systematiskt och kontinuerligt ska planera, följa upp och utveckla utbildningen utifrån de mål som finns.

Av läroplanen för grundskolan framgår att skolan ska ansvara för att varje elev kan göra väl underbyggda val av fortsatt utbildning och yrkesinriktning. Lärare, skolledare och studie- och yrkesvägledare har ett gemensamt ansvar, men delvis olika roller, när det gäller information och vägledning till eleverna om framtida studier och arbetsliv. Grundskolans mål när det gäller studie- och yrkesvägledning är att varje elev ska kunna granska olika valmöjligheter och ta ställning till frågor som rör den egna framtiden, ha inblick i närsamhället och dess arbets-, förenings- och kulturliv samt ha kännedom om möjligheter till fortsatt utbildning i Sverige och i andra länder. Vidare framgår att alla som arbetar i skolan ska verka för att utveckla kontakter med kultur- och arbetsliv, föreningsliv samt andra verksamheter utanför skolan som kan berika den som en lärande miljö, och bidra till att elevens studie- och yrkesval inte begränsas av könstillhörighet eller av social eller kulturell bakgrund. Huvudmannen ansvarar för att prao anordnas för alla elever under sammanlagt minst tio dagar från och med årskurs 8. Syftet med prao är att eleverna ska få kunskaper om arbetslivet inför kommande studie- och yrkesval.

Läraren ska bidra med underlag för varje elevs val av fortsatt utbildning, och medverka till att utveckla kontakter med mottagande skolor samt med organisationer, företag och andra som kan bidra till att berika skolans verksamhet och förankra den i det omgivande samhället.

Studie- och yrkesvägledaren, eller den personal som fullgör motsvarande uppgifter, ska informera och vägleda eleverna inför den fortsatta utbildningen och yrkesinriktningen och särskilt uppmärksamma möjligheterna för elever med funktionsnedsättning, och vara till stöd för den övriga personalens studie- och yrkesorienterande insatser.

7.1.3 Vad ingår i grundskolans kursplaner i dag?

Lärare har i sin undervisning en unik möjlighet att knyta det centrala innehållet i ett ämne till verkligheten. En genomgång av grundskolans kursplaner visar dock att tydliga kopplingar mellan skolans ämne och arbetsliv i dag saknas i de flesta ämnen. Motsvarande innehåll finns även i grundsärskolans kursplaner men utredningen har i detta avsnitt valt att särskilt titta på grundskolans kursplaner.

Utöver det stöd som formuleras i läroplanens övergripande mål och riktlinjer finns i dag endast ett visst stöd i några ämnens kursplaner. Den genomgång som utredningen har gjort av hur kunskapsområdet, som i utredningens direktiv benämns arbetslivskunskap, berörs eller inte berörs i olika ämnen, visar tydligt att stödet där är otillräckligt i förhållande till läroplanens ambitioner. Styrdokumentens krav på att lärare ska bidra med underlag för varje elevs val av fortsatt utbildning, medverka till att bl.a. utveckla kontakter med mottagande skolor och företag och andra som kan bidra till att berika skolans verksamhet återspeglas således inte kursplanerna utan endast i läroplanernas övergripande mål och riktlinjer.

7.1.4 Vad ingår i ämnesplaner och kurser på gymnasial nivå i dag?

Av skollagen framgår att utbildningen i gymnasieskolan ska utgöra en bas för den nationella och regionala kompetensförsörjningen till arbetslivet och en bas för rekrytering till högskolesektorn. Vidare framgår bl.a. av läroplanen att gymnasieskolan ska samverka med de obligatoriska skolformerna, arbetslivet, universiteten och högskolorna samt med samhället i övrigt. Utöver det stöd som formuleras i gymnasieskolans och gymnasiesärskolans läroplaners övergripande mål och riktlinjer finns i dag visst innehåll som stöder studie- och yrkesvägledningsperspektivet i olika ämnen. Gymnasieskolans ämnen och kurser ska bygga på det som eleverna har läst i grundskolan. I de inledande kurserna i samhällskunskap ingår i det centrala innehållet i dag kunskaper om arbetsmarknad, arbetsrätt och arbetsmiljö. Vidare innehåller kurserna kunskaper om arbetsmarknadens parter, deras

olika roller och betydelse för samhällsutvecklingen.¹² I gymnasiesärskolan finns i ämnet samhällskunskap kursen *arbetslivets villkor* som omfattar 100 gymnasiesärskolepoäng. Kursen ingår dock endast i ett par av gymnasiesärskolans programs utrymme för programfördjupning, vilket innebär att det är huvudmannen som beslutar om kursen ska erbjudas inom dessa program. För elever på gymnasieskolans yrkesprogram och elever på gymnasiesärskolans program ingår lärande (apl) i utbildningen. Elever som går på yrkesprogram får därför en stärkt koppling till arbetsmarknaden. Många skolor med högskoleförberedande program har samarbete med högskolor och företag men det ser mycket olika ut på olika skolor. Undersökningar och utvärderingar visar dock att många gymnasieelever har en vag uppfattning om ett kommande arbetsliv. Utredningens möten med företrädare för elevorganisationerna visar att elever i gymnasieskolan också behöver och önskar en tydligare koppling mellan skolans ämnen och ett framtida arbetsliv.

7.1.5 Kunskapsområdet arbetslivskunskap inom vuxenutbildningen

De flesta av de ämnes- och kursplaner som gäller för gymnasieskolan respektive gymnasiesärskolan gäller även för komvux på gymnasial nivå respektive särsvux på gymnasial nivå, vilket innebär att det innehåll som stöder studie- och yrkesvägledningsperspektivet i olika ämnen även finns i komvux och särsvux. Även på grundläggande nivå i komvux och särsvux finns det innehåll i kursplanerna som motsvarar innehållet i grundskolans respektive grundsärskolans kursplaner om arbetslivskunskap. Arbetsplatsförlagt lärande är även möjligt inom vuxenutbildningen och det är rektorn som beslutar om hela eller delar av kurser ska förläggas till arbetsplatser.¹³

Som beskrivits i avsnitt 5.2.3 är det möjligt att inom komvux på grundläggande och gymnasial nivå och i särsvux inrätta orienteringskurser. En orienteringskurs ska svara mot sådana behov som inte tillgodoses genom en nationell kurs och kan bl.a. ha syftet att ge grundläggande kunskaper om arbetsliv och arbetsmarknad i Sverige.

¹² För yrkesprogram ingår kursen samhällskunskap 1a1 om 50 gymnasiepoäng och för de högskoleförberedande programmen ingår kursen samhällskunskap 1b som gymnasiegemensamma kurser.

¹³ 2 kap. 26–28 §§ förordningen om vuxenutbildning.

Att erbjuda orienteringskurser är en av flera möjligheter för vuxenutbildningen att möta individens behov och förutsättningar. Orienteringskurser har inget fastställt innehåll och beroende på vilka elever som läser kursen och hur deras förkunskaper, intressen och erfarenheter ser ut kan kursen variera stort till sin utformning och innehåll. Skolverket har dock visst stöd till huvudmännen där det ges ytterligare vägledning i hur innehållet kan utformas. Av Skolverkets information framgår att orienteringskursen kan ge tillfälle för en elev att få inblick i olika yrken och yrkesområden och också möjlighet att fördjupa sig i olika yrken och branscher. Orienteringskursen kan också ge tillfälle för en elev att reflektera över det svenska arbetslivets och den svenska arbetsmarknadens villkor, lagar, regler och normer. Den kan ge utrymme att reflektera över hur man kan uttrycka sina egna kompetenser och erfarenheter ur ett arbetslivsperspektiv. För en elev som inte har några erfarenheter av svensk arbetsmarknad kan orienteringskursen ge kunskaper om hur svensk arbetsmarknad förändrats över tid, hur den ser ut i dag och vad som krävs av individer på arbetsmarknaden. Orienteringskursen kan genomföras i samverkan med annan personal inom vuxenutbildningen, t.ex. studie- och yrkesvägledare kan bidra med sin kompetens.¹⁴

7.1.6 Hur ser undervisningen i arbetslivskunskap ut i dag?

Erfarenheterna visar också att när lärare, ofta med förhållandevis enkla medel, arbetar med kopplingen mellan ämnet och omvärlden får det positiv inverkan på elevernas lärande och motivation. Det illustrerar Skolverket i sin rapport till regeringen 2018¹⁵, inom ramen för satsningen för att stärka studie- och yrkesvägledningen i skolan:

Liksom tidigare år upplever deltagarna att det har varit positivt att få syn på det arbete som redan bedrivs på skolan kring studie- och yrkesvägledning i undervisningen för att sedan bygga vidare på detta. De upplever att det är värdefullt att få utbyta erfarenheter med andra skolor samt att få konkreta lärande exempel som kan kopplas till det centrala innehållet. Vid olika tillfällen har deltagare även framfört att de fått argument för att motivera eleverna att nå kunskapsmålen. Andra vinster med att på ett medvetet sätt få in studie- och yrkesvägledning som en

¹⁴ Skolverkets webbplats, www.skolverket.se/skolutveckling/anordna-och-administrera-utbildning/anordna-utbildning-inom-vuxenutbildningen/anordna-orienteringskurser-inom-vuxenutbildningen

¹⁵ *Redovisning av uppdrag om att genomföra fortbildningsinsatser för att förbättra kvaliteten inom studie- och yrkesvägledningen*. Skolverket. 2018.

naturlig del i undervisningen nämns också, t ex att elever fått syn på nyttan med olika ämnen.

Som tidigare nämnts har Skolverket sammanställt en exempelsamling där 44 skolor från alla olika skolformer bidragit med korta beskrivningar av olika upplägg för sin undervisning. Exempelen har tagits fram under en av Skolverkets fortbildningsinsatser. Flertalet av exemplen visar på elevernas ökade förståelse för hur skolarbetet påverkar deras möjligheter till vidare studier och val av yrke. Exempelsamlingen har distribuerats brett till skolor i hela Sverige. I samma rapport som ovan kan man läsa:

De här initiativen ger effekter. Lärare upplever att eleverna är mer studiemotiverade och ser en annan innebörd med de olika ämnena och i vissa skolor har rektorer sett att måluppfyllelsen har ökat. Forskning visar att när eleven kan se ett samband mellan en skoluppgift och världen utanför skolan påverkas den inre motivationen positivt.

Både Skolverkets erfarenheter från ovan nämnda insatser och forskning visar att elevers motivation kan öka om de får en förståelse för hur ämnesinnehållet knyter an till verkligheten.

Utredningen har tagit del av exempel där lärare, med stöd av vägledare arbetar med att väva in kunskaper om arbetslivet i sin ordinarie undervisning, där skolor har övergripande planer för hur skolans olika ämnen ska kopplas till det omgivande samhället. Flera beskriver också att de upplever att detta arbetssätt också leder till en högre grad av motivation hos elever. Några sådana exempel avslutar detta avsnitt. Skolverkets samling av konkreta exempel från klassrum i olika skolformer visar att detta arbetssätt är fullt möjligt. Erfarenheterna visar dock också att när entusiastiska krafter byts ut och strukturen inte är tillräckligt stark, tenderar arbetet att rinna ut i sanden. Ur ett likvärdighetsperspektiv är det inte godtagbart att bara de elever som går i verksamheter där detta kunskapsområde prioriteras får möjlighet att se samband mellan skolans ämnen och omvärlden, och därmed blir bättre förberedda att göra underbyggda val, medan de som inte går i en sådan verksamhet inte får samma möjligheter.

Yrkesprogramsutredningens förslag om prao har nu beslutats och är sedan 1 juli 2018 obligatoriskt i grundskolan. Genom prao ska eleverna få inblick i hur arbetslivet fungerar och hur arbetet i specifika branscher går till. Om prao integreras i den övriga undervisningen

och om verksamheten kontinuerligt följs upp kan prao tillföra ämnesundervisningen nya perspektiv, vilket i sin tur kan förbättra elevernas studiemotivation. Elevernas erfarenheter från prao kan med fördel användas i undervisningen för att koppla samman det teoretiska innehållet i olika ämnen med hur det används i praktiken och i arbetslivet.

Under de dryga 20 år som prao inte har varit obligatoriskt har de flesta kommuner och fristående huvudmän ändå organiserat någon form av verksamhet där eleverna har fått komma i kontakt med arbetslivet. Utredningens erfarenhet är dock att dessa kontakter med arbetslivet mer har kännetecknats av ett fristående inslag, och inte tagits tillvara och utnyttjats i skolans undervisning, varken genom för- eller efterarbete. För att stödja och inspirera skolorna i detta uppbyggnadsarbete har Skolverket tagit fram både information och inspirerande exempel.¹⁶ På sin hemsida beskriver Skolverket bl.a. vikten av att praoperioden förbereds väl genom uppgifter i olika ämnen, såsom i samhällskunskap och svenska. Det handlar om att förbereda eleverna genom att lyfta vad som menas med arbetsmarknad och hur den fungerar, förklara Arbetsförmedlingens roll med mera. Man kan också ta upp ord och begrepp som hör till ämnesområdet.

Även flera fackförbund och Svenskt näringsliv producerar material riktat till arbetsplatser, lärare och elever. Arbetsmiljöverket, som bl.a. ansvarar för arbetsmiljö- och arbetstidsfrågor har också tagit fram olika stöd, t.ex. om tillämpning av reglerna om riskbedömning vid prao, apl och andra praktikplatser avseende kombinerad undervisning och praktik.

Eftersom stödet för att arbeta med att väva in kunskaper om arbetslivet och det omgivande samhället i första hand uttrycks i läroplanernas övergripande mål och riktlinjer och i ämnena svenska och samhällskunskap, uppfattar utredningen att det också främst är i de två ämnena som de här frågorna behandlas.

¹⁶ Skolverket.se/prao

För att illustrera hur kunskapsområdet kan gestalta sig i olika skolformer har utredningen tagit del av några exempel:

1. Motivation, från Skolverkets satsning på att stärka kunskapsområdet skola–arbetsliv i undervisningen.
2. Språk- och kunskapsutvecklande arbetssätt, från Skolverkets satsning på att stärka kunskapsområdet skola–arbetsliv i undervisningen.
3. Utkast till kursplaner inom vuxenutbildningen.
4. Att arbeta med att utveckla studie- och yrkesvägledningen i skolan med stöd av central förvaltning.
5. En gymnasieskolas arbete med kunskapsområdet.

Det första exemplet är från en kommun som arbetar med den inre motivationen och att väva in studie- och yrkesvägledning i undervisningen. De har gjort en verklighetsförankrad matematikbok med uppgifter kopplade till både privata och kommunala arbetsplatser i kommunen. Matematikuppgifterna har en tydlig koppling till yrken på olika arbetsplatser, t.ex. inom äldreomsorgen där man behöver räkna ut hur mycket medicin som ska delas ut. Eleverna ser att det finns ett sammanhang och en tydlig koppling till verkligheten i uppgifterna. Hos en elev som löser uppgifter från ett visst yrke och tycker att det är intressanta problem att lösa, kan det väcka en nyfikenhet inför val till gymnasiet och högskola. De medverkande lärarna beskriver att det bidrar till att de kan motivera elever att lösa uppgifter och samtidigt ge eleven en bild av hur ämnet kan konkretiseras och gestalta sig i arbetslivet. Det här exemplet kan förstås utvecklas också i andra ämnen. I kommunen finns också en arbetsplan för studie- och yrkesvägledning för alla skolor och skolformer. Där framgår bl.a. att vägledningen ska utgöra stöd för skolans personal i skola–arbetslivsfrågor och att läraren i varje ämne ska bidra till att arbetslivkunskap kopplas samman med undervisningen.

Exempel nummer två handlar om hur lärarna väver in kunskaper om arbetslivet i ämnet teknik i årskurs fem genom att koppla ihop det med ett språk- och kunskapsutvecklande arbetssätt. Eleverna fick i uppgift att bygga ett höghus samtidigt som de följde ett verkligt höghusbygge. Syftet var att utveckla kunskaper i teknik genom att koppla det till företeelser i närsamhället samtidigt som man utvecklar

begreppsförståelsen inom teknikområdet. Ett sådant arbetssätt främjar lärandet för alla elever men är nödvändigt för nyanlända elever.

Det tredje exemplet handlar om de förslag på kurser om arbetslivskunskap som Skolverket tagit fram för vuxenutbildningen, men som innehåller moment som passar bra också för grundskolan. De avser motsvara fyra veckors heltidsstudier. Kursen har ett omfattande innehåll, såsom kunskaper om arbetslivets innehåll och villkor, hur arbetsmarknaden utvecklas, individens beredskap i ett föränderligt arbetsliv. Vidare ska eleven ges möjlighet att se samband mellan arbetslivets krav och sin egen kompetens, och ges möjlighet att fördjupa sig i de branscher och yrken som befinner sig inom elevens egen intressesfär. Undervisningen ska även bidra till att eleven ges möjlighet att reflektera över sina egna valmöjligheter när det gäller arbetsliv. Kursen innehåller tydliga kunskapskrav.

Exempel fyra handlar om en förvaltning som arbetar med att stärka studie- och yrkesvägledningen i vid bemärkelse och satsar på att stödja rektorer i att ta fram en anpassad plan för sin skolas studie- och yrkesvägledning. Planen tar sin utgångspunkt i styrdokumentet och i aktuell forskning. Kopplat till stödet finns också en styrgrupp som bl.a. har i uppdrag att stödja arbetet med att ta fram en plan för att underlätta övergången mellan grundskolan och gymnasieskolan.

Det femte och sista exemplet berör goda erfarenheter från ett ämne inom det individuella valet i gymnasieskolan, före senaste gymnasie-reformen. *Min framtid* var en kurs som innehöll moment om val och väljande, kunskaper om sig själv, gruppvägledning, ett innehåll som utredningen uppfattar ungefär det som kan benämnas som karriärkompetens. Ämnet var mycket uppskattat av eleverna som upplevde sig bättre rustade för fortsatta val av inriktning och utbildning.

7.2 Arbetslivskunskap i lärarutbildningen och rektorsprogrammet

Av grundskolans läroplan framgår att lärare i undervisningen ska ge eleverna möjlighet att utveckla förståelse för hur kunskaper i ämnet kan relateras till samhälls- och arbetsliv och därmed göra dem bättre rustade för framtida studie- och yrkesval. Vidare är läroplanerna tydliga med att eleverna ska få möjlighet att reflektera kring sina föreställningar om studier och yrken i relation till kön, social identitet och

sociala normer. I vilken utsträckning förbereds då blivande lärare och rektorer för dessa uppgifter? Erfarenheter från utvärderingar och granskningar visar på bristande kunskaper hos lärarna liksom på svaga krav och förväntningar hos rektorerna.¹⁷

Kunskapsområdet i lärarutbildningarna

I utbildningen till grund- och ämneslärare, vid de lärosäten som utredningen varit i kontakt med, saknas inslag av koppling mellan ämnets innehåll och arbetslivet och det omgivande samhället.

I grundskolans läroplan formuleras i 2.6 *Skolan och omvärlden* bl.a. vilket ansvar läraren har:

”Läraren ska:

- bidra med underlag för varje elevs val av fortsatt utbildning, och
- medverka till att utveckla kontakter med mottagande skolor samt med organisationer, företag och andra som kan bidra till att berika skolans verksamhet och förankra den i det omgivande samhället.”

Vidare framgår bl.a. att eleverna ska få underlag för att välja fortsatt utbildning. Detta förutsätter att den obligatoriska skolan nära samverkar med de gymnasiala utbildningar som eleverna fortsätter till. Det förutsätter också en samverkan med arbetslivet och närsamhället i övrigt. Dessutom ska alla som arbetar i skolan:

- verka för att utveckla kontakter med kultur- och arbetsliv, föreningsliv samt andra verksamheter utanför skolan som kan berika den som en lärande miljö, och
- bidra till att elevens studie- och yrkesval inte begränsas av köns-tillhörighet eller av social eller kulturell bakgrund.¹⁸

Av examensbeskrivningen för ämneslärarexamen framgår att de studerande efter avslutad utbildning ska kunna visa kunskap om

¹⁷ *Utvärdering av vägledning inom det offentliga skolväsendet*. Skolverket. 2005; *Kvalitetsgranskning av studie- och yrkesorientering inom grundskolan*. Skolverket. 2007 och, *Studie- och yrkesvägledning i grundskolan*, Kvalitetsgranskning, Skolinspektionen. 2013.

¹⁸ Läroplan för grundskolan samt för förskoleklassen och fritidshemmet (Lgr 11).

betydelsen av ett jämställdhetsperspektiv i den pedagogiska verksamheten¹⁹. Det kan kopplas till den sista punkten i ovan beskrivna läroplansmål. Därutöver saknas krav på kunskaper med anknytning till ovan beskrivna mål i läroplanen, till elevers val och väljande eller koppling till arbetslivet och det omgivande samhället.

Utredningen kan konstatera att målen i skolväsendets kurs- och ämnesplaner inom detta område inte återspeglas i lärarutbildningarna. Lärare får i sin utbildning således inte de verktyg många säger sig sakna för att kunna arbeta med att väva in kunskaper om arbetslivet och det omgivande samhället i undervisningen.

Rektorernas utbildning inom kunskapsområdet

Av de uppföljningar och utvärderingar om studie- och yrkesvägledning som bl.a. beskrivs i avsnitt 4.1.2, visar flertalet att styrning och ledning brister när det gäller studie- och yrkesvägledning. Den omfattas inte av skolans systematiska kvalitetsarbete och kunskapen om dess möjligheter förefaller vara låg. I den enkätundersökning till 4 000 rektorer i grund- och gymnasieskolan som genomfördes i utbildningsutskottets uppföljning 2018,²⁰ uppgav 66 procent att huvudmannen hade beslutat om mål för verksamheten. 16 procent uppgav att huvudmannen inte hade beslutat om sådana mål medan något fler, 17 procent, uppgav att de inte visste om det fanns några beslutade mål för studie- och yrkesvägledningen. Detta innebär sammantaget att var tredje rektor i grund- och gymnasieskolan (33 procent) uppgav att huvudmannen antingen inte beslutat om mål för studie- och yrkesvägledningen eller att de inte visste om huvudmannen gjort det. Det var skillnad i svaren mellan kommunala och fristående skolor. Bland rektorer för kommunala skolor svarade 68 procent att huvudmannen hade beslutat om mål för arbetet med studie- och yrkesvägledningen, medan motsvarande andel för skolor med enskild huvudman var 57 procent.

Enligt Skolverkets instruktion²¹ har myndigheten ett särskilt ansvar för det statliga rektorsprogrammet, en befattningsutbildning

¹⁹ Högskoleförordningen (1993:100) – Bilaga 2.

²⁰ *Studie- och yrkesvägledning i grundskolan och gymnasieskolan – en uppföljning*. Utbildningsutskottet 2017/18:RFR24. 2018.

²¹ Förordning (2015:1047) med instruktion för Statens skolverk.

som regleras i förordning.²² Skolverket ansvarar för att ta fram måldokument, dimensionera och upphandla utbildningen. För närvarande genomförs utbildningen vid åtta lärosäten.

Utbildningen består av tre block, om varderas 10 högskolepoäng:

1. skoljuridik och myndighetsutövning,
2. mål- och resultatstyrning, och
3. skolledarskap.

Utbildningens måldokument anger målen för utbildningen på en övergripande nivå, och saknar därmed särskilt utpekade sakområden. Skolverket uppdrar åt lärosäten att tillhandhålla utbildningen och anger i samband med beställningen närmare de mål som ska gälla för utbildningen. Målen för utbildningen är övergripande och specificerar inte något om studie- och yrkesvägledning eller om skolan och det omgivande samhället. Skolans kompensatoriska uppdrag nämns dock i Skolverkets måldokument för rektorsprogrammet, där studie- och yrkesvägledning ofta har en betydelsefull roll. Det är respektive lärosätes ansvar att omsätta Skolverkets övergripande mål i konkreta beståndsdelar.

Utredningen erfar att endast ett av de lärosäten som genomför rektorsprogrammet har eller har haft inslag om studie- och yrkesvägledning. Utredningen har inte haft möjlighet att fördjupa sig i samtliga lärosätens utbildningar, men konstaterar att studie- och yrkesvägledning inte finns omnämnt i någon av de utbildningsbeskrivningar som utredningen tagit del av. Inte heller har någon skolledare vittnat om att de i rektorsprogrammet fått kunskaper om studie- och yrkesvägledning, dess möjligheter eller vilka krav och förväntningar men kan ställa på den verksamheten.

Skolverket har enligt sin instruktion uppdrag att anordna fortbildning inriktad mot pedagogiskt ledarskap om motsvarande 7,5 högskolepoäng för rektorer, och inte heller där synes frågor om studie- och yrkesvägledning ingå.

Inom Skolverkets uppdrag att stärka studie- och yrkesvägledningen har man genomfört ett så kallat skolledarpaket, som syftade till att stärka skolledares kunskap och visa den forskning som finns

²² Förordning (2011:183) om befattningsutbildning för rektorer och annan personal med motsvarande ledningsfunktion i skola, förskola och fritidshem samt fortbildning för rektorer och förskolechefer.

inom fältet, och därmed stödja deras styrning och organisering av studie- och yrkesvägledningen. Erfarenheterna efter avslutad insats visade att när möjligheten ges för skolledare att fördjupa sig om studie- och yrkesvägledning tillsammans med skolans vägledare, så ökar kunskapen om organisation av studie- och yrkesvägledningen och att studie- och yrkesvägledning kan öka motivation, genomströmning och måluppfyllelse. Liknade erfarenheter finns från Skolverkets mer omfattande processledarutbildning för verksamma studie- och yrkesvägledare, där vägledarnas rektorer deltar vid ett av fyra kurstillfällen.

7.3 Möjliga modeller för undervisning inom studie- och yrkesvägledning och arbetslivskunskap

Utredningen har i sitt arbete sammanställt och analyserat olika alternativ som skulle kunna stärka elevernas kunskap om arbetslivet och om sig själva i förhållande till möjliga vägar. Som beskrivs i avsnitt 3.1.5 har utredningen också tittat på motsvarande undervisningsämne i de nordiska länderna.

Utredningen ser i huvudsak fem olika alternativ för hur kunskapsområdet arbetslivskunskap skulle kunna gestalta sig i undervisningen:

- som ett eget ämne
- som ett förstärkt befintligt ämne
- genom att anlägga ett studie- och yrkesvägledningsperspektiv i alla ämnen
- som ett avgränsat temaområde
- som en del av utbildningen.

Under kommande rubriker redogör utredningen för hur de olika alternativen skulle kunna organiseras.

7.3.1 Ett eget ämne

Ett eget ämne skulle innebära att kunskapsområdet ges ett särskilt utrymme i timplanerna med tilldelade undervisningstimmar i alla stadier. Om det skulle ges samma status som övriga ämnen i utbildningen, förutsätter det att det utformas på samma sätt som övriga ämnen, dvs. får en kursplan med ett centralt innehåll, kunskapskrav och betygskriterier. Det skulle också kräva att en utbildad och legitimerad lärare undervisar och genom betygsättning bedömer elevernas kunskaper. Det i sin tur skulle kräva att ämnet införs i lärarutbildningen och att verksamma lärare utökar sin behörighet med detta ämne. För att detta ska vara möjligt krävs att lärarutbildningarna har kompetens och kapacitet för att utbilda ett stort antal lärare.

Fördelar med en sådan modell

Med ett eget ämne kan kunskapsområdet säkras och utvecklas genom att det inte blir möjligt att prioritera bort. Det skulle också bidra till en högre grad av likvärdighet då alla elever läser ämnet, jämfört med i dag då endast vissa elever får tillgång till inslag av kunskapsområdet genom undervisning eller på annat sätt. Innehållet skulle också kunna kvalitetssäkras i och med att det skulle omfattas av en nationellt fastställd kursplan. Genom att undervisningen i ämnet påbörjas redan i lågstadiet ökar möjligheten att tidigt bredda elevers perspektiv och utmana deras föreställningar. Det möjliggör också en lärandeprocess över tid.

Nackdelar med en sådan modell

Att införa ett nytt ämne är en mycket genomgripande åtgärd. Det skulle ta lång tid för lärare att utöka sin behörighet och för lärosätena att bygga upp nödvändiga kunskaper. Det skulle också innebära högre kostnader på kort sikt. Vidare kan man befara att undervisningen under ett uppbyggnadsskede inte skulle hålla tillräckligt hög kvalitet. Det kan också finnas en risk att ämnet blir så litet att det skulle vara svårt att få blivande lärare att välja det.

7.3.2 Förstärkt befintligt ämne

Samhällskunskapsämnet i grundskolan skulle till exempel vara lämpligt att bygga ut. Det skulle innebära att so-ämnet i de lägre årskurserna i låg och mellanstadiet förstärks och att samhällskunskapsämnet i årskurs 7–9 utökas. Det skulle kräva en omarbetning av de befintliga kursplanerna så att kunskapsområdet avspeglas i centralt innehåll, kunskapskrav och betygskriterier. Det skulle också kräva att de lärare som i dag är behöriga att undervisa i so- och samhällskunskapsämnena ges kompetensutveckling för att klara av de delar av kunskapsområdet som i dag inte ingår i ämnena.

Fördelar med en sådan modell

Att förstärka so- och samhällskunskapsämnena är en inte lika genomgripande åtgärd som att införa ett helt nytt ämne. Det skulle ändå kunna leda till ökad likvärdighet i och med att det blir ett obligatoriskt inslag i undervisningen. Genom att kunskapsområdet blir en del av undervisningen redan från lågstadiet ökar möjligheten att tidigt bredda elevers perspektiv och utmana deras föreställningar. Det möjliggör också en lärandeprocess över tid. Den innehållsliga kvaliteten skulle kunna säkras genom nationellt fastställda kursplaner. Lärare i ämnena är förhållandevis bekanta med kunskapsområdet även om viss kompetensutveckling skulle krävas.

Nackdelar med en sådan modell

Redan i dag råder stoffträngsel inom so- och samhällskunskapsämnena. Med ytterligare innehåll följer en risk att alla moment som ingår i ämnena inte skulle ges samma utrymme, trots kursplanskrivningarna. Även om ämnena i dag innehåller delar av det som skulle ingå i det nya kunskapsområdet finns det andra delar som inte gör det. Om verksamma lärare inte har ett engagemang i det tillkommande kunskapsområdet finns en risk att det inte behandlas så som avses och på så sätt kan likvärdigheten äventyras.

7.3.3 Studie- och yrkesvägledningsperspektiv i samtliga ämnen

Ett förstärkt vägledningsperspektiv i samtliga ämnen och i samtliga stadier, skulle innebära att kursplanernas skrivningar ändras så att det centrala innehållet och kunskapskraven i ämnena kopplas till frågor som rör samhälls- och arbetsliv. Detta skulle kräva kompetensutvecklingsinsatser för befintliga lärare och ställa krav på lärarutbildningarna att förstärka de ämnesspecifika perspektiven på vägledningsfrågorna.

Fördelar med en sådan modell

Med denna modell tydliggörs att studie- och yrkesvägledning i det vida perspektivet inte bara är en angelägenhet för vägledare utan ett ansvar för alla i och med att det ska ingå i undervisningen. Genom att kunskapsområdet blir en del av samtliga ämnen under hela grundskoletiden ökar möjligheten att tidigt och i många olika sammanhang bredda elevers perspektiv och utmana deras föreställningar. Det möjliggör också en lärandeprocess över tid. Likvärdigheten ökar liksom kvaliteten med nationellt fastställda skrivningar i kursplanerna. När eleverna kan förstå hur ämnet hänger ihop med utbildningar och yrken kan motivationen höjas vilket i sin tur kan leda till en högre grad av måluppfyllelse.

Nackdelar med en sådan modell

Erfarenheten visar att det är svårt att integrera väglednings- och arbetslivsfrågor i undervisningen. Det finns därmed en risk att kunskapsområdet, trots de förstärkta skrivningarna i kursplanerna, inte tas om hand i de olika ämnena. Lärare kan uppleva att de redan är alltför arbetsbelastade, att de inte har tid för de nya momenten eller att de inte har tillräckliga kunskaper inom området.

7.3.4 Tematiskt område

En tematisk behandling av kunskapsområdet skulle kunna involvera flera ämnen, där tid och resurser reserveras under en avgränsad tid. Det skulle innebära att arbetet i skolan organiseras så att man i alla berörda ämnen, på olika sätt, arbetar med kunskapsområdet skola–arbetsliv under denna period.

Fördelar med en sådan modell

Teman kan knytas till viktiga val och till arbetslivspraktik och därmed bli mer angelägna för eleverna. Att arbeta med något koncentrerat under en period ger andra möjligheter då man t. ex. kan ta in gäster, arbeta i grupp och avsätta tid för olika inslag som inte begränsas av lektionstiden. Eleverna får möjlighet att under kort tid fokusera på detta kunskapsområde.

Nackdelar med en sådan modell

Det finns en risk att kunskapsområdet behandlas som en isolerad företeelse som inte engagerar fler än de som redan är engagerade. Risken är att dessa teman uppfattas som något som ligger vid sidan av ordinarie ämnesundervisning och inte engagerar mer än enstaka lärare. Att utveckla förmågan, karriärkompetensen som en process går förlorad om det är en tidsbegränsad insats.

7.3.5 Kunskapsområdet som en del av utbildningen

Kunskapsområdet som ett obligatoriskt inslag i utbildningen skulle innebära att det ges ett särskilt utrymme i timplanerna och tilldelas undervisningstimmar, utan att vara ett ämne med krav på behöriga lärare för undervisning. Det skulle göra det möjligt att låta studie- och yrkesvägledaren, som är den som har de specifika kunskaperna inom området, ansvara för genomförandet utifrån ett innehåll som bestäms av Skolverket. Det skulle kräva att tid tas från annan del av utbildningen om inte den totala undervisningstiden ska utökas. Kunskapsområdet organiserat på detta sätt skulle kunna ske i kombination med att vägledningsperspektivet i övriga ämnen förstärks.

Fördelar med en sådan modell

Med avsatt tid i timplanen säkras tillgången. Det skulle också bidra till en högre grad av likvärdighet då det blir obligatoriskt för alla elever att delta jämfört med i dag, då endast några elever får ta del av kunskapsområdet i undervisningen eller på annat sätt. Som ett kontinuerligt inslag i utbildningen möjliggörs också en lärandeprocess över tid. Då studie- och yrkesvägledare är väl förtrodda med området kan de förhållandevis snabbt ansvara för genomförandet av kunskapsområdet. Den innehållsliga kvaliteten kan också säkras med ett nationellt fastställt innehåll.

Nackdelar med en sådan modell

Då kunskapsområdet inte behandlas som undervisning, inte genomförs av lärare och inte betygsätts finns risk att det inte får samma status som andra delar av utbildningen. En försvårande omständighet är också att det kommer att kräva att tid tas från andra delar av utbildningen eller att den totala undervisningstiden utökas, vilket skulle leda ökade kostnader.

7.4 Tänkbart innehåll i kunskapsområdet arbetslivskunskap

Till skillnad från Sverige finns ett eget ämne för det här kunskapsområdet i Danmark, Finland och Norge. En beskrivning av ländernas ämnen återfinns i kapitel 3. Det kan dock nämnas att gemensamt för alla tre är att de innehåller moment som berör arbetslivet och villkoren på arbetsmarknaden, vilka utbildningsvägar och yrken som finns, vad som påverkar val, hur perspektiv kan vidgas och begränsande föreställningar motverkas. Det finns en tydlig progression och formulerade kunskapskrav för olika årskurser. Utvecklingen ser ut på ett likande sätt i flera andra länder inom EU.

Nedan beskrivs några av de moment som ett förstärkt kunskapsområde i grundskolan skulle kunna innehålla för att bidra till att eleverna utvecklar en förmåga att hantera återkommande val av utbildning och inriktning i olika skeden i livet.

Val och framtidsplanering

Inom detta område kan eleverna få möjlighet att utveckla sin valkompetens, eller karriärkompetens som det ofta kallas i andra sammanhang. Det handlar om att utveckla förmågan att hantera information om ett stort antal valmöjligheter i livets olika skeden och strategiskt och återkommande kunna fatta beslut inför framtiden. En sådan kompetens förutsätter självkänedom. Här skulle eleverna ges möjlighet att utveckla en sådan självkänedom, bli medvetna om sina möjligheter och proaktiva i sina val. I detta ingår att bli medveten om vilka andra faktorer som påverkar val och fokus skulle här också ligga på att vidga elevens perspektiv och utmana deras föreställningar i förhållande till kön, social och kulturell bakgrund. Val och framtidsplanering kan också innehålla inslag om studieteknik, vad som påverkar den egna motivationen liksom om sambandet mellan arbetslivets krav och de egna kompetenserna och förmågorna.

Arbetsliv och samhälle

Att orientera sig om yrkesområden och arbetsmarknaden uppfattas av många som svårt. Därtill kommer att den är i ständig och snabb utveckling och förändring. Inom kunskapsområdet arbetslivskunskap kan eleverna lära sig om olika yrken och arbetens innehåll. De kan bekanta sig med olika källor och lära sig hur man kan hitta tillförlitlig information. De kan också få hjälp med att se kopplingen mellan utbildning och arbete och hur skolans ämnen kan länkas till olika yrkesområden. Eleverna kan här också utveckla kunskaperna om arbetsmarknaden, t.ex. när det gäller tillgång och efterfrågan, vilka roller de olika parterna spelar och också få grundläggande insikter i arbetsmiljölagstiftning och arbetsrätt. Organisationer och branschföreträdare kan bjudas in för att berätta om olika yrkesområden. Det kan också finnas möjlighet att belysa utbildning och arbetsmarknad i ett internationellt perspektiv.

Utbildningsvägar och yrkesområden

Innehållet i detta moment bör innehålla konkret information om olika former av utbildningar, olika utbildningsvägar, behörighetsfrågor och en orientering om utbildningsmöjligheter i ett längre perspektiv. Elever i grundskolan har på de flesta orter ett långt mycket större utbud med alternativ att välja mellan än vad de kan överblicka. Här är det därför viktigt att visa på möjligheter som ligger utanför elevernas erfarenhetssfär. Detta för att vidga perspektiven och motverka attityder som begränsar elevernas val av framtida utbildning och yrke. Det kan vara till hjälp att bekanta sig med t.ex. Arbetsförmedlingens omfattande information om olika yrkesområden, prognoser, men också andra tjänster utformade för elever och lärare.

Läromedel

I Sverige saknas i stort sett läromedel för detta kunskapsområde. Inom sina utbildningsinsatser för att stärka studie- och yrkesvägledningen i skolväsendet har Skolverket tagit fram olika stödmaterial, både i tryckt format och digitalt. Därtill har några förlag ett begränsat utbud, liksom fackförbunden, Svenskt Näringsliv och olika branschorganisationer. Vissa försök att ta fram läromedel har gjorts men brist på efterfrågan har inneburit att det inte varit framgångsrikt.

I de andra nordiska länderna finns läromedel och ett eller flera av de finska finns översatta till svenska. Vid utredningens besök i Norge redogjorde man för att efterfrågan på läromedel utvecklades först när ämnet *utbildningsval* introducerades 2008 och material producerades snabbt därefter.

7.5 Att ansvara för kunskapsområdet arbetslivskunskap

Vem som undervisar i ämnet i de nordiska länderna ser lite olika ut. I Finland ansvarar studie- och yrkesvägledaren för undervisningen, där de är lärare med en påbyggnadsutbildning. I Norge är det lärare som undervisar, där vissa har en påbyggnadsutbildning. I Danmark är det oftast lärare som ansvarar för att väva in kunskapsområdet i sin undervisning.

Lärarens roll

Det som genomförs i undervisningen om arbetslivskunskap, oavsett om den bedrivs inom ramen för ett eget ämne eller finns som ett perspektiv i samtliga ämnen, är naturligtvis lärarens ansvar. Många lärare tycker dock att detta är svårt. Skolverkets utbildningsinsats, Utbildningspaketet skola-arbetsliv, för verksamma lärare, vägledare och skolledare har haft cirka 4 000 deltagare under drygt fyra år. Såväl lärarna själva, lärosätenas utbildare som Skolverket beskriver att lärarna inledningsvis inte har kunskaper om sitt uppdrag gällande studie- och yrkesvägledning. Trots läroplanernas goda intentioner har de flesta lärare inte integrerat det i sin undervisning. Efter avslutad fortbildningsinsats ser de allra flesta hur de fått verktyg för att utveckla sin undervisning genom att anlägga ett studie- och yrkesvägledningsspektiv. De uttrycker att de fått syn på meningen med studie- och yrkesvägledningen i det vida perspektivet. Däremot menar Skolverket att det trots det kan vara en utmaning att få genomslag i verksamheten om det inte skapas goda förutsättningar i skolans vardag, och att det på många håll saknas tydliga strukturer för att säkra kunskapsområdet på längre sikt.

Det är viktigt att betona lärarens roll också när det gäller återkoppling till eleven om studieresultat och utvecklingsbehov för att öka elevens självkännet. I en sådan återkoppling finns stora möjligheter att bredda elevens kunskaper om sig själv, och ge exempel på hur dessa kan komma till användning i vidare studier och arbetsliv. En återkoppling kan också ta sin utgångspunkt i det läraren vet om elevens intressen, ambitioner och framtidsdrömmar för att motivera och lyfta fram vad eleven kan behöva utveckla för att nå sina mål.

Studie och yrkesvägledarens roll i att stärka kunskapsområdet arbetslivskunskap

I rapporten *Styrning och organisation av den breda studie- och yrkesvägledningen* beskrivs att det är viktigt att se på studie- och yrkesvägledning som något mer än stöd till enskilda elever. Det ska i själva verket ses som ett kunskapsområde som rör frågor om arbetsliv och samhälle där vägledaren har en viktig expertroll.

Studie- och yrkesvägledaren har särskild kunskap om utbildning och arbetsmarknad och kan vara en viktig resurs för lärarna som

undervisar i ämnet, och när det är möjligt också undervisa tillsammans med lärare. Studie- och yrkesvägledarens roll blir alltså dubbel, med både sin kunskap om utbildning och arbete, men också med sin expertkunskap i samtalsmetodik och vägledning enskilt eller i grupp.

Skolverket har sedan några år utbildat verksamma studie- och yrkesvägledare i processledning. Syftet är att stärka vägledare i sin roll som en resurs för lärare i skolor som arbetar med att utveckla kunskapsområdet arbetslivkunskap. Det kan bl.a. innebära att informera, stödja och leda lärarkollegorna i hur studie- och yrkesvägledning kan integreras i undervisningen. Kursen ska stimulera till att initiera och skapa projekt i verksamheterna, samt finna nya former för hur skolan kan samverka med arbetslivet. Innehållet i kursen kopplas till styrdokument för grundskolan, gymnasieskolan och vuxenutbildningen, Skolverkets allmänna råd för studie- och yrkesvägledning och skolornas systematiska kvalitetsarbete.

7.6 Sammanfattande slutsatser

Av grundskolans läroplan framgår att lärare i undervisningen ska ge eleverna möjlighet att utveckla förståelse för hur kunskaper i ämnet kan relateras till samhälls- och arbetsliv och därmed göra dem bättre rustade för framtida studie- och yrkesval. Även om det finns exempel på lärare som tillsammans med studie- och yrkesvägledare väver in väglednings- och arbetslivsfrågor i undervisningen är det utredningens bedömning att detta kunskapsområde inte fått det genomslag och utrymme i undervisningen som lagstiftaren avsett och som eleverna behöver. Utredningen visar också att elever i både grundskolan och gymnasieskolan önskar en tydligare koppling mellan skolans ämnen och ett framtida arbetsliv.

Orsakerna till att väglednings- och arbetslivsfrågor inte har fått genomslag är flera. En är att det i dag saknas ett naturligt utrymme i utbildningen där eleverna ges nödvändiga kunskaper om hur arbetslivet fungerar, vilka utbildningsvägar som finns och hur man blir medveten om sina egna styrkor och intressen i förhållande till de möjligheter som står till buds. En annan orsak till att väglednings- och arbetslivsfrågor så sällan integreras i ämnesundervisningen är att många lärare tycker att det är svårt och saknar stöd för genom-

förändret. Utredningen kan också konstatera att detta kunskapsområde inte återspeglas i lärarutbildningarna. Lärare får inte verktyg för att kunna arbeta med att väva in kunskaper om arbetslivet och det omgivande samhället i undervisningen. Vidare konstaterar utredningen att studie- och yrkesvägledning inte finns omnämnt i någon av de utbildningsbeskrivningar av rektorsutbildningen som utredningen tagit del av. Utredningen konstaterar därför att lärares och rektorers kunskaper om vägledningens och arbetslivskunskapens möjligheter behöver stärkas.

Som redogjorts för ovan är stödet i grundskolans kursplaner och gymnasieskolans ämnes- och kursplaner otillräckliga i förhållande till läroplanernas mål. I fråga om grundskolan är det endast i några ämnens kursplaner beskrivet hur det centrala innehållet kan kopplas till frågor som rör yrkesområden och arbetsliv. Med kunskap om vilken betydelse det har för elevernas motivation att kunna se kopplingen mellan skolans ämnesundervisning och olika yrkesområden finns det anledning att öka möjligheterna att i fler ämnen göra sådana kopplingar. Utredningen gör därför bedömningen att grundskolans kursplaner bör ses över så att centralt innehåll och kunskapskrav kopplas till frågor som rör samhälls- och arbetsliv.

Denna åtgärd räcker dock inte utan måste genomföras tillsammans med andra. Utredningen bedömer därför att en stärkt arbetslivskoppling i kurs- och ämnesplaner kombineras med det som innebär att kunskapsområdet införs som en del av utbildningen, utan att vara ett nytt ämne eller en del av ett befintligt ämne och att studie- och yrkesvägledaren är den som ansvarar för genomförandet. För att säkra genomförandet är det nödvändigt att det finns tilldelad tid som garanteras i timplanen. Det är också utredningens bedömning att kunskapsområdet bör ha ett brett perspektiv och ge utrymme för utveckling av kunskaper om arbetsliv, kopplingen mellan utbildning och arbete, tillgång och efterfrågan på arbetsmarknaden, rättslig reglering m.m. Härutöver bör det ge möjlighet för eleverna att erövra de kompetenser som är nödvändiga för att kunna göra väl grundade studie- och yrkesval.

8 Tillgång till kompetens

I det här kapitlet ger utredningen en översiktlig beskrivning av hur utbildningen till studie- och yrkesvägledare är utformad och dimensionerad. Här görs också en genomgång av hur utbildningen har bedömts i tidigare utvärderingar och hur behovet av förändring ser ut. Vidare redogörs för tänkbara alternativ för att komma till rätta med den rådande bristen på utbildade studie- och yrkesvägledare. Slutligen resonerar utredningen kring vad som behöver göras för att stärka professionen och bidra till yrkets attraktivitet i skolväsendet.

8.1 Studie- och yrkesvägledarutbildning

8.1.1 Kort historik

Studie- och yrkesvägledning som samhällsfunktion har funnits sedan 1900-talets början, och kan ses som en effekt av det moderna samhällets framväxt. Industrialismens utveckling krävde arbetskraft med specialkompetens och inledningsvis hade vägledarna i huvudsak en arbetsförmedlande roll, knutna till arbetsförmedlingarna.

Efter andra världskriget blev det i Sverige för första gången aktuellt att diskutera, dimensionera och organisera elevers val av studieinriktning. Enhetsskolans tillkomst gjorde det möjligt för eleverna att fritt välja mellan olika studievägar, vilket krävde omfattande informations- och vägledningsinsatser. I början av 1950-talet föreslogs det att lärare inom folkskolan, i samverkan med arbetsförmedlingen, skulle ansvara för de studie-yrkesvägledande insatserna. Folkskol-lärare fick en stor del yrkesvägledning i sin grundutbildning, medan redan utbildade lärare erbjöds påbyggnad i form av kurser som anordnades i ett samarbete mellan Skolöverstyrelsen och Arbetsmarknadsstyrelsen. Under andra halvan av 1950-talet omfattade kurserna en termin. Dessa kurser kan sägas utgöra de första utbildningarna för

personal med en studie- och yrkesvägledande funktion, så kallade yrkesvals lärare.

1977 inrättades den treåriga studie- och yrkesorienteringslinjen, den utbildning som kan sägas ha lagt grunden för nuvarande utbildning. Införandet av en treårig utbildning innebar att man utökade inslaget av samhällsvetenskap och handledd praktik inom skolan. År 1979 inrättades också en kortare utbildning, tre terminer, för dem som hade lång erfarenhet från arbetslivet. Den kortare utbildningsvarianten kom att upphöra i mitten av 1980-talet.

8.1.2 Nuvarande utbildning

Utbildning till studie- och yrkesvägledare erbjuds vid tre lärosäten: universiteten i Malmö, Stockholm och Umeå. Grundutbildningen omfattar 180 högskolepoäng och leder till en studie- och yrkesvägledarexamen. Totalt antas 250 studerande om året till den treåriga utbildningen. Till det kommer 30 platser på en kortare utbildning vid Umeå universitet som omfattar 90 högskolepoäng och som riktar sig till personer med lärarutbildning eller annan relevant examen.

Hur många studerande lärosätena tar in varierar något mellan åren. Hösten 2017 var platserna fördelade enligt nedan:

Tabell 8.1 Antal utbildningsplatser per lärosäte

Malmö universitet	
campus	60 platser
campus Varberg	40 platser
Stockholms universitet	
campus	30 platser
distans	60 platser
Umeå universitet	
campus	30 platser
distans	30 platser
90 högskolepoäng, distans	30 platser

8.1.3 Utbildningens innehåll

Utbildningen syftar till att utbilda studie- och yrkesvägledare som ska underlätta för individer och grupper, i alla åldrar och vid olika tidpunkter i livet, välja utbildning, yrke eller karriär. Utbildningens fokus ligger på lärande, undervisning, pedagogiskt ledarskap och skol-utveckling där kurser och program är nära knutna till forskning. Innehållet i utbildningen är tvärvetenskapligt inom det samhällsvetenskapliga och beteendevetenskapliga området och varierar något mellan de tre studieorterna även om det hudsakliga innehållet är snarlikt.

Utbildningen kan delas in i fyra block:

1. Ett samhällsvetenskapligt block som syftar till att ge kunskaper om hur samhälle, arbetsliv och utbildning organiseras och fungerar.
2. Ett beteendevetenskapligt block som inrymmer de grunder i psykologi, pedagogik och sociologi som är nödvändiga för att förstå människors beteenden på ett sådant sätt att man kan fungera som vägledare, undervisare och kommunikatör.
3. Ett kärnblock med inriktning på karriärutveckling och vägledning, som ger kunskap och färdigheter med inriktning mot kommunikation och samtal. Särskild vikt läggs vid förståelse och insikt om människors karriärmönster och hur vägledare kan hjälpa människor att hantera frågor och funderingar kring val av utbildning, yrke och karriär.
4. Ett praktikblock inom huvudsakligen utbildningssektorn, men kan även ske på Arbetsförmedling eller andra verksamheter som bedriver olika former av karriärvägledning och information. Praktiken omfattar totalt cirka 15 veckor, inom olika områden.

I utbildningen ingår också vetenskaplig teori och metod i syfte att stimulera ett vetenskapligt förhållningssätt och för att ge kunskap om metoder för insamling och analys av data. Utbildningen avslutas med ett examensarbete i form av ett mindre forskningsarbete med relevans för studie- och yrkesvägledningsområdet. Utbildningen till studie- och yrkesvägledare är sammanhållen och erbjuds enbart med full studietakt.

8.1.4 Intresset för utbildningen

Intresset att söka till studie- och yrkesvägledarprogrammet är stort, och har ökat de senaste åren. Samtidigt har det totala antalet platser minskat något under samma period. Vid Umeå universitet ser man över utbildningens innehåll och under den tid som översynen pågår antas färre studerande till 180-högskolepoängsutbildningen.

Nedan illustreras söktrycket till grundutbildningen, med antalet behöriga förstahandssökande, antal antagna och söktryck för samma terminer.¹

Tabell 8.2 Söktryck till grundutbildningen

	2013	2014	2015	2016	2017
Antal sökande	1034	1025	1213	1298	1271
Antal antagna*	398	379	389	326	290
Söktryck	2,6	2,7	3,1	4,0	4,4

* Antalet antagna är inte precis detsamma som antalet platser, då lärosätena ibland antar fler studenter än man från början har räknat med, eftersom man räknar med några avhopp. Men om det är söktrycket du är intresserad av så är det siffrorna ovan som gäller.

Den kortare utbildningen på 90 högskolepoäng vid Umeå universitet har funnits sedan 2014. Sökintresset till utbildningen har varit starkt varje år. Ansökan och antagning sker direkt via lärosätet. Denna utbildning vänder sig till personer med lärarutbildning omfattande minst 180 högskolepoäng, eller till de som har annan relevant examen, från t.ex. socionomutbildning eller personalvetarutbildning. Utbildningen erbjuds på heltid och studeras helt på distans. Den inleds med 30 högskolepoäng överbryggande kurser i studie- och yrkesvägledning, teorier, modeller och metoder för karriärvägledning samt samhällsvetenskap. Efter godkända studier läser studenterna de sista två terminerna i det treåriga studie- och yrkesvägledarprogrammet på distans, med endast ett fåtal campusförlagda träffar.

¹ UKÄ definierar söktrycket som antalet behöriga förstahandssökande delat med antalet antagna.

8.1.5 Utvärdering av studie- och yrkesvägledarutbildningen

Studie- och yrkesvägledarprogrammet har utvärderats vid två tillfällen, av dåvarande Högskoleverket 2006² och av Universitets- och högskoleämbete(UKÄ) 2014.³

Högskoleverket bedömde 2006 att samtliga tre studie- och yrkesvägledarprogram levde upp till examensordningens särskilda mål för utbildningen. Däremot ansåg man att det, i olika omfattning på de tre lärosätena, fanns brister beträffande utbildningens forskningsanknytning som man bedömde på sikt kunde hota utbildningens kvalitet. Man menade också att samtliga tre utbildningar innehållsligt var alltför snävt inriktade mot skolväsendet.

Vid utvärderingen 2014 gav UKÄ samtliga tre utbildningar det samlade omdömet hög kvalitet vilket innebar att de uppfyllde kvalitetskraven för högre utbildning. Bedömaregruppen konstaterade också att lärosätena hade anpassat utbildningarna i linje med tidigare kritik och vidgat dem mot verksamheter utanför skolväsendet.

I kvalitetsgranskningen kan man bl.a. läsa:

Vägledning knyts, enligt ett initiativ från den Europeiska unionen 2008, till det livslånga lärandet. Vägledning är numera en central del av de institutionella och organisatoriska sammanhang som omfattar befolkningens val av utbildning och arbete. Fokus flyttas från traditionell utbildning till livslångt lärande. Detta medför också att det finns nya arbetsuppgifter för studie- och yrkesvägledare i dessa sammanhang. Vidare har det skett en förändring i studie- och yrkesvägledares arbetsätt. Historisk sett har studie- och yrkesvägledning haft ett starkt fokus på att ge vägledning i val av utbildning och yrke, oftast till barn och unga vuxna.

Dagens samhälle kännetecknas av snabba skiftningar på arbetsmarknaden och ett ökat fokus på kunskap och lärande, vilket får till följd att studie- och yrkesvägledare också har en roll i att stärka enskilda individers egen valkompetens. Något som i internationella sammanhang benämns Career management skills.

Det är bedömaregruppens uppfattning att lärosätena bör fortsätta tolka examensmålen på ett sätt som tillåter att utbildningen utvecklas i den riktning som samhället och arbetsmarknaden är på väg. På detta sätt stärker utbildningen också sin relevans i samhället i stort.

² *Utvärdering av studie- och yrkesvägledarutbildningen*. Rapport 2006:42 R. Högskoleverket.

³ *Kvalitetsutvärdering av studie- och yrkesvägledarexamen*. Reg.nr. 411-663-13. Universitetskanslersämbetet. 2014.

8.1.6 Behov av översyn av grundutbildningen till studie- och yrkesvägledare

Som nämns inledningsvis har den här utredningen i uppdrag att utreda hur andelen utbildade studie- och yrkesvägledare kan öka och hur verksamma studie- och yrkesvägledare som saknar rätt utbildning kan få sådan utbildning. I uppdraget har inte ingått att analysera och lämna förslag på förändringar av utbildningen i sig. Det har dock framkommit under utredningsarbetet att det finns ett behov av att se över studie- och yrkesvägledarutbildningen. Någon sådan översyn har inte genomförts sedan 1984. Detta kan anses vara anmärkningsvärt då utbildningen syftar till att rusta blivande vägledare i att ge elever möjlighet att hantera en föränderlig utbildningsvärld och en rörlig arbetsmarknad.

Redan utredningen *Karriärvägledning.se.nu*⁴ skrev 2001 om vikten av att möta de ökade krav som ställs på studie- och yrkesvägledare. Utöver sådana traditionella moment i utbildningen som handlar om samtalsmetodik, arbetslivsorientering, kunskaper om arbetsmarknaden osv. behöver utbildningen också innehålla sådant som rör strukturomvandlingar, livslångt lärande, mobilitet, validering, internationalisering och digitalisering. Därför föreslog samma utredning att utbildningens innehåll skulle ses över och att utbildningen skulle förlängas från tre till fyra år. Den skulle ha en bred gemensam bas med en beteendevetenskaplig och samhällsvetenskaplig inriktning om minst 80 högskolepoäng (dåvarande 60 poäng), som skulle utgöra en lämplig grund för en modulindelad påbyggnad alltefter studentens tänkta specialisering. De olika modulerna skulle också kunna utnyttjas som kompetensutvecklingskurser för yrkesverksamma inom alla områden med behov av specialistutbildning. Vidare föreslogs i *Karriärvägledning.se.nu* att utbildningen skulle ge såväl behörighet till forskarutbildning som viss möjlighet till samläsning av kurser i lärarutbildningen.

Även Yrkesprogramsutredningen behandlade utbildningen till studie- och yrkesvägledare i sitt slutbetänkande, *Välja Yrke*. Mot bakgrund av att utbildningsväsendet, lärarutbildningen och arbetsmarknaden har genomgått flera stora förändringar föreslog utredningen att man utifrån skolans mål och behov av vägledning, skulle

⁴ *Karriärvägledning.se.nu*. SOU 2001:45.

utreda en ny utbildnings mål, innehåll, struktur, omfattning, dimensionering och styrning. Särskilt betonades vikten av att stärka moment i utbildningen som handlar om att bredda elevers förhållningssätt till olika yrken och utbildningar samt att främja otraditionella val.

Behovet av att stärka utbildningen till studie- och yrkesvägledare har lyfts fram av de lärosäten som erbjuder sådan utbildning vid åtminstone två tillfällen. Redan 1992 lämnade lärosätena tillsammans med Lärarförbundet, Lärarnas riksförbund och Sveriges vägledarförening en skrivelse till Riksdagens utbildningsutskott, där man argumenterade för att stärka utbildningen och pekade på vikten av yrkesexamen för studie- och yrkesvägledare. 2010 överlämnade de ansvariga för de tre utbildningarna en skrivelse, där man lyfte fram betydelsen av att underlätta för lärosätena att skapa en kortare utbildning för verksamma studie- och yrkesvägledare som saknade rätt utbildning. I denna skrivelse lyfte man fram hur viktigt det är med utbildade vägledare för att öka kvaliteten i vägledningen, och vid ett positivt besked avsåg man att återkomma med äskanden om medel.⁵ Sedan 2014 erbjuder Umeå universitet en kortare utbildning som omfattar 90 högskolepoäng, dock inte för verksamma vägledare, utan för lärare eller personer med liknande utbildning.

8.2 Studie- och yrkesvägledares arbetsituation

8.2.1 Brist på studie- och yrkesvägledare

Studie- och yrkesvägledare är en förhållandevis liten yrkesgrupp med cirka 2 000 verksamma inom grund- respektive gymnasieskolan. Statistik för antal verksamma studie- och yrkesvägledare inom vuxenutbildningen är osäker. Många av vägledarna har inte studie- och yrkesvägledarexamen.

⁵ Skrivelse. Dnr. 306-41-0330-10. Regeringskansliet.

Tabell 8.3 Andel utbildade studie- och yrkesvägledare per skolform

Skolform	Andel utan studie- och yrkesvägledarexamen 2013/2014	Andel utan Studie- och yrkesvägledarexamen 2017/2018
Grundskola – samtliga huvudmän	25 %	34 %
Grundskola – kommunala huvudmän	22 %	30 %
Grundskola – enskilda huvudmän	51 %	57 %
Gymnasieskola – samtliga huvudmän	21 %	22 %
Gymnasieskola – kommunala huvudmän	17 %	18 %
Gymnasieskolan – enskilda huvudmän	40 %	44 %

På fyra år, mellan läsåren 2013/2014 och 2017/2018, har andelen studie- och yrkesvägledare utan studie- och yrkesvägledarexamen ökat. Andelen vägledare som saknar utbildning är högre hos de enskilda huvudmännen än hos de kommunala, där över hälften av grundskolans vägledare hos den enskilda huvudmannen saknar utbildning för studie- och yrkesvägledare.

Som tidigare nämnts bedömer Arbetsförmedlingen att studie- och yrkesvägledare är ett bristyrke. Sveriges Kommuner och Landsting (SKL) och huvudmän uttrycker också att det är svårt att rekrytera för skolans behov. Även om det saknas uppgifter är det utredningens erfarenhet att det är ännu svårare att rekrytera utbildade vägledare till grundsärskolan, gymnasiesärskolan och särskild utbildning för vuxna (särsvux).

8.2.2 Vägledares arbetsituation

Sedan några år tillbaka kan man ana en trend att vägledare, efter att ha arbetat några år inom skolsektorn, söker sig till andra arbetsgivare inom angränsande områden. Det kan t.ex. vara till Arbetsförmedlingen och deras kompletterande tjänster eller till det kommunala aktivitetsansvaret men också till olika tjänster inom HR-sektorn. Detta bidrar förstås till att det blir ännu svårare att rekrytera utbildade vägledare till skolan. Det förefaller också vara så att utbildade vägledare väljer att söka sig till andra yrkesområden än skolan direkt efter utbildningen. Det visar t.ex. en uppföljning som Malmö universitet genomfört att knappt hälften av studenterna efter examen var verksamma inom skolan, även om många arbetade med vägledning

inom andra angränsande områden. En motsvarande uppföljning som genomfördes 2016 vid Stockholms universitet visade att 114 av 223 tillfrågade var verksamma inom någon skolform de närmaste åren efter avslutad utbildning. Den visade också att andelen som sökt sig utanför utbildningsområdet ökat jämfört med motsvarande undersökning tre år tidigare.

Utredningen har inte haft möjlighet att fördjupa sig i anledningen till att andra sektorer lockar mer än skolan men i möten med verksamma studie- och yrkesvägledare och samtal med de fackliga organisationerna ges ändå en indikation. Många vägledare har sin tjänst förlagd till flera skolor vilket gör det svårt att skapa relationer med och få förtroende hos både kollegor och elever. Många studie- och yrkesvägledare är ofta ensamma i sin roll, har ett stort ansvar och arbetar utan tydlig styrning från huvudmannen. Den splittrade arbetsbördan leder också till arbetsmiljöproblem i form av negativ stress.

En enkätundersökning som Lärarnas riksförbund (LR) genomförde 2017 med drygt 600 vägledare visar att över en tredjedel av studie- och yrkesvägledarna har ansvar för fler skolor. LR menar i sin rapport⁶ att det indikerar att studie- och yrkesvägledningen är en verksamhet som prioriteras lågt av många arbetsgivare, där delade tjänster med två eller flera skolor och flera arbetsgivare innebär många gånger en ökad arbetsbörda och arbetsmiljöproblem.

Över 40 procent av vägledarna uppger att det saknas tydliga mål och planer och att uppdraget många gånger är otydligt och spretigt. Mer än 60 procent anser att rektorer inte aktivt tar ansvar och ger förutsättningar för att studie- och yrkesvägledningen ska vara hela skolans ansvar, Lärarna är i dag ofta omedvetna om sin del och ges heller inte tidsmässiga resurser för sitt uppdrag, vilket LR menar indikerar att det saknas kunskap och insikt om vad studie- och yrkesvägledning innebär hos ansvariga skolledare och huvudmän. Vidare pekar man på att den ökande gruppen av nyanlända med särskilda behov av studie- och yrkesvägledning inte har inneburit att det tillförts tillräckliga resurser för att tillgodose deras behov.

Ett examensarbete om vägledares arbetssituation för de som tjänstgör vid flera skolor visar på liknande resultat⁷. Att ha små tjänster på flera skolor innebär att arbetsuppgifter behöver prioriteras

⁶ *Vägledning måste bli hela skolans ansvar. Så tycker vägledarna att studie- och yrkesvägledningen fungerar i praktiken.* Lärarnas riksförbund. 2017.

⁷ *Studie- och yrkesvägledares upplevda yrkesroll vid arbete på flera skolor.* Examensarbete vid Malmö högskola. 2013.

bort och därmed har en negativ inverkan på vägledningen. Studien visade att vägledarna upplevde att denna arbetssituation innebar att de på grund av tidsbrist inte kunde genomföra ett gott arbete med en upplevelse av negativ stress som följd.

Sammantaget ges en bild av att många vägledare har en splittrad och stressig arbetsmiljö. Till den bilden kan läggas att löneläget för studie- och yrkesvägledare inte utvecklats i samma takt som för lärare de senaste åren, trots en stor efterfrågan på utbildade vägledare. Vägledarnas löner har ökat med i snitt 19 procent mellan 2011 och 2017, medan den ökat med 27 procent för speciallärare, med 30 procent för grundskolelärare för senare år och under samma period med 22 procent för gymnasielärare i allmänna ämnen. En del av de åtgärder som krävs för att attrahera fler personer att välja att utbilda sig till studie- och yrkesvägledare och att vilja tjänstgöra i skolväsendet är därför att skapa förutsättningar för en god arbetsmiljö.

8.2.3 Fler vägar för att öka antalet utbildade studie- och yrkesvägledare

Samtidigt som det råder stor efterfrågan på utbildade studie- och yrkesvägledare förefaller det med nuvarande kapacitet inte möjligt att utöka antalet platser så att det svarar mot efterfrågan. Detta trots att det är betydligt fler sökande än det finns platser vid de tre lärosäten som erbjuder sådan utbildning.

I syfte att skaffa sig en uppfattning om möjligheterna att åstadkomma fler möjliga vägar att utbilda vägledare har utredningen samrått med i första hand de lärosäten som erbjuder studie- och yrkesvägledarprogrammet. Utredningen har även tittat på hur man har gått tillväga inom andra områden, främst utbildning till lärare.

Att utöka antalet platser på grundutbildningen vid de tre lärosätena verkar vara den mest självklara lösningen. Som redan nämnts ovan bedömer inte lärosätena att de har möjlighet till det i dag. Dels har de varken lärare eller medel för att anställa fler, och dels saknas tillräckligt med disputerade vägledare, även om antalet disputerade ökat betydligt de senaste åren. En möjlig väg skulle kunna vara att bredda rekryteringen av kompetenser och kombinera med mer specialiserad kompetens inom vägledningsområdet. En sådan lösning behöver i så fall finansieras med mer medel till berörda universitet. Vägledarutbildningen vid Malmö universitet har också en utbildning

förlagd till Varberg. En sådan lösning skulle kunna undersökas vid de andra två lärosätena. Att ha fler platser med det distansupplägg som redan finns vid lärosätena är också en möjlighet. Denna lösning är inte så kostnadsdrivande då den inte ställer krav på lokaler.

Ytterligare alternativ är att fler lärosäten anordnar kortare utbildningar liknande den om 90 högskolepoäng som ges på distans vid Umeå universitet. Det skulle ge möjlighet att bredda målgruppen och attrahera även andra yrkesgrupper, som i sin tur kan bidra med att få nya perspektiv i skolan, något som utredningen uppfattar upplevts som positivt inom andra områden.

Utöver de lärosäten som erbjuder utbildningen har också Lunds universitet examensrätt för studie- och yrkesvägledarutbildning, dock utan att ha utnyttjat den. Däremot ger fler lärosäten kurser inom vägledningsområdet. Karlstads universitet erbjuder en kurs inom utbildningen för ekonomer och högskolan i Dalarna har utvecklat och genomfört kurser med inriktning på vägledning för nyanlända elever. En utveckling mot att fler lärosäten erbjuder kurser inom området karriärkompetens kan ligga i linje med att man vill förse sina studenter med en förmåga att hantera återkommande val i ett föränderligt arbetsliv. Det är också ett tecken på att fler lärosäten intresserar sig för att utbilda studie- och yrkesvägledare.

Även om uppgifterna är osäkra förefaller det ändå finnas närmare 1 000 personer som arbetar som studie- och yrkesvägledare utan att ha avsedd utbildning⁸. Ett sätt att höja andelen utbildade vägledare är att erbjuda de outbildade en utbildning som ger dem möjlighet att nå en studie- och yrkesvägledarexamen. Eftersom dessa personer kan antas ha olika utbildningsbakgrund och olika behov av utbildning skulle en kompletterande utbildning utformas på annat sätt än ovan tecknade upplägg. Inom ett projekt som finansierades av europeiska socialfonden (ESF) i Värmland⁹ planerade man tillsammans med Stockholms universitet för en sådan modell, då man hade en hög andel studie- och yrkesvägledare som saknade utbildning. Tanken var att ta fram en uppdragsutbildning där vägledarna skulle ges möjlighet att arbeta och studera parallellt för att nå en examen för studie- och yrkesvägledare. Av olika anledningar startade inte utbildningen, men

⁸ Sveriges officiella statistik, Skolverket. Av de totalt 2 614 rapporterade studie- och yrkesvägledare har 63 procent en högskoleexamen.

⁹ SYV Värmland, ESF-projekt 2007–2013. www.esf.se

erfarenheterna kan vara väl värda att ta tillvara för liknande satsningar. En sådan utbildning skulle kunna ha ett pedagogiskt upplägg utformat på samma sätt som *Vidareutbildning av lärare (VAL)*.¹⁰ VAL-projektet vänder sig till verksamma lärare eller förskollärare som saknar examen för den skolform som de är verksamma i. VAL erbjuds vid åtta lärosäten och leder till en lärarexamen. Den omfattar upp till 120 högskolepoäng, där utbildningen är individuellt utformad beroende på tidigare utbildning och lärarerfarenhet, och vilken lärarutbildning som avses.

Ett liknande upplägg finns också i en pågående satsning för att underlätta för obehöriga yrkeslärare att minska sin tjänstgöringsgrad under den tid de går en behörighetsgivande utbildning. Regeringen uttryckte i budgetpropositionen för 2016¹¹ att det är centralt att det finns yrkeslärare med rätt kompetens, och syftet med satsningen är att höja yrkesprogrammets kvalitet och attraktivitet. I satsningen utgår ett ekonomiskt stöd till huvudmän för skolor där yrkeslärare undervisar samtidigt som de går en utbildning för att få lärarbehörighet förstärks.

8.2.4 Karriär- och professionsutveckling

Professionsbegreppet diskuteras både i Sverige och internationellt, bl.a. inom det europeiska policynätverket ELGPN¹² och Nice, ett nätverk av europeiska universitet som utbildar vägledare.¹³ Nice har utarbetat ett förslag, där vägledningen indelas i fem områden som utgör kärnan i professionen:

1. karriärvägledning,
2. karriärundervisning,
3. systemutveckling och systemförändring,
4. styrning och administration, och
5. karriärinformation och kartläggning.¹⁴

¹⁰ www.lh.umu.se/utbildning/fortbildning-for-larare/valprojektet/

¹¹ Prop. 2015/16:1. Utgiftsområde 16.

¹² ELGPN, European lifelong policy network, 2007-2015, www.elgpn.eu

¹³ Nice, Network for innovation in career guidance and counselling in Europe.

¹⁴ *Handbook for the academic training of career guidance and counselling professionals*. Nice. 2012.

I Karriärvägledning, forskningsöversikt¹⁵ skriver Anders Lovén:

Frågan om att stärka vägledaryrket som profession har alltmer kommit på agendan i svensk vägledning. I flera sammanhang har kraven på legitimation rests, och behovet att ringa in och avgränsa det egna kunskapsområdet har ökat under 2000-talet. En förklaring kan också vara den kritik som riktas mot vägledningen för bristande måluppfyllelse, där vägledarna känner sig utpekade som ansvariga. Utbildningen till vägledare har byggts ut med ett masterprogram, och avsikten är att stegvis bygga upp en forskningsbas. Dessa initiativ har dock kommit direkt från de involverade lärosätena och inte fått något aktivt stöd från statlig nivå. Här följer vägledarna en väg som flera andra yrkesgrupper har valt (t.ex. sjuksköterskor, sjukgymnaster, fritidspedagoger). Syftet har varit att kartlägga de kärn-funktioner/kompetenser som skiljer ut vägledarna från andra professioner. Vad kännetecknar då en profession?

Författaren beskriver hur professionsforskningen har blivit mer omfattande och hur olika definitioner av en profession har presenterats under åren. Han menar att svensk vägledning ännu inte har position som ett eget forskningsområde, något som bedöms vara en av flera punkter som definierar en profession. Däremot är flera andra punkter väl representerade bland vägledare:

1. en professionell förening,
2. etiska riktlinjer, och
3. en egen yrkesutbildning.

Forskning om studie- och yrkesvägledning

En förutsättning för att utveckla ett yrkesområde är att det bedrivs forskning. I Karriärvägledning, en forskningsöversikt¹⁶ konstaterar den engelska professorn Jenny Bimrose att vägledningsforskningen varit central för utvecklingen av vägledaryrket och att den under det senaste århundradet genererat omfattande teoretisk och praktisk kunskap. Bimrose menar att kunskap om hur människor väljer yrke började utvecklas i början av 1900-talet och kallades då för matchning. Denna kunskap har utvecklats för att i dag snarare benämnas egenskaps- och faktorteori eller matchningsteori och yrkesval och återfinns enligt Bimrose i differentialpsykologin. Därtill kommer ett

¹⁵ *Karriärvägledning, en forskningsöversikt*, Anders Lovén (red). 2015.

¹⁶ *Karriärvägledning, en forskningsöversikt*, A. Lovén (red.) 2015, kapitel 3.

antal teorier som används som grund för yrkesutövningen. Psykologiska teorier dominerar internationellt, med stor inspiration från nordamerikanska forskare. Även forskning inom antropologi, sociologi, ekonomi, statsvetenskap, historia och geografi har bidragit till förståelsen, tillsammans med forskning inom ekonomi och ledarskap. Vägledningsforskningen i Europa betraktas som tvärvetenskaplig och är ofta knuten till akademiska ämnen som pedagogik, antropologi, företagsledning, sociologi och psykologi.

I Sverige är forskningen framförallt kopplad till de lärosäten som erbjuder studie- och yrkesvägledarutbildningarna, universiteten i Malmö, Stockholm och Umeå. Under de senaste åren har antalet doktorsavhandlingar inom vägledningsområdet ökat, varav den här utredningen kort beskriver sex av dem i kapitel 5.

Sedan drygt tio år finns också ett forskarnätverk, och sedan några år erbjuder Stockholms universitet en mastersutbildning inom karriärvägledning.

Forskarnätverket Karriärutveckling och vägledning (KAV)

Nätverket är ett nationellt forskarnätverk som verkar med finansiering av Vetenskapsrådet, Forte och de tre lärosäten som svarar för studie- och yrkesvägledarutbildningen. Det består av cirka 25 seniora och juniora forskare från en rad discipliner och lärosäten. Nätverket leds av professor Lisbeth Lundahl vid Umeå universitet. Det övergripande syftet är att fungera som en arena för utbyte av forskning mellan närbelägna forskningsfält och forskare avseende karriärutveckling, att skapa förutsättningar för att bygga upp en forskarutbildning, övergångar mellan skola och arbete samt karriärvägledning från grundskola till arbetsliv.¹⁷

Masterprogram i karriärutveckling och vägledning

Sedan 2009 finns ett masterprogram i pedagogik där studenterna kan läsa en studiegång med inriktning mot karriärutveckling och vägledning (120 högskolepoäng) vid Stockholms universitet. Studiegång Karriärutveckling och vägledning syftar bl.a. till att ge fördjupade kunskaper om individers och grupper karriärprocesser. Den ska

¹⁷ KAV, Forskarnätverket Karriärutveckling och vägledning. <http://kav-net.se>

också bidra till att utveckla förmågan att förstå och kritiskt granska komplexa frågor och fenomen vad gäller karriärprocesser och studie- och yrkesvägledande verksamheter. Programmet omfattar både obligatoriska och valbara kurser. Det ger en masterexamen i pedagogik och är forskningsförberedande.

Möjliga vägar att få fler disputerade lärare och öka möjligheten att anta fler studerande till vägledarutbildningen

Det är önskvärt att de som undervisar på vägledarprogrammet har en egen vägledarbakgrund, även om alla inte behöver ha det. Sannolikt är det bra med en kombination av disputerade lärare med vägledarbakgrund, och disputerade lärare som företräder andra för vägledarverksamheten relevanta forskningsinriktningar och discipliner, t.ex. utbildningssociologi, arbetslivsforskning, utvecklingspsykologi samt forskning om ungas övergångar. Redan i dag har lärarna på vägledarutbildningarna en sådan ämnesmässigt blandad bakgrund. På kort sikt är den mest framkomliga vägen att få fler fram disputerade lärare över huvud taget att rekrytera personer från fält som ligger vägledningsverksamheten nära. På längre sikt kan man tänka sig flera olika insatser som kan bidra till att få fler disputerade lärare med vägledarbakgrund:

1. Att underlätta för vägledare att söka kurser på avancerad nivå.

En förutsättning för att få fler disputerade vägledarutbildade är att det finns goda möjligheter att komplettera med kurser på avancerad nivå som ger behörighet att antas till forskarutbildning. Företrädare för lärosätena som utbildar vägledare menar att det befintliga utbudet behöver synliggöras bättre, utökas och helst profileras tydligare mot vägledningsområdet. De tre lärosätena skulle kunna utveckla och specialisera sitt samarbete gällande utbildning på avancerad nivå, med vägledningsinriktning som kan ge nödvändig behörighet för forskarnivå och samtidigt tjäna som kompetensutveckling för yrkesverksamma.

2. Tillskapa fler doktorandanställningar

En annan förutsättning för att få fler disputerade lärare i utbildningen är att det finns doktorandtjänster att söka. De senaste åren har det totala antalet doktorandtjänster minskat, vilket betyder att

få doktorandanställningar utlyses som finansieras av ordinarie fakultetsanslag.

3. *Skapa en gynnsam lärandemiljö genom att staten initierar forskarskolor med samarbete mellan ett antal lärosäten.*

Under 2000-talet har det förekommit sådana forskarskolor med inriktning mot lärar- och förskolläraryrkesverksamhet, men inte riktade till studie- och yrkesvägledare.¹⁸

Professionsprogram för studie- och yrkesvägledare

I Lärarprofessionsutredningen¹⁹, som handlar om att utveckla och stärka lärares och rektorers profession beskrivs att för att en lärare eller rektor ska bli verkligt framgångsrik i sin yrkesgarning krävs kontinuerlig kompetensutveckling genom hela yrkeslivet, för läraren primärt inriktad på att utveckla undervisningen och undervisningskickligheten. Man föreslår en modell för hur både lärare och rektorer ska delta i kompetensutveckling i professionsprogram som utformas utifrån tid i yrket. Professionsprogram ska göra det tydligt hur lärare och rektorer kan utforma sin kompetensutveckling för att kunna nå en högre kompetensnivå eller komma ifråga för en förstelärartjänst.

På liknande sätt ser behovet av en mer likvärdig och kontinuerlig kompetensutveckling ut för studie- och yrkesvägledare, särskilt mot bakgrund att de förslag som utredningen lägger och som innebär att studie- och yrkesvägledare får ett större och vidare ansvar, en tydligare roll med identifierade krav och förväntningar. I dag varierar tillgången till kompetensutveckling för studie- och yrkesvägledare mycket, och för att garantera likvärdigheten är det naturligt att också studie- och yrkesvägledare omfattas av en form av professionsprogram. Möjlighet till kompetens- och professionsutveckling är också ett sätt att göra vägledaryrket mer attraktivt.

¹⁸ Professor Lisbeth Lundahl beskriver att våren 2019 kommer en större statlig satsning på forskarskolor att ske, i form av en utlysning från Vetenskapsrådet, som syftar till att höja den vetenskapliga kompetensen hos lärarutbildare (adjunkter). Enligt de uppgifter som nu finns tillgängliga kommer det också vara möjligt att ansöka om inrättande av en nationell forskarskola för studie- och yrkesvägledarutbildare. Konkurrensen om dessa medel kommer emellertid med all sannolikhet att vara mycket stor.

¹⁹ *Med undervisningskicklighet i centrum – ett ramverk för lärares och rektorers professionella utveckling*, SOU 2018:17.

8.2.5 Reglering av yrket studie- och yrkesvägledare

Det ingår inte i utredningens uppdrag att utreda huruvida studie- och yrkesvägledare ska omfattas av legitimationsreformen och tiden har inte heller medgett att fördjupa sig i frågan. I olika möten med studie- och yrkesvägledare, lärosäten och andra aktörer har utredningen ändå mötts av ett intresse för att lyfta frågan om legitimation.

Ett perspektiv som lyfts fram är att det är en fråga om status, att en legitimation skulle ge en viktig signal om att studie- och yrkesvägledare är en betydelsefull yrkesgrupp. Ett annat perspektiv som utredningen mött är att legitimiteten inte finns i legitimationen, utan snarare i en examen från studie- och yrkesvägledarprogrammet. Till det anförs också att respekt och förtroende snarare nås genom att man erövrar och förtjänar den. Enligt regeringen var syftet med lärarlegitimationsreformen att garantera att elever och barn ska mötas av lärare och förskollärare med utbildning för den undervisning de bedriver. Utbildningen till studie- och yrkesvägledare är en sammanhållen utbildning och saknar olika valbara inriktningar av betydelse för var man ska arbeta. Detta skiljer sig således från lärarutbildningen där legitimationen beskriver i vilken skolform, årskurser och ämnen man är behörig att undervisa. Några hänvisar också till att legitimationen inte har haft den statushöjande effekten bland lärare som avsetts.

Uppställda krav på legitimation eller en studie- och vägledarexamen för att kunna bli tillsvidareanställd som studie- och yrkesvägledare inom skolväsendet skulle troligen, enligt utredningens bedömning, innebära en reglering av yrket. När man inför en ny yrkesreglering måste man ta i beaktande andra regler så som yrkeskvalifikationsdirektivet (YKD),²⁰ se vidare i kapitel 12, konsekvensutredning.

8.3 Sammanfattande slutsatser

En förutsättning för att elever och presumtiva elever ska få bättre tillgång till studie- och yrkesvägledning med god kvalitet är att det finns utbildade studie- och yrkesvägledare. I dag råder stor brist på utbildade vägledare och det är svårt för skolans huvudmän att rekrytera. Vägledare har goda möjligheter att arbeta inom andra angränsande

²⁰ Europaparlamentets och rådets direktiv 2005/36/EG av den 7 september 2005 om erkännande av yrkeskvalifikationer.

yrkesområden, vilket gör att det råder konkurrens om de utbildade vägledare som finns.

Samtidigt konstaterar utredningen att det finns ett stort intresse för studie- och yrkesvägledarutbildning, både den ordinarie grundutbildningen och den kortare utbildningen men antalet platser är begränsat och söktrycket stort. Det är därför utredningens bedömning att antalet platser behöver öka och fler möjligheter att utbilda sig till vägledare behöver utvecklas, t.ex. genom att tillskapa fler platser på den utbildning som riktar sig till personer med annan högskoleutbildning. För de personer som i dag arbetar som studie- och yrkesvägledare utan att ha avsedd utbildning, bör det erbjudas kompletterande utbildning. Vägledare med en studie- och yrkesvägledarexamen behöver också kompetensutvecklingsinsatser, då möjlighet till kompetensutveckling är ett sätt att göra vägledaryrket mer attraktivt samtidigt som det bidrar till en ökad kvalitet i vägledningen. Härutöver är det utredningens bedömning att grundutbildningen till studie- och yrkesvägledare bör ses över till sitt innehåll.

9 Digitala och interaktiva vägledningstjänster

I det här kapitlet redogörs för hur olika nätbaserade och interaktiva studie- och yrkesvägledningstjänster används i Sverige och i de nordiska länderna för att underlätta för elever, presumtiva elever och i förekommande fall föräldrar att få information om t.ex. studievägar, yrken och arbetsmöjligheter. Utredningen beskriver och analyserar också behovet av ett utvecklat digitalt stöd och hur olika aktörer behöver samverka i syfte att få en samlad och tillförlitlig bild av tänkbara utbildningsvägar och yrkesområden.

Digitala verktyg för information och vägledning

I dag finns ett stort utbud av nätbaserad information om studievägar, utbildningar, yrkesinriktningar och arbetsmarknadsutsikter. De erbjuds av såväl offentliga som privata aktörer med olika grad av interaktivitet. Begreppet *interaktivitet* är vanligt förekommande i sammanhang där man talar om digitala vägledningstjänster. Enligt Nationalencyklopedin är interaktiv i databehandlingssammanhang beteckning på program där människa och dator på ett dialogliknande sätt växelvis bidrar till att den önskade uppgiften utförs.

En interaktiv webbplats ger möjlighet till utväxling av innehåll mellan användaren och webbplatsen. Som användare kan man chatta eller ändra innehåll men också ta del av andra användares innehåll. Man kan dela, ladda upp och ladda ner innehåll. Chatt och forum är således vanliga interaktiva mekanismer för webbplatser. I vägledningssammanhang används även andra begrepp för former av digital kommunikation, som t.ex. dialog via e-post eller Skype. Begreppet *e-vägledning* är också vanligt förekommande och avser vägledningstjänster

på distans via olika digitala kanaler, som t.ex. chatt, e-post, sociala medier, Skype, etcetera.

Nationell strategi och handlingsplan för digitalisering inom skolväsendet

Regeringen formulerade i budgetpropositionen för 2012 att målet för Sverige är att vara bäst i världen på att använda digitaliseringens möjligheter.¹ 2017 beslutade regeringen om en samlad digitaliseringsstrategi som spänner över flera samhällsområden och ger en samlad vision för regeringens digitaliseringspolitik². Senare samma år presenterade regeringen en digitaliseringsstrategi för skolväsendet³ som utgör en del av den övergripande strategin. I och med digitaliseringsstrategin la regeringen grunden för det fortsatta arbetet att med hjälp av digitaliseringens potential bidra till att måluppfyllelsen höjs och likvärdigheten ökar i skolväsendet. I överenskommelse med regeringen ansvarar Sveriges Kommuner och Landsting (SKL) för att ta fram en handlingsplan som bl.a. syftar till att lyfta fram de olika initiativ och aktiviteter som behövs för att nå strategins satta mål. Arbetet med handlingsplanen startade våren 2018 och genomförs i samarbete med Skolverket.⁴

9.1 Tidigare utredningar, rapporter och erfarenheter

Flera utredningar och rapporter har lyft fram vikten av att erbjuda heltäckande, tillförlitliga och neutrala nätbaserade tjänster inom utbildning- och arbetsmarknadsområdet. Redan 2001 föreslog utredningen Karriärvägledning.se.nu⁵ (U 1999:11) att en nationell kommitté med uppgift att utveckla ett gemensamt it-system för karriärutvecklingsfrågor skulle inrättas. Skolverket fick därefter i uppdrag att utveckla en digital plattform för utbildningsinformation, och sedan 2006 finns Utbildningsinfo.se. Denna plattform uppfattas av många vägledare

¹ Budgetpropositionen för 2012. Prop. 2011/12:1, utgiftsområde 22.

² För ett hållbart digitaliserat Sverige – en digitaliseringsstrategi, N2017/03643/D. Näringsdepartementet.

³ Nationell digitaliseringsstrategi för skolväsendet, U2017/04119/S. Utbildningsdepartementet.

⁴ En nationell handlingsplan för digitalisering av skolväsendet. www.skl.se/

⁵ Karriärvägledning.se.nu. SOU 2001:45.

och elever som alltför outvecklad och man efterfrågar fler kopplingar till information om yrkesområden och arbetsmarknadsprognoser liksom möjlighet att chatta och ställa frågor.

I en forskningsöversikt⁶ hänvisas till att i såväl EU:s memorandum för livslångt lärande (2000) som i en rapport från OECD (2004) finns tydligt poängterat vikten av att utveckla kunskapen om hur nätbaserade tjänster kan användas för att göra inte bara information, utan också vägledningen mer tillgänglig i både tid och rum. Av tradition har utbildningarna till vägledare fokuserat på samtal som sker i det ”traditionella rummet” (face to face), och inte belyst de möjligheter som finns i användningen av nätbaserade vägledningsstöd eller användningen av sociala medier i vägledningen. Även i Högskoleverkets granskning av vägledarutbildningarna 2006⁷ betonas bristen på nätbaserade vägledningsstöd som kunskapsområde i utbildningen.

I ovan nämnda rapport från OECD, en handbok för beslutsfattare, rekommenderades att nätbaserade tjänster för livslång vägledning samordnas mellan utbildnings- och arbetsmarknadssektorn för att inte riskera att tappa viktig information om yrken och utbildningar som människor behöver för att kunna göra medvetna val. Nordiskt nätverk för vuxnas lärande (NVL) framhåller också värdet av att utveckla en gemensam internetportal med opartisk information om yrken och utbildning.

Arbetsmarknadsutredningen (A 2016:03) lyfter i sitt delbetänkande⁸ fram EU-kommissionens påpekande om behovet av att de offentliga vägledningsinsatserna anlägger ett mer långsiktigt och livslångt perspektiv. Detta med utgångspunkt i att människor gör flera karriärval under sitt liv och att vägledning därför måste finnas tillgänglig för breda målgrupper. I betänkandet föreslår Arbetsmarknadsutredningen att en digital plattform för livslång vägledning ska inrättas och att den ska drivas av flera myndigheter i samverkan. De beskriver att informationen om yrken, arbetsmarknadsutsikter och utbildningar i dag är fragmenterad med många olika tjänster och bristande samverkan. Också de lyfter fram att det saknas möjlighet att ställa frågor kring dessa områden.

⁶ *Karriärvägledning, en forskningsöversikt*. A. Lovén (red.). Studentlitteratur, 2015.

⁷ *Utvärdering av studie- och yrkesvägledarutbildningen i Sverige*. Rapport 2006:42. Högskoleverket, 2006.

⁸ *Vägledning för framtidens arbetsmarknad*. SOU 2017:82.

På sidan 126 skriver utredningen:

Även för individer med god karriärkompetens som har lätt att ta till sig och sortera information om arbetsmarknadens krav kan det därmed vara svårt att orientera sig och få en opartisk och objektiv överblick över vilken kompetens som efterfrågas och hur individen kan tillägna sig denna. Denna information behöver samlas utifrån ett tydligt användarperspektiv. För att nå många individer på ett resurseffektivt sätt är det lämpligast att erbjuda informationen genom digitala tjänster.

Därefter har Arbetsförmedlingen på uppdrag av regeringen genomfört och redovisat en förstudie⁹ med syfte att analysera behoven och undersöka hur en digital plattform för vägledning kan etableras. Förstudiens plattform har inte fokus på någon specifik skolform eller utbildningsnivå. Arbetsförmedlingen betonar dock vikten av ett samlat digitalt system för den kommunala vuxenutbildningen. Förstudien definierar ingen primär målgrupp, och menar att ur Arbetsförmedlingens perspektiv är alla invånare med behov av vägledande information målgrupp. Vidare betonar man att en digital tjänst inte kan möta hela målgruppens alla behov av information och vägledning men den kan vara en första ingång som kan hänvisa vidare. Enligt förstudien ska tjänsten erbjuda möjlighet att komma i kontakt med en vägledare i chatt eller liknande. Det finns ännu ingen utpekad huvudman för plattformen. Förstudien pekar däremot ut att plattformen ska vila på ett digitalt ekosystem som möjliggör för flera olika typer av aktörer att skapa tjänster som möter särskilda behov eller målgrupper.

Ett tillkännagivande till regeringen

I ett tillkännagivande¹⁰ anför riksdagen att regeringen ska låta ta fram och uppdatera en digital plattform för information och vägledning för utbildningsområdet. Riksdagen fattade följande beslut i juni 2017:

Riksdagen ställer sig bakom det som utskottet anför om att regeringen ska låta ta fram och uppdatera en digital studie- och yrkesvägledningsplattform och att studie- och yrkesvägledarnas roll i skolan måste stärkas

⁹ *Digital plattform för livslång vägledning – slutrapport*. Dnr: Af 2018/0019 2596. Arbetsförmedlingen. 2018.

¹⁰ *Skolväsendet – lärare och elever*. Utbildningsutskottets betänkande 2016/17: UbU18.

och i högre grad integreras i skolans verksamhet och tillkännager detta för regeringen.

Av Utbildningsutskottets betänkande som ligger till grund för riksdagens beslut¹¹, framhålls bl.a. vikten av en välfungerande studie- och yrkesvägledning av god kvalitet eftersom väl underbyggda val minskar risken för avhopp och felval och bidrar till att fler unga kan gå vidare till högre studier och arbete. Vidare skriver utskottet att vägledning också är viktigt för att åstadkomma bättre balans mellan utbud och efterfrågan av kompetenser på arbetsmarknaden. Längre fram i betänkandet menar utskottet att en digital tjänst för vägledning skulle kunna tillhandahålla information om behörighetsfrågor, redogöra för antagningsprocesser samt att lotsa elever rätt i utbildningssystemet, och på så sätt frigöra vägledningsresurser för mer på kvalitativa och vägledande samtal.

Vägledningsinfo.se

För att på nationell nivå möta behovet av en oberoende och flexibel nätbaserad vägledningstjänst utvecklades i mitten av 2000-talet Vägledningsinfo.se. Den drevs av dåvarande Nätuniversitetet¹² med hjälp av en rad verksamma vägledare. De utvecklade en gemensam pedagogik för att på distans bedriva vägledning och svara på frågor. Av rapporten *Vägar till vägledning*¹³ framgår att de skapade möjligheter att göra vägledning mer tillgänglig och att kontinuerligt stödja och uppmuntra individen i sin karriärplanering. På vägledningsinfo.se beskrev de:

Vägledningsinfo.se är en opartisk och kostnadsfri tjänst som bemannas av studievägledare på olika platser i landet. Målgruppen är de som passerat gymnasieåldern och som vill ha kontakt med studievägledare.

Tjänsten var bemannad för vägledning via telefon och via en chattfunktion några timmar per dag fem dagar i veckan och övrig tid via e-post. När Nätuniversitetet lades ned fördes diskussioner med andra myndigheter om en fortsättning, och fram till 2010 drevs den

¹¹ *En försöksverksamhet med branschskolor*. Punkt 7. Utbildningsutskottets betänkande 2016/17:UbU21.

¹² Nätuniversitetet övergick till Myndigheten för nätverk och samarbete inom högre utbildning, NSUH. 2006.

¹³ *Vägar till vägledning. En historia om en oberoende, nationell och flexibel vägledningstjänst*. Rapport nr 8. Myndigheten för nätverk och samarbete inom högre utbildning. 2008.

vidare av Regionförbundet Östsam, Regionförbundet i Kalmar län, Kommunförbundet Skåne, Region Värmland och Nätverket för kommunala lärcentra (NITUS). På grund av bristande finansiering lades tjänsten ner.

Ett internt e-vägledningsprojekt på Universitets- och högskolerådet (UHR)

Inom ramen för ett internt projekt om vägledning som bedrevs på UHR 2013, gjordes en förstudie med syfte att ge en bild av om myndigheten hade möjlighet och intresse av att utveckla en e-vägledningstjänst. Studien beskriver vilka behov en sådan tjänst skulle kunna möta samt förslag på hur den skulle kunna drivas och finansieras. I förstudien redogörs för fördelar med e-vägledning som ett neutralt, opartiskt och lätt tillgängligt verktyg. Man menar att en nationell tjänst skulle kunna lösa flera väl kända problem, som t.ex. brist på vägledare och vägledning av varierande kvalitet. En nationell e-vägledningstjänst är inte knuten till en viss skola eller ett visst lärosäte och är på så sätt också neutral. Man menar också att det kan uppfattas som positivt för besökare att få vara anonym. Vidare beskriver man att en sådan tjänst inte kan begränsas till enbart högskolefrågor, eftersom vägledning som verksamhet utgör en interaktionsprocess som handlar om individens framtida livsval och beror på den sökandes problemställning. Man betonar att den viktigaste kanalen i en e-vägledningstjänst är chatten, eftersom den ger en möjlighet för den sökande att välja vägledningstillfälle. En chattfunktion bygger på dialog där vägledaren kan styra samtalet på ett annat sätt än i t.ex. e-post. UHR:s ledning beslutade dock att en e-vägledningstjänst inte var aktuell inom ramen för myndighetens uppdrag.

9.2 Tillgängliga nätbaserade tjänster

I dag finns flera olika aktörer, både offentliga och privata, som erbjuder nätbaserade tjänster med information om utbildning och yrkesområden. Några av dem innehåller även olika former av vägledningstöd. Utredningen har inte haft möjlighet att samla information av hela detta utbud, utan valt att kort nämna de webbplatser som utredningen uppfattar vara mest använda.

Skolverket

Utbildningsinfo.se

Utbildningsinfo.se ger möjlighet att söka bland över 50 000 skolor, kurser och program i Sverige, från grundskola till universitet och högskola. När det gäller information om vuxenutbildningen finns sådan endast i begränsad utsträckning. Informationen samlas in på ett enhetligt sätt enligt en svensk standard som är överenskommen mellan myndigheterna och förvaltas inom SIS (Swedish Standards Institute). Utbildningsinfo ger inte möjlighet till interaktivitet.

Gymnasieinfo.se

Gymnasieinfo.se innehåller information om gymnasieprogram och skolor över hela landet och om yrken och arbetsmarknadsprognoser. Den innehåller också en kampanj för gymnasievalet, under 2017/2018 under namnet Gymnasiemytologin.

Väljaskola.se

På väljaskola.se presenteras uppgifter om kvalitet och resultat i grundskola, grundsärskola, gymnasieskola, gymnasiesärskola. baserade på uppgifter från Skolverket, Skolinspektionen och huvudmännen. Innehållet styrs av en förordning.¹⁴

Universitets- och högskolerådet (UHR)

Studera.nu

Studera.nu är UHR:s webbplats som syftar till att informera och inspirera inför val till högskolan. Den innehåller information om alla högskoleutbildningar, från grundnivå till forskarnivå. Här finns också möjlighet att jämföra utbildningar och få information om högskoleprovet, studentliv och utlandsstudier.

¹⁴ Förordningen (2015:195) om ett nationellt informationssystem för skolväsendet.

Antagning.se

Antagning.se är webbplatsen där man anmäler sig till utbildningar vid Sveriges universitet och högskolor. Här finns också antagningsstatistik, prognoser, relevanta länkar och information om ansöknings- och antagningsprocessen.

Euroguidance.se

Euroguidance Sweden är en informationsresurs för personer som arbetar med vägledning och som söker stöd i arbetet med att stimulera den internationella mobiliteten. Här erbjuds nätbaserade kurser för vägledare inom skola och högskola bl.a. i hur man kan ge stöd för unga före, under och efter en period av utlandsstudier eller praktik. På webbplatsen informeras om utlandsstudier via olika länders ”study in ...”-sidor. Där kan man även ta del av digitala publikationer inom vägledningsområdet.

Myndigheten för yrkeshögskolan

Yrkeshogskolan.se

På webbplatsen finns alla yrkeshögskolans utbildningar samlade, tillsammans med information om utbildningsformen och hur ansökan och antagning sker.

Sveriges folkhögskolor

Folkhogskola.nu

Här finns samtliga folkhögskolors kurser och utbildningar i Sverige samlade, med information om respektive utbildning, om utbildningsformen och hur ansökan och antagning går till. Vanliga frågor och svar finns också sammanställda.

Arbetsförmedlingen

Arbetsförmedlingen.se

Arbetsförmedlingen tillhandahåller ett stort utbud av information om yrken och olika stödtjänster i huvudsak riktat till vuxna men som också är användbart inom skolväsendet. Webbplatsen har t.ex. ett stort utbud av korta filmer och beskrivningar om olika yrken, angränsande yrken och dess utbildningsvägar, med övergångar till utbildningsinfo.se. Webbplatsen innehåller prognoser inom olika yrkesområden, på kort och lång sikt och i olika delar av landet. Här finns också möjlighet att göra intressetester. Vidare finns pedagogiskt stöd för lärare att använda i sin undervisning, liksom visst stöd i arbetet med elever med funktionsnedsättningar.

Educaions Media Group (EMG)

EMG är en privat aktör som tillhandahåller en av de största söktjänsterna på utbildningsområdet. De erbjuder flera olika webb-tjänster:

Studentum.se

Studentum.se är inriktad mot att samla information om eftergymnasiala utbildningar. Webbplatsen erbjuder möjlighet att räkna ut snittbetyg, jämföra eftergymnasiala utbildningar, göra enkla intressetest och ta del av frågor och svar på vanligt förekommande frågor.

Distansutbildningar.se

Denna webbplats erbjuder en guide för distansutbildningar och vänder sig till nuvarande och blivande studenter med en chattfunktion, samt ger ut tidskriften Framtidsguiden och för utbildning.se som är en webbplats om kompetensutveckling.

Framtidsutveckling i Sverige

Framtidsutveckling är en annan privat aktör som erbjuder olika tjänster som stöd för unga vuxna i deras val av utbildning och yrke. Man informerar särskilt om yrken och branscher som behöver ett bredare rekryteringsunderlag och vilken typ av utbildning som leder till dessa yrken: *Framtid.se*, *Gymnasieguiden.se*, *YrkehögskoleGuiden.se* och *FrågaSYV.se*.

9.2.1 Internationella tjänster

Det finns ett stort och varierande utbud av olika internationella digitala tjänster där EU under många år försökt att stödja och utveckla samordningen av dem. Ett exempel på en sådan tjänst är Ploteus¹⁵, som bl.a. samlar information om utbildningsmöjligheter och kvalifikationskrav. Eftersom olika länder har olika standarder för inhämtning av utbildningsinformation och olika möjligheter att bidra till en samordnad portal upplevs Ploteus som svårt att använda.

I en handbok för beslutsfattare¹⁶ presenterar Cedefop¹⁷ exempel på nätbaserade metoder för vägledning och karriärutveckling. Utifrån en analys av de mest etablerade och effektiva metoderna inom EU visar den på möjligheterna med nätbaserad vägledning för att stödja utvecklingen av nätbaserade metoder inom området.

Under våren 2018 beslutade Europaparlamentet och Europeiska rådet om en reviderad gemensam ram för hur man kan kommunicera och dokumentera en individs kunskaper, färdigheter och kompetenser på ett enhetligt sätt, Europass.¹⁸ I den nya Europass-portalen ska även de olika nivåerna i det europeiska referensverket *European Qualifications Framework (EQF)*¹⁹ ingå. Den utbildningsinformation som Sverige hittills tillhandahållit, genom Euroguidance på UHR, i samarbete med Skolverket, ska också inkluderas. Den nya portalen ska även erbjuda studie- och yrkesvägledning och stöd för validering. Vidare diskuteras också olika självskattningsverktyg. För att implementera beslutet och utveckla ramverket har kommissionen tillsatt

¹⁵ <https://ec.europa.eu/ploteus>

¹⁶ *Handbook of ICT practices for guidance and career development*. www.cedefop.europa.eu/en

¹⁷ European center for the development of vocational training. www.cedefop.europa.eu.

¹⁸ <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/SV/TXT/PDF/?uri=CELEX:32018D0646&from=EN>

¹⁹ www.cedefop.europa.eu

en arbetsgrupp där Sverige representeras av UHR och Arbetsförmedlingen.

9.2.2 Nätbaserade tjänster i de nordiska länderna

I de nordiska länderna finns nätbaserade tjänster med samlad utbildningsinformation och möjlighet till vägledning med olika grad av interaktivitet.

Danmark

Danmarks webbplats för samlad utbildningsinformation, UddannelsesGuiden, www.ug.dk, samlar information om utbildningar i alla skolformer och för alla nivåer. Den har valbara ingångar för elever i olika skolformer och för föräldrar. Utöver information innehåller den också andra tjänster, såsom intressetest för olika målgrupper, hjälp med inspiration och prognoser för olika jobb. Man har också en e-vägledningstjänst för alla som söker vägledning om utbildning eller jobb. Tjänsten vägleder via chatt, telefon, sociala medier eller e-post, liksom den erbjuder digitala möten med olika teman, ett stöd som erbjuds sex dagar i veckan.

Som utredningen skrivit om i avsnittet om Norden i avsnitt 3.1.5 erbjuds endast vissa elever i grundskolan personlig vägledning inför valet till gymnasieskolan, flertalet ska använda denna e-vägledningstjänst. Det kan dock nämnas att man i Danmark ser över detta, och att det kan komma att förändras.

Norge

www.utdanning.no är Norges nationella webbplats för information om utbildningar och yrken i Norge. Utöver utbildningsinformation för alla skolformer erbjuder tjänsten också olika stöd och verktyg, ett för inspiration och en jobbkompass som ska ge en översikt över yrken och olika branscher samt ett intressetest. Man kan få hjälp med att räkna ut meritpoäng eller använda ett karriärplaneringsstöd att använda i olika skeden. Det finns också en utförlig beskrivning

var och på vilket sätt man har möjlighet att få personlig vägledning, men utdanning.no tillhandahåller ingen egen sådan tjänst.

Finland

Finlands webbplats för samlad utbildningsinformation heter www.opintopolku.fi. Här finns samlad information om samtliga utbildningsformers utbildningar. Webbplatsen har också olika ingångar för olika målgrupper, t.ex. för grundskoleelever, om man vill söka till högskola eller till vuxenutbildning. Förutom information finns olika former av stöd om var man kan få vägledning, stöd för både arbetsgivare och företag för att ge stöd om vilken typ av kompetens man söker. Utöver samlad aktuell information för olika utbildningsformer finns också en frågor- och svarsfunktion, men webbplatsen erbjuder inte egen vägledning.

9.3 Behov av utveckling

Trots att det finns ett stort utbud av nätbaserade tjänster inom utbildnings- och arbetsmarknadsområdet är det utredningens bedömning att ingen av tjänsterna fullt ut fyller de behov som finns. Många upplever dem som splittrade och osäkerhet råder kring informationens tillförlitlighet. Att det finns tillgång till relevant och uppdaterad information om innehåll och krav på utbildningsinriktningar och om vad olika yrkesinriktningar innebär, hur man når dem och hur utsikterna på arbetsmarknaden ser ut, kan vara avgörande för vilka val man träffar. Av särskild vikt är därför att sådan information är tillförlitlig och opartisk. Den nätbaserade information som finns produceras av många olika aktörer och bristen på samordning är betydande. Till det kommer att många tjänster inte är interaktiva, dvs. de ger inte möjlighet att ställa frågor eller att chatta, något som många efterfrågar.

För att få en bild av hur behoven ser ut har utredningen tillfrågat verksamma vägledare om vad de anser att en nätbaserad vägledningstjänst bör innehålla. Det samlade intrycket är att det finns ett stort behov av en heltäckande, samlad, tillförlitlig och interaktiv vägledningstjänst. En vägledare uttryckte behovet av information:

Det jag menade var en samlad nationell resurs, med information som man kan lita på. Naturligtvis de vanliga länkarna som vi använder från olika myndigheter men också nyhetsrapportering när det gäller utredningar, vägledningsrelaterade avhandlingar m.m., men också fristående skolor som ibland kan vara svåra att hitta, bra lönestatistik, information från olika yrkesförbund, branschorganisationer mm.

Man efterfrågar alltså en samordnad webbplats med olika typer av tjänster, som erbjuder:

1. kvalitetssäkrad, strukturerad och heltäckande information om olika utbildningsformers samtliga utbildningar, inklusive kommunal vuxenutbildning,
2. möjlighet att jämföra utbildningar och kunna länka ihop information om yrken, arbetsmarknadsprognoser, utbildningar och behörighetsregler,
3. intressetester som är utprovade och kvalitetssäkrade och som baseras både på god kännedom om utbildningars koppling till varandra och på kunskap om hur människor fungerar i valsituationer,
4. tjänster särskilt anpassade för de som inte har tillhörighet i någon skolform och därmed inte tillgång till vägledare, t.ex. personer som vill byta yrkesbana eller vill komplettera ofullständiga betyg,
5. information och stöd till nyanlända, och i förekommande fall, deras vårdnadshavare, tillgänglig på olika språk,
6. en interaktiv tjänst där det finns möjlighet att ställa och få svar på frågor,
7. en e-vägledningstjänst med möjlighet att på olika sätt få vägledning, frikopplad från tid och rum, via chatt, Skype, e-post eller andra sociala medier,
8. möjlighet att förbereda sig inför ett fysiskt möte med en vägledare.

En sådan webbplats skulle kunna utvecklas med utgångspunkt i redan befintliga plattformar och webbtjänster. Skolverket genomför under 2018 en översyn av sina digitala vägledningsplattformar i syfte samordna, föra samman överlappande information och presentera den mer tillgängligt för målgrupperna. I Skolverkets översyn ingår också att bevaka Arbetsförmedlingens initiativ till en digital plattform för vägledning, där Skolverket i framtiden både ska kunna

använda och publicera information från plattformen, och leverera egna data som görs tillgänglig där. Som utredningen förstår är det inte aktuellt att utveckla tjänsten så att den ger möjlighet till interaktivitet.

9.4 Behov av samverkan

Arbetsmarknadsutredningen föreslog i sitt delbetänkande²⁰ att en digital plattform för livslång vägledning inrättas och att den ska drivas av flera myndigheter i samverkan. Som nämnts ovan fick Arbetsförmedlingen därefter i uppdrag att genomföra en förstudie som lämnats till regeringen. Förutsatt att denna förstudie leder vidare till att utveckla en teknisk plattform bör det arbetet samordnas mellan alla berörda aktörer. Utredningen uppfattar att standarder för informationsinhämtning redan finns i dag, men att berörda myndigheter behöver komma längre i gemensamma överenskommelser genom att hitta en modell för ledning, styrning och finansiering. Involverade myndigheter behöver också i sina respektive regleringsbrev få uppdraget att medverka i utveckling av en sådan gemensam plattform. Även om myndigheterna kommer att behöva utveckla egna digitala tjänster som svarar mot de olika målgruppernas varierande behov finns det behov av att göra detta samordnat då målgruppernas behov ofta är överlappande.

9.5 Sammanfattande slutsatser

I en tid då människor i allt högre utsträckning förlitar sig på digital information inom en mängd olika områden, både privat och i arbetet, är det viktigt att det finns tillgång till sådan information även inför val av studier och arbete. Arbetetslivets innehåll förändras i snabb takt och till följd av det även kraven på kvalifikationer. Nya utbildningar tillkommer och människor växlar allt oftare spår i yrkeslivet. Detta ställer stora krav på att den nätbaserade informationen är tillförlitlig, aktuell och neutral. Skolans vägledningsresurser är i många fall knappa och digitala verktyg som ger stöd för interaktiv kommunikation

²⁰ *Vägledning för framtidens arbetsmarknad*. Delbetänkande av Arbetsmarknadsutredningen SOU 2017:82.

skulle kunna komplettera skolans studie- och yrkesvägledning och göra den mer effektiv.

Som beskrivits ovan finns en rad olika webbplattformer som erbjuder information och vägledningsstöd och några kommuner erbjuder också möjlighet att chatta med vägledare inom vuxenutbildningen. Många upplever dock att den digitala informationen om utbildningsvägar, yrkesinriktningar och arbetsmarknadsutsikter är splittrad och svår att överblicka. Det kan också vara svårt att avgöra om informationen är heltäckande, opartisk och objektiv. En person som söker webbaserad information och vägledning ser kanske inte skillnaden mellan olika webbplatser och gör sin sökning utan att kunna bedöma dess ursprung. Det finns också behov av att kunna ställa frågor och att på olika sätt interagera med en tillförlitlig digital tjänst på det sätt som är möjligt i de nordiska grannländerna. Sådana möjligheter till e-vägledning saknas på många håll i Sverige, trots att den skulle kunna göra vägledning tillgänglig för betydligt fler och samtidigt frigöra vägledare för fysiska möten. För att en sådan tjänst ska kunna erbjudas behöver informationsinhämtningen samordnas mellan berörda myndigheter så att respektive digital tjänst baseras på gemensamt standardiserad information.

Det finns alltså ett behov av ett opartiskt, heltäckande och interaktivt digitalt stöd för vägledningsfrågor. Det är utredningens uppfattning att ett sådant digitalt vägledningsstöd bör tillhandahållas genom en nationell offentligt finansierad webbtjänst som ska vara en heltäckande, neutral och transparent och möta en bred målgrupps behov och önskemål. Som besökare ska man känna sig trygg med att utbudet är kvalitetssäkrat och att den information som presenteras är tillförlitlig, utan några bakomliggande intressen. Webbtjänsten ska bygga på förståelse för hur människor i dag berörs av och använder digitala tjänster.

10 Utredningens förslag

I det här kapitlet presenterar utredningen sina förslag och redogör för de motiv som ligger till grund för dem. Förslagen utgår från den problembild som beskrivits i kapitlen 4 till 9. Förslagen ska ses samlad då de var för sig inte räcker för att stärka vägledningen i sin helhet.

10.1 Dags för genomgripande förändring

I mer än 20 år har behovet av att utveckla skolans studie- och yrkesvägledning lyfts fram i olika sammanhang. Redan 1997 visade Skolverkets *Utvärdering av grundskolan – UG 95*¹ på avsevärda brister. En liknande bild ges i Utbildningsutskottets uppföljning 2018. Där emellan har en rad statliga utredningar, myndighetsgranskningar, forskningsstudier och andra undersökningar pekat på det faktum att målet om en bred och integrerad studie- och yrkesvägledning i enlighet med styrdokumentet inte har fått något riktigt genomslag. Denna bild förstärks också av erfarenheterna från den här utredningens arbete som visar på brister när det gäller tillgång till studie- och yrkesvägledning och stora variationer i kvalitet på den vägledning som erbjuds. Detta är problematiskt ur ett likvärdighetsperspektiv och påverkar elevers möjligheter att fullfölja sin utbildning. En väl använd studie- och yrkesvägledning i undervisningen kan bidra till att öka motivationen och är ett viktigt verktyg både i arbetet för att höja kvaliteten i skolan generellt men också för att öka elevers möjligheter att prestera bättre. Brister i studie- och yrkesvägledningen påverkar inte bara enskilda elever. Det skapar också problem ur ett samhällligt perspektiv i form av kostnader för felval och avhopp och annat som följer av svårigheter med etablering på arbetsmarknaden. En väl fungerande

¹ *Utvärdering av grundskolan 1995-UG 95. Studie- och yrkesorientering. Årskurs 9. Skolverkets rapport 126. Liber. 1997.*

vägledning är viktig för kompetensförsörjningen och för en förbättrad matchning på arbetsmarknaden. Om elevens studie- och yrkesval begränsas av kön eller av social eller kulturell bakgrund riskerar det att leda till ökad segregation och snedrekrytering. Att studie- och yrkesvägledning är en viktig verksamhet kan alltså konstateras utifrån en rad olika perspektiv, se avsnitt 4.1.2.

Samtidigt som många har pekat på vikten av väl fungerande studie- och yrkesvägledning har det konstaterats stora brister när det gäller kunskaper om vägledningens möjligheter och vad man kan förvänta sig av studie- och yrkesvägledningen. Styrning och ledning är svag. Den nuvarande regleringen av studie- och yrkesvägledningen är övergripande och ger inte huvudmän och rektorer någon tydlig ledning i vad som förväntas av dem. Utöver det stöd som formuleras i läroplanens övergripande mål och riktlinjer finns i dag endast ett visst stöd i några ämnens kursplaner.

Mål och planering för verksamheten saknas ofta och uppföljningen och det systematiska kvalitetetsarbetet brister. Omfattningen på den studie- och yrkesvägledning som elever har rätt till finns inte preciserad i författningarna eftersom vägledningen, för att anses som tillräcklig, ska motsvara elevernas behov. Dessa behov kan variera och behöver avgöras lokalt. Då inte heller formerna för att kartlägga behoven är tillräckligt ändamålsenliga kan utredningen på goda grunder konstatera att skolans studie- och yrkesvägledning inte motsvarar de goda intentioner som finns i rådande styrdokument om en likvärdig tillgång till vägledning för elever och presumtiva elever.

Det som behövs och som tiden nu är mogen för är ett flertal förändringar av mer eller mindre genomgripande slag. Utredningen föreslår därför ett paket av fem huvudsakliga åtgärder där inget av dem enskilt räcker för att åstadkomma den önskade förändringen. Förslagen ska därför ses samlat, som illustreras i nedanstående bild. Härtill kommer ett antal förslag som utredningen bedömer som viktiga för huvudförslagets genomförande.

Figur 10.1 Utredningens huvudförslag och förslag på vad som krävs för genomförandet

10.2 Benämningen studie- och yrkesvägledning ska ändras

Förslag: Benämningar av det som i dag ingår i skolväsendets studie- och yrkesvägledning ska ändras och förtydligas i skollagen.

- Karriärvägledning ska vara det övergripande begreppet för all den verksamhet som en huvudman i skolväsendet är ansvarig för när det gäller att ge eleverna kunskap och kompetens inför val av framtida utbildnings- och yrkesverksamhet. I skollagen ska det förtydligas att karriärvägledningen kan vara såväl individuell som generell.
- Med individuell karriärvägledning ska avses den vägledning som ges i form av vägledningssamtal.
- Med generell karriärvägledning ska avses den verksamhet som, utöver individuell karriärvägledning, bidrar till att ge eleverna kunskap och kompetens inför val av framtida utbildnings- och yrkesverksamhet.
- Studie- och yrkesvägledare ska benämnas karriärvägledare.

Införandet av begreppen karriärvägledning, individuell och generell karriärvägledning samt karriärvägledare medför behov av följdändringar i skollagen, läroplanerna och andra föreskrifter.

Ändringar ska införas i bilaga 2 till högskoleförordningen vad gäller benämningen studie- och yrkesvägledarexamen, som ska ändras till karriärvägledarexamen.

Skälen för förslaget

Begreppet karriär

Utredningen bedömer att benämningen av skolans studie- och yrkesvägledning behöver ändras för att förtydliga att skolans hela arbete inom vägledningsområdet hänger ihop. Det finns också behov av att de begrepp som används inom ramen för utbildningen harmonierar med dem som används för liknande företeelser i andra sammanhang.

I ett livslångt lärandeperspektiv där medborgare återkommande utbildar sig och där perioder av arbete och studier varvas, underlättar det förståelsen om den vägledning som erbjuds i olika sammanhang känns igen. Även om människor söker vägledning i olika faser av livet, med olika behov, är kärnan i vägledningen densamma och det förefaller naturligt att den också benämns på samma sätt oberoende var eller i vilket skede den äger rum. För en elev som ska göra ett val till gymnasieskolan, eller för en vuxen person som får vägledning hos Arbetsförmedlingen, är såväl förväntningarna som verktygen desamma. Båda ska få stöd och vägledning för att hitta sin inriktning och skapa en plan för det.

Också med det internationella perspektivet där mobilitet uppmuntras och medborgare rör sig såväl mellan utbildning och arbete som mellan länder underlättar det med en vokabulär som känns igen i olika sammanhang där det handlar om val och väljande.

I de flesta länder inom EU och OECD används karriärbegreppet t.ex. i career guidance eller career counselling, vid benämning av vägledning på alla nivåer och för olika skeden i livet, inom såväl skolans område som inom högre utbildning, arbetsmarknadsmyndigheterna och den sociala sektorn, se vidare avsnitt 3.1.4.

För att få en bild av hur berörda i Sverige ställer sig till karriärbegreppet har utredningen prövat det, och även andra alternativa begrepp, på grupper av vägledare, lärare, elever, forskare men också i möten med personer inom andra sektorer. Det visar sig att det inte finns någon enhetlig uppfattning om vilken benämning som skulle vara den mest lämpliga. Det visar sig också att begreppet karriär inte är helt oproblematiskt då det uppfattas olika och ges olika innebörd i olika sammanhang. Vissa menar att begreppet, i en svensk och nordisk kontext, signalerar strävan och därmed blir missvisande. Ytterligare synpunkt som har framförts är att begreppet redan är ”upptaget” i och med införandet av karriärtjänster för lärare. Andra ger uttryck för att karriär har en annan, mer neutral innebörd, där det uppfattas som en beskrivning av en levnadsbana eller av individens kedja av erfarenheter och beslut kring studier, arbetsliv och övriga livsval.

Trots detta går det inte att bortse från att begreppet karriär är mer vanligt förekommande än andra och det begrepp som helt dominerar såväl internationellt som i forskningen. Utredningen gör därför

bedömningen att begreppet karriär, så som det används i den akademiska vägledningsslitteraturen, internationellt och i övriga vägledningssammanhang ska användas även vid benämning av skolans vägledning. Genom att använda ett vedertaget begrepp som kan ses i ett vidare perspektiv lyfts skolans vägledning som företeelse och genom att använda det begrepp som har stöd i forskning signaleras vikten av att vägledning, liksom all annan utbildning, ska vila på vetenskaplig grund och beprövad erfarenhet.

Utredningen föreslår införandet av nedanstående begrepp.

Karriärvägledning

Utredningen föreslår att det som i dag ingår i skolväsendets studie- och yrkesvägledning ska benämnas karriärvägledning. Karriärvägledning ska vara det övergripande begreppet för all den verksamhet som en huvudman i skolväsendet är ansvarig för när det gäller studie- och yrkesvägledning, dvs. den verksamhet som syftar till att utveckla elevernas förmåga att genom livet hantera återkommande val av utbildning och yrkesinriktning och utveckla kunskaper om arbetsliv och samhälle. I karriärvägledning innefattas både den snäva och den vida vägledningen, vägledarens specifika uppgifter, lärarnas insatser, rektorns organisering och huvudmannens planering, organisation och uppföljning. Förslaget om den ändrade benämningen innebär inte ett utvidgande av huvudmannens ansvar. Begreppet karriärvägledning ska däremot användas för att illustrera huvudmannens samlade ansvar i alla sammanhang.

Individuell och generell karriärvägledning för elever

I *Skolverkets allmänna råd med kommentarer om arbetet med studie- och yrkesvägledning*² beskrivs vägledning i vid och i snäv bemärkelse. Dessa två begrepp har dock inte fått det genomslag som avsetts varför det finns en otydlighet i vad som innefattats i de två begreppen. I syfte att precisera föreslår därför utredningen att vägledning i vid bemärkelse ska benämnas generell karriärvägledning och vägledning i snäv bemärkelse ska benämnas individuell karriärvägledning och att dessa båda begrepp införs i skollagen. Med generell karriärvägledning

²Arbete med studie- och yrkesvägledning. Allmänna råd med kommentarer. Skolverket. 2013.

avses den verksamhet som bidrar till att utveckla elevernas kunskaper om arbetslivet och om villkoren på arbetsmarknaden t.ex. genom undervisning, studiebesök, praktisk arbetslivsorientering (prao), arbetsplatsförlagt lärande (apl) och andra aktiviteter som ger underlag för att fatta beslut om framtida studie- och yrkesval. Den generella vägledningen ska också syfta till att utveckla elevernas karriärkompetens, dvs. den kompetens som behövs för att på strukturerade sätt samla, analysera, sätta samman och organisera utbildnings- och yrkesinformation i relation till egna intressen, förmågor och drivkrafter.

Med individuell karriärvägledning avses den vägledning som ges i form av vägledningssamtal, enskilt eller i mindre grupper. I vägledningssamtalet är det den enskilde individen som ska stå i fokus och få möjlighet att reflektera över sig själv i relation till olika möjliga utbildningsvägar. Detta gäller även om samtalet ges i mindre grupp. Den individuella vägledningen kan med fördel bygga på de kunskaper och färdigheter som eleven har utvecklat inom den generella karriärvägledningen.

Karriärvägledare

I enlighet med förslaget om att införa begreppet karriärvägledning föreslår utredningen att den som i dag benämns studie- och yrkesvägledare ska benämnas karriärvägledare. Det ligger i linje med hur motsvarande funktion benämns i stora delar av Europa. Benämningen överensstämmer också med den yrkestitel som Arbetsförmedlingens vägledare har, vilket underlättar förståelse och igenkännande. Det finns dock en försvårande omständighet i det att det ställs vissa specifika krav på utbildning för att få anställas som studie- och yrkesvägledare i skolväsendet medan det inte ställs samma krav för anställning som karriärvägledare hos Arbetsförmedlingen. Olika krav kan medföra en viss otydlighet om vilka kompetenser som krävs för yrket. Å andra sidan kan skollagens krav på utbildning för anställning som karriärvägledare på sikt bidra till en nivåhöjning av yrkeskategorin överlag. Utredningen bedömer därför att fördelarna uppväger nackdelarna.

Förslaget om att begreppet studie- och yrkesvägledare ska ersättas med karriärvägledare innebär att följdändringar behöver göras i bilaga 2

till högskoleförordningen vad gäller benämningen studie- och yrkesvägledare till karriärvägledare.

Införandet av begreppet karriärvägledning, de olika formerna för karriärvägledning och begreppet karriärvägledare medför behov av följdändringar i såväl skollagen som i läroplanerna och andra föreskrifter.

10.3 Elevernas tillgång till karriärvägledning ska tydliggöras och stärkas

Förslag: Bestämmelserna i skollagen om tillgång till vägledning ska tydliggöras och förstärkas. Elever i alla skolformer, utom förskolan och förskoleklassen, ska ha tillgång till karriärvägledning, såväl individuell som generell, så att deras behov inför val av framtida utbildnings- och yrkesverksamhet kan tillgodoses. Även den som avser att påbörja en utbildning ska ha tillgång till individuell karriärvägledning.

Omfattningen av den individuella karriärvägledningen ska anpassas efter elevens behov och förutsättningar.

Därutöver ska det införas bestämmelser i skollagen om att individuell karriärvägledning ska erbjudas vid vissa tillfällen och till följande elevgrupper:

- elever i grundskolan och motsvarande skolformer inför val till gymnasieskolan eller gymnasiesärskolan,
- nyanlända elever som börjar i högstadiet i grundskolan eller specialskolan samt på språkinträdning i gymnasieskolan inför upprättandet av den individuella studieplanen,
- elever på språkinträdning i gymnasieskolan som har fullföljt sin utbildning och som på grund av sin ålder enligt 15 kap. 5 § skollagen inte kan påbörja en annan utbildning i gymnasieskolan, och
- elever som avser att avsluta sin gymnasieutbildning eller gymnasiesärskoleutbildning i förtid eller riskerar att inte erhålla en gymnasieexamen i gymnasieskolan.

Skolverket ska få i uppdrag att vidareutveckla informationsmaterial anpassat för nyanlända.

Som en följd av att benämningen studie- och yrkesvägledning ändras till karriärvägledning ska följdändringar göras i 20 och 21 kap. skollagen samt förordningen om vuxenutbildning.

Skälen för förslaget

Tydligare reglering om tillgången till karriärvägledning, såväl individuell som generell

Samhällsutvecklingen och de snabba förändringarna på arbetsmarknaden medför att människor ställs inför allt svårare vägval och krav på att återkommande utbilda sig. För att klara sådana omställningar krävs särskilda kompetenser. Karriärvägledning har därför en viktig roll när det gäller att rusta barn, ungdomar och vuxna för ett allt mer föränderligt och komplext arbetsliv. Samtidigt som förändringarna på arbetsmarknaden är snabba erbjuds individen ökade valmöjligheter. Det ställer krav på individen att kunna hantera information om ett stort antal valmöjligheter och att kunna välja strategiskt. Val som är väl underbyggda ger barn, ungdomar och vuxna goda förutsättningar till lärande, ökad motivation och etablering på arbetsmarknaden. En förutsättning för att eleverna ska kunna utnyttja den stora frihet och de möjligheter till egna val som erbjuds är att de får adekvat kunskap om utbildningsutbud och valmöjligheter, såväl utifrån sina intressen och förutsättningar som i förhållande till arbetsmarknadens behov.

Den nuvarande regleringen av studie- och yrkesvägledningen är övergripande och ger inte huvudmän och rektorer någon tydlig ledning i vad som förväntas av dem. I många fall tolkar huvudmännen inte regelverket i enlighet med de bakomliggande intentionerna om att eleverna ska ha tillgång till vägledning efter behov och att det är hela skolans ansvar att på olika sätt ge kunskaper så att eleverna kan göra väl underbyggda val. Utredningen föreslår därför olika förtydliganden av regelverket i syfte att klargöra vad elever och presumtiva elever ska ha tillgång till, vad de ska erbjudas, vem som ska erbjuda vad och i vilken omfattning. I dag ställs eleverna inför vissa viktiga val redan tidigt under sin skolgång, som t.ex. språkval i grundskolan. Karriärvägledning är viktigt inte bara för de elever som redan

befinner sig i utbildning. Även de som avser att påbörja en utbildning behöver vägledning och information för att hitta den utbildning som hon eller han har behov av eller önskar, t.ex. inom vuxenutbildningen. I skollagen, läroplanerna och kurs- och ämnesplaner finns i dag nationella mål som syftar till att göra elever och presumtiva elever väl förberedda inför val av utbildnings- och yrkesverksamhet. I detta arbete har huvudmän, rektorer, lärare och studie- och yrkesvägledare ett gemensamt ansvar men delvis olika roller.

Som beskrivits i kapitel 5 finns dock stora brister och variationer när det gäller tillgång till studie- och yrkesvägledning. Bristerna i vägledningen i den svenska skolan och konsekvenserna för arbetsmarknaden har även uppmärksammats av OECD. I rapporten *Getting Skills Right* betonar OECD vikten av att stärka kvaliteten på den svenska studie- och yrkesvägledningen för att förbättra matchningen på arbetsmarknaden så att arbetskraftens utbildning bättre motsvarar arbetsgivarnas efterfrågan. Det förekommer att elever inte får någon som helst vägledning, inte ens inför valet till gymnasieskolan vilket är mycket olyckligt. Även Yrkesprogramsutredningen (U 2014:01) konstaterar i sitt betänkande *Välja yrke*³, att elever i grundskolan har bristfälliga kunskaper om arbetsmarknaden och om vilka jobb som finns, vilket i sin tur kan bidra till att elever i mindre utsträckning väljer gymnasieskolans yrkesprogram. Samtidigt som många elever som har valt ett högskoleförberedande program direkt efter gymnasieskolan vill börja arbeta i stället för att fortsätta till högre studier.

Den varierande tillgången på studie- och yrkesvägledning är även problematisk ur ett likvärdighetsperspektiv. Alla elever har inte möjlighet att välja på samma villkor trots att skollagen slår fast att utbildningen i skolväsendet ska vara likvärdig och kompensera för elevers olika bakgrund och andra skillnader i förutsättningar. I alltför liten utsträckning används vägledning som ett verktyg i skolans kompensatoriska uppdrag. I *Skolverkets allmänna råd med kommentarer om arbetet med studie- och yrkesvägledning* framgår att rektorn bör organisera studie- och yrkesvägledningen så att eleverna erbjuds vägledningssamtal som utgår från varje elevs behov och stödjer dennes studie- och yrkesvalsprocess.

Av *Skolinspektionens kvalitetsgranskning av studie- och yrkesvägledning i grundskolan*⁴ framgår att skolorna inte arbetar aktivt med

³ *Välja yrke*. SOU 2015:97.

⁴ *Studie- och yrkesvägledning i grundskolan*. Kvalitetsgranskning Skolinspektionen. 2013.

att motverka begränsningar i elevernas studie- och yrkesval utifrån kön, social eller kulturell bakgrund. Att synliggöra att normer och strukturer styr val, visa på olika möjligheter, att uppmärksamma påverkansfaktorer, vidga perspektiv och att utmana elever så att de får stöd i att se sig själva i förhållande till valbara alternativ är en process som ofta behöver ske både återkommande och över tid. Denna process behöver tas om hand inom ramen för undervisningen men också inom den individuella vägledningen. Skolverkets erfarenheter visar att bristen på vägledning i tillräcklig omfattning och kvalitet innebär att elevers bakgrund får stor betydelse för vilka utbildningsalternativ de uppfattar finns, men också vad olika alternativ innebär. Forskningen pekar också på att elevernas val i hög grad påverkas av kön, social bakgrund eller eventuell funktionsnedsättning. Bristen på vägledning kan alltså leda till att t.ex. sociala, kulturella och köns-mässiga valmönster reproduceras vilket leder till begränsningar för både individen och samhället.

Det är alltså tydligt att det finns starka skäl för att säkra omfattningen och även tillgången till vägledning. Utredningen har övervägt olika alternativ för att säkerställa att eleverna verkligen får den vägledning de behöver. Ett sådant alternativ är införandet av en garanterad miniminivå i form av ett lägsta antal tillfällen per elev för individuell vägledning. En miniminivå skulle visserligen säkra tillgången till just det antalet tillfällen men det finns också en risk att miniminivån blir normen och att de elever som är i behov av fler tillfällen inte skulle få det. Utredningen bedömer i stället att regleringen behöver förtydligas och kompletteras så att det framgår vad det är som eleven ska ha tillgång till och vid vilka tillfällen.

I den nu gällande bestämmelsen i 2 kap. 29 § skollagen om studie- och yrkesvägledning framgår att eleverna ska ha tillgång till personal med sådan kompetens att deras behov av studie- och yrkesvägledning kan tillgodoses. Denna skrivning anger inte i tillräcklig utsträckning vilket ansvar huvudmannen har gentemot eleverna då bestämmelsen inte beskriver vad eleverna ska ha tillgång till, inte minst när det gäller individuella vägledningssamtal. Som beskrivits i kapitlen 5 och 6 har forskare, myndigheter och flera organisationer framfört att regleringen om studie- och yrkesvägledningen av många huvudmän och rektorer uppfattas som alltför övergripande, diffus och otydlig. Detta leder i sin tur till olika tolkningar och en osäkerhet om vad som krävs av huvudmännen och skolorna för att leva upp till författningarnas

krav och för att skolans vägledningsuppdrag ska kunna genomföras på ett tillfredsställande sätt. Därför föreslår utredningen att bestämmelsen i 2 kap. 29 § skollagen ska förtydligas på ett sådant sätt att det framgår att elever i alla skolformer, utom förskolan och förskoleklassen, ska ha tillgång till både individuell och generell karriärvägledning med preciseringar av vad som avses med dessa två vägledningsformer. I avsnitt 10.2 ovan beskrivs vad som avses med individuell och generell karriärvägledning. Dessa beskrivningar görs i syfte att tydliggöra att eleverna ska ha tillgång till båda dessa former av karriärvägledning. Det är också viktigt att framhålla att det inte ska vara möjligt att, genom att endast erbjuda generell karriärvägledning, tillgodose elevernas rätt till karriärvägledning. Vidare reglerar den nu gällande lydelsen av paragrafen att eleverna ska ha *tillgång till personal* med vägledningskompetens efter behov. Utredningen föreslår i stället en rakare och tydligare skrivning om att eleverna ska ha *tillgång till karriärvägledning* och att karriärvägledningen ska anpassas efter elevernas behov. Denna paragraf är därmed också utgångspunkten för utredningens övriga förslag om karriärvägledning som syftar till att tydliggöra vad eleverna har rätt till, vem som ska göra vad och vilka krav som ska ställas på huvudmännen.

Härutöver föreslår utredningen att det införs bestämmelser om att individuell karriärvägledning *ska* erbjudas vid vissa tillfällen som beskrivs nedan. Utpekandet av dessa tillfällen och elevgrupper ska dock inte ska medföra att andra elevgrupper förbises. Alla elever ska, som ovan beskrivit, ha tillgång till karriärvägledning efter behov. Det är utredningens bedömning att dessa preciseringar och kompletterande skrivningar, tillsammans med de förslag som presenteras i följande avsnitt och som rör förstärkning av den generella karriärvägledningen, kommer att bidra till att säkra elevers tillgång till karriärvägledning.

Individuell karriärvägledning inför val till gymnasieskolan eller gymnasiesärskolan

Valet till gymnasieskolan och en fullföljd gymnasieutbildning har fått en allt större betydelse för elever. I stort sett krävs en gymnasieexamen för att etablera sig på arbetsmarknaden. Enligt en rapport från Skolverket⁵ är det så pass många elever som börjar om på ett

⁵ Börja om på nytt program i gymnasieskolan. Statistik och elevröster. Rapport 376. Skolverket. 2012.

nytt gymnasieprogram och därmed får en förlängd studietid, att det finns ekonomiska incitament för kommunerna att satsa på förebyggande insatser, som t.ex. vägledning anpassad efter elevernas behov och av god kvalitet. Enligt Skolverkets uppskattningar⁶ kan en kommun som lyckas minska andelen elever som behöver ett eller två extra år på sig för att fullfölja sin gymnasieutbildning göra stora besparingar redan i det korta perspektivet. Även i det längre perspektivet innebär det besparingar när det gäller ett minskat ekonomiskt och socialt utanförskap. Skolverket betonar samtidigt att omstart på ett nytt program är en viktig möjlighet för vissa elever och ska inte ses som misslyckanden för enskilda elever.

Lärarnas Riksförbund redovisade 2017 resultatet av en enkätundersökning⁷ ställd till gymnasieelever om den studie- och yrkesvägledning de fått i grundskolan. Undersökningen visade att elever som ansåg att de inte fått tillräcklig individuell studie- och yrkesvägledning i genomsnitt löpte 50 procent högre risk att hoppa av eller att byta program, än de elever som ansåg att de fått tillräcklig vägledning. Enkätsvaren visade att det endast förekom små kompensatoriska inslag i vägledningen. Det fanns endast en svag tendens att elever med lägre betyg deltagit i fler individuella samtal med vägledaren. Elever med utlandsfödda föräldrar är mer missnöjda med den individuella vägledning de fått än andra elever. Utredningens kontakter med elevorganisationerna visar också att de anser att det är viktigt att stärka karriärvägledningen just när det gäller val av utbildning till gymnasieskolan.

Utredningen gör därför bedömningen att elevens rätt till individuell karriärvägledning inför valet till gymnasieskolan och gymnasiesärskolan behöver säkerställas i särskild ordning. Som beskrivs ovan har utredningen övervägt att införa en garanterad miniminivå i form av ett lägsta antal tillfällen per elev för individuell vägledning. En miniminivå skulle säkra tillgången till just det antalet tillfällen. Utredningen bedömer dock att risken att miniminivån blir normen är stor och att de elever som är i behov av fler tillfällen inte skulle få det. Utredningen föreslår i stället en förtydligad rätt för eleverna, i grundskolan, grundskolskolan och specialskolan, att erbjudas individuell karriärvägledning

⁶ Beräkningar gjorda inom Skolverkets satsning för att stärka studie- och yrkesvägledningen i skolan.

⁷ *Vägledning måste bli hela skolans ansvar. Så tycker studie- och yrkesvägledarna att vägledningen fungerar i praktiken.* Lärarnas riksförbund. 2017.

inför gymnasievalet. Erbjudandet ska ses i kombination med den övergripande regleringen i 2 kap. 29 § skollagen om att karriärvägledningen ska anpassas efter elevens behov och förutsättningar. Vissa elever behöver ett kort samtal och andra behöver flera samtal. Det ska också ses i kombination med de förslag kring stärkt generell karriärvägledning som beskrivs i de följande avsnitten.

Motsvarande reglering finns redan i dag inom vuxenutbildningen, t.ex. i 20 kap. 10 a § skollagen där det regleras att hemkommunen är skyldig att se till att den som avser att påbörja kommunal vuxenutbildning på grundläggande nivå erbjuds vägledning.

Nyanlända elevers behov av karriärvägledning

Karriärvägledningen är särskilt betydelsefull för nyanlända elever eftersom de ofta saknar kunskap om det svenska utbildningssystemet och om den svenska arbetsmarknadens utformning och kompetenskrav. Väglidningen för helt nyanlända behöver därför anpassas och dimensioneras därefter. Även de nyanländas vårdnadshavare kan behöva involveras i vägledningen. Det kan också vara viktigt att synliggöra var i systemet den enskilde eleven själv befinner sig och vad som krävs för att komma vidare i fortsatta studier eller i arbete. Vid behov kan vägledningen behöva ske på individens modersmål och i dessa fall kan tolk behövas anlitas, vilket också bidrar till att vägledningssamtalen kräver mer tid. Väglidare som utredningen träffat uttrycker att deras tid inte räcker till för att möta behovet av vägledning hos de nyanlända eleverna. De ger också en bild av att variationen är stor hos huvudmännen när det gäller att fördela vägledningsresurser för nyanlända elever. I vissa fall fördelas resurser utifrån bedömningen att nyanlända elever i genomsnitt kräver fyra gånger så mycket resurser för karriärvägledning som övriga elever. Andra saknar fördelningssystem och fördelar resurser efter det aktuella behovet i verksamheten eller efter att väglidare påtalat ett behov.

Att de väglidande samtalen har en avgörande betydelse för elevernas möjligheter att planera framtiden, särskilt det närmaste valet, framgår av Åsa Sundelins avhandling, *Att skapa framtid*⁸. Hon menar att eleverna har stort förtroende för att samtalen och väglidarna ska

⁸ *Att skapa framtid, En analys av interaktionen i studie- och yrkesväglidande samtal med unga i migration.* Å. Sundelin, Stockholms universitet. 2015.

vara till hjälp för dem. Detta framstår också som ett uttryck för ett beroende utifrån migrationens villkor.

Den 1 augusti 2018 trädde nya bestämmelser i skollagen i kraft som innebär att för en nyanländ elev som har tagits emot inom skolväsendet i högstadiet i grundskolan eller specialskolan och vars kunskaper har bedömts, ska en individuell studieplan upprättas senast inom två månader från mottagandet. Studieplanen ska vara långsiktig och beskriva hur eleven ska uppnå behörighet till gymnasieskolans nationella program utifrån elevens mål. Den ska innehålla uppgifter om utbildningens huvudsakliga innehåll och planerade stödåtgärder⁹. I förarbetena till de nya bestämmelserna, propositionen *Fler nyanlända ska uppnå behörighet till gymnasieskolan och kvaliteten i förskola och fritidshem ska stärkas* (prop. 2017/18:194), konstaterade regeringen att nyanlända elever som påbörjar sin skolgång i högstadiet har ett stort behov av en långsiktig planering för hur de ska uppnå behörighet till gymnasieskolans nationella program. Den korta tiden och okunskap om vilka vägar som finns i skolsystemet kan skapa onödig stress hos framför allt eleverna, men även hos vårdnadshavarna. I propositionen framförs att eleven har rätt att se ett mål med sin utbildning i grundskolan varför man föreslår att varje nyanländ elev som påbörjar sin skolgång i grundskolan och specialskolan ska få en individuell studieplan i samband med den inledande planeringen.

För att underlätta en sådan planering bör eleven i detta sammanhang även få vägledning. Utredningen föreslår därför att nyanlända elever ska erbjudas karriärvägledning inför att den individuella studieplanen upprättas. För en nyanländ elev som har tagits emot inom skolväsendet i högstadiet i grundsärskolan saknas motsvarande bestämmelser om att en individuell studieplan ska upprättas inom två månader från mottagandet. Det är dock utredningens bedömning att även dessa elever behöver vägledning i samband med eller i nära anslutning till mottagandet i syfte att underlätta den inledande planeringen av studierna men att det bör ske utifrån den övergripande regleringen i 2 kap. 29 § skollagen om tillgång till individuell karriärvägledning där elevens behov och förutsättningar är styrande.

Antalet nyanlända ungdomar i Sverige har ökat kraftigt under senare år, med särskilt stort mottagande under hösten 2015. Detta har inneburit att en allt större andel elever i den svenska gymnasie-

⁹ 3 kap. 12 g § skollagen.

skolan går på språkin introduktion. Läsåret 2014/2015 var antalet språkin introduktionselever 13 966 (motsvarande 4,3 procent av alla gymnasieelever), läsåret 2015/2016 var antalet 18 694 (5,8 procent) och läsåret 2016/2017 var antalet 35 863 (10 procent). Hösten 2017 var drygt 32 000 elever registrerade på språkin introduktion och enligt Skolverkets preliminära statistik är motsvarande antal för läsåret 2018/2019 22 500 elever.

I Skolverkets rapport *Uppföljning av språkin introduktion* framhålls¹⁰, att studie- och yrkesvägledarna har en mycket viktig roll för språkin introduktionseleverna, eftersom de inte känner till det svenska utbildningssystemet och den svenska arbetsmarknaden. Eleverna har varierade förutsättningar för studier, inte minst beroende på ålder vid skolstart i Sverige och skolbakgrund i hemlandet. Helt nyanlända elever, som just kommit till Sverige och som påbörjar sin utbildning i gymnasieskolan, behöver vägledning för att se olika vägar in i det svenska samhället där språkin introduktion måste ses som ett första steg av flera. Utredningen föreslår därför att nyanlända elever även i samband med att de börjar i gymnasieskolan ska erbjudas karriärvägledning inför att deras individuella studieplan upprättas.

Eftersom nyanlända elever på språkin introduktion i gymnasieskolan har vistats kort tid i Sverige och inte har överblick över det svenska utbildningssystemet och den svenska arbetsmarknaden föreslår utredningen att de elever som har fullföljt sin utbildning och som på grund av sin ålder inte kan fortsätta sin utbildning i gymnasieskolan, ska erbjudas individuell karriärvägledning om fortsatta utbildningsmöjligheter. En sådan vägledning ska syfta till att underlätta vid en eventuell övergång till andra utbildningar, t.ex. kommunal vuxenutbildning (komvux) eller folkhögskola. I praktiken hinner många elever på språkin introduktion inte uppnå behörighet till och påbörja nationella program innan de blir för gamla för vidare studier i gymnasieskolan. Därmed finns behov av alternativa utbildningsvägar för de elever som vill fortsätta sin utbildning efter språkin introduktion. För att främja den röda tråden i elevernas utbildning finns behov av en väl fungerande karriärvägledning samt smidiga övergångar till andra utbildningsformer när elever har fullföljt sin utbildning i gymnasieskolan så att återvändsgränder undviks. Detta förutsätter att karriär-

¹⁰ *Uppföljning av språkin introduktion. Beskrivande statistik på nationell nivå och nyanlända elevers övergångar till och från språkin introduktion.* Rapport 469. Skolverket. 2018.

vägledaren har en bred kompetens om de olika möjliga utbildningsalternativen och en fungerande samverkan mellan gymnasieskolan, komvux och folkhögskolor m.fl.

Vägledningmaterial för nyanlända

Enligt de vägledare som utredningen haft kontakt med finns ett stort behov av samlad kunskap om nyanlända och vägledning, liksom särskilt stödmaterial att använda i vägledningssammanhang med nyanlända elever och deras vårdnadshavare. I dag faller det ofta på den enskilda vägledaren att ta fram sådant material, på olika språk, på lätt svenska eller med bilder som illustrerar det svenska utbildningssystemet och arbetslivet i Sverige. Vägledare efterfrågar också material som kan användas av lärarna inom den generella vägledningen i undervisningen. Även stödmaterial som beskriver metoder som visat sig vara effektiva vid vägledningen av nyanlända elever och som beaktar såväl kulturella skillnader som språkliga aspekter av vägledningen, efterfrågas av vägledare. För att komplettera det informationsmaterial som Skolverket redan i dag tillhandahåller för nyanlända elever och föräldrar om hur skolväsendet fungerar, föreslår utredningen att Skolverket ges ett uppdrag om att vidareutveckla informationsmaterialet.

Elever som avser att avsluta sin gymnasieutbildning eller gymnasiesärskoleutbildning i förtid eller riskerar att inte erhålla en gymnasieexamen i gymnasieskolan

Samordnaren för unga som varken arbetar eller studerar (UVAS) föreslår i sitt slutbetänkande¹¹ att det i skollagen införs en bestämmelse om skyldighet för rektorn vid en gymnasieskola respektive gymnasiesärskola att erbjuda elever ett avslutande vägledningssamtal. Samordnaren föreslår att det ska gälla för elever som riskerar att avsluta sin utbildning utan att fullfölja den, samt elever som riskerar att slutföra sin utbildning på ett nationellt gymnasieprogram utan att erhålla en gymnasieexamen. Vägledningssamtalen kan fylla en särskilt viktig funktion för att ge dessa elever bättre information om vägarna framåt mot ett fullföljande av sin utbildning.

¹¹ Vårt gemensamma ansvar – för unga som varken arbetar eller studerar. SOU 2018:11.

Denna utredning har i arbetet också identifierat behov av vägledningsinsatser för målgruppen elever som riskerar att slutföra sin utbildning på ett nationellt gymnasieprogram utan att erhålla en gymnasieexamen. Många unga som fullföljer sin utbildning med ett studiebevis saknar kunskap om vad som krävs för att de ska få en examen och hur de kan nå dit. Behov av karriärvägledning finns även för de elever som vill avbryta eller faktiskt avbryter sin utbildning i förtid. Elever som avbrutit sin utbildning kan ha svårt att finna andra vägar till studier eller arbete och riskerar livslångt utanförskap. Kostnaderna för samhället för elever som inte fullföljer sin gymnasieutbildning eller gymnasiesärskoleutbildning kan bli stor. Kommunerna har enligt skollagen ett aktivitetsansvar för att ungdomar som är folkbokförda i kommunen, har fullgjort sin skolplikt men inte fyllt 20 år och inte genomfört eller har fullföljt en utbildning i gymnasieskolan eller gymnasiesärskolan. Av Skolinspektionens kvalitetsgranskning av kommunernas aktivitetsansvar för ungdomar 2018, var drygt 95 000 unga registrerade som aktuella för aktivitetsansvaret. Av granskningen framgår att det fortfarande är vanligt att kommunerna inte har rutiner och arbetssätt som ger förutsättningar att löpande och snabbt identifiera eller kontakta ungdomar som ingår i aktivitetsansvaret.¹²

Utredningen föreslår därför, i likhet med det som Samordnaren för unga som varken arbetar eller studerar föreslår i sitt slutbetänkande, att det införs en skyldighet att erbjuda elever som avser att avsluta sin gymnasieutbildning eller gymnasiesärskoleutbildning i förtid, individuell karriärvägledning. Samma skyldighet ska gälla för elever i gymnasieskolan som riskerar att efter fullföljd utbildning inte erhålla en gymnasieexamen utan få ett studiebevis i stället. Det kan naturligtvis vara svårt att fånga elever innan de avbryter sin utbildning, men skolan kan t.ex. koppla denna vägledningsinsats till det arbete som ändå ska göras mot bakgrund av skollagens krav på utredning av frånvaro och särskilt stöd.¹³

¹² Att motivera ungdomar tillbaka till utbildning. Tematisk kvalitetsgranskning. Skolinspektionen. 2018.

¹³ 15 kap. 16 § och 3 kap. 8 § skollagen (3 kap. 8 § får en ny beteckning, 3 kap. 7 §, från och med den 1 juli 2019).

Karriärvägledning inom vuxenutbildningen

Vägledning är en viktig del av vuxenutbildningen, inte minst med anledning av vuxenutbildningens varierande och komplicerade system som omfattar folkhögskoleutbildningar, utbildningar inom yrkeshögskolan och utbildningar vid universitet och högskolor. Inom kommunernas vuxenutbildning finns i dag ett utbud av olika utbildningsanordnare som bidrar till ett stort och differentierat utbud av kurser. För att en individ ska kunna finna sin egen väg genom systemet och hitta en målsättning för sina studier krävs ofta stöd i form av vägledning. Många personer som har ett behov av att delta i utbildning på så väl grundläggande som gymnasial nivå i syfte att bl.a. etablera sig på arbetsmarknaden är studieovana och kräver därför ett motiveringsarbete, stöd och vägledning. Detta gäller inte minst nyanlända i Sverige och personer med kort tidigare utbildning. För nyanlända som avser att påbörja studier inom vuxenutbildningen är vägledning ofta av avgörande betydelse för att studierna ska motsvara deras behov, då man som nyanländ inte kan förväntas överblicka det svenska utbildningssystemet eller den svenska arbetsmarknaden. De kan också ha behov av att komplettera en tidigare utbildning från hemlandet eller läsa en helt ny utbildning. Utan stöd av en vägledare är det ofta inte möjligt för individen att finna de kombinationer av kurser och andra insatser som på ett så effektivt sätt som möjligt leder fram mot slutmålet med utbildningen, vilket ofta är etablering i Sverige. Som redovisats i kapitel 3 ska elever i kommunal vuxenutbildning (komvux) och särskild utbildning för vuxna (särsvux) redan i dag ha tillgång till studie- och yrkesvägledning. Även den som avser att påbörja en utbildning ska ha tillgång till vägledning. Elever ska erbjudas vägledning i samband med att den individuella studieplanen upprättas. Hemkommunen är dessutom skyldig att se till att den som avser att påbörja utbildning i komvux på grundläggande nivå eller i svenska för invandrare eller särsvux på grundläggande nivå erbjuds studie- och yrkesvägledning. Kommunernas skyldighet att erbjuda vägledning till den som avser att påbörja utbildning infördes till följd av propositionen *Ökad individanpassning – en effektivare sfi och vuxenutbildning* (prop. 2014/15:85). Propositionens förslag var begränsade till grundläggande nivå och i svenska för invandrare varför det i dag saknas motsvarande bestämmelser vad det gäller de som avser att påbörja utbildning inom komvux eller särsvux på gymnasial nivå. Som

skäl för att inte omfatta gymnasial nivå i kommunernas skyldighet angav regeringen att det för sfi och grundläggande komvux och sårvox redan fanns en skyldighet för kommunerna att aktivt nå dem som har rätt till sådan utbildning och motivera dem att delta i sådan utbildning. Vidare konstaterade regeringen att en skyldighet för kommunerna att erbjuda studie- och yrkesvägledning även till den som avser att påbörja utbildning på gymnasial nivå skulle innebära en ambitionshöjning och därmed nya krav på kommunerna och att det då saknades underlag för att kunna ta ställning till om en utökning av kommunernas skyldigheter till att omfatta även gymnasial nivå var befogat. Kommunerna har dock redan i dag en skyldighet att informera om möjligheterna till utbildning på gymnasial nivå och ska aktivt verka för att vuxna i kommunen deltar i sådan utbildning.

Då de generella bestämmelserna om tillgång till vägledning i 2 kap. 29 § skollagen föreslås förtydligas och förstärkas även i fråga om den som avser att påbörja utbildning bedömer utredningen att det inte finns tillräckliga skäl för att föreslå en utökad skyldighet för hemkommunen att erbjuda vägledning till den som avser att påbörja utbildning på gymnasial nivå, även om det skulle vara mer enhetligt inom vuxenutbildningen. Detta trots att undersökningar visar att det finns stora skillnader mellan kommuner vad gäller tillgång till vägledning.¹⁴ Den bristande tillgången till vägledning är ett skolformsövergripande problem vilket utredningen redogjort för i kapitel 5 och 6. Den nuvarande regleringen av studie- och yrkesvägledningen är enligt utredningens bedömning en bidragande orsak till detta. Utredningen föreslår därför olika kompletterande förtydliganden av regelverket i syfte att klargöra vad elever och presumtiva elever ska ha tillgång till, vad de ska erbjudas, vem som ska erbjuda vad och i vilken omfattning. Utredningen bedömer att dessa förslag även kommer att leda till en förbättrad tillgång till vägledning för den som avser att påbörja utbildning på gymnasial nivå förutsatt att kommunerna verkligen ser till att den som avser att påbörja utbildning på gymnasial nivå i komvux och sårvox har en reell tillgång till individuell karriärvägledning utifrån dennes behov och förutsättningar. En väl fungerande vägledning är fördelaktig både för individen och för samhället.

Som en följd av den föreslagna benämningen karriärvägledning, föreslår utredningen att bestämmelserna i 20 kap. 10 a och 30 §§ och

¹⁴ Jfr GRUV-utredningens betänkande, *Kommunal vuxenutbildning på grundläggande nivå – en översyn för ökad individanpassning och effektivitet*. SOU 2013:20.

21 kap. 10 a § skollagen samt 2 kap. 16 § förordningen om vuxenutbildning ändras så att det framgår att hemkommunen är skyldig att se till att den som avser att påbörja utbildning på grundläggande nivå eller i svenska för invandrare erbjuds individuell karriärvägledning respektive att eleven ska erbjudas individuell karriärvägledning i samband med utarbetande av den individuella studieplanen inom vuxenutbildningen, i stället för den nu gällande skrivningen om studie- och yrkesvägledning.

10.4 Karriärvägledarens uppgifter ska tydliggöras

Förslag: Karriärvägledarens uppgifter ska tydliggöras i skollagen. Den individuella karriärvägledningen ska utföras av en karriärvägledare.

För att få anställas utan tidsbegränsning som karriärvägledare ska den sökande liksom i dag ha en utbildning avsedd för sådan verksamhet. Den möjlighet som finns i dag att anställa den som inte uppfyller dessa krav för högst ett år i sänder ska fortsättningsvis gälla.

Bedömning: På sikt bör det i skollagen införas krav på en karriärvägledarexamen enligt bilaga 2 till högskoleförordningen (1993:100) eller utbildning som kan anses motsvara kraven i en sådan examen för att få anställas utan tidsbegränsning som karriärvägledare.

Skälen för förslaget och bedömningen

Karriärvägledarens uppgifter ska tydliggöras i skollagen

I skollagen finns i dag inga uttryckliga bestämmelser som reglerar studie- och yrkesvägledaren och hans eller hennes ansvarsområde. I läroplanerna¹⁵ framgår dock att studie- och yrkesvägledaren, eller den personal som fullgör motsvarande uppgifter, har ansvar för vissa

¹⁵ Förordningen om läroplan för grundskolan, förskoleklassen och fritidshemmet, förordningen om läroplan för grundsärskolan, förordningen om läroplan för specialskolan samt för förskoleklassen och fritidshemmet i vissa fall, förordningen om läroplan för sameskolan samt för förskoleklassen och fritidshemmet i vissa fall, förordningen om läroplan för gymnasieskolan, förordningen om läroplan för gymnasiesärskolan samt förordningen om läroplan för vuxenutbildningen.

vägledande uppgifter. Enligt 2 kap. 29 § skollagen ska elever i alla skolformer utom förskolan och förskoleklassen ha tillgång till personal med sådan kompetens att deras behov av vägledning inför val av framtida utbildnings- och yrkesverksamhet kan tillgodoses. Som beskrivits i avsnitt 10.3 föreslår utredningen att bestämmelsen i 2 kap. 29 § skollagen ska förtydligas på ett sådant sätt att det framgår att elever i alla skolformer, utom förskolan och förskoleklassen, ska ha tillgång till både individuell och generell karriärvägledning med preciseringar av vad som avses med dessa två vägledningsformer. Utredningens förslag om ett förtydligande av 2 kap. 29 § skollagen är därmed också utgångspunkten för utredningens övriga förslag om karriärvägledning som syftar till att tydliggöra vad eleverna har rätt till, vem som ska göra vad och vilka krav som ska ställas på huvudmännen.

Många av de studie- och yrkesvägledare som utredningen har mött har lyft vikten av att vägledares arbetsuppgifter preciseras i författningarna både för att stärka professionen och för att bidra till att vägledningen får tydligare ställning i skolan. Utvärderingar och uppföljningar visar att förväntningarna på vad studie- och yrkesvägledning kan åstadkomma är låga. T.ex. visar Skolinspektionens kvalitetsgranskning 2013 att det i två tredjedelar av skolorna saknades en tydlig ansvarsfördelning för arbetet med studie- och yrkesvägledningen. Det är också utredningens uppfattning att den på många håll låga kunskapen om vad studie- och yrkesvägledaren kan bidra med leder till otydlighet och bristande kvalitetsuppföljning. Som ett led i att stärka karriärvägledningen, öka kvaliteten i karriärvägledningen, tydliggöra vad eleverna har rätt till, vem som ska göra vad och vilka krav som ska ställas på huvudmännen föreslår utredningen att karriärvägledarens uppgifter ska tydliggöras genom att det införs bestämmelser om karriärvägledarens uppgifter i skollagen. Vidare föreslår utredningen att det ska framgå av skollagen att den individuella karriärvägledningen ska utföras av en karriärvägledare.

I dag finns inget krav på att det ska finnas särskild personal för studie- och yrkesvägledning i skolorna. Däremot framgår av nu gällande bestämmelser i skollagen att för att få anställas utan tidsbegränsning för studie- och yrkesvägledning ska den sökande ha en utbildning avsedd för sådan verksamhet. Bestämmelserna innebär ett krav på adekvat utbildning för att utan tidsbegränsning få anställas för studie- och yrkesvägledning i skolväsendet, i de fall huvudmannen valt att inrätta särskilda tjänster för studie- och yrkesvägledning. Vad som

är adekvat utbildning måste prövas från fall till fall. Det är utredningens erfarenhet att skolhuvudmän har tolkat det som ett krav på examen från studie- och yrkesvägledarutbildningen. Av skollagen framgår att den som inte uppfyller anställningskraven får anställas för högst ett år i sänder¹⁶. Alla skolor har inte en vägledare anställd utan väljer att köpa in vägledningstjänster. Denna möjlighet ska fortfarande vara möjlig. Utredningen bedömer dock att i de fall huvudmannen väljer att anställa en karriärvägledare utan tidsbegränsning bör dagens krav på viss utbildning även fortsättningsvis gälla. Även dagens möjlighet att anställa den som inte uppfyller dessa krav för högst ett år i sänder bör fortsättningsvis gälla.

Väljer man att inte anställa karriärvägledare på skolan eller centralt hos huvudmannen kan bestämmelserna i 23 kap. skollagen om entreprenad tillämpas, då uppgifter inom utbildning eller annan verksamhet enligt skollagen som inte är hänförliga till undervisningen kan överlämnas på entreprenad inom samtliga skolformer. Om dessa uppgifter läggs ut på entreprenad enligt 23 kap. skollagen gäller bestämmelserna som finns för utbildningen, om inte annat anges, vilket innebär att kravet på utbildning avsedd för sådan verksamhet för en karriärvägledare även kan ställas vid entreprenad¹⁷.

Bedömning om att på sikt bör ytterligare krav för anställning som karriärvägledare införas

Bland de synpunkter som utredningen har inhämtat finns den om införandet av en yrkeslegitimation. Utredningen har valt att inte presentera ett sådant förslag. Utredningen bedömer att det finns mer ändamålsenliga sätt att reglera yrkeskategorin karriärvägledare med tillhörande kompetenskrav så att det ger den tydliga koppling mellan utbildning, yrkestitel och arbetsuppgifter som en yrkeslegitimation syftar till. För närvarande finns inget strikt krav på avlagd yrkesexamen för anställning som karriärvägledare inom skolväsendet. Det finns således inte något direkt bindande krav på avlagd yrkesexamen för anställning som vägledare även om det krävs att den sökande ska ha utbildning avsedd för sådan verksamhet. Med de förslag som utredningen i övrigt lägger, med särskild beaktande av att yrkeskategorin och dess uppgifter ska regleras specifikt, är det rimligt att

¹⁶ 2 kap. 30 § skollagen.

¹⁷ Jfr 23 kap. 1–3 §§ skollagen.

införa krav på en avlagd examen, i likhet med de krav som finns för andra yrkeskategorier inom skolväsendet. Det stora ansvar som läggs på karriärvägledarna förutsätter att de innehar specifik kunskap och kompetens. Då det redan i dag råder brist på utbildade vägledare och utredningens förslag förutsätter tillgång till vägledare med utbildning och kompetens, är det dock svårt att samtidigt skärpa kraven för anställning. Utredningen bedömer dock att det på sikt, när behovet av utbildade karriärvägledare är tillgodosett, bör införas krav på att den sökande, för att få anställas utan tidsbegränsning som karriärvägledare, ska ha en karriärvägledarexamen enligt bilaga 2 till högskoleförordningen (1993:100) eller en utbildning som kan anses motsvara kraven i en sådan examen, i skollagen. Detta för att ytterligare stärka professionen och kvaliteten i karriärvägledningen. Ett sådant införande skulle sannolikt även innebära en reglering av yrket. Med det följer att det genom lag, förordning eller andra föreskrifter, direkt eller indirekt, krävs bestämda yrkeskvalifikationer för att få tillträde till eller utöva verksamheten eller någon form av denna eller använda en viss yrkestitel.¹⁸ Att införa en yrkesreglering av någon form innebär samtidigt att vissa hinder uppstår på arbetsmarknaden då det inte är möjligt att få arbete av ett visst slag utan att först genomgå särskild utbildning, eller att det inte är möjligt att använda en viss titel som är förbehållen den som har genomgått särskild utbildning. I sådant fall skulle det bl.a. innebära en skyldighet för Sverige att enligt EU:s yrkeskvalifikationsdirektiv¹⁹ bedöma proportionaliteten i de krav som begränsar tillträdet till eller utövandet av yrket och att meddela EU-kommissionen resultaten av bedömningen. Vad en reglering av yrket innebär beskrivs närmare i kapitel 8. Möjligheten att anställa karriärvägledare för högst ett år i sänder för den som inte uppfyller dessa krav bör dock alltså fortsatt finnas kvar.

¹⁸ 5 § 2 lagen (2016:145) om erkännande av yrkeskvalifikationer.

¹⁹ Europaparlamentets och rådets direktiv 2005/36/EG av den 7 september 2005 om erkännande av yrkeskvalifikationer, i lydelsen enligt Europaparlamentets och rådets direktiv 2013/55/EU.

10.5 Karriärvägledningen i utbildningen ska stärkas

10.5.1 Framtidsval ska införas i grundskolan och motsvarande skolformer

Förslag: *Framtidsval* ska införas som en del av utbildningen i grundskolan, grundsärskolan och specialskolan. Framtidsval ska komplettera övriga former av generell karriärvägledning och bidra till att utveckla och bredda elevens kunskaper om samhälls- och arbetsliv inför kommande studie- och yrkesval. Det ska även vara möjligt för skolhuvudmännen att erbjuda framtidsval till elever i gymnasieskolan inom introduktionsprogrammen yrkesintroduktion, individuellt alternativ och språkin introduktion.

Framtidsval ska genomföras av en karriärvägledare.

Regeringen eller den myndighet som regeringen bestämmer meddelar föreskrifter om framtidsval. Sådana föreskrifter får innebära att framtidsval endast ska finnas i vissa årskurser.

Av skolförordningen ska det framgå att framtidsval ska innehålla områdena val och framtidsplanering, arbetsliv och samhälle samt utbildningsvägar och yrkesområden.

Skolverket ska få i uppdrag att ta fram det närmare innehållet i framtidsval. Skolverket ska även få i uppdrag att ta fram kompetensutvecklingsinsatser för verksamma karriärvägledare, i syfte att stärka karriärvägledares kompetens att genomföra framtidsval.

Skälen för förslaget

Framtidsval i utbildningen

I denna utrednings direktiv anges att det ska analyseras hur undervisningen inom kunskapsområdet arbetslivskunskap kan stärkas. Som redogjorts för i kapitel 7 bedömer utredningen att detta kunskapsområde bör ha ett brett perspektiv och ge utrymme för utveckling av kunskaper om arbetsliv, kopplingen mellan utbildning och arbete, tillgång och efterfrågan på arbetsmarknaden, rättslig reglering m.m. Härutöver bör det ges möjlighet för eleverna att tillförskaffa sig de kompetenser som är nödvändiga för att kunna röra sig inom flexibla utbildningssystem och arbetsmarknader. Sådana kompetenser kan vara att kunna samla, analysera, sätta samman och organisera sig själv

och utbildnings- och yrkesinformation, ha färdigheter att kunna fatta och genomföra beslut liksom att hantera övergångar och växlingar i livet. Det behöver ingå som en del i den generella karriärvägledningen och ge eleverna stöd i och verktyg för att lära känna sig själva och öka medvetenheten om sina personliga egenskaper, intressen, värderingar, attityder, kompetenser och förmågor. I kunskapsområdet bör också ingå att göra elever medvetna om vad som påverkar de val de gör för att de ska kunna förstå sig själva i förhållande till en tänkt framtid.

Redan i grundskolan och i de motsvarande skolformerna måste eleverna göra aktiva val av fortsatt utbildningsväg baserat på vad de tror sig vilja arbeta med i framtiden. Det ställer krav dels på en aktiv och väl fungerande karriärvägledning, dels på att skolan tillhandahåller en utbildning av hög kvalitet som bl.a. ger eleverna tillräckliga kunskaper för att kunna fatta välgrundade beslut inför val av fortsatt utbildning och yrkesinriktning. Det förutsätter också att det finns en god samverkan mellan skola, arbetsliv och närsamhället i övrigt.

Av grundskolans läroplan framgår att lärare ska bidra med underlag för varje elevs val av fortsatt utbildning, och medverka till att utveckla kontakter med mottagande skolor samt med organisationer, företag och andra som kan bidra till att berika skolans verksamhet och förankra den i det omgivande samhället.²⁰ Genom att ge eleverna möjlighet att utveckla förståelse för hur kunskaper i olika ämnen kan relateras till samhälls- och arbetsliv blir de bättre rustade för framtida studie- och yrkesval. Läroplanerna är också tydliga med att eleverna ska få möjlighet att reflektera kring sina föreställningar om studier och yrken i relation till kön, social identitet och sociala normer.²¹ Att på detta sätt vidga elevernas perspektiv är en del av skolans kompensatoriska uppdrag. Ett integrerat jämställdhetsperspektiv är en förutsättning för att elever ges allsidiga kunskaper, stöd och möjligheter inför sina utbildningsval. Om elever i sina livsval begränsas av traditionella föreställningar som är kopplade till kön och bakgrund riskerar det att leda till negativa konsekvenser för både individ och samhälle. Det kan även bidra till ineffektivitet i kompetensförsörjningen.

Skolverkets utvärderingar och Skolinspektionens kvalitetsgranskningar visar att dessa viktiga frågor haft svårt att få genomslag och

²⁰ Jfr t.ex. avsnitt 2.6 Skolan och omvärlden i förordningen om läroplan för grundskolan, förskoleklassen och fritidshemmet.

²¹ Jfr t.ex. avsnitt 2.1 Normer och värden i förordningen om läroplan för grundskolan, förskoleklassen och fritidshemmet.

utrymme i undervisningen. Utredningens arbete visar att det i dag saknas ett naturligt utrymme i utbildningen där eleverna ges de nödvändiga kunskaper om hur samhällets arbetsliv fungerar, vilka utbildningsvägar som finns och hur man får syn på sina egna styrkor och intressen i förhållande till de möjligheter som står till buds.

Som redogjorts för i kapitel 7 har utredningen övervägt olika alternativ för att stärka undervisningen inom kunskapsområdet som i direktiven benämns arbetslivskunskap. Ett alternativ har varit att föreslå inrättandet av ett nytt ämne så som man gjort i Danmark, Finland och Norge. Även om erfarenheterna från de nordiska länderna är positiva och det kan konstateras att införandet av ett nytt ämne i grundskolan och motsvarande skolformer har förbättrat förutsättningarna för elevernas kunskapsutveckling inom området, är det utredningens bedömning att förutsättningarna för att göra detsamma i Sverige ännu inte är de rätta. En förutsättning för att ett nytt ämne ska kunna införas i grundskolan och motsvarande skolformer är att det finns lärare som kan bedriva undervisning i ämnet. Det innebär att det måste finnas möjlighet för lärarstuderande och verksamma lärare att tillförskaffa sig de kunskaper och kompetenser som krävs för en sådan ämnesbehörighet. Den möjligheten finns inte i dag och utredningen har valt att inte gå vidare med förslag som skulle öppna upp för en sådan möjlighet då de bedöms vara alltför omfattande och tidskrävande.

Ett annat alternativ som utredningen har övervägt är att utöka ett redan befintligt ämne, i det här fallet samhällskunskap. Samhällskunskapsämnet innehåller redan i dag delar av det som utredningen bedömer bör ingå i det breddade kunskapsområdet som i direktiven benämns arbetslivskunskap. Andra delar ingår dock inte, t.ex. frågor som rör självkännedom och karriärkompetens liksom kunskap om utbildningsvägar och arbetsmarknadsvillkor. Detta i kombination med att det i ämnet samhällskunskap redan i dag råder stoffträngsel, har gjort att utredningen valt att inte heller gå vidare med detta alternativ.

Ett tredje alternativ som utredningen övervägt för att stärka undervisningen inom kunskapsområdet arbetslivskunskap, är att lägga in det som ett karriärvägledningsperspektiv i olika ämnen. Den stora fördelen med det alternativet är att det tydliggör att karriärvägledning inte enbart är en angelägenhet för vägledaren utan är hela skolans ansvar och ska ingå i undervisningen. Nackdelen är dock att det är så retoriken har sett ut under många år utan att vägledningsfrågorna

har integrerats i utbildningen eller undervisningen på önskat sätt. Utredningen bedömer därför att detta alternativ inte ensamt skulle räcka för att utveckla elevernas kunskaper och kompetenser inom kunskapsområdet arbetslivskunskap.

Sammantaget utifrån ovan nämnda skäl föreslår utredningen att ett nytt obligatoriskt inslag, som ska benämnas *framtidssval*, ska införas som en del av utbildningen i grundskolan, grundsärskolan och specialskolan, utan att vara ett nytt ämne eller en del av ett befintligt ämne. Då det inte är undervisning i skollagens bemärkelse föreslår utredningen vidare att det är karriärvägledaren som ska ansvara för genomförandet av framtidssval. Förslaget innebär att framtidssval ska införas i grundskolan, specialskolan och i grundsärskolan, för de elever som läser enligt ämnen, med ett innehåll som är nationellt fastställt och med en tilldelad tid i timplanen. Framtidssval ska ses som en form av generell karriärvägledning och ska komplettera övriga former av generell karriärvägledning och bidra till att utveckla och bredda elevens kunskaper om samhälls- och arbetsliv inför kommande studie- och yrkesval. Införandet bör dock enligt utredningens bedömning ske i kombination med att karriärvägledningens perspektivet förstärks även i olika ämnen, se utredningens förslag i avsnitt 10.5.4. Förslaget innebär ändringar i skollagen.

Det närmare innehållet i framtidssval bör dock inte regleras i lag. Det bör i stället framgå av skollagen att regeringen eller den myndighet som regeringen bestämmer meddelar föreskrifter om framtidssval. Sådana föreskrifter får innebära att framtidssval endast ska finnas i vissa årskurser. För att säkerställa det breddade perspektivet föreslår dock utredningen att framtidssval ska innehålla tre specifika delar och att dessa ska framgå av skolförordningen:

Val och framtidsplanering

- Karriärkompetens
- Motivation
- Studieteknik
- Samband mellan arbetslivets krav och förutsättningar.

Arbetsliv och samhälle

- Villkor för arbetsmarknadens utformning
- Arbetsmarknadens parter
- Arbetsrätt och arbetsmiljölagstiftning
- Hur går det till på en arbetsplats?
- Hur söker man arbete?
- Entreprenörskap och företagande.

Utbildningsvägar och yrken

- Information om olika utbildningsvägar och former av utbildningar
- Yrken på en framtida arbetsmarknad
- Prognoser samt tillgång och efterfrågan.

Innehållet i de tre delarna ska ses som exempel, som hör samman och går i varandra. Vissa delar har beröringspunkter med det centrala innehållet i ämnet samhällskunskap, där lärare och vägledare med fördel kan samarbeta. Inom framtidsval kan karriärvägledaren med sin specifika kompetens fördjupa och bredda elevernas kunskaper inom moment som också berörs i samhällskunskapen, t.ex. arbetsmarknadens och arbetslivets förändringar och villkor. Detsamma gäller delar som handlar om utbildningsvägar och yrkesval där karriärvägledaren kan gå djupare in i området och ge eleverna möjlighet att utveckla medvetenhet om egna förmågor i förhållande till tänkbara alternativ. På så sätt kan eleverna bli bättre förberedda inför de individuella karriärvägledningstillfällena. Innehållet bör också komplettera och harmoniera med innehållet i det förstärkta karriärvägledningsspektivet som utredningen föreslår i avsnitt 10.5.4. Utredningen föreslår att Skolverket i skolförordningen får bemyndigande att meddela föreskrifter om det närmare innehållet i framtidsval samt att Skolverket får i uppdrag att utarbeta det närmare innehållet i framtidsval utifrån de områden som utredningen föreslår.

Det ska även vara möjligt att erbjuda framtidsval till elever i gymnasieskolan inom de introduktionsprogram som enligt gällande

bestämmelser i gymnasieförordningen får innehålla andra insatser som är gynnsamma för elevens kunskapsutveckling. Detta gäller alla introduktionsprogram utom programinriktat val som enligt gällande bestämmelser inte får innehålla andra insatser än undervisning i de grundskoleämnena som eleven inte har godkända betyg i och som krävs för att eleven ska bli behörig till ett nationellt program eller kurser som ingår i det nationella program som utbildningen är inriktad mot.²²

Yrkesintroduktion syftar till att elever ska få en yrkesinriktad utbildning som underlättar för dem att etablera sig på arbetsmarknaden eller som leder till studier på ett yrkesprogram. Syftet med individuellt alternativ är att elever ska gå vidare till yrkesintroduktion, annan fortsatt utbildning eller arbetsmarknaden. Språkintröduktion syftar till att ge nyanlända ungdomar en utbildning med tyngdpunkt i det svenska språket, vilken möjliggör för dem att gå vidare i gymnasieskolan eller till annan utbildning.²³ Yrkesintroduktion ska i huvudsak innehålla yrkesinriktad utbildning. Den får innehålla hela eller delar av kurser i karaktärsämnena och i gymnasiegemensamma ämnena som ingår i gymnasieskolans nationella yrkesprogram eller annan yrkesinriktad utbildning och får också innehålla grundskoleämnena som eleven saknar godkända betyg i samt andra insatser som är gynnsamma för elevens kunskapsutveckling får ingå i utbildningen.²⁴ Individuellt alternativ ska utformas utifrån elevens behov och förutsättningar. Utbildningen får innehålla grundskoleämnena som eleven saknar godkända betyg i, hela eller delar av kurser i gymnasieämnena. Även andra insatser som är gynnsamma för elevens kunskapsutveckling får ingå i utbildningen.²⁵ Språkintröduktion ska innehålla undervisning i grundskoleämnena svenska eller svenska som andraspråk. I övrigt ska språkintröduktion innehålla de ämnena och kurser som eleven behöver för sin fortsatta utbildning och får innehålla grundskoleämnena som eleven inte har godkända betyg i och kurser i gymnasieämnena och andra insatser som är gynnsamma för elevens kunskapsutveckling får ingå i utbildningen.²⁶ Inom dessa

²² 6 kap. 4 § gymnasieförordningen. Bestämmelserna ska tillämpas på utbildning som påbörjas efter den 30 juni 2019.

²³ 17 kap. 3 § skollagen.

²⁴ 6 kap. 5 § gymnasieförordningen.

²⁵ 6 kap. 6 § gymnasieförordningen.

²⁶ 6 kap. 8 § gymnasieförordningen.

introduktionsprogram bör det finnas möjlighet för utbildningsanordnaren att även erbjuda framtidsval och flexibelt kunna utforma de berörda introduktionsprogrammen i enlighet med elevernas förutsättningar och behov av att utveckla och bredda elevens kunskaper om arbetslivet och samhället inför kommande studie- och yrkesval i syfte att stärka elevernas möjligheter att etablera sig på arbetsmarknaden.

Utredningen har även sett över möjligheten att anordna framtidsval eller motsvarande i komvux och sårvox på grundläggande nivå. Enligt utredningens bedömning är det redan i dag möjligt att inom komvux och sårvox inrätta och erbjuda orienteringskurser med syftet att ge grundläggande kunskaper om arbetsliv och arbetsmarknad i Sverige.²⁷ Detta beskrivs närmare i avsnitt 5.2.3. Orienteringskurser har inget fastställt innehåll och beroende på vilka elever som läser kursen och hur deras förkunskaper, intressen och erfarenheter ser ut kan kursen variera till sin utformning och innehåll. Enligt utredningens bedömning finns det inget som hindrar att ett framtaget innehåll för framtidsval även i tillämpliga delar skulle utgöra ett stöd för utformningen av orienteringskurser med ett sådant huvudsakligt syfte om det även motsvarar elevernas behov och förutsättningar.

Framtidsval ska genomföras av en karriärvägledare

I rapporten *Styrning och organisation av den breda studie- och yrkesvägledningen*²⁸ framhålls att det är viktigt att se på studie- och yrkesvägledning som något mer än stöd till enskilda elever. Det ska i själva verket ses som ett kunskapsområde som rör frågor om arbetsliv och samhälle där studie- och yrkesvägledaren har en viktig expertroll. Utredningen bedömer att de som i dag har bäst förutsättningar att genomföra framtidsval är karriärvägledare. I deras utbildning ingår de olika delar som framtidsval ska innehålla samt pedagogik och undervisningspraktik. Vägledaren har även en särskild kunskap om utbildning och arbetsmarknad och expertkunskap i samtalsmetodik och vägledning enskilt eller i grupp. Det är också en fördel att karriärvägledaren på så sätt regelbundet träffar alla elever och kan få en uppfattning om de olika elevernas behov av både generell och individuell

²⁷ 2 kap. 6 § förordningen om vuxenutbildning.

²⁸ *Styrning och organisation av den breda studie- och yrkesvägledningen, En bakgrund och tre fallstudier*. Skolverket. 2017.

karriärvägledning. Utredningen föreslår därför att framtidsval, till skillnad från skolans ämnen där lärare undervisar, ska genomföras av en karriärvägledare. Som beskrivits ovan kan vissa delar av framtidsval ha beröringspunkter med det centrala innehållet i samhällskunskap. Tanken är dock inte att innehållet ska vara detsamma, utan att det ska vara kompletterande och i viss mån fördjupande. Det kan därför vara fördelaktigt om karriärvägledare och samhällskunskapslärare samverkar så att de olika utbildningsinslagen stärker varandra. Samverkan behöver även ske med relevanta aktörer utanför skolan för att tydliggöra kopplingen mellan skola och arbetsliv.

I utredningens kontakter med verksamma vägledare har framförts en oro över att arbetsbelastningen för vägledare skulle öka i och med införandet av framtidsval. Det måste då konstateras att de uppgifter som utredningen föreslår ska genomföras inom ramen för framtidsval är sådana som tidigare beskrivits som del av den vida vägledningen och som vägledare inte fått förutsättningar att genomföra. Detta har hängt samman med att vägledningsfrågor generellt inte har prioriterats och vägledarna inte har fått tillgång till vare sig tid eller lektionsutrymme för att genomföra den vida vägledningen. Med en särskilt tilldelad tid, med en precisering av vad som ska göras och ett tydligt ansvar utpekats för karriärvägledaren, i kombination med förtydligt ansvar för lärarna, är det utredningens bedömning att den allmänna arbetssituationen för vägledare kommer att förbättras.

En omständighet som kommer att försvåra implementeringen av utredningens förslag om att framtidsval ska genomföras av karriärvägledare är att det i dag råder brist på vägledare med studie- och yrkesvägledarutbildning. Det är därför viktigt att detta förslag ses i kombination med de förslag som utredningen redogör för i avsnitt 10.12 och som syftar till öka andelen utbildade studie- och yrkesvägledare i skolväsendet. Det är dock inte orimligt att anta att detta förtydligande av karriärvägledarens arbetsuppgifter skulle kunna bidra till att öka yrkets attraktivitet och status, vilket i sin tur kan leda till att fler utbildade vägledare väljer att verka inom skolväsendet.

Även om utredningen gör bedömningen att vägledare i dag har bäst förutsättningar att genomföra framtidsval kan de ändå behöva kompetensutvecklingsinsatser. En ökad kompetens hos verksamma karriärvägledare kan ytterligare bidra till att eleverna utvecklar och breddar sina kunskaper om samhälls- och arbetsliv inför kommande studie- och yrkesval. Utredningen föreslår därför att Skolverket ska

få i uppdrag att ta fram kompetensutvecklingsinsatser för verkssamma karriärvägledare i grundskolan och motsvarande skolformer. Sådana insatser kan i huvudsak bestå av två delar, där den ena innehåller undervisningsmetodik, med såväl teoretiska som praktiska moment. Den andra delen kan bestå av fördjupade teoretiska moment inom framtidsvals olika delar, val och framtidsplanering, arbetsliv och samhälle samt utbildningsvägar och yrken.

10.5.2 Garanterad tid för framtidsval

Förslag: Framtidsval i grundskolan, grundsärskolan och specialskolan ska tilldelas 80 garanterade timmar på högstadiet.

Det ska framgå av skollagen att den totala undervisningstiden i grundskolan, grundsärskolan och specialskolan även innefattar tid för framtidsval.

Undervisningstiden i elevens val ska minska till förmån för framtidsval med motsvarande omfattning.

Skälen för förslaget

Garanterad tid i framtidsval

Eleverna i grundskolan, grundsärskolan och specialskolan är enligt skollagen garanterade ett minsta antal undervisningstimmar (garanterad undervisningstid).²⁹ Hur undervisningstiden ska fördelas mellan olika ämnen framgår av så kallade timplaner.³⁰ Dessa timplaner är från och med juli 2018 uppdelade efter stadier. Huvudmännen får fördela undervisningstiden mellan årskurserna enligt timplanen, vilket ger ett visst utrymme för variation. En viktig förutsättning för att eleverna ska kunna nå kunskapskraven är att de får de undervisningstimmar som anges i timplanerna. För att säkerställa att framtidsval blir en självklar del av utbildningen i grundskolan, grundsärskolan och specialskolan anser utredningen att framtidsval behöver tilldelas garanterad tid i timplanerna. Då undervisningstid enligt gällande bestämmelser innebär tid då eleven får undervisning, anser utredningen att det finns ett behov av att ändra bestämmelserna i

²⁹ 10 kap. 5 §, 11 kap. 7 § och 12 kap. 5 § skollagen.

³⁰ Bilaga 1–4 till skolförordningen.

skollagen så att det framgår att den totala undervisningstiden i grundskolan, grundsärskolan och specialskolan även innefattar tid för framtidsval. Även om framtidsval inte ska vara ett ämne så är syftet med framtidsval, i likhet med skolans ämnen, att ge eleverna kunskaper. Utredningen föreslår därför att bestämmelserna om undervisningstid i 10 kap. 5 §, 11 kap. 7 § och 12 kap. 5 § skollagen ändras så att det framgår att den totala undervisningstiden även innefattar tid för framtidsval. För att säkerställa genomförandet av framtidsval i grundskolan och motsvarande skolformer föreslår utredningen att timplanerna för grundskolan, grundsärskolan och specialskolan ändras och att framtidsval tilldelas garanterad tid på högstadiet. Som utgångspunkt för detta förslag har utredningen lutat sig mot tids-tilldelningen i Norge och Finland där man i högstadiet avsätter 100 respektive 76 timmar. Med beaktande av att karriärvägledningsperspektivet även ska stärkas i övriga ämnen, se utredningens förslag i avsnitt 10.5.4, föreslår utredningen att framtidsval tilldelas ett något lägre antal timmar än i Norge men i samma omfattning som i Finland, totalt 80 garanterade timmar.

För att undvika att innehållet i framtidsval blir fragmenterat och splittrat bedömer utredningen att de 80 timmarna bör förläggas till högstadiet, precis så som är fallet i Norge och Finland. Detta ska dock ses i kombination med att det förstärkta karriärvägledningsperspektivet föreslås genomsyra flera av skolans ämnen i alla stadier i grundskolan och motsvarande skolformer. Syftet med det förstärkta karriärvägledningsperspektivet är att den lärandeprocess som den generella vägledningen innebär behöver påbörjas tidigt och pågå kontinuerligt under hela skoltiden. Särskilt viktigt är det när det gäller att vidga elevernas perspektiv och motverka begränsande föreställningar som är kopplade till kön och bakgrund.

Minskad undervisningstid i elevens val

Utredningens utgångspunkt har varit att tid till framtidsval ska tillskapas utan att det påverkar det totala antalet garanterade undervisningstimmar som i dag i grundskolan ska vara minst 6 890 timmar för varje elev. Motsvarande siffror är för grundsärskolan 6 890 timmar och för specialskolan 8 070 timmar.³¹ Förändringar i timplanen som

³¹ Jfr bilaga 1–3 till skolförordningen.

genomförts under de senaste åren har medfört att den totala undervisningstiden i vissa ämnen har utökats. Det gäller t.ex. undervisningstiden i ämnet matematik som utökades 2013 och 2016 med totalt 225 timmar.

Utredningen har i stället för att föreslå en utökning av den totala undervisningstiden valt att se över tidstilldelningen till elevens val. Ändringar av timplanerna, som innebär att undervisningstiden i matematik och idrott och hälsa i grundskolan utökas med 105 respektive 100 timmar, gäller fr.o.m. hösten 2019. Dessa ändringar innebär att undervisningstiden för elevens val i grundskolan minskas med motsvarande omfattning, 205 timmar. Enligt timplanen för grundskolan, som anges i bilaga 2 till skolförordningen, är den garanterade undervisningstiden i elevens val fr.o.m. hösten 2019, 177 undervisningstimmar. Undervisningen i elevens val ska syfta till att bredda och fördjupa elevens kunskaper i ett eller flera ämnen eller ämnesområden. Huvudmannen ska erbjuda eleverna ett allsidigt urval av ämnen som elevens val. Som elevens val får ett språk som eleven inte tidigare har fått undervisning i (nybörjarspråk) erbjudas. Inom ramen för elevens val finns även möjlighet att erbjuda modersmålsundervisning. Modersmålsundervisning får även anordnas som språkval inom ramen för skolans val eller erbjudas utanför den garanterade undervisningstiden³².

Till grund för kunskapskraven i moderna språk inom ramen för elevens val ligger ett antagande om minsta undervisningstid om 160 timmar. Till grund för kunskapskraven i modersmål ligger i stället ett antagande om minsta undervisningstid om 160–200 timmar i årskurs 1–6 och 80–120 timmar i årskurs 7–9. Genom ändringar i den nationellt fastställda timplanen för grundskolan kommer undervisningstiden i elevens val från och med den 1 juli 2019 minskas till 177 timmar. Om timmarna till framtidsval skulle tas från elevens val skulle det innebära att undervisningstiden i elevens val minskas till att omfatta 97 timmar. Redan från och med hösten 2019 kommer timmarna i elevens val i grundskolan inte att räcka för undervisning i modersmål, om man utgår från det antal timmar som kursplanen är beräknad utifrån. Den 9 maj 2018 fick en särskild utredare i uppdrag att kartlägga behovet av åtgärder när det gäller undervisningen i modersmål och studiehandledningen på modersmål i grundskolan och motsvarande skolformer. Utredaren har bl.a. i uppdrag att analysera och bedöma vilka konsekvenser en minskning av undervisningstiden

³² 5 kap. 8 § skolförordningen.

i elevens val kan få för måluppfyllelsen i ämnet modersmål. Om åtgärder behövs ska utredaren föreslå sådana (U 2018:04, dir. 2018:38).

Det finns få nationella uppgifter om hur elevens val används. År 2014 genomförde Skolverket i samband med ett regeringsuppdrag om stadiindelade timplaner en webbenkät för att få en bild av tillämpningen av elevens val hos utvalda kommuner. Resultatet av webbenkäten presenterades i redovisningen av regeringsuppdraget³³. Av redovisningen framgår att av de 58 rektorer som hade besvarat enkäten framförde 51 att de antingen ville minska tiden radikalt eller ta bort elevens val helt. Även flera av huvudmännen lämnade liknande synpunkter. De orsaker som de svarande angav var att elevens val är svårt att organisera på ett sätt som ger god undervisningskvalitet och stödjer elevernas kunskapsutveckling. I stället önskade man fördela tiden på något eller några ämnen, oftast svenska eller matematik. I samband med Skolverkets remittering av förslag till stadiindelade timplaner inkom också synpunkter som stödjer minskad tid eller ett avskaffande av elevens val till förmån för andra ämnen. Här framhålls ett behov av utökad undervisningstid för svenska eller svenska som andraspråk samt för so- och no-ämnena.

Utredningens förslag kommer att få till följd att nybörjarspråk, enligt nuvarande kursplaner, inte kan erbjudas inom ramen för elevens val. Då det finns få nationella uppgifter om hur många som studerar nybörjarspråk inom elevens val är det svårt att bedöma effekterna av att möjligheten tas bort. Utredningen har dock fått intryck av att det är fråga om ett mycket litet antal elever som använder sig av möjligheten och bedömer därför att det bör vara möjligt att ta tid från elevens val för att tilldela framtidsval garanterad tid utan att det skulle ge några större konsekvenser. Utredningen föreslår därför att undervisningstiden i elevens val minskas med 80 timmar till förmån för framtidsval. Frågan om hur elevernas möjligheter att läsa ett nybörjarspråk i grundskolan och motsvarande skolformer kan säkras bör dock utredas vidare, på samma sätt som man gör gällande modersmål i utredningen av modersmålsundervisningen.

Ett alternativ till att ta tid från elevens val skulle kunna vara att minska flera ämnen med en viss procent och på så sätt se till att timmar för framtidsval tas på ett likvärdigt sätt från flera ämnen. Om ett sådant alternativ är att föredra skulle det behöva ses över hur det

³³ Skolverkets dnr 2014:574.

på bästa sätt kan åstadkommas, t.ex. genom ett uppdrag till Skolverket. Ett ytterligare alternativ är att utöka den totala garanterade undervisningstiden. Ett sådant alternativ är emellertid förenat med stora kostnader, vilket utredningen redogör för i kapitel 12 om konsekvenser. Dessutom skulle en utökning av den totala garanterade undervisningstiden påverka elevernas arbetssituation.

10.5.3 Uppgifter om elevens deltagande i framtidsval ska dokumenteras i betygsdokumenten

Förslag: Uppgifter om elevernas deltagande i framtidsval ska finnas med i slutbetyg, terminsbetyg och avgångsintyg.

Skälen för förslaget

Även om framtidsval inte föreslås vara ett ämne som ska betygsättas eller bedömas är det dock enligt utredningens bedömning viktigt att det på något sätt dokumenteras i betygsdokumenten om eleven deltagit i framtidsval, inte minst med tanke på den föreslagna möjligheten att erbjuda framtidsval på vissa av introduktionsprogrammen i gymnasieskolan. Ett bevis på deltagande kan i sig vara motiverande även om framtidsval, som en del av utbildningen, är obligatorisk att delta i för de som omfattas av skolplikt.

Skolplikten, som motsvaras av en rätt till utbildning, är en av hörnstenarna i det svenska utbildningssystemet. För en elev i grundskolan, grundsärskolan, specialskolan och sameskolan gäller obligatorisk närvaro i högst 190 dagar per år. Det betyder att eleven ska delta i den verksamhet som anordnas för att ge den avsedda utbildningen om eleven inte har giltigt skäl att utebli³⁴. Utbildning, vilket är ett vidare begrepp än undervisning, kan omfatta annan verksamhet än undervisning i den inre och yttre miljön, t.ex. på skolgården och i matsalen eller organiserat lärande förlagt till en arbetsplats. Utbildning kan dessutom omfatta annan verksamhet som äger rum t.ex. vid lägerskolor, utflykter eller olika former av praktik eller annan verksamhetsförlagd verksamhet.³⁵

³⁴ 7 kap. 17 § skollagen.

³⁵ Prop. 2009/10:165.

Utredningens förslag att införa framtidsval i grundskolan, grundsärskolan och specialskolan i högstadiet är ett sätt att säkra tid för den form av generell karriärvägledning som framtidsval utgör. I och med att det blir en del av utbildningen har eleverna, i och med skolplikten en skyldighet att närvara. För att ge legitimitet till framtidsval i utbildningen och för att säkra att deltagandet dokumenteras föreslår utredningen att uppgifter om elevernas deltagande i framtidsval ska finnas med i slutbetyg, terminsbetyg och avgångsintyg. Förslaget innebär att bestämmelserna om slutbetyg, terminsbetyg och avgångsintyg i skolförordningen ändras. För terminsbetyg som utfärdas i årskurs 6 och avgångsintyg som utfärdas före årskurs 7 är uppgifter om deltagande i framtidsval inte aktuellt eftersom framtidsval enligt utredningens förslag ska införas på högstadiet.

10.5.4 Stärkt karriärvägledningsperspektiv i grundskolan och motsvarande skolformer

Förslag: Karriärvägledningsperspektivet ska stärkas i grundskolans, grundsärskolans, specialskolans och sameskolans ämnen.

Skolverket ska få i uppdrag att se över kursplanerna i berörda skolformer och föreslå hur den generella karriärvägledningen kan utvecklas och stärkas, med särskilt fokus på låg- och mellanstadiet.

Skälen för förslaget

Ett stärkt karriärvägledningsperspektiv i befintliga ämnen i grundskolan, grundsärskolan, specialskolan och sameskolan

Enligt läroplanerna för grundskolan och motsvarande skolformer ska eleverna utveckla kunskaper och kompetenser som förbereder dem för studier och arbetsliv och som gör dem rustade att göra medvetna val inför framtiden. I det ingår att vidga elevernas perspektiv och visa på alternativ till traditionella studie- och yrkesval grundande på kön, kulturell och social bakgrund. För att detta ska vara möjligt krävs att läroprocessen börjar tidigt och pågår kontinuerligt under hela skoltiden. Det räcker inte med att karriärvägledaren försöker förmedla detta vid de personliga vägledningssamtalen utan läroprocessen måste ges utrymme i skolans generella karriärvägledning. För

det krävs att alla i skolan samverkar utifrån sina olika roller. Lärarna har ett särskilt ansvar att bidra med underlag för varje elevs val av fortsatt utbildning, t.ex. genom att medverka till att utveckla kontakter med mottagande gymnasieskolor, organisationer och företag. Lärarna har också möjlighet att i sin undervisning integrera det generella vägledningsspektivet och koppla ämnesinnehållet till frågor som rör utbildningar, yrken och arbetsliv. Trots det visar flera studier som refererats till i kapitel 4 att elever i grundskolans högre årskurser saknar och efterfrågar just sådana kopplingar.

Att karriärvägledningsspektivet i undervisningen är viktigt är det många som vittnar om. Enligt forskare ökar elevernas motivation när de får förståelse för hur ämnesinnehållet knyter an till verkligheten och de ser meningen med ämnet i ett längre perspektiv. Vissa menar också att det leder till en högre grad av måluppfyllelse hos eleverna när det finns en koppling mellan ämnesundervisning och samhälls- och arbetsliv. Personliga egenskaper, intressen, värderingar, attityder, kompetenser och förmågor påverkar de val eleven gör och eleven behöver medvetandegöras om detta i processen för att förstå sig själv i förhållande till en tänkt framtid. Lärarens återkoppling till eleven om studieresultat och utvecklingsbehov kan öka elevens självkännet och kan därigenom bredda elevens kunskaper om sig själv. En återkoppling kan också ta sin utgångspunkt i det läraren vet om elevens intressen, ambitioner och framtidsdrömmar för att motivera och lyfta fram vad eleven kan behöva utveckla för att nå sina mål.

Ett skäl till att vägledningsfrågor så sällan integreras i undervisningen är att många lärare tycker att det är svårt och saknar stöd för genomförandet. Som redogjorts för i kapitel 7 är grundskolans kursplaner otillräckligt i förhållande till läroplanens mål. De övergripande formuleringarna som finns i läroplanerna motsvaras inte av skrivningar i kursplanerna, t.ex. när det gäller skolans uppdrag att bidra till att elevens studie- och yrkesval inte begränsas av kön eller social eller kulturell bakgrund³⁶. Det är endast i några ämnens kursplaner beskrivet hur det centrala innehållet kan kopplas till frågor som rör yrken och arbetsliv. Att lärare behöver stöd i arbetet med den generella vägledningen har varit känt sedan länge. Skolverket har därför haft flera regeringsuppdrag med syftet att stärka skolans vägledningsarbete. Skolverket har tagit fram allmänna råd för arbetet med studie- och

³⁶ Jfr t.ex. avsnitt 2.1 och 2.6 förordningen (SKOLFS 2010:37) om läroplan för grundskolan, förskoleklassen och fritidshemmet.

yrkesvägledningen och myndigheten har härutöver utarbetat flera omfattande stödmaterial för de verksamma i skolan. Dessutom erbjuder Skolverket utbildningspaketet skola–arbetsliv som över 4 000 lärare, skolledare och vägledare hittills har deltagit i. Fokus i utbildningsinsatsen är hur studie- och yrkesvägledning kan integreras i undervisningen som hela skolans ansvar. Även Sveriges Kommuner och Landsting (SKL) har tagit fram ett metodstöd kallat *Framtidsval och arbetsliv*³⁷. Det innehåller exempel på hur huvudmän framgångsrikt arbetar för att bredda perspektiven och integrera arbetslivsfrågorna i undervisningen. Dessa insatser från stat, kommun och andra håll är vällovlige och har uppskattats mycket av vägledare, lärare och skolledare. De kommer att behövas även fortsättningsvis men de är inte tillräckliga. Stödet behöver också vara förankrat i kursplanernas skrivningar där det centrala innehållet och kunskapskraven i ämnena kopplas till frågor som rör samhälls- och arbetsliv.

För att bidra till att den generella karriärvägledningen i större utsträckning integreras i skolans undervisning föreslår utredningen att karriärvägledningsspektivet utvecklas och stärks i grundskolans, grundsärskolans, specialskolans och sameskolans kursplaner i tillämpliga ämnen i alla stadier men med fokus på låg- och mellanstadiet. Förslaget ska ses i kombination med det om införande av framtidsval i högstadiet. För att undervisningen på bästa sätt ska komplettera och harmoniera med det som genomförs inom ramen för framtidsval är det viktigt att lärare och vägledare samverkar både när det gäller planering och genomförande. Även om läraren är den som ansvarar för undervisningen i ämnena bör karriärvägledaren ses som en resurs med sin kunskap om utbildning och arbetsmarknad, men också i att stödja lärare i undervisningen.

Skolverket ska få ett uppdrag att se över kursplanerna

Mot bakgrund av ovanstående föreslår utredningen att Skolverket ges i uppdrag att se över kursplanerna samt föreslå hur karriärvägledningsspektivet kan utvecklas och stärkas i grundskolan, specialskolan, sameskolan och grundsärskolan, med särskilt fokus på låg- och mellanstadiet.

³⁷ *Framtidsval och arbetsliv. Exempel från kommuners studie- och yrkesvägledning*. SKL, Sveriges Kommuner och Landsting, 2013.

10.5.5 Stärkt karriärvägledningsperspektiv i utbildningen på gymnasial nivå

Förslag: Karriärvägledningsperspektivet ska stärkas i gymnasieskolans och gymnasiesärskolans ämnesplaner.

Skolverket ska få i uppdrag att se över och föreslå hur den generella karriärvägledningen kan utvecklas och stärkas i de inledande kurserna i ämnesplanen för samhällskunskap i gymnasieskolan och gymnasiesärskolan samt se till att de bygger vidare på de kunskaper eleverna har fått tidigare.

Bedömning: Kursen arbetslivets villkor i ämnet samhällskunskap i gymnasiesärskolan bör bli möjlig att välja för alla elever inom programfördjupningen eller inom det individuella valet på de nationella programmen i gymnasiesärskolan. Skolverket bör ges i uppdrag att se över kursen arbetslivets villkor så att den bygger vidare på de kunskaper som eleverna har fått i grundskolan och i den reviderade inledande kursen i samhällskunskap i gymnasiesärskolan.

Skälen för förslaget och bedömningen

Karriärvägledningsperspektivet i undervisningen är viktigt även på gymnasial nivå. Av läroplanerna för gymnasieskolan och gymnasiesärskolan framgår att läraren i undervisningen ska utnyttja de kunskaper och erfarenheter av arbets- och samhällsliv som eleverna har eller skaffar sig under utbildningens gång. Det ökar också elevernas motivation när de får förståelse för hur ämnesinnehåll knyter an till verkligheten och de ser meningen med kursen i ett längre perspektiv. Lärarna i gymnasieskolan och gymnasiesärskolan har goda möjligheter att i sin undervisning integrera det generella vägledningsperspektivet och koppla kursinnehåll till yrken och arbetsliv. Eleverna i gymnasieskolan är i tid närmare vidare studier eller yrkesverksamhet än eleverna i de obligatoriska skolformerna. Eleverna i gymnasiesärskolan är också i tid närmare fortsatt utbildning, praktik och arbete.

Utredningen har övervägt vilket behov elever i gymnasieskolan och gymnasiesärskolan har av karriärvägledningsperspektiv i respektive skolforms ämnesplaner och kurser. Utredningen föreslår att det

säkerställs att gymnasieskolans ämnesplaner för de inledande kurserna i det gymnasiegemensamma ämnet samhällskunskap bygger vidare på de kunskaper eleverna har utvecklat i grundskolans ämnen och framtidsval när det gäller kunskapsområdena arbetsliv och samhälle samt utbildningsvägar och yrken. Motsvarande föreslås för gymnasiesärskolans inledande kurs i samhällskunskap.

Däremot bedömer utredningen att det kunskapsinnehåll som föreslås för grundskolans framtidsval som handlar om val och framtidsplanering inte kommer att rymmas inom dessa kurser som redan har stofffrängsel. Mot bakgrund av utredningens förslag om stärkt karriärvägledning i grundskolan och grundsärskolan i form av framtidsval och genom karriärperspektivet i flera ämnen i dessa skolformer bedömer utredningen att eleverna får en god grund när det gäller val och framtidsplanering. Elever i gymnasieskolan och gymnasiesärskolan bedöms ha ett större behov av individuell karriärvägledning utifrån vilket program och inriktning och de framtidsplaner de har. Det framgår av gjorda undersökningar att elever, framför allt på de högskoleförberedande programmen, önskar mer individuell vägledning som är anpassad till deras framtidsplaner. Av enkätundersökningen Unga röster 2017³⁸ kan man också dra slutsatsen att elever på yrkesprogram upplever att de fått information om arbetsmarknaden genom till exempel arbetsplatsförlagt lärande och kontakter med branscher.

Karriärperspektivet kan med fördel också anläggas i andra ämnen och kurser i gymnasieskolan och gymnasiesärskolan. Det finns goda möjligheten att koppla undervisningen till aktuellt yrkesområde eller vetenskapsområde och det är utredningens erfarenhet att så också görs. De flesta av de ämnesplaner som gäller för gymnasieskolan respektive gymnasiesärskolan gäller även för komvux på gymnasial nivå respektive särsvux på gymnasial nivå, vilket innebär att det innehåll som stöder karriärvägledningperspektivet i olika ämnen även finns i komvux och särsvux.

Skolverket ska få ett uppdrag att se över ämnesplaner och kurser

Mot bakgrund av ovanstående föreslår utredningen att Skolverket ges i uppdrag att se över och föreslå hur karriärvägledningperspektivet kan utvecklas och stärkas i de inledande kurserna i ämnesplanen

³⁸ Unga röster 2017 – Inför valet 2018. Mentor Sverige. Fryshuset. 2018.

för samhällskunskap i gymnasieskolan och gymnasiesärskolan samt se till att de bygger vidare på de kunskaper eleverna har fått i grundskolan och gymnasiesärskolan.

Bedömning om kursen arbetslivets villkor i ämnet samhällskunskap i gymnasiesärskolan

Elever på gymnasiesärskolans nationella program har enligt utredningens bedömning ett stort behov av att utveckla sin förmåga att göra väl underbyggda studie- och yrkesval. Som Skolverket i sin rapport *Gymnasiesärskolan, uppföljning och analys av 2013 års reform*³⁹, lyfter finns det tre stora utmaningar för gymnasiesärskolan, nämligen lärares behörighet, att anordna apl, och elevernas övergång till arbetsmarknaden efter avslutad utbildning. För att rusta eleverna för framtiden och vidaregång efter gymnasiesärskolan behöver eleverna både individuell och generell karriärvägledning. Utöver den individuella karriärvägledningen bedömer utredningen att elevernas kunskaper om arbetslivet behöver stärkas för elever på nationella program i gymnasiesärskolan. Utredningen bedömer att kursen arbetslivets villkor i ämnet samhällskunskap i gymnasiesärskolan, som omfattar 100 gymnasiesärskolepoäng, borde göras tillgänglig för fler elever. Kursen ingår endast i programfördjupningen i ett par av programmen. Kursen arbetslivets villkor bör bli möjlig att välja för alla elever som så önskar antingen inom programfördjupningen eller inom det individuella valet på de nationella programmen. I propositionen *En gymnasiesärskola med hög kvalitet* (prop. 2011/12:50) framför regeringen att det inom det individuella valet bör ingå kurser som stödjer eleven att utifrån sina egna förutsättningar uppnå en så hög grad av självständighet som möjligt i syfte att klara boende och vardagsliv på egen hand.

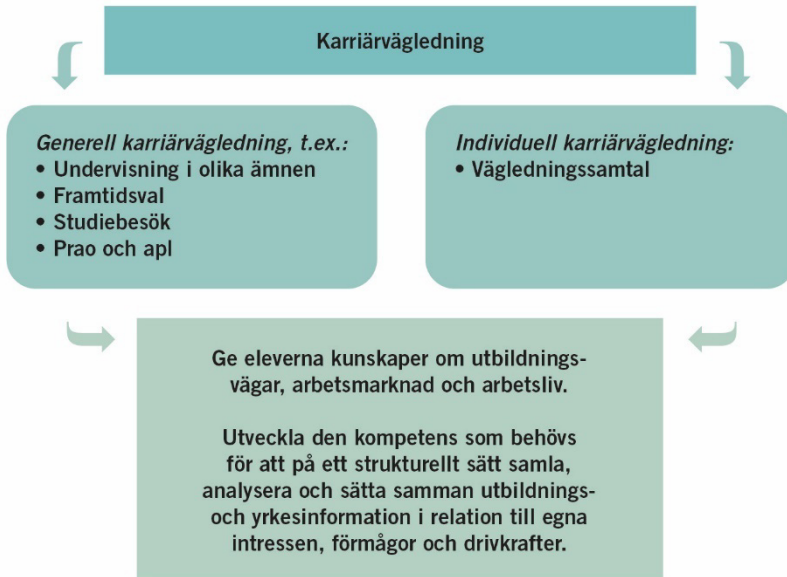
Mot bakgrund av detta bedömer utredningen att Skolverket bör få i uppdrag att se över innehållet i kursen arbetslivets villkor så att den bygger vidare på de kunskaper som eleverna har fått i grundskolan och i den reviderade inledande kursen i samhällskunskap.

³⁹ *Gymnasiesärskolan, uppföljning och analys av 2013 års reform*. Rapport 435. Skolverket. 2016.

10.6 Sammanfattning av utredningens huvudförslag

I nedanstående illustrationer åskådliggörs att de förslag som utredningen presenterar gällande karriärvägledning hänger samman och ska ses som en helhet. Den syftar också till att visa hur de olika formerna av karriärvägledning ska ses i förhållande till varandra.

Figur 10.2 Karriärvägledningens olika former

Tabell 10.1 Innehåll i och ansvar för de olika formerna av karriärvägledning

Form av karriärvägledning	Ansvarig
Generell karriärvägledning	
Framtidsval – Val och framtidsplanering – Arbetsliv och samhälle – Utbildningsvägar och yrkesområden	Karriärvägledare
Undervisning genom karriärperspektiv i olika ämnen	Lärare
Studiebesök Prao Apl m.m.	Lärare och karriärvägledare
Individuell karriärvägledning	
Vägledningssamtal enskilt eller i mindre grupp – Kartläggning – Fördjupning – Stöd i beslutsfattande	Karriärvägledare

Förslagen, som illustreras ovan, ska ses samlat. Härtill kommer ett antal förslag på vad som krävs för genomförandet av huvudförslagen, som beskrivs i följande avsnitt.

10.7 Uppdrag till Skolverket om översyn av läroplanerna

Förslag: Skolverket ska få i uppdrag att se över läroplanernas skrivningar om studie- och yrkesvägledning och föreslå nödvändiga konsekvensändringar i enlighet med utredningens förslag i avsnitt 10.2–5 om ändrade benämningar, olika former av karriärvägledning, tillgången till karriärvägledning vid vissa tillfällen, karriärvägledarens uppgifter och framtidsval.

Skälen för förslaget

Införandet av nya begrepp, tydliggöranden av de olika formerna av karriärvägledning, tillgången till karriärvägledning vid vissa tillfällen för vissa elever, tydliggörandet av karriärvägledarens uppgifter och införandet av framtidsval medför behov av följdändringar i läroplanerna för de olika skolformerna. Skolverket har en gedigen erfarenhet att se över och föreslå ändringar läroplanerna. Utredningen föreslår därför att Skolverket får ett uppdrag att se över läroplanernas nu gällande skrivningar om studie- och yrkesvägledning och föreslå ändringar i enlighet med utredningens förslag.

10.8 Huvudmannen ska ha en plan för karriärvägledning

Förslag: Huvudmannen ska se till att det upprättas en plan för karriärvägledning. Planen ska innehålla en redogörelse för hur elevernas behov av karriärvägledning ska tillgodoses och hur arbetet med karriärvägledningen ska samordnas. Av planen ska det även framgå hur samverkan med det omgivande samhället ska ske.

Bedömning: Arbeta med planen bör ske som en del av huvudmannens systematiska kvalitetsarbete enligt 4 kap. 3 § skollagen. Planen bör även innehålla uppgifter om hur huvudmannen organiserar karriärvägledningen och hur vägledningsresurserna fördelas efter elevernas olika förutsättningar och behov. Vidare bör planen innehålla uppgifter om hur verksamheterna ska motverka att eleverna begränsas i valet av utbildning och yrkesverksamhet utifrån föreställningar om kön eller utifrån social eller kulturell bakgrund.

Skälen för förslaget och bedömningen

Huvudmannens plan för karriärvägledning

Som utredningen beskriver i kapitel 6 visar olika studier, undersökningar och erfarenheter att styrningen och ledningen av den nuvarande studie- och yrkesvägledningen är svag⁴⁰. Regleringen uppfattas som alltför övergripande och ger inte huvudmän och rektorer någon tydlig ledning i vad som förväntas av dem. Därtill kommer att huvudmannen ofta inte inkluderat studie- och yrkesvägledningen i det systematiska kvalitetsarbetet. Därmed saknas de grundläggande styrningsmekanismer som krävs för att kunna planera, organisera och dimensionera vägledningsarbetet. På grund av att huvudmannen och rektorn brister i styrningen hamnar ofta ansvaret för hela studie- och yrkesvägledningen på vägledaren. Utredningen konstaterar att målet om en bred och integrerad studie- och yrkesvägledning, i enlighet med regelverket, inte har fått något riktigt genomslag.

Hos de huvudmän som har en medveten plan för arbetet med karriärvägledningen får väglednings- och karriärfrågorna större utrymme och ansvaret fördelas på fler. Sveriges Kommuner och Lands-ting (SKL) har sammanfattat de framgångsfaktorer som identifierats som centrala för arbetet med studie- och yrkesvägledningen. SKL lyfter bl.a. fram att det behöver finnas konkretiserade mål för studie- och yrkesvägledningen som är beslutade av huvudmannen. Vidare lyfts vikten av att ansvarsfördelningen mellan verksamheter och personalgrupper är tydlig och att tid avsätts för att förankra och implementera mål och riktlinjer i hela organisationen.⁴¹

Utredningen visar att det inte finns någon given modell för hur ansvaret för studie- och yrkesvägledningen bäst fördelas eller vilka organisations- och resursfördelningsmodeller som är mest lämpliga. Detta är och måste vara beroende av hur de lokala förutsättningarna och behoven ser ut hos respektive huvudman och därmed vara upp till varje huvudman att besluta om. Denna frihet är dock kopplad till ett ansvar. De beslut som huvudmannen fattar måste vara grundade

⁴⁰ *Utvärdering av vägledning inom det offentliga skolväsendet*. Skolverket. 2005, *Kvalitetsgranskning av studie- och yrkesorientering inom grundskolan*. Skolverket. 2007, *Vägledningens styrning och ramar*, G. Nilsson. Umeå universitet. 2010, *Studie- och yrkesvägledning i grundskolan*. Kvalitetsrapport nr 2013:5. Skolinspektionen. 2013, och *Styrning och organisation av den breda studie- och yrkesvägledningen – en bakgrund och tre fallstudier*. Skolverket. 2017.

⁴¹ Jfr t.ex. *Styrning och organisation av den breda studie- och yrkesvägledningen, En bakgrund och tre fallstudier*. Skolverket. 2017.

i en medveten bedömning och analys av de egna förutsättningarna och behoven.

Utredningen har övervägt olika alternativ för att stärka incitamenten för huvudmän att prioritera vägledningen och säkerställa att beslut om vägledningens utformning, organisation och dimensionering fattas utifrån välgrundade underlag. Utgångspunkten har varit att huvudmännen behöver ta ett större ansvar för att säkerställa att eleverna får både individuell och generell vägledning, bl.a. för att minska avhoppet från gymnasieskolan och därmed kostnaderna för detta. Regleringen i skollagen om likvärdig utbildning, fördelning av resurser och systematiskt kvalitetsarbete är viktiga utgångspunkter i detta arbete. Regleringen behöver dock förtydligas för att underlätta för huvudmännens styrning och ansvarstagande varför utredningen föreslår ändringar när det gäller elevernas tillgång till karriärvägledning, som redogjorts för i tidigare avsnitt. Härutöver behövs ytterligare åtgärder för att stimulera huvudmännen att aktivt ta ställning till hur man vill planera, organisera och dimensionera arbetet med karriärvägledning. Huvudmännen behöver ta reda på behoven av karriärvägledning i verksamheten, sätta upp mål, göra en ansvarsfördelning och förankra arbetet i organisationen. Vidare behöver varje huvudman fundera över och fastställa hur den individuella karriärvägledningen ska erbjudas samt hur och i vilka former den generella karriärvägledningen ska ges. För att säkerställa detta och för att öka förutsättningarna för en likvärdig, långsiktig och systematisk karriärvägledning hos alla huvudmän föreslår utredningen att det i skollagen införs krav på att huvudmannen ska ha en plan för karriärvägledning. Planen ska vara framåtsyftande och innehålla en redogörelse för hur huvudmannens ska tillgodose elevernas behov av karriärvägledning, hur arbetet ska samordnas och hur samverkan med det omgivande samhället ska ske. Detta skulle också göra det möjligt för allmänheten, elever och myndigheter att ta del av hur huvudmannen arbetar med karriärvägledning.

Samordning av karriärvägledningen

Utredningen bedömer att huvudmannens arbete med karriärvägledning behöver samordnas på ett mer systematiskt sätt i syfte att öka likvärdigheten och göra vägledningen och arbetet med den mer

effektivt. Samordning kan organiseras på olika sätt och måste anpassas till varje huvudmans förutsättningar och behov.

Utredningen har övervägt om det skulle vara en framkomlig väg att föreslå att huvudmän ska utse en samordnare eller ha en samordnande funktion för karriärvägledningen. Det är utredningens erfarenhet att där det finns en tydlig funktion eller en utsedd person fungerar huvudmannens arbete med karriärvägledningen bättre. Eftersom huvudmän och skolor har så olika förutsättningar bedömer utredningen att det måste vara upp till varje huvudman att besluta om hur man vill att samordningen ska komma till stånd. Utredningen föreslår därför i stället att huvudmannen i planen ska redogöra för hur arbetet samordnas som en del i det långsiktiga arbetet med karriärvägledningen och med utgångspunkt i de lokala förutsättningarna och behoven.

Det finns många uppgifter inom karriärvägledningen som skulle vinna på att samordnas. Hos stora huvudmän kan den eller de som samordnar arbetet fungera som en länk mellan karriärvägledarna på de olika skolenheterna, lärare, rektorer och övrig personal och utarbeta former för samarbetet mellan dem. Det kan även handla om att samordna och skapa möjligheter till kompetensutveckling för karriärvägledare. Samverkan med det lokala eller regionala arbetslivet, Arbetsförmedlingen, aktörer med regionalt utvecklingsansvar och andra externa aktörer, införskaffande av prao-platser och platser för arbetsplatsförlagt lärande (apl) skulle med fördel kunna samordnas av huvudmannen för att undvika merarbete för varje enskild skolenhet och vägledare.

Samverkan med det omgivande samhället

Som utredningen beskriver i kapitel 6 har vikten av samverkan om vägledningsfrågor tidigare lyfts i olika sammanhang.⁴² Trots att många påtalar behovet och värdet av samverkan mellan skolan och externa aktörer som t.ex. lokala näringsidkare och föreningar, utbildningsanordnare och Arbetsförmedlingen, har det funnits svårigheter att

⁴² *Arbete med studie- och yrkesvägledning. Allmänna råd med kommentarer.* Skolverket. 2013, *Framtidsval och arbetsliv, exempel från kommuners studie- och yrkesvägledning.* Sveriges Kommuner och Landsting (SKL). 2013, *Karriärvägledning, en forskningsöversikt.* A. Lovén (red). Studentlitteratur. 2015, och *Styrning och organisation av den breda studie- och yrkesvägledningen – en bakgrund och tre fallstudier.* Skolverket. 2017.

genomföra detta i praktiken. Det är beklagligt eftersom en väl organiserad samverkan kan leda till att resurser används mer effektivt och ger en ökad samhällsnytta. Vinsterna med en väl fungerande samverkan kan vara stora för alla parter. Det handlar om att till exempel få hjälp med att hålla sig uppdaterad när det gäller arbetsmarknadens utveckling och lärosätenas utbildningsutbud eller att anordna studiebesök eller prao- och apl-platser. För arbetslivets företrädare kan samverkan leda till att den lokala kompetensförsörjningen tryggas och arbetet med lokal och regional utveckling därmed stimuleras. Samverkan kan också leda till att fler elever snabbare kommer ut i arbetslivet och får egen försörjning, något som är av intresse för samhället men naturligtvis också för de enskilda individer som berörs. Det finns lokala och regionala aktörer som är viktiga att samverka med inom detta område. Exempel på sådana är aktörer med regionalt utvecklingsansvar och arbetsgivare i skolhuvudmannens närområde som är verk samma inom olika branscher. Aktörerna med regionalt utvecklingsansvar samordnar kompetensförsörjningsarbetet på regional nivå, tar fram prognoser över arbetsmarknadens behov på kort och lång sikt och bidrar till att strategiska insatser genomförs utifrån dessa.

Tyvärr utnyttjas inte den potential för samverkan som finns. Den samverkan som kommer till stånd är ofta beroende av eldsjälar i verksamheterna. Initiativen till samverkan får inte alltid det aktiva stöd från huvudmannen som är nödvändigt. Detta medför att samarbetet ofta saknar stabila, långsiktiga och uthålliga former. Samtidigt finns det exempel på skolor och huvudmän som under lång tid arbetat systematisk genom aktiva insatser i nära samverkan med närsamhälle och arbetsliv. Utredningen bedömer därför att frågan om samverkan är av så stor vikt att den bör bli föremål för systematisk och långsiktig planering i planen.

Bedömning om vad planen mer bör innehålla

Arbetet med planen bör ske som en del av det systematiska kvalitetsarbetet. Trots att det i dag framgår av *Skolverkets allmänna råd om arbetet med studie- och yrkesvägledning* att huvudmannen bör konkretisera de nationella målen för vägledningsarbetet saknar många huvudmän sådana konkretiserade mål. I svaren på en enkät till studie- och yrkesvägledare från Lärarnas Riksförbund (LR) 2017 uppgav

44 procent att det inte fanns tydliga mål för studie- och yrkesvägledningen på skolan och 7 procent uppgav att de inte visste om det gjorde det. Detta innebär alltså att drygt hälften av de svarande uppgav att det inte fanns tydliga mål för vägledningen eller att de inte visste om sådana fanns. En annan enkätundersökning⁴³ ställd till studie- och yrkesvägledare från 2016, visar liknande resultat. På frågan om det fanns tydliga mål för studie- och yrkesvägledningen på skolan eller i verksamheten svarade 35 procent att det inte fanns sådana mål medan 16 procent inte visste om det gjorde det. Det finns alltså ett behov av att tydliggöra målen med vägledningsarbetet. Det är dock viktigt att påpeka att det inte handlar om att huvudmannen ska utforma nya mål för karriärvägledningen. De nationella målen anger en tydlig inriktning och ambition men behöver översättas till den lokala kontexten och svara mot de behov som finns hos huvudmannen. När inga mål är uttalade av huvudmannen eller rektorn så hamnar ofta hela ansvaret för karriärvägledningen på den enskilde karriärvägledaren trots att regelverket pekar på allas ansvar. Det blir också svårt att utvärdera hur arbetet med karriärvägledningen har utfallit och analysera vad som behöver förbättras.

Hur huvudmannens karriärvägledning organiseras måste variera utifrån lokala förutsättningar. Som beskrivits i kapitel 6 används i dagsläget olika organisationsmodeller. Hos några skolhuvudmän är alla studie- och yrkesvägledare anställda i en central förvaltning, hos andra är de anställda direkt under rektor. I vissa skolor ingår studie- och yrkesvägledaren i elevhälsoteamet, i andra har de en närmare koppling till den pedagogiska personalen. Det ska fortfarande vara möjligt för varje huvudman att anpassa sin organisation efter de lokala förhållandena när det gäller karriärvägledningen. Utredningen bedömer dock att alla huvudmän aktivt måste ta ställning till vilken organisation som passar de lokala förhållandena och behoven. Frågan om vilken organisation som bäst kan underlätta arbetet med att nå målen bör därför vara en viktig del i huvudmannens plan för det karriärvägledningen. Planen bör därför innehålla uppgifter om hur huvudmannen organiserar karriärvägledningen. Huvudmannen behöver också aktivt ta ställning till hur vägledningsresurserna ska fördelas. Eftersom elevernas behov av vägledning varierar och skolor har olika elevsammansättningar utifrån socioekonomiska perspektiv

⁴³ Syv-barometern, som riktar sig till studie- och yrkesvägledare och genomförs vart tredje år av företagen Ungdomsbarometern och Skolsamverkan.

är det nödvändigt att både elevers och skolenheters behov kartläggs och analyseras och att vägledningsresurserna fördelas därefter. Utredningen bedömer därför att planen bör innehålla uppgifter om hur vägledningsresurserna fördelas efter skolenheternas och elevernas olika förutsättningar och behov.

Vidare bör planen innehålla uppgifter om hur verksamheterna ska motverka att eleverna begränsas i val av utbildning och yrkesverksamhet utifrån föreställningar om kön och social eller kulturell bakgrund. Det är väl känt att normer och strukturer som finns i samhället också finns i skolan, och de begränsningar som de för med sig riskerar att hindra elever från att nå sin fulla potential.

Föräldrarnas utbildningsbakgrund är den faktor som har störst betydelse för elevers gymnasieval⁴⁴, men också kön, social och kulturell bakgrund samt kamratpåverkan är faktorer som påverkar elevers val av utbildning och inriktning. Skolan har möjlighet att förändra och utmana rådande normer och föreställningar om till exempel vem som förväntas göra vad på arbetsmarknaden eller hur individens framtid bör se ut, men skolan behöver skapa förutsättningar för ett sådant arbete.⁴⁵ Det arbetet behöver starta redan i de tidiga skolåren för att ha bäst effekt.

10.9 Ändring av Arbetsförmedlingens instruktion

Förslag: Arbetsförmedlingens instruktion ska ändras så att det framgår att myndigheten särskilt ska samverka med huvudmän inom skolväsendet.

Skälen för förslaget

Arbetsförmedlingen ska enligt uppdrag från regeringen samverka med myndigheter, kommuner, arbetsmarknadens parter, trygghetsorganisationer och andra som bidrar till att förbättra arbetsmarknadens funktionssätt. En sådan samverkan sker både på nationell, regional och lokal nivå.

⁴⁴ *Ungdomars uppfattningar om gymnasievalet*. Skolverket. 2012.

⁴⁵ *Tala om arbetslivet. Ett genusmedvetet och normkritiskt metodmaterial för hela skolan*. Wikstrand, F. & Lindberg, M. Malmö universitet på uppdrag av Skolverket. 2015.

Arbetsförmedlingen samverkar med kommunerna i en mängd olika frågor, inte minst när det gäller att bidra till minskad ungdomsarbetslöshet och effektivisering av nyanländas etablering i arbetslivet. Av *Arbetsförmedlingens nationella strategi för karriärvägledning*⁴⁶ framgår bl.a. att ett av målen är att utforma sammanhållna vägledningsprocesser på lokal nivå tillsammans med kommuner och övriga utövare av vägledning. Utredningens arbete visar att det finns vissa svårigheter med samverkan mellan skolan, arbetslivet och närsamhället i övrigt. Statliga insatser behövs därför för att stödja huvudmännen i detta viktiga arbete. Samverkan mellan skola, arbetsliv och närsamhället i övrigt är en viktig förutsättning för att elever ska kunna göra väl underbyggda val. Samverkan mellan skolhuvudmännen och Arbetsförmedlingen är särskilt viktig då Arbetsförmedlingen har god kännedom om arbetslivets aktuella och förväntade kompetensbehov. Vidare har Arbetsförmedlingen kunskap om hur yrkesområden förändras i takt med samhällsutveckling och om hur företagandet i Sverige ser ut. Arbetsförmedlingen har även kunskap om arbetslivets och arbetsmarknadens villkor. En väl fungerande samverkan mellan Arbetsförmedlingen och kommunerna lokalt är dessutom en viktig del i arbetet för att öka övergångarna från arbetslöshet till reguljär utbildning inom skolväsendet, särskilt för nyanlända⁴⁷. Genom den så kallade utbildningsplikten som syftar till att stärka nyanländas etablering, men också att förbättra matchningen på arbetsmarknaden behöver kommunernas utbildningsinsatser och Arbetsförmedlingens insatser samspela bl.a. i fråga om kartläggning och planering.⁴⁸ Även inom regional yrkesinriktad vuxenutbildning (regionalt yrkesvux) är samverkan mellan kommunerna och bl.a. Arbetsförmedlingen en förutsättning för att statsbidrag ska utgå. Kommuner har möjlighet att få statsbidrag för att anordna utbildningar som motsvarar arbetskraftsbehoven i olika regioner om utbudet har planerats efter samråd med

⁴⁶ *Vägar till ökad karriärkompetens. Nationella strategi för karriärvägledning*. Arbetsförmedlingen. 2018.

⁴⁷ Se t.ex. budgetpropositionen för 2018, Uo16, avsnitt 9.7.2.

⁴⁸ Utbildningsplikten trädde i kraft i samband med att ett nytt regelverk för nyanländas etablering infördes den 1 januari 2018. Jfr lagen (2017:584) om ansvar för etableringsinsatser för vissa nyanlända invandrare, förordningen (2017:820) om etableringsinsatser för vissa nyanlända invandrare och förordningen (2017:819) om ersättning till deltagare i arbetsmarknadspolitiska insatser.

bl.a. den aktör som har ett regionalt utvecklingsansvar i länet eller länen och Arbetsförmedlingen.⁴⁹

En samverkan mellan kommunerna och Arbetsförmedlingen ska även ske i fråga om rekrytering av personer till statliga studiestartsstödet. Studiestartsstödet syftar till att öka rekryteringen till studier bland personer med stort utbildningsbehov, för att stärka deras möjligheter att etablera sig på arbetsmarknaden.⁵⁰ Utredningen bedömer att Arbetsförmedlingens kompetens inom detta område kan vara till stor hjälp i skolornas arbete med arbetslivsområdet och att myndigheten är väl lämpad att bistå skolhuvudmännen med aktuell och relevant information om arbetsmarknadsläget, vilket även ligger i linje med myndighetens nuvarande uppdrag. Även inom andra myndigheter finns kunskap om företagande, där man arbetar med att stärka samverkan mellan skola och arbetsliv och som ansvarar för samordning i förhållande till de regionalt utvecklingsansvariga. För att utveckla och underlätta samverkan mellan skolhuvudmän och Arbetsförmedlingen och säkerställa att Arbetsförmedlingens kompetens kommer skolorna till del föreslår utredningen att det av Arbetsförmedlingens instruktion ska framgå att myndigheten särskilt ska samverka med huvudmän inom skolväsendet. Hur denna samverkan ska ske är en fråga för Arbetsförmedlingen och skolhuvudmännen att utveckla. Förslagen gäller såväl offentliga som enskilda huvudmän men innebär inte någon förändring när det gäller möjligheten för skolhuvudmän att lokalt organisera och samverka med lokala och regionala aktörer som tar fram olika underlag och prognoser över arbetsmarknadens behov på kort och lång sikt. En sådan samverkan är eftersträvsvärd även om Arbetsförmedlingens uppdrag förtydligas i myndighetens instruktion. Arbetsmarknadsutredningen (A 2016:03), som ska slutredovisa senast den 31 januari 2019 utreder bl.a. hur Arbetsförmedlingens uppdrag kan utformas, hur samspelet kan förbättras mellan arbetsmarknadens aktörer och hur Arbetsförmedlingens samarbete med andra relevanta aktörer kan förbättras⁵¹. Beroende på hur Arbetsmarknadsutredningen förslag kommer att utformas och huruvida förslagen realiserats kan denna utrednings förslag komma att behöva anpassas.

⁴⁹ Förordning (2016:937) om statsbidrag för regional yrkesinriktad vuxenutbildning.

⁵⁰ Lag (2017:527) om studiestartsstöd.

⁵¹ Dir. 2016:56 samt tillägg genom dir. 2017:71.

10.10 Ändring av Skolverkets instruktion

Förslag: Av Skolverkets instruktion ska det framgå att myndigheten särskilt ska stödja huvudmännens karriärvägledning.

Skälen för förslaget

Skolverket ska särskilt stödja huvudmännen med karriärvägledningen. De samlade förslagen som utredningen i detta betänkande föreslår förutsätter ett utvecklat och kontinuerligt stöd till huvudmännen från staten. Skolverket som förvaltningsmyndighet för skolväsendet ska enligt sin instruktion genom sin verksamhet främja att alla barn och elever får tillgång till en likvärdig utbildning och annan verksamhet av god kvalitet i en trygg miljö samt bidra till goda förutsättningar för barns utveckling och lärande och till förbättrade kunskapsresultat för eleverna. Myndigheten ska också bidra till och redovisa sitt arbete med att trygga den nationella kompetensförsörjningen och underlätta elevers etablering på arbetsmarknaden samt följa upp och analysera kvinnors och mäns etablering på arbetsmarknaden eller i fortsatta studier, efter avslutad utbildning. Enligt instruktionen har Skolverket även i uppdrag att stödja utvecklingen när det gäller samverkan mellan skola och arbetsliv. Därutöver ska Skolverket främja utvecklingen av yrkesutbildningens kvalitet och attraktionskraft.

Det finns således i dag krav på Skolverket att stödja utvecklingen vad det gäller skola och arbetsliv men det framgår dock inte tydligt av myndighetens instruktion att Skolverket har ett övergripande uppdrag att stödja huvudmännen i arbetet med karriärvägledning. Även om Skolverket har ett allmänt uppdrag att samverka med andra myndigheter, framgår det inte uttryckligen att denna samverkan ska inkludera frågor om vägledning. En sådan samverkan kan i förekommande fall ske både på nationell, regional och lokal nivå. Samverkan kan t.ex. ske med Arbetsförmedlingen och med Specialpedagogiska skolmyndigheten i en rad frågor och sammanhang, inte minst när det gäller elever med planering och särskilt stöd vid övergången mellan skola och arbetsliv, anpassade insatser för nyanlända elever eller i olika former av mer generella insatser med inriktning på karriärvägledning. En annan typ av samverkan i vägledningsfrågor kan gälla

Tillväxtverket kopplat till deras regionala arbete med kompetensförsörjningsfrågor där de identifierat vikten av väl fungerande vägledning.

En ändring i Skolverkets instruktion skulle enligt utredningens bedömning ge ökade möjligheter för staten att stödja huvudmännen i arbetet med karriärvägledning. Därför föreslår utredningen att det av Skolverkets instruktion ska framgå att myndigheten har ett särskilt ansvar för att stödja huvudmännen i arbetet med karriärvägledningen.

10.11 Kompetensutvecklande insatser samt stärkt karriärvägledningssperspektiv i högskolornas examensbeskrivningar för lärarutbildningarna

Förslag: Skolverket ska få i uppdrag att ta fram kompetensutvecklingsinsatser för verksamma lärare och rektorer. Syftet med insatserna ska vara att stärka den generella karriärvägledningen i skolväsendet.

Skolverket, tillsammans med Specialpedagogiska skolmyndigheten (SPSM), ska få i uppdrag att stödja huvudmännen i hur karriärvägledning till målgruppen för grundsärskolan, gymnasiesärskolan och särskild utbildning för vuxna kan utvecklas. I det uppdraget ska särskilt uppmärksammas hur karriärvägledares kompetens inom området kan förbättras.

Ändringar ska även göras i bilaga 2 till högskoleförordningen av examensbeskrivningarna för grund- och ämneslärarutbildningar vad gäller krav på kunskaper om ämnesspecifika perspektiv på karriärvägledning i undervisningen.

Bedömning: Befattningsutbildningen för rektorer bör innehålla moment om arbetet med karriärvägledning.

Skälen för förslaget och bedömningen

Kompetensutvecklingsinsatser för verksamma lärare och rektorer

För att stärka den generella karriärvägledningen och bidra till att karriärvägledningsperspektivet integreras i undervisningen behöver olika insatser göras. Utredningens förslag om att stärka karriärvägledningsperspektivet i kursplanerna i grundskolan och motsvarande skolformer samt på gymnasial nivå, som beskrivits i avsnitt 10.5.4 och 10.5.5, behöver kompletteras med satsningar på kompetensutveckling för de som i dag undervisar i ämnen i dessa skolformer. Likaså behöver lärarutbildningen kompletteras med moment som syftar till att utveckla de blivande lärarnas karriärvägledningskunskaper. Att lärare har kunskaper om vad generell karriärvägledning innebär är nödvändigt för att de nationella vägledningens målen ska uppnås. Som redogjorts för i tidigare kapitel upplever många lärare att det är svårt att integrera den vida vägledningen i undervisningen och det finns därför behov av kompetensutveckling och stöd när det gäller hur ämnet kan kopplas till frågor som rör utbildning, arbetsliv och samhällsutveckling och på vilket sätt den egna undervisningen kan bidra till denna koppling. Lärare behöver verktyg för hur man kan väva in kunskaper om arbetslivet och det omgivande samhället i undervisningen och hur de kan arbeta för att öka elevers självkänneträna, utmana deras föreställningar och vidga deras perspektiv.

Utredningen har i tidigare kapitel återkommit till att styrningen och ledningen av studie- och yrkesvägledningen brister liksom att skolans systematiska kvalitetsarbete ofta inte innefattar dessa frågor. Utredningen har också konstaterat att när de som styr och leder verksamheten inte har tillräckliga kunskaper om karriärvägledningens betydelse för elever, ges karriärvägledningen inte rätt förutsättningar. Risken är stor att sådana brister drabbar de elever som har svårast att orientera sig i utbildningssystemet. Utredningen bedömer därför att det är viktigt att rektorer har kunskap om vilka möjligheter skolans arbete med karriärvägledning har och hur arbetet kan organiseras och genomföras.

Skolverket har redan under de senaste åren genomfört utbildningsinsatser för lärare, skolledare och studie- och yrkesvägledare med

syfte att stärka vägledningsperspektiv i undervisningen.⁵² Inom satsningen har också olika stödmaterial för undervisningen tagits fram.⁵³ Dessa insatser skulle dock enligt utredningens bedömning behöva vidareutvecklas och utredningen förslår därför att Skolverket ges i uppdrag att ta fram kompetensutvecklingsinsatser för verksamma lärare och rektorer i de berörda skolformerna. Syftet med insatserna ska vara att stärka den generella karriärvägledningen i skolväsendet.

Uppdrag till Skolverket och Specialpedagogiska skolmyndigheten att stödja huvudmännen i hur karriärvägledning till målgruppen för grundsärskolan, gymnasiesärskolan och särskild utbildning för vuxna kan utvecklas

Av Myndigheten för delaktighets redovisning *Utvärdering och analys av funktionshinderspolicen 2011–2016*⁵⁴ framgår att av de elever med en funktionsnedsättning, som medför nedsatt arbetsförmåga, går färre från gymnasieskolan eller från gymnasiesärskolan till arbete än tidigare. En väl fungerande karriärvägledning kan bidra till att vidga elevernas föreställningar och underlätta övergångarna till arbetslivet. En förutsättning för det är dock att karriärvägledarna har kompetens att vägleda målgrupperna. Som bl.a. *Komvuxutredningen* (U 2017:01)⁵⁵ har konstaterat när det gäller särskild utbildning för vuxna (sär vux) finns tillgången till vägledning, men kunskapen att vägleda målgruppen har brister och de bedömer att vägledarnas kompetens behöver stärkas för att bättre kunna möta och vägleda vuxna med utvecklingsstörning eller förvärvat hjärnskada. Komvuxutredningen föreslog därför att Skolverket, tillsammans med Specialpedagogiska skolmyndigheten, ska ges i uppdrag att stödja kommunerna i hur studie- och yrkesvägledning till målgruppen för särskild utbildning kan utvecklas. I det uppdraget ska särskilt uppmärksammas hur studie- och yrkesvägledares kompetens inom området kan förbättras. Då denna utredning menar att likande brister även finns inom

⁵² Redovisning av uppdrag om att genomföra fortbildningsinsatser för att förbättra kvaliteten inom studie- och yrkesvägledningen. Skolverket. 2018.

⁵³ Skolverket.se/studie- och yrkesvägledning.

⁵⁴ *Utvärdering och analys av funktionshinderspolicen 2011–2016*. Myndigheten för delaktighet. 2016.

⁵⁵ *En andra och en annan chans – ett komvux i tiden, slutbetänkande av Komvuxutredningen*. SOU 2018:71, s. 339 f.

grundsärskolan och gymnasiesärskolan föreslås att Komvuxutredningens förslag om att stödja kommunerna och att i det uppdraget särskilt uppmärksammas hur studie- och yrkesvägledares kompetens inom området utvidgas till att omfatta även grund- och gymnasiesärskolan. En ökad kompetens hos verksamma karriärvägledare i dessa skolformer kan bidra till att förbättra övergången från skola till arbete för målgruppen.

Ändringar i examensbeskrivningar för lärarutbildningarna

Examensbeskrivningarna för grund- och ämneslärarutbildningarna saknar i dag tydligt formulerade krav som rör studie- och yrkesvägledning. Lärare får i sin utbildning inte de verktyg många säger sig sakna för att kunna arbeta med att väva in kunskaper om arbetslivet och det omgivande samhället i undervisningen. Utredningen menar att det är av stor vikt att samtliga universitet och högskolor som bedriver lärar- och förskollärarutbildning ger studenterna möjligheter att utveckla de kunskaper och förmågor som krävs för att bedriva undervisning i enlighet med den reglering som finns. Utredningen föreslår därför en ändring av examensbeskrivningarna för ämneslärarexamen respektive grundlärarexamen vad gäller karriärvägledningsspektivet som innebär ett tillägg om att studenterna ska visa kunskap om ämnesspecifika perspektiv på karriärvägledning i undervisningen för att kunna erhålla en examen.

Detta skulle tydliggöra att varje universitet och högskola med lärarutbildning har ett uttalat ansvar för att se till att studenterna får med sig sådan kunskap och kompetens att de kan arbeta med karriärvägledningsspektivet i sina respektive ämnen. Detta kan uppfattas som ett genomgripande förslag som påverkar lärosätenas möjligheter att strategiskt och långsiktigt arbeta med att utveckla innehållet i utbildningarna men utredningen menar trots det, att det är en väsentlig åtgärd som behöver tas för att karriärvägledningsspektivet ska få det genomslag i undervisningen som utredningen ser som nödvändig. Utredningen är medveten om problemet med alltför detaljerade examensbeskrivningar och delar principiellt uppfattningen att man bör undvika att de blir alltför omfattande för att inte riskera att de uppfattas som heltäckande. Då lärarutbildningarnas examensbeskrivningar redan i dag har förhållandevis många examensmål blir

konsekvensen just den att eftersom det inte finns något kring vägledning uppfattas det som att det inte behöver prioriteras. Utredningen har i sitt arbete fått uppfattningen, efter kontakter med representanter från lärosäten, att ett tillägg av karriärvägledningsperspektivet i examensbeskrivningarna inte skulle innebära ett betungande uppdrag i förhållande till nuvarande uppdrag.

Bedömning om att befattningsutbildningen för rektorer bör innehålla moment om arbetet med karriärvägledning

Inom befattningsutbildningen för rektorer⁵⁶ saknas i dag moment om studie- och yrkesvägledning och vilka möjligheter vägledningen kan bidra till. Befattningsutbildningen motsvarar 30 högskolepoäng och består av kurserna skoljuridik och myndighetsutövning (10 högskolepoäng), mål- och resultatstyrning (10 högskolepoäng), och skolledarskap (10 högskolepoäng). Skolverket uppdrar åt lärosäten att tillhandhålla utbildningen och anger i samband med beställningen närmare de mål som ska gälla. Som tidigare beskrivits i avsnitt 7.2 finns det ett behov av att stärka rektorns kunskaper om skolans karriärvägledning. Flera utredningar har pekat på detta behov. Det är därför utredningens bedömning att befattningsutbildningen för rektorer även bör innehålla moment som inbegriper arbete med karriärvägledningen, t.ex. inom kursen mål- och resultatstyrning.

⁵⁶ Förordning (2011:183) om befattningsutbildning för rektorer och annan personal med motsvarande ledningsfunktion i skola, förskola och fritidshem samt fortbildning för rektorer och förskolechefer.

10.12 Fler möjligheter att utbilda sig till karriärvägledare och en översyn av grundutbildningen

Förslag:

- Malmö universitet, Stockholms universitet och Umeå universitet ska tillföras medel för att utöka antalet platser på studie- och yrkesvägledarprogrammet på grundnivå.
- Ovan nämnda lärosäten ska ges ett samordnat uppdrag att se över innehållet i utbildningen på grundnivå. I uppdraget ska det också ingå att utreda och lämna förslag på hur fler kan ges möjlighet att disputerade inom karriärvägledning.
- Vidare ska det ingå i det samordnade uppdraget att se över hur fler lärosäten med relevanta förutsättningar kan erbjuda den kortare utbildningen till studie- och yrkesvägledare som riktar sig till personer med annan högskoleutbildning kan utökas.
- Något av lärosätena som erbjuder utbildning till studie- och yrkesvägledare ska tillföras medel för att samordna och erbjuda vidareutbildning för verksamma vägledare som utan avsedd utbildning, i enlighet med vidareutbildning för lärare (VAL).

Bedömning: För att utbildningarna ska bli attraktiva kan man överväga att också införa ett tillfälligt utbildningsbidrag riktat till verksamma vägledare som önskar påbörja den kortare utbildningen som beskrivs ovan, eller att erbjuda dessa individer det högre bidraget inom studiestödet.

Skälen för förslaget och bedömningen

Uppdrag att utöka antalet utbildningsplatser på utbildningen till karriärvägledare

En förutsättning för att utredningens olika förslag ska kunna genomföras och för att öka kvaliteten på karriärvägledningen är att antalet utbildade karriärvägledare ökar. Utredningen uppskattar att det kom-

mer att behöva utbildas cirka 475 nya vägledare endast för att utredningens förslag ska kunna genomföras, se vidare avsnitt 12.9. Som statistiken visar och som flera har beskrivit⁵⁷ råder det redan i dag brist på studie- och yrkesvägledare med studie- och yrkesvägledarutbildning inom skolväsendet. Enligt skollagen kan enbart den som har en utbildning avsedd för studie- och yrkesvägledning få anställning som studie- och yrkesvägledare utan tidsbegränsning. Utredningen gör dock bedömningen, vilket närmare beskrivits i avsnitt 10.4, att det på sikt bör införas krav på en karriärvägledarexamen enligt bilaga 2 till högskoleförordningen (1993:100) eller utbildning som kan anses motsvara kraven i en sådan examen för att få anställas utan tidsbegränsning som karriärvägledare. För de individer som är verksamma som studie- och yrkesvägledare, men som i dag saknar studie- och yrkesvägledarutbildning, finns det således incitament för att skaffa sådan utbildning.

Enligt Skolverkets statistik för 2017 finns det drygt 1 000 verksamma vägledare i grundskolan, varav 66 procent har en examen för studie- och yrkesvägledare. För gymnasieskolan är motsvarande förhållande också drygt 1 000 verksamma varav 78 procent med avsedd examen. Utredningen bedömer därför att minst cirka 575 personer behöver ytterligare utbildning för att få en karriärvägledarexamen. Antalet vägledare har ökat något de senaste åren både i grund- och gymnasieskolan, samtidigt som andelen utbildade minskat något. När det gäller grundsärskolan, gymnasiesärskolan och vuxenutbildningen saknas uppgifter. Det är dock utredningens erfarenhet att det är mycket svårt att överhuvudet taget hitta vägledare till grund och gymnasiesärskolan eller särsvux men ännu svårare att hitta vägledare med specialistkompetens för dessa elevgrupper. En förfrågan som Specialpedagogiska skolmyndigheten gjort till specialskolorna ger samma bild av att rekryteringsläget är mycket svårt. Utredningen kan alltså konstatera att det redan i dag utbildas för få vägledare i förhållande till de behov som finns och att fler kommer att behöva utbildas för att utredningens förslag ska kunna genomföras.

Av de vägledare som har utbildning är det många som väljer att arbeta inom andra områden än skolan. Som exempel kan nämnas att när Malmö universitetet följde upp var studenterna arbetade efter examen, visade det sig att knappt hälften arbetade inom skolväsendet.

⁵⁷ Jfr till exempel yrkesprogramsutredningens betänkande, *Välja yrke* (SOU 2015:97).

Övriga arbetade med vägledning inom andra angränsande områden⁵⁸. I det sammanhanget ska nämnas att Högskoleverket i sin utvärdering av de tre lärosäten som utbildar studie- och yrkesvägledare, riktade kritik mot att utbildningen var för snävt inriktad mot skolväsendet.⁵⁹ Universitet- och högskoleämbetet (UKÄ) har därefter konstaterat att lärosätena vidtagit åtgärder för att bredda utbildningsinnehållet mot att bättre passa också för andra sektorer än skolväsendet.

Studie- och yrkesvägledarprogrammet omfattar 180 högskolepoäng. Totalt antar de tre utbildningsorterna 250 studerande per år, varav 60 med distansupplägg och 190 som campusförlagd utbildning. Det finns också en kortare utbildning för att få en studie- och yrkesvägledarexamen, som omfattar 90 högskolepoäng, för personer som är lärare eller har annan relevant akademisk bakgrund. Den bedrivs på distans vid Umeå universitet. Samtliga utbildningar har betydligt fler sökande än antalet platser, och alldeles särskilt högt sökintresse finns för den kortare utbildningen vid Umeå universitet. Trots stor belastning på nuvarande utbildning, och stor efterfrågan på fortbildningskurser bedömer utredningen att det borde finnas goda möjligheter för att öka antalet utbildningsplatser på studie- och yrkesvägledarprogrammet.

Det råder stor brist på utbildad personal inom många yrkesområden vilket leder till konkurrens om arbetskraften. Frågan om dimensionering av högre utbildning är därmed aktuell i ett generellt perspektiv. När det gäller de examina som riktar sig mot skolväsendet och vården menar Sveriges Kommuner och Landsting (SKL) att det bör ske i samverkan mellan lärosäten och avnämare om dimensionering av utbildningsplatser, såväl på nationell nivå som vid varje lärosätes beslut om fördelning av de egna de egna resurserna. För vissa små yrken där det endast behövs några få examinerade per år anser SKL dessutom att staten bör ta ett direkt ansvar för att peka lärosäten som kan ansvara för sådan utbildning. Med hänsyn till den stora bristen på utbildade studie- och yrkesvägledare anser utredningen ändå att det är nödvändigt att rikta medel för att bygga ut utbildningen. Utredningen föreslår därför att Malmö, Stockholms och Umeå universitet, de lärosäten som erbjuder utbildning för studie- och yrkesvägledare,

⁵⁸ Malmö universitets enkät till studerande hösten efter avslutad utbildning 2016, 2017 och 2018.

⁵⁹ *Rapport 2006:42 R. Högskoleverket. 2006.*

tillförs medel för att kunna utöka antalet platser på grundutbildningen.

Innehållet i utbildningen på grundnivå behöver ses över och det behövs fler disputerade inom karriärvägledning

Samhället förändras och i takt med att nya behov uppstår behöver även utbildningsväsendet förändras och anpassas. Studie- och yrkesvägledarutbildningen har inte setts över på många år och utredningen har i sitt arbete funnit att det finns ett behov av att se över både innehåll och omfattning.

Möjligheterna att efter grundutbildningen fördjupa sig och kanske övergå till en forskarutbildning behöver också förstärkas och utökas. Det skulle också kunna leda till utveckling av kunskapsområdet. Det är utredningens bedömning att grundutbildningen till karriärvägledare bör ses över till sitt innehåll. Utredningen föreslår därför att Malmö universitet, Stockholms universitet och Umeå universitet gemensamt ska få i uppdrag att se över innehållet i utbildningen på grundnivå samt att utreda och lämna förslag på hur fler disputerade inom studie- och yrkesvägledning kan tillskapas.

Utökat antal platser på den utbildning som riktar sig till personer med annan högskoleutbildning

Vid Umeå universitet erbjuds en utbildning som syftar till en studie- och yrkesvägledarexamen och som vänder sig till personer med lärarutbildning, eller annan relevant examen, som omfattat minst 180 högskolepoäng. Utbildningen omfattar 90 högskolepoäng, varav 30 högskolepoäng överbyggande kurser i studie- och yrkesvägledning, och därefter läser studenterna de sista tre terminerna i det treåriga studie- och yrkesvägledarprogrammet. Utbildningen bedrivs på distans, med endast ett fåtal campusförlagda träffar. Utbildningen har ett starkt söktryck till sina 30 studieplatser. Utredningen föreslås att Malmö universitet, Stockholms universitet och Umeå universitet får ett samordnat uppdrag att se över hur fler lärosäten med relevanta förutsättningar kan erbjuda den kortare utbildningen till karriärvägledare som riktar sig till personer med annan högskoleutbildning kan utökas.

En fortbildning för verksamma studie- och yrkesvägledare som saknar relevant utbildning behöver utvecklas

Enligt Skolverkets statistik och som beskrivs ovan saknar en stor del av de 2 500 personer som arbetar som vägledare i skolväsendet studie- och yrkesvägledarutbildning.⁶⁰

Eftersom verksamma studie- och yrkesvägledare som saknar relevant utbildning kan antas ha olika utbildningsbakgrund och olika behov av utbildning för att nå en examen för karriärvägledare, behöver en utbildning utformas på annat sätt än de befintliga utbildningarna. En fortbildning för verksamma studie- och yrkesvägledare som saknar relevant utbildning och som leder till en karriärvägledarexamen skulle möjliggöra för dessa att få en tillsvidare anställning som karriärvägledare. Utredningen bedömer att en sådan fortbildning skulle kunna ha ett likande upplägg som VAL, vidareutbildning av lärare, som organiseras vid åtta olika lärosäten i dag, där Umeå universitet har ett samordnande ansvar. Den innehåller en hög grad av individanpassning beroende på utbildningsbakgrund och erfarenhet och studeras parallellt med arbete som lärare. VAL styrs av en förordning⁶¹ med tydliga krav på vem som får antas, övre gräns för omfattning av utbildning och hur mycket som får valideras. Bakgrunden till utbildningen när de startade 2007 var att ge erfarna lärare som saknade lärarexamen en möjlighet att komplettera sin tidigare påbörjade utbildning. Den beskrivs i rapporten *VAL II – delrapportering av ett regeringsuppdrag*⁶². I samband med att legitimationsreformen infördes 2011 beslutades om VAL II med en ny förordning, som också den syftar till att underlätta för personer som påbörjat en äldre lärarutbildning men som inte tagit examen, att nå det. En av förändringarna var att utöka det maximala antalet högskolepoäng som studenterna tillåts läsa till examen, från som mest 60 högskolepoäng till som mest 120 högskolepoäng.

Mot den bakgrunden föreslår utredningen att något av de lärosäten som erbjuder utbildning till vägledare ska få i uppdrag att ansvara för en nationell samordning för att planera och genomföra utbildning för verksamma studie- och yrkesvägledare inom skolväsendet

⁶⁰ *Pedagogisk personal i skola och vuxenutbildning läsåret 2017/18*. Dnr 2018:510. Skolverket. 2018.

⁶¹ Förordning (2011:689) om vissa behörighetsgivande examina för legitimation som lärare och förskollärare och om högskoleutbildningar för vidareutbildning av lärare och förskollärare som saknar lärar- eller förskolläraryxamen.

⁶² *VAL II – delrapportering av ett regeringsuppdrag – med fokus på kompetensförsörjning och resultaten hittills*. Universitets- och kanslersämbetet. UKÄ. 2018.

som saknar relevant utbildning, med likande upplägg som VAL, vidareutbildning av lärare, nå en examen.

Bedömning om möjlighet att studera med mer förmånliga villkor

De verksamma vägledare som saknar relevant utbildning har ofta en annan avslutad eller påbörjad utbildning. Att åter studera med ytterligare studieskulder som följd kan vara ett hinder.

I regeringens budgetproposition för 2017⁶³ redogörs för en försöksverksamhet med en variant av särskild kompletterande utbildning till lärare (KPU), med möjlighet att genom ett tillfälligt utbildningsbidrag studera med förmånliga villkor. Det finns också möjlighet att läsa en KPU med den högre bidragsnivån inom studiemedlet under studietiden. Det högre bidraget uppgår under 2017 till 1 657 kronor per vecka jämfört med det generella bidraget som omfattar 712 kronor per vecka.

För att de korta utbildningarna ska bli mer attraktiva bedömer utredningen att man kan överväga att också införa ett tillfälligt utbildningsbidrag till studenter som genomgår de föreslagna kortare utbildningarna eller att erbjuda dessa studenter det högre bidraget inom studiestödet, i likhet med det som erbjuds studerande som studerar på KPU som leder till en ämneslärarexamen.

10.13 Uppdrag till Skolverket om digitala vägledningsverktyg

Förslag: Skolverket ska få i uppdrag att se över befintliga digitala verktyg för karriärvägledning och föreslå hur systemen kan utvecklas och anpassas efter elevernas behov.

Skolverket ska även få i uppdrag att se över hur möjligheten till interaktivitet på bästa sätt kan tillhandahållas. Ansvaret för utveckling och förvaltning av en sådan interaktiv digital tjänst bör på sikt framgå av Skolverkets instruktion.

⁶³ Budgetpropositionen för 2017. Prop. 2016/17:1 Utgiftsområde 16, s. 78.

Skälen för förslaget

Uppdrag att se över befintliga digitala verktyg med karriärvägledning

Det finns ett behov av ett opartiskt, heltäckande och interaktivt digitalt stöd för vägledningsfrågor. Detta gäller inte minst då utbildning på gymnasial nivå har blivit allt viktigare för möjligheten att få ett arbete. I dag upplever många den digitala informationen om utbildningsvägar, yrkesinriktningar och arbetsmarknadsutsikter som splitttrad och svår att överblicka. Både elever och vägledare ger en bild av att det är svårt att orientera sig och känna sig trygg i att informationen är heltäckande, opartisk, och aktuell. Det saknas också en möjlighet att ställa frågor och att på olika sätt interagera med en tillförlitlig digital tjänst. Trots att det på marknaden finns ett utbud av olika kommersiella aktörer efterfrågas en heltäckande och tillförlitlig tjänst fri från reklam och eventuella bakomliggande intressen.

Utredningens erfarenhet från möten med i första hand vägledare och elever visar att de efterfrågar en tillförlitlig tjänst för information och vägledning, mer utvecklad och med en högre grad av interaktivitet än vad nuvarande tjänster utformade för utbildningsområdet erbjuder. Den bilden stämmer också väl överens med det tillkännagivande som riksdagen lämnat till regeringen där man anför att den ska låta ta fram och uppdatera en digital plattform för information och vägledning för utbildningsområdet. Till det kommer liknande konstateranden och rekommendationer från flera internationella institutioner, där bland andra OECD i sin handbok för beslutsfattare redan 2004 rekommenderade att nätbaserade tjänster för livslång vägledning samordnas mellan utbildnings- och arbetsmarknadssektorn för att inte riskera att tappa viktig information om yrken och utbildningar som människor behöver för att kunna göra medvetna val. Nordiskt nätverk för vuxnas lärande (NVL) framhåller värdet av att utveckla en gemensam internetportal med opartisk information om yrken och utbildning.

I sitt delbetänkande⁶⁴ lyfter Arbetsmarknadsutredningen också fram att EU-kommissionen har pekat på behovet av att de offentliga vägledningsinsatserna anlägger ett mer långsiktigt och livslångt perspektiv. Detta med utgångspunkt i att människor gör flera karriärval under sitt liv och vägledning måste därför finnas tillgänglig för breda

⁶⁴ *Vägledning för framtidens arbetsmarknad*. SOU 2017:82.

målgrupper. I betänkandet föreslår Arbetsmarknadsutredningen att en digital plattform för livslång vägledning ska inrättas och att den ska drivas av flera myndigheter i samverkan. Arbetsförmedlingen har därefter genomfört en förstudie som innehåller en behovsanalys i syfte att undersöka hur en digital plattform för vägledning kan etableras.

I betänkandet *Karriärvägledning.se.nu*⁶⁵ föreslogs redan 2001 att ett gemensamt it-system för karriärvägledning skulle utvecklas i samarbete mellan berörda nationella aktörer. Skolverket gavs därefter i uppdrag att utveckla en portal för samlad utbildningsinformation, och sedan 2006 finns utbildningsinfo.se. Det är en webbplats med samlad utbildningsinformation, utformad utifrån ett individperspektiv i syfte att stödja att val av studier och yrkesinriktning. Den ska vara en heltäckande, neutral och transparent tjänst i för att möta en bred målgrupps behov och önskemål. Utbildningsinfo täcker dock inte de behov som finns och är inte i tillräcklig utsträckning anpassad till målgruppen och till den snabba digitala utvecklingen på marknaden. Webbplatsen skulle också behöva svara mot ett behov av högre grad av interaktivitet och kunna användas tillsammans med andra myndigheters digitala verktyg som stödjer vägledning. Utredningen föreslår därför att Skolverket får ett uppdrag att se över befintliga digitala verktyg med karriärvägledning och föreslå hur systemen kan utvecklas och bli mer interaktiva samt föreslå hur de digitala verktygen kan anpassas efter elevernas behov.

Skolverket ska långsiktigt ansvara för ett interaktivt digitalt verktyg

Det är väl belagt att det finns ett behov av en opartisk, tillförlitlig och heltäckande digital tjänst med samlad utbildningsinformation. En sådan tjänst bör också erbjuda interaktiva tjänster, i linje med utvecklingen i t.ex. Danmark och som planeras för i Norge. Det kan innebära att man som användare i vägledningsprocessen har möjlighet att få stöd via tjänster som till exempel en chattfunktion, att ta del av andra användares innehåll, att kunna ladda ner material eller använda e-vägledning med någon form av bemanning.

Det är utredningens bedömning att en sådan tjänst ska säkras och uppdateras av Skolverket som har överblick och unika kunskap om det innehåll och den utformning som en sådan tjänst av hög kvalitet

⁶⁵ SOU 2001:45.

kräver. Ansvar för en sådan tjänst behöver tilldelas genom ett långsiktigt uppdrag och därför föreslår utredningen att det av Skolverkets instruktion ska framgå att myndigheten särskilt har ett ansvar för att tillhandhålla ett interaktivt digitalt verktyg som stödjer val av studier och yrken anpassat till elever, vårdnadshavare och presumtiva elever. Det digitala verktyget bör vara neutralt och transparent och kunna kopplas ihop med andra myndigheters digitala verktyg som stödjer vägledning.

11 Ikraftträdande

Förslag:

1. Ändringarna i skollagen ska träda i kraft den 1 januari 2021. Den nya lydelsen av bestämmelserna i 10 kap. 4 och 5 §§, 11 kap. 6 och 7 §§ och 12 kap. 4 och 5 §§, om framtidsval och den totala garanterade undervisningstiden, ska tillämpas från den 1 juli 2022. Den äldre lydelsen av bestämmelserna i 10 kap. 4 och 5 §§, 11 kap. 6 och 7 §§ och 12 kap. 4 och 5 §§ ska dock tillämpas för elever som höstterminen 2022 påbörjar årskurs 8 eller en högre årskurs i grundskolan eller grundsärskolan eller årskurs 9 eller högre årskurs i specialskolan. Övriga ändringar i skollagen ska tillämpas från den 1 juli 2021.
2. Ändringarna i högskoleförordningens bilaga 2 ska träda i kraft den 1 januari 2021 och tillämpas på karriärvägledarexamen, grundlärarexamen och ämneslärarexamen som utfärdas efter utgången av juni 2021. Den äldre lydelsen av bestämmelserna ska tillämpas i fråga om studie- och yrkesvägledarexamen, grundlärarexamen och ämneslärarexamen som utfärdas före den 1 juli 2021.
3. Ändringarna i gymnasieförordningen ska träda i kraft den 1 juli 2021 och tillämpas på utbildning som påbörjas efter den 1 juli 2022.
4. Ändringarna i skolförordningen ska träda i kraft den 1 juli 2021. Bestämmelserna i den nya lydelsen ska dock tillämpas från och med höstterminen 2022. Den äldre lydelsen av föreskrifterna ska fortfarande gälla för elever som höstterminen 2022 påbörjar årskurs 8 eller en högre årskurs i grundskolan eller grundsärskolan eller årskurs 9 eller högre årskurs i specialskolan.

5. Ändringarna i Arbetsförmedlingens och Skolverkets instruktioner samt ändringen i förordningen om vuxenutbildning ska träda i kraft den 1 juli 2021.

Skälen för förslaget

De föreslagna lagändringarna bör träda i kraft så fort som möjligt. För att de förslag som utredningen lämnar i detta betänkande ska kunna genomföras behöver ändringar göras i skollagen men också i olika förordningar, främst högskoleförordningen, gymnasieförordningen, skolförordningen och i kursplaner. Vissa följdändringar behöver också göras i förordningen om vuxenutbildning, läroplanerna för de respektive skolformerna samt i Arbetsförmedlingens och Skolverkets instruktioner. Eftersom förslaget till lag om ändring i skollagen kräver riksdagsbehandling och då en proposition tidigast bör kunna överlämnas till riksdagen under hösten 2019 i en sådan tid att riksdagen hinner fatta beslut i frågan våren 2020, är det lämpligt att lagändringarna träder i kraft den 1 januari 2021. Vid valet av tidpunkt för när de nya bestämmelserna ska börja tillämpas behöver hänsyn tas till både elever och huvudmän. De föreslagna lagändringarna om karriärvägledning, tillgång till individuell och generell karriärvägledning, skyldighet att erbjuda individuell karriärvägledning vid vissa tillfällen, karriärvägledare och huvudmännens plan för karriärvägledning bör träda i kraft den 1 januari 2021 men tillämpas först från och med den 1 juli 2021. Med anledning av de föreslagna lagändringarna bör Skolverket genomföra informationsinsatser. Dessa insatser behöver genomföras i god tid innan de föreslagna lagändringarna ska börja tillämpas så att berörda aktörer kan vidta de åtgärder som behövs med anledning av de föreslagna författningsändringarna innan dessa ska tillämpas. Vidare behöver Skolverket tid att ta fram förslag på reviderade läroplaner och ämnes- och kursplaner. Lagändringarna bör därför träda i kraft den 1 januari 2021 men tillämpas först från och med den 1 juli 2021. Äldre bestämmelser ska således gälla till utgången av juni 2021.

När det gäller de föreslagna bestämmelserna om framtidsval bör huvudmännen ges rimliga förutsättningar att se till att framtidsval införs i utbildningen. Skolverket behöver dessutom ta fram ett innehåll för framtidsval. De föreslagna bestämmelserna om framtidsval

bör därför tillämpas vid en senare tidpunkt än övriga lagförslag. Utredningen föreslår därför att lagändringarna som avser införandet av framtidsval och att den totala garanterande undervisningstiden även ska innefatta tid för framtidsval i grundskolan, grundsärskolan och specialskolan ska tillämpas från den 1 juli 2022. Eftersom utredningen även föreslår att timmar för framtidsval läggs till i timplanerna för grundskolan, grundsärskolan och specialskolan samt att elevens val minskas i motsvarande omfattning bedömer utredningen att det behöver finnas övergångsbestämmelser för de elever som höstterminen 2022 påbörjar årskurs 8 eller en högre årskurs i grundskolan eller grundsärskolan eller årskurs 9 eller högre årskurs i specialskolan. Utredningen föreslår därför att äldre lydelse av bestämmelserna ska fortsätta att gälla för de elever som höstterminen 2022 påbörjar årskurs 8 i grundskolan eller grundsärskolan eller årskurs 9 eller högre årskurs i specialskolan. De föreslagna förordningsändringarna bör träda i kraft den 1 juli 2021. Förordningsändringarna behöver dock i vissa fall ha olika tidpunkter för tillämpning till följd av tidpunkten för när de nya bestämmelserna i skollagen ska börja tillämpas.

12 Konsekvenser av utredningens förslag

12.1 Kraven för konsekvensanalys

I enlighet med det som framgår av 14–15 a §§ kommittéförordningen (1998:1474) ska en utredning redovisa vilka konsekvenser som utredningens förslag får för kostnader och intäkter för staten, kommuner, landsting, företag eller andra enskilda. En beräkning av eventuella konsekvenser samt, i förekommande fall, förslag till finansiering ska också redovisas i betänkandet. Om förslagen innebär samhällsekonomiska konsekvenser i övrigt ska dessa redovisas. Om ett betänkande innehåller förslag till nya eller ändrade regler ska föreskrifternas konsekvenser redovisas i en konsekvensutredning.

Enligt 14 kap. 3 § regeringsformen bör en inskränkning av den kommunala självstyrelsen inte gå utöver vad som är nödvändigt med hänsyn till ändamålen. Det innebär att en proportionalitetsprövning ska göras under lagstiftningsprocessen. Om något av förslagen i betänkandet påverkar det kommunala självstyret ska därför, utöver förslagets konsekvenser, också de särskilda avvägningar som lett fram till förslaget särskilt redovisas. Detsamma gäller när ett förslag har betydelse för brottsligheten och det brottsförebyggande arbetet, för sysselsättning och offentlig service i olika delar av landet, för små företags arbetsförutsättningar, konkurrensförmåga eller villkor i övrigt i förhållande till större företags, för jämställdheten mellan kvinnor och män eller för möjligheterna att nå de integrationspolitiska målen.

12.2 Problemet och vad som ska uppnås

Att planera ett framtida yrkesliv är i dag mer komplext än tidigare. En förändrad efterfrågan på arbetsmarknaden innebär att allt fler människor lever ett liv där perioder av arbete följs av perioder av utbildning. Samtidigt som förändringarna på arbetsmarknaden är snabba erbjuds individen ökade valmöjligheter. Det ställer krav på eleverna att kunna hantera information om ett stort antal valmöjligheter och att kunna välja strategiskt. I dag ställs eleverna dessutom inför vissa viktiga val redan tidigt under sin skolgång, som t.ex. språkval i grundskolan.

Utredningens arbete visar att det varierar stort i vilken utsträckning elever får tillgång till individuell vägledning. Den varierande tillgången är problematisk ur ett likvärdighetsperspektiv då alla elever inte får möjlighet att välja på samma villkor. Som beskrivs i kapitel 4 och 5 ökar barns och ungdomars motivation att fullfölja sin utbildning om de framtidsval de gör är väl underbyggda. Därmed minskar också såväl den enskildes som samhällets ekonomiska och sociala kostnader.

Vägledning är viktig för kompetensförsörjningen och för en förbättrad matchning på arbetsmarknaden. Det är ett faktum att elever i grundskolan har bristfälliga kunskaper om arbetsmarknaden och om vilka jobb som finns, och få skolor har ett målinriktat arbete för att ge eleverna kunskaper om arbetslivet och arbetsmarknaden. Undervisningen är inte heller utformad för att ge eleverna underlag och kompetens för val av fortsatt utbildning och yrke.

Forskningen pekar på att elevernas val begränsas av traditionella föreställningar som kan relateras till kön eller, social bakgrund. Även om läroplanerna är tydliga med att eleverna ska få möjlighet att reflektera kring sina föreställningar om studier och yrken i relation till kön, social identitet och sociala normer är det tydligt att dessa frågor inte fått det genomslag och utrymme i undervisningen som lagstiftaren avsett.

En orsak till de brister som utredningen och andra lyfter fram är att styrningen och ledningen av studie- och yrkesvägledningen är svag hos många huvudmän vilket i sin tur kan bero på att regleringen i flera fall är diffus och otydlig¹. Att regleringen är otydlig försvårar

¹ Dessa aktörer har lämnat uppgifter inom ramen för den utbildningsutskottets uppföljning av studie- och yrkesvägledning. *Studie- och yrkesvägledning i grundskolan och gymnasieskolan – en uppföljning*. Rapport från riksdagen. RF 2017/18:RFR24. 2018.

även Skolinspektionen tillsyn och kvalitetsgranskning. Utredningen kan också konstatera att studie- och yrkesvägledningen sällan omfattas av det systematiska kvalitetsarbetet. Utredningens arbete visar även att det finns en brist i att många skolor inte i tillräcklig utsträckning samverkar med det omgivande samhället i frågor som gäller studie- och yrkesval.

Ett problem är att det i dag finns för få utbildade studie- och yrkesvägledare i skolväsendet. Att det finns tillgång till vägledare med kompetens och utbildning är en förutsättning för att utredningens förslag i övrigt ska kunna förverkligas. Det är också nödvändigt att lärares, rektorers och huvudmäns kunskaper inom vägledningsområdet förstärks. Som ett hjälpmedel och ett instrument för att effektivisera vägledningen och göra den mer tillgänglig skulle en oberoende, heltäckande och interaktiv vägledningsplattform kunna användas. De digitala verktyg som finns i dag behöver utvecklas för att bättre möta elever och presumtiva elevers behov. De förslag som utredningen lägger ska ses som en helhet där inget av förslagen i sig räcker för att tillgodose de behov av utveckling och förbättring som finns. Förslagen syftar till att stärka elevers tillgång till individuell vägledning i form av enskilda vägledningssamtal. De syftar också till att ge eleverna större möjligheter än i dag att i undervisningen utveckla kunskaper och kompetenser som förbereder dem för studier och arbetsliv och som gör dem rustade att göra medvetna val inför framtiden. Med utredningens förslag ges möjlighet att påbörja denna läroprocess tidigt och låta den pågå kontinuerligt under hela skoltiden. För att göra detta möjligt krävs en väl fungerande styrning och ledning varför förslagen även syftar till att stärka huvudmannens ansvarstagande. Förslagen syftar vidare till att öka antalet utbildade vägledare i skolväsendet och att effektivisera arbetet med hjälp av digitala verktyg.

12.3 Utredningens förslag i korthet

Utredningen föreslår flera bestämmelser och åtgärder som sammantaget syftar till att elever, och presumtiva elever, inom skolväsendet, ska ges kunskaper och kompetens som bidrar till att de kan göra väl övervägda utbildnings- och yrkesval fattade utifrån goda kunskaper om arbetsliv och utbildningsvägar.

Utredningen föreslår att benämningar av det som i dag ingår i skolväsendets studie- och yrkesvägledning ska ändras och förtydligas i skollagen. Studie- och yrkesvägledning ska ersättas av karriärvägledning, som ska vara det övergripande begreppet för all den verksamhet som en huvudman i skolväsendet är ansvarig för när det gäller vägledning. Karriärvägledning föreslås bestå av individuell och generell karriärvägledning där individuell karriärvägledning är den vägledning som ges i form av vägledningssamtal och generell karriärvägledning är den verksamhet som, utöver individuell karriärvägledning, bidrar till att ge eleverna kunskap och kompetens inför val av framtida utbildnings- och yrkesverksamhet. Vidare föreslås att studie- och yrkesvägledare ska benämnas karriärvägledare samt att karriärvägledarens uppgifter ska tydliggöras i skollagen. Bl.a. föreslås att det ska framgå av skollagen att den individuella karriärvägledningen ska utföras av en karriärvägledare. Förslagen om en ändring av benämningarna innebär även följdändringar i bilaga 2 till högskoleförordningen vad gäller benämningen studie- och yrkesvägledarexamen, som ska ändras till karriärvägledarexamen.

Vidare lägger utredningen förslag om att bestämmelserna i skollagen om tillgång till vägledning ska tydliggöras och förstärkas. Förslagen innebär ett tydliggörande om att eleverna ska ha tillgång till både individuell och generell karriärvägledning samt att omfattningen av den individuella karriärvägledningen ska anpassas efter elevens behov och förutsättningar. Därutöver föreslås att individuell karriärvägledning ska erbjudas till vissa elevgrupper, vid vissa utpekade tillfällen.

Vidare föreslås olika åtgärder som syftar till att stärka den generella karriärvägledningen i grundskolan och motsvarande skolformer samt på gymnasial nivå. För att elever tidigt ska förberedas för aktiva livsval och för att stärka karriärvägledningens integrering i undervisningen föreslås bl.a. att karriärvägledningens perspektivet ska stärkas i grundskolans, grundsärskolans, specialskolans och sameskolans ämnen samt i gymnasieskolans och gymnasiesärskolans inledande kurser i ämnet samhällskunskap. Dessutom föreslås att ett nytt obligatoriskt inslag, framtidsval, ska införas som en del av utbildningen i grundskolan, grundsärskolan och specialskolan. Framtidsval, som är en form av generell karriärvägledning, ska komplettera övriga former av generell karriärvägledning och bidra till att utveckla och bredda elevens kunskaper om samhälls- och arbetsliv inför kommande

studie- och yrkesval. Framtidsval ska omfatta 80 timmar på högstadiet och ska ha ett nationellt fastställt innehåll uppdelat på tre olika kunskapsområden; val och framtidsplanering, arbetsliv och samhälle samt utbildningsvägar och yrkesområden. Vidare föreslås att framtidsval ska genomföras av en karriärvägledare och Skolverket ska få i uppdrag att ta fram det närmare innehållet. Utredningen föreslår även att elevens val ska minskas med motsvarande omfattning, dvs. 80 timmar samt att begreppet undervisningstid ska innefatta såväl undervisning i ämnen som tid för framtidsval

Utredningen föreslår att huvudmannen ska ha en plan för karriärvägledning. Planen ska innehålla en redogörelse för hur elevernas behov av karriärvägledning ska tillgodoses och hur arbetet med karriärvägledningen ska samordnas. Av planen ska det även framgå hur samverkan med det omgivande samhället ska ske.

Vidare föreslår utredningen att Arbetsförmedlingen ges ett långsiktigt uppdrag om att samverka med skolhuvudmän. Skolverkets instruktion föreslås ändras för ett tydligare uppdrag att stödja huvudmännen i arbetet med karriärvägledning. Vidare ska Skolverket få i uppdrag att se över läroplanerna och föreslå nödvändiga ändringar till följd av utredningens sammantagna förslag.

Utredningen föreslår även ändringar av examensbeskrivningarna för grund- och ämneslärarutbildningar som innebär att krav på kunskaper om ämnesspecifika perspektiv på karriärvägledning i undervisningen införs. Flera olika insatser föreslås för att öka antalet karriärvägledare i skolväsendet och deras kompetens samt för att stärka kompetensen hos verksamma lärare.

Utredningen föreslår också att Skolverket ska få ett uppdrag att se över befintliga digitala verktyg för karriärvägledning, föreslå hur systemen kan utvecklas och anpassas efter elevernas behov och se över hur möjligheten till interaktivitet på bästa sätt kan tillhandahållas.

12.4 Alternativa förslag

12.4.1 Nollalternativ

Trots goda intentioner har studie- och yrkesvägledningen inom skolväsendet inte fungerat så som det var tänkt. Arbetsmarknaden har blivit allt mer komplex och utbildningsalternativen fler. Kraven

på omställning och att göra flera val av yrkesinriktning under en livstid kommer också sannolikt att öka. Om utredningens förslag inte realiserar bedömer utredningen att elever, och presumtiva elever, kommer att få en vägledning som är sämre anpassad till de allt fler och komplexa valalternativen vilket innebär en ökad risk för fler felval. Det innebär också en risk att alla elever inte kommer att få möjlighet att utveckla nödvändiga kunskaper och kompetenser som behövs för att göra väl underbyggda val och olikvärdigheten kommer fortsatt att vara stor eller t.o.m. öka. Mot bakgrund av den forskning och undersökningar som har gjorts, och som beskrivs närmare i kapitel 5, bedömer utredningen också att betydelsen av kön, social bakgrund och funktionsnedsättning vid utbildnings- och yrkesval kan förväntas få större betydelse än i dag om inte utredningens förslag blir verklighet. Detta kan i sin tur leda till ökad risk för segregation och snedrekrytering.

Utredningen bedömer att den nuvarande regleringen av studie- och yrkesvägledningen är allt för övergripande och inte ger huvudmän och rektorer någon tydlig ledning i vad som förväntas av dem. I många fall tolkar huvudmännen inte regelverket i enlighet med de bakomliggande intentionerna, inte minst vad det gäller huvudmannens ansvar för elever och presumtiva elevers tillgång till vägledning, vad de ska erbjudas, vem som ska erbjuda vad och i vilken omfattning. Om en ändring av bestämmelserna inte kommer till stånd skulle regelverket även fortsättningsvis komma att tolkas på ett olikvärdigt sätt. Med tanke på att samhällsutvecklingen och de snabba förändringarna på arbetsmarknaden som ställer högre krav på individen att kunna hantera information om ett stort antal valmöjligheter och att kunna välja strategiskt², skulle det i sin tur riskera att ytterligare försämra elevernas möjlighet till att få likvärdiga kunskaper för att kunna göra väl underbyggda studie- och yrkesval. Utbildade studie- och yrkesvägledare inom skolväsendet har ofta en tung arbetsbelastning³. De är eftertraktade på arbetsmarknaden och behövs inom fler sektorer. Om inte fler karriärvägledare utbildas samt om arbetet som karriärvägledare inom skolväsendet inte blir mer attraktivt kommer allt färre elever få kvalificerad karriärvägledning av utbildade vägledare. Detta riskerar att leda till att elever, och presumtiva elever, i

² *Vägledning i förändring – om omvärldsförändringar och dess betydelse för vägledning*, J. Dresch och A. Lovén, Malmö högskola. 2003.

³ Se vidare avsnitt 8.2.2 om vägledares arbetssituation.

mindre utsträckning än i dag, får tillgång till den karriärvägledningen som de är i behov av för att kunna göra väl underbyggda studie- och yrkesval vilket, förutom kostnader för individen, ytterligare bidrar till problem med kompetensförsörjningen och kostnader för samhället.

12.4.2 Alternativa förslag

Ändrade benämningar av studie- och yrkesvägledning

Utredningen föreslår att benämningarna av det som i dag rör skolväsendets studie- och yrkesvägledning ska ändras och förtydligas. Bakgrunden till förslagen och olika överväganden beskrivs i kapitel 3. Hur man benämmer företeelser har betydelse för hur de förstås. Vidare har det varit utredningens ambition att införa begrepp som tydliggör ansvarsfördelningen och därigenom minskar tolkningsutrymmet, vilket torde innebära en mer likvärdig vägledning. Utredningen har övervägt för- och nackdelar med att ändra benämningarna och har prövat flera olika alternativ till begreppet ”karriär” men funnit att det således är mest ändamålsenligt att använda begreppet ”karriär” som en utgångspunkt. Detta med anledning av att karriärvägledning är det begrepp som används i den akademiska vägledningsslitteraturen och i övriga vägledningssammanhang, såväl nationellt som internationellt.

Genom att använda ett vedertaget begrepp som kan ses i ett vidare perspektiv lyfts skolans vägledning som företeelse och genom att använda det begrepp som har stöd i forskning signaleras också vikten av att vägledning, liksom all annan utbildning, ska vila på vetenskaplig grund och beprövad erfarenhet.

Stärkt tillgång till karriärvägledning för elever och presumtiva elever

Utredningen har övervägt olika sätt att säkerställa att elever, och presumtiva elever, får den vägledning de behöver. Då det är tydligt att vissa elever bara behöver en liten ”knuff” och ett kort samtal medan andra elever behöver omfattande, återkommande och kontinuerlig vägledning anser utredningen att nyckeltal inte är en framkomlig väg på nationell nivå. Vägledningen kan organiseras på olika sätt och vägledaren kan i sin tjänst ha ansvar för andra uppgifter än

individuell karriärvägledning. Utredningen anser mot denna bakgrund att det inte går att sätta en miniminivå för antalet samtal en elev ska få tillgång till. Erfarenheten visar att miniminivåer tenderar att bli till ett tak, och att de elever som behöver mer än miniminivån inte får det. Samma sak gäller frågan om en reglerad maxnivå för antal elever per karriärvägledare. Sådana regleringar skulle inte säkerställa en likvärdig tillgång till karriärvägledning efter elevens behov. Utredningens förslag till förtydligande ändringar i 2 kap. 29 § skollagen bygger på en samlad bedömning av vilka förändringar som är mest angelägna och ska ses i relation till den individuella karriärvägledning som utredningen föreslår ska erbjudas till vissa elevgrupper, vid vissa utpekade tillfällen. Bakgrunden till förslagen beskrivs i kapitel 5.

Huvudmannens plan för karriärvägledning

Utredningen föreslår att varje huvudman ska se till att det upprättas en plan för karriärvägledning. Bakgrunden till förslagen beskrivs i kapitel 6. Utredningen hade kunnat välja att, i stället för att föreslå en plan, enbart föreslå en stärkt reglering om tillgång till karriärvägledning för elever och presumtiva elever i kombination med ytterligare nationella och genomgripande utbildningssatsningar. Skolverket skulle kunna få ett uppdrag om ytterligare utbildningssatsningar men utredningen bedömer att en sådan satsning inte skulle få den varaktiga effekt som behövs för ändamålet. Det bedöms inte heller öka likvärdigheten på samma sätt som om huvudmannens arbete dokumenteras i en plan. Sådana utbildningsinsatser har dessutom redan genomförts av Skolverket utan att leda till önskat resultat. Ytterligare ett argument för att reglera om en plan för karriärvägledning, är att en sådan reglering skulle bli ett verktyg för den inspekterande myndigheten att utöva tillsyn mot. Ett alternativ till att det i planen ska framgå hur arbetet ska samordnas skulle kunna vara att reglera särskilt att det ska finnas en samordnare eller en samordnande funktion hos varje huvudman. Utredningen har övervägt detta men kommit fram till att det skulle vara för ingripande i den kommunala självstyrelsen och mot bakgrund av att huvudmannens förutsättningar varierar skulle det vara en för detaljerad reglering. Vid en grov uppskattning kan man utgå från att det i Sverige finns 290 kommunala huvudmän och drygt 280 enskilda

huvudmän. Om man tänker sig att var och en av dessa ska anställa en person på heltid för att samordna arbetet skulle det innebära en uppskattad kostnad på cirka 335 miljoner kronor.⁴

Ett ytterligare alternativ till att reglera att det av huvudmannens plan ska framgå hur arbetet samordnas skulle vara att göra en statlig satsning på samordnare genom ett riktat bidrag. Utredningen bedömer dock att det, av likvärdighetsskäl och mot bakgrund av att arbetsmarknaden framöver kommer att bli allt mer komplex, behövs en stabil och nationell reglering som inte uppnås genom en frivillig satsning med hjälp av statsbidrag. Det framgår dessutom av utredningens direktiv att utredningens förslag inte får medföra att det införs nya statsbidrag.

Utredningen har noga övervägt vilka uppgifter som enligt lag bör framgå av planen. Utredningen anser att en stor del av huvudmannens arbete med karriärvägledning bör dokumenteras i planen men har funnit att det inte är lämpligt att reglera sådana detaljer i lag.

Den generella karriärvägledningen i grundskolan, grundsärskolan, specialskolan och sameskolan ska stärkas

Utredningen föreslår flera olika åtgärder som syftar till att stärka den generella karriärvägledningen i grundskolan och motsvarande skolformer. För att elever tidigt ska förberedas för aktiva livsval och för att stärka karriärvägledningens integrering i undervisningen föreslås bl.a. att karriärvägledningens perspektivet ska stärkas i grundskolans, grundsärskolans, specialskolans och sameskolans ämnen. Dessutom föreslås att ett nytt obligatoriskt inslag, framtidsval, ska införas som en del av utbildningen i grundskolan, grundsärskolan och specialskolan. Framtidsval, som en form av generell karriärvägledning, ska komplettera övriga former av generell karriärvägledning och bidra till att utveckla och bredda elevens kunskaper om samhälls- och arbetsliv inför kommande studie- och yrkesval.

Bakgrunden till förslagen beskrivs i kapitel 7. Utredningen har övervägt olika alternativ för att säkra att eleverna i grundskolan och motsvarande skolformer får kunskaper inom det kunskapsområde

⁴ Beräknat på att kostnaden för en studie- och yrkesvägledare för ett år är cirka 630 000 kronor. Beräkningen utgår från att lönenivån för en studie- och yrkesvägledare läsåret 2021/2022 förväntas ge en genomsnittlig timkostnad på 320 kronor i timmen, inklusive semesterdag-tillägg och arbetsgivaravgifter.

som i utredningens direktiv benämns arbetslivskunskap. Alternativ till utredningens förslag om framtidsval och ett stärkt karriärvägledningsperspektiv i olika ämnen skulle vara att i stället inrätta ett helt nytt ämne eller att utöka ett redan befintligt ämne, t.ex. samhällskunskap, med motsvarande innehåll. Utredningen bedömer att det i dagsläget inte är möjligt att inrätta ett nytt obligatoriskt ämne. Att införa ett nytt ämne är en mycket genomgripande åtgärd. Det skulle ta lång tid för lärare att utöka sin behörighet och för lärosätena att bygga upp nödvändiga kunskaper. Vidare kan man befara att undervisningen under ett uppbyggnadsskede inte skulle hålla tillräckligt hög kvalitet. Det kan också finnas en risk att ämnet blir så litet att det skulle vara svårt att få blivande lärare att välja det. Enligt utredningens bedömning skulle det därför vara förenat med svårigheter att införa ett nytt ämne i grundskolan och motsvarande skolformer, på en kortare tid än uppskattningsvis 10 år. Dessa svårigheter beror enligt utredningens bedömning till största del på att det i dag inte finns lärare som besitter den kompetens som utredningen bedömer som nödvändig för att undervisa i ett sådant ämne.

Vidare bedömer utredningen att inte heller verksamma studie- och yrkesvägledare har den kompetens som krävs med tanke på de krav på formell pedagogisk utbildning som ställs för att undervisa i skolans ämnen. Undervisning i ett sådant nytt ämne skulle dessutom innebära att karriärvägledaren behöver sätta betyg. De flesta verksamma studie- och yrkesvägledare besitter inte den kunskapen eftersom betygssättning inte ingår i utbildningen till studie- och yrkesvägledare. Om ett nytt ämne ska kunna införas är en förutsättning att det finns lärare som kan bedriva undervisning i ämnet. Det skulle innebära att det behöver finnas möjlighet för studerande och verksamma lärare eller karriärvägledare att tillförskaffa sig de kunskaper och kompetenser som krävs för ämnesbehörighet på universitet och högskolor. Det finns i dag inte tillräckligt många lärosäten som skulle kunna erbjuda en sådan utbildning. Att få fram utbildningsplatser och framför allt lärare med adekvat utbildning skulle ta flera år. Utredningen har även övervägt om det skulle gå att reglera undantag från att betyg ska sättas i ämnena i slutet av varje termin från och med en viss årskurs men har kommit fram till att det skulle undergräva det rådande systemet och medföra brist på enhetlighet. Att utöka t.ex. samhällskunskap är enligt utredningens bedömning inte heller ett lämpligt alternativ. Redan i dag råder stoffträngsel inom so- och

samhällskunskapsämnena. Med ytterligare innehåll följer en risk att alla moment som ingår i ämnena inte skulle ges samma utrymme, trots kursplaneskrivningarna. Om verksamma lärare inte har ett engagemang i det tillkommande kunskapsområdet finns en risk att det inte behandlas så som avses och på så sätt kan likvärdigheten äventyras.

Vidare har utredningen övervägt vilka kunskaper eleverna behöver utveckla inom kunskapsområdet genom att till exempel undersöka innehållet i motsvarande ämnen i de nordiska länderna.

Utredningen har även övervägt hur mycket tid som behövs för framtidsval och varifrån sådan tid ska tas, se avsnitt 10.5, och föreslår att 80 timmar ska avsättas och fördelas på högstadiet. 80 timmar fördelat på högstadiets tre år, innebär cirka 27 timmar per årskurs, vilket är mindre än en timme i veckan om framtidsval fördelas på läsårets cirka 40 veckor. Skulle framtidsval förläggas enbart i årskurs 8 och 9 i grundskolan skulle de 80 timmarna innebära cirka 1 timme i veckan under dessa två läsår. Utredningen har utgått från att den sammanlagda undervisningstiden i grundskolan inte ska utökas men har i utredningsarbetet övervägt möjligheten att i stället utöka den minsta garanterade undervisningstiden med 80 timmar. En sådan utökning bedöms medföra väsentliga kostnader. Enligt den kommunala finansieringsprincipen ska beslut som innebär nya obligatoriska uppgifter för kommunerna åtföljas av en statlig finansiering. En ökning av den minsta garanterade undervisningstiden med 80 timmar skulle innebära ett utökat åtagande för skolhuvudmännen. Kostnadsökningen skulle främst bero på utökade utgifter i form av lönekostnader för karriärvägledare som ska genomföra framtidsval. Enligt statistik från Skolverket var elevantalet i grundskolan och motsvarande skolformer läsåret 2017/2018 drygt 1 060 700, varav cirka 335 000 i högstadiet i grundskolan. Läsåret 2022/2023 beräknas elevantalet vara drygt 376 000 elever i högstadiet. Utslaget över högstadiet och årskurs 7–9 skulle undervisningstiden för varje elev öka med cirka 27 timmar per läsår om en motsvarande minskning inte samtidigt görs i ett ämne. Sammantaget beräknas det handla om ett utökat behov av knappt 450 heltidstjänster i grundskolan för att genomföra den ytterligare utbildningen i framtidsval med 80 utökade timmar. Som utgångspunkt för beräkningen har utredningen utgått från att en karriärvägledare beräknas ha en årsarbetstid på 1 780 timmar exklusive semester samt 376 051 elever i årskurs 7–9 läsåret 2022/2023, 12,7 elever per karriärvägledare i varje elevgrupp (29 610 elevgrupper)

och 27 timmar framtidsval per årskurs och läsår. Skolhuvudmännens utgifter för ovan nämnda karriärvägledartjänster beräknas enligt utredningen uppgå till cirka 648 000 000 kronor per år.⁵ Dessutom kan vissa andra kostnader förknippade med läro- och timplanebundna aktiviteter förväntas öka, t.ex. vikariekostnader.

Utredningen föreslår i stället att framtidsval införs inom den nu gällande minsta garanterade undervisningstiden genom att motsvarande minskning görs i elevens val. Även detta förslag kan komma att innebära vissa tillfälliga kostnader för skolhuvudmännen som främst beror på merarbete förknippande med att det är en annan yrkeskategori som ska genomföra framtidsval än den som bedriver undervisning i elevens val. Dessa kostnader kommer dock att vara obetydliga på grund av att undervisningstiden i elevens val minskas i motsvarande omfattning samt av att studie- och yrkesvägledare redan i dag utför motsvarande uppgifter utan att vägledningen har en nationellt tilldelad tid eller plats i utbildningen.

Framtidsval föreslås ske i kombination med att karriärvägledningsspektivet stärks i grundskolans, grundsärskolans, specialskolans och sameskolans ämnen med särskilt fokus på låg- och mellanstadiet, då det är viktigt att börja tidigt med att vidga elevernas perspektiv när det gäller yrken och framtida möjligheter. Om man vill förbättra likvärdigheten i utbildningen är det enligt utredningens bedömning nödvändigt att se över kursplanerna i syfte att stärka karriärvägledningsspektivet och på så sätt bidra till att eleverna får kunskaper inför kommande studie- och yrkesval. Vidare bedömer utredningen att behoven av kompetensutvecklande insatser för lärare, rektorer och karriärvägledare alljämt behöver komma till stånd för att utredningens förslag i övrigt ska få önskad effekt.

⁵ Beräkningen utgår från att lönenivån för en studie- och yrkesvägledare läsåret 2022/2023 förväntas ge en genomsnittlig timkostnad på 325 kronor i timmen, inklusive semesterdag-tillägg och arbetsgivaravgifter samt med antagande om 12,7 elever per karriärvägledare i varje elevgrupp (genomsnittlig lärartäthet enligt SKL, om beräkningen i stället utgick från 18 elever i varje undervisningsgrupp skulle kostnaden och det beräknade antalet utökade vägledare bli lägre än vad utredningen redovisat), 376 051 elever i årskurs 7–9 och 29 610 grupper, läsåret 2022/2023. Jfr även beräkningen om knappt 700 lärartjänster för att genomföra den ytterligare undervisningen i matematik om 120 timmar i grundskolan och motsvarande skolformer i prop. 2015/16:149, *Ytterligare undervisningstid i matematik* s. 17.

Den generella karriärvägledningen i gymnasieskolan och gymnasiesärskolan ska stärkas

Som en följd av utredningens sammantagna förslag för grundskolan och motsvarande skolformer föreslås att de inledande kurserna i ämnet samhällskunskap i gymnasieskolan och gymnasiesärskolan ses över i syfte att säkerställa att kurserna bygger vidare på de kunskaper som eleverna har fått i grundskolan, specialskolan eller grundsärskolan. Det kommer dock inte att vara möjligt att, inom dessa kurser, bygga vidare på alla de kunskaper som ges inom framtidsval, då det råder viss stofffrängsel i dessa kurser, se närmare avsnitt 10.5.5. Utredningen har övervägt om flera ämnen och kurser på gymnasial nivå, i samband med översynen, borde ses över. Utredningen har dock funnit att många ämnen och kurser, i synnerhet kurser i yrkesämnen, redan har koppling till arbetslivet och därför inte behöver ses över.

Fler möjligheter att utbilda sig till karriärvägledare och en översyn av grundutbildningen

Flera olika insatser föreslås för att öka antalet karriärvägledare i skolväsendet. Dessa insatser bygger på en samlad bedömning av vilka förändringar som är mest angelägna utifrån de behov som utredningen iakttagit. Utredningen föreslår att Malmö universitet, Stockholms universitet och Umeå universitet ska tillföras medel för att utöka antalet platser på studie- och yrkesvägledarprogrammet. Samma lärosäten föreslås få ett samordnat uppdrag att se över innehållet i utbildningen på grundnivå. I uppdraget ska också ingå att utreda och lämna förslag på hur fler disputerade inom studie- och yrkesvägledning kan tillskapas. Vidare ska lärosätena i det samordnade uppdraget se över hur studerandeplatser kan ökas genom att fler lärosäten med relevanta förutsättningar kan erbjuda den kortare utbildningen till studie- och yrkesvägledare som nu endast erbjuds vid Umeå universitet och som riktar sig till personer med annan högskoleutbildning. Därutöver ska något av lärosätena som erbjuder utbildning till studie- och yrkesvägledare tillföras medel för att samordna och erbjuda vidareutbildning för verksamma vägledare utan avsedd utbildning, i enlighet med vidareutbildning för lärare (VAL).

Om inte fler karriärvägledare utbildas inom en snar framtid kommer flera av utredningens förslag inte att kunna realiseras eller

åtminstone försvåras gravt. Sammantagen beräknas det handla om ett behov av motsvarande ytterligare cirka 475 heltidstjänster endast för att genomföra utredningens förslag om framtidsval och individuell karriärvägledning, se närmare nedan under avsnitt 12.1.9. Med pensionsavgångar och karriärbyten är behovet av att utöka platserna på utbildningarna till karriärvägledare stort. Utredningen bedömer därför att det inte finns alternativ till att se över utbildningen till karriärvägledare eller till att utöka antalet platser på utbildningen. För att utbildningarna ska bli attraktiva kan man överväga att också införa ett tillfälligt utbildningsbidrag riktat till verksamma vägledare som önskar påbörja den kortare kompletterande utbildningen, eller att erbjuda dessa individer det högre bidraget inom studiestödet.

Långsiktiga uppdrag till Skolverkets om att stödja huvudmännens karriärvägledning och tillhandahålla ett interaktivt digitalt verktyg

Utredningen föreslår att det ska framgå av Skolverkets instruktion att myndigheten särskilt ska stödja huvudmännens karriärvägledning. Utredningen har övervägt om denna uppgift redan ryms inom Skolverkets övergripande uppdrag. Även om uppgifter redan ingår i Skolverkets övergripande uppdrag, som förvaltningsmyndighet för skolväsendet och för vissa särskilda utbildningsformer och annan pedagogisk verksamhet som bedrivs i stället för utbildning inom skolväsendet, bedömer utredningen att det statliga stödet till huvudmännen i fråga om karriärvägledningen behöver tydliggöras. Särskilt om utredningens förslag blir verklighet. Utredningens samlade förslag ska ses som en helhet där alla delar tillsammans bidrar till en utvecklad karriärvägledning. Därför bedömer utredningen att det behöver förtydligas att Skolverket har ett särskilt ansvar för att långsiktigt stödja huvudmännen med karriärvägledningen, inte minst för att öka likvärdigheten.

Vidare föreslås att Skolverket ska få i uppdrag att se över befintliga digitala verktyg med karriärvägledning och föreslå hur systemen kan utvecklas och anpassas efter elevernas behov.

Skolverket ska även få i uppdrag att se över hur möjligheten till interaktivitet på bästa sätt kan tillhandahållas. Ansvaret för utveckling och förvaltning av en sådan interaktiv digital tjänst bör på sikt framgå av Skolverkets instruktion. Efter att ha övervägt olika alter-

nativ, t.ex. att i huvudsak vidareutveckla Arbetsförmedlingens digitala plattform, är det utredningens bedömning att Skolverket är bäst lämpad för ett sådant uppdrag då de har en god kännedom om behoven hos elever i skolväsendet eller hos den som avser att påbörja utbildning inom skolväsendet. Andra tänkbara myndigheter för ett sådant uppdrag har framför allt vuxna eller unga vuxna som målgrupper för sina befintliga verktyg. Utredningen bedömer dock att ett sådant utvecklingsarbete behöver ske i samverkan med Arbetsförmedlingen och andra relevanta myndigheter och organisationer.

12.5 Vilka berörs?

Utredningen lägger förslag som kommer att påverka och beröra flera olika aktörer inom skolväsendet, men även i det omgivande samhället, mer eller mindre. Elever och presumtiva elever berörs i första hand.

Tabell 12.1 Antal elever i grundskolan och motsvarande skolformer hösten 2017⁶

Skolform	Antal elever
Grundskolan, inkl. sameskolan	1 049 490
Grundsärskolan	10 612
Specialskolan	650
Elever i årskurs 7–9 i grundskolan	335 857

Tabell 12.2 Antal elever i gymnasieskolan och gymnasiesärskolan hösten 2017

Skolform	Antal elever
Gymnasieskolan, av dessa på introduktionsprogram	347 863 59 097
Gymnasiesärskolan	6 072

⁶ Sveriges officiella statistik, Skolverket.

Tabell 12.3 Antal elever inom vuxenutbildningen hösten 2017

Skolform och nivå	Antal elever
Komvux på grundläggande nivå	49 422
Komvux på gymnasial nivå	185 443
Komvux, svenska för invandrare	163 175
Särskild utbildning för vuxna, av dessa i utbildning på gymnasial nivå	3 605 1 217

Flera förslag berör studie- och yrkesvägledare och de lärosäten som utbildar dem. Läsåret 2017/2018 fanns det cirka 2 600 studie- och yrkesvägledare i skolväsendet.⁷ Omräknat till heltidstjänster motsvarar det knappt 1 900 personer varav drygt 670 personer i grundskolan, knappt 740 personer i gymnasieskolan och knappt 290 personer inom kommunernas vuxenutbildning. Det är tre lärosäten som utbildar studie- och yrkesvägledare, Malmö universitet, Stockholms universitet och Umeå universitet.

Förslagen kommer att påverka huvudmän. Både kommuner och enskilda kan vara huvudmän för grundskola, grundsärskola, gymnasieskola och gymnasiesärskola medan enbart kommuner kan vara huvudmän för komvux och särsvux. Landsting får under vissa förutsättningar vara huvudmän för vissa utbildningar. Staten är huvudman för specialskolan och sameskolan. I Sverige finns 290 kommuner som är huvudmän för de kommunala skolorna.

Antal enskilda huvudmän för fristående grundskolor läsåret 2017/2018 var 185 stycken (820 skolenheter) och 99 enskilda huvudmän för fristående gymnasieskolor (433 skolenheter).

Hösten 2017 fanns det 4 832 grundskolor varav 820 var fristående, 574 grundsärskolor varav 34 var fristående, 9 specialskolor varav 5 regionskolor och 4 riksskolor.⁸ Vidare fanns det hösten 2017 251 gymnasiesärskolor varav 32 var fristående och 1 316 gymnasieskolor varav 433 var fristående. 254 kommuner, 12 landsting och 99 enskilda huvudmän bedrev gymnasieskolor.⁹

Även lärare och rektorer kommer att beröras av förslagen. Förslagen kommer vidare att beröra myndigheter, i synnerhet skolmyn-

⁷ Sveriges officiella statistik, Skolverket.

⁸ Sveriges officiella statistik, Skolverket.

⁹ Sveriges officiella statistik, Skolverket.

digheterna, genom arbete med förslagets implementering och inspektion av regleringens efterlevnad. Vidare kommer högskolemyndigheterna, universitet och högskolor att beröras. Arbetsförmedlingen, arbetsgivare, branscher och arbetsmarknadens parter kommer också att beröras.

12.6 Konsekvenser för elever och presumtiva elever

Elever i skolväsendet och presumtiva elever kommer att beröras av förslagen. Samtliga kommer att få bättre tillgång till vägledning utifrån sina behov. Framför allt kommer elever i grundskolan och motsvarande skolformer beröras genom att de kommer att erbjudas både individuell och generell karriärvägledning.

Samtliga elever i grundskolan, grundsärskolan, specialskolan och sameskolan kommer beröras av reviderade kursplaner där karriärvägledningsspektiv föreslås läggas in som en del av den generella vägledningen. Även elever i gymnasieskolan, gymnasiesärskolan, komvux på gymnasial nivå och särvux på gymnasial nivå kommer att beröras av reviderade kurser i ämnet samhällskunskap.

De elever som från och med hösten 2022 påbörjar årskurs 7 eller en lägre årskurs i grundskolan eller grundsärskolan respektive årskurs 8 eller en lägre årskurs i specialskolan kommer att beröras mest eftersom de i högstadiet kommer att få 80 timmar i framtidsval inom ramen för sin utbildning, antalet elever på högstadiet är i dag cirka 335 000. Läsåret 2022/2023 beräknas elevantalet vara drygt 376 000 elever i högstadiet. Utredningen har övervägt olika alternativ för att kunna tilldela framtidsval 80 garanterade timmar och föreslår att det ska ske genom att antalet timmar för elevens val minskas i motsvarande omfattning, se dessa överväganden i avsnitt 10.5.2. Utredningens utgångspunkt har varit att det totala antalet garanterade undervisningstimmar, som i dag ska vara minst 6 890 timmar för varje elev i grundskolan, 6 890 timmar i grundsärskolan och 8 070 timmar i specialskolan, inte ska utökas för eleverna, för att undvika att elevernas arbetsbelastning ökar. Förslaget får till konsekvens att elever i grundskolan, grundsärskolan och specialskolan kommer att ha färre timmar i elevens val.

Undervisningen i elevens val ska syfta till att bredda och fördjupa elevens kunskaper i ett eller flera ämnen eller ämnesområden. Huvudmannen ska erbjuda eleverna ett allsidigt urval av ämnen som elevens val. Som elevens val får ett språk som eleven inte tidigare har fått undervisning i (nybörjarspråk) erbjudas. Inom ramen för elevens val finns även möjlighet att erbjuda modersmålsundervisning. Modersmålsundervisning får även anordnas som språkval inom ramen för skolans val eller erbjudas utanför den garanterade undervisningstiden.

Till grund för kunskapskraven i moderna språk inom ramen för elevens val ligger ett antagande om minsta undervisningstid om 160 timmar. Till grund för kunskapskraven i modersmål ligger i stället ett antagande om minsta undervisningstid om 160–200 timmar i årskurs 1–6 och 80–120 timmar i årskurs 7–9. Genom ändringar i den nationellt fastställda timplanen för grundskolan kommer undervisningstiden i elevens val från och med den 1 juli 2019 minskas till 177 timmar. Utredningens förslag om att timmarna till framtidsval ska tas från elevens val innebär att undervisningstiden i elevens val minskas ytterligare till att omfatta 97 timmar.

Det finns få nationella uppgifter om hur elevens val används. År 2014 genomförde Skolverket i samband med ett regeringsuppdrag om stadiindelade timplaner en webbenkät för att få en bild av tillämpningen av elevens val hos utvalda kommuner. Resultatet av webbenkäten visade att av de 58 rektorer som besvarade enkäten framförde 51 att de antingen ville minska tiden radikalt eller ta bort elevens val helt. Även flera av huvudmännen lämnade liknande synpunkter. De orsaker som de svarande angav var att elevens val är svårt att organisera på ett sätt som ger god undervisningskvalitet och stödjer elevernas kunskapsutveckling. I stället önskade man fördela tiden på något eller några ämnen, oftast svenska eller matematik.¹⁰

Utredningens förslag om att timmarna till framtidsval ska tas från elevens val kommer att få till följd att nybörjarspråk, enligt nuvarande kursplaner, inte kan erbjudas inom ramen för elevens val. Då det finns få nationella uppgifter om hur många som studerar nybörjarspråk inom elevens val är det svårt att bedöma effekterna av att möjligheten tas bort. Utredningen har dock fått intryck av att det är fråga om ett mycket litet antal elever som använder sig av möjligheten och bedömer därför att det bör vara möjligt att ta tid från elevens val för att tilldela framtidsval garanterad tid utan att det skulle

¹⁰ Skolverkets regeringsredovisning, Skolverkets dnr 2014:574.

ge några större konsekvenser. Redan från och med hösten 2019 kommer timmarna i elevens val i grundskolan inte att räcka för undervisning i modersmål, om man utgår från det antal timmar som kursplanen är beräknad utifrån. Den 9 maj 2018 fick en särskild utredare i uppdrag att kartlägga behovet av åtgärder när det gäller undervisningen i modersmål och studiehandledningen på modersmål i grundskolan och motsvarande skolformer. Utredaren har bl.a. i uppdrag att analysera och bedöma vilka konsekvenser en minskning av undervisningstiden i elevens val kan få för måluppfyllelsen i ämnet modersmål. Om åtgärder behövs ska utredaren föreslå sådana (U 2018:04, dir. 2018:38). Frågan om hur elevernas möjligheter att läsa ett nybörjarspråk i grundskolan och motsvarande skolformer kan säkras bör dock enligt denna utrednings bedömning utredas vidare, på samma sätt som man gör gällande modersmål i utredningen av modersmålsundervisningen.

Elever i högstadiet kommer vidare att påverkas av att de ska erbjudas individuell karriärvägledning inför gymnasievalet. Nyanlända elever som anländer till Sverige i högstadieåldern kommer dessutom erbjudas individuell karriärvägledning i samband med att deras individuella studieplan tas fram. Läsåret 2017/2018 var drygt 80 000 elever grundskolan nyinvandrade.¹¹

Elever i gymnasieskolan och gymnasiesärskolan kommer också beröras mer eller mindre. Elever som går på introduktionsprogram (utom de som går på programriktat val) kan komma att erbjudas framtidsval i utbildningen som en insats som är gynnsam för elevens kunskapsutveckling. Nyanlända elever i gymnasieskolan på introduktionsprogrammet språkin introduktion, läsåret 2017/2018, var cirka 32 000 elever¹². Flera av dessa nyanlända elever kommer att påverkas eftersom de ska erbjudas individuell karriärvägledning inför upp rättandet av den individuella studieplanen och om de på grund av sin ålder inte kan påbörja en annan utbildning i gymnasieskolan, när de har fullföljt sin utbildning på språkin introduktion. Antalet nyanlända elever i gymnasieåldern förväntas dock minska, efter den stora invandringen 2015 och den därpå åtstramade möjligheten att få uppehållstillstånd. De elever som avser att avsluta sin gymnasieutbildning i förtid eller riskerar att inte erhålla en gymnasieexamen och får ett studiebevis i stället ska också erbjudas vägledning. Lsåret 2017/2018

¹¹ *Nyinvandrade elever i grundskolan*, PM Skolverket 2018-07-03.

¹² Sveriges officiella statistik, Skolverket.

avslutade 81 595 elever ett nationellt program i gymnasieskolan. 90,2 procent av dessa fick en examen och 9,8 procent avslutade med ett studiebevis.¹³

Elever och presumtiva elever inom kommunal vuxenutbildning kommer också att beröras av att den generella bestämmelsen om tillgång till vägledning i 2 kap. 29 § skollagen föreslås förtydligas, genom att både elever och presumtiva elever ska ha tillgång till individuell karriärvägledning efter sina behov.

12.7 Konsekvenser för vägledare

Flera förslag berör studie- och yrkesvägledare. Läsåret 2017/2018 fanns det cirka 2 600 verksamma studie- och yrkesvägledare i skolväsendet, varav 66 procent i grundskolan och 78 procent i gymnasieskolan hade avsedd högskoleexamen. Det finns alltså många studie- och yrkesvägledare som, för att få en tillsvidareanställning, skulle behöva komplettera sin utbildning så att de når en examen. Utredningen föreslår att karriärvägledarens uppgifter ska tydliggöras i skollagen. Karriärvägledaren ska utföra den individuella karriärvägledningen och även genomföra utbildningsinslaget framtidval i grundskolan och motsvarande skolformer. Det kan därför antas att flera av de personer som är anställda som karriärvägledare behöver och önskar kompetensutvecklingsinsatser. Det gäller således både de vägledare som behöver komplettera sin utbildning för att uppnå en examen för studie- och yrkesvägledare, och vägledare som behöver viss kompetensutveckling för att genomföra framtidval. Utredningen anser att förslagen sammantaget stärker karriärvägledarnas roll i skolan och deras profession.

Det ingår inte i utredningens uppdrag att utreda huruvida studie- och yrkesvägledare ska omfattas av legitimationsreformen, och tiden har inte heller medgett att fördjupa sig i frågan. I olika möten med studie- och yrkesvägledare, lärosäten och andra aktörer har utredningen ändå mötts av ett intresse för att lyfta frågan om legitimation. Utredningen har sett en tudelad bild.

Ett perspektiv som lyfts fram är att det är en fråga om status, att en legitimation skulle ge en viktig signal om att studie- och yrkesvägledare är en betydelsefull yrkesgrupp. Ett annat perspektiv som

¹³ Sveriges officiella statistik, Skolverket.

utredningen mött är att legitimiteten inte finns i legitimationen, utan snarare i en examen från studie- och yrkesvägledarprogrammet. Till det anförs också att respekt och förtroende snarare nås genom att man erövrar och förtjänar den. Uppställda krav på legitimation eller en studie- och yrkesvägledarexamen för att kunna bli tillsvidareanställd som karriärvägledare inom skolväsendet skulle troligen enligt utredningens bedömning innebära en reglering av yrket. Att införa en ny yrkesreglering innebär att man måste ta i beaktande andra regler så som yrkeskvalifikationsdirektivet (YKD)¹⁴. Med ett reglerat yrke avses yrkesverksamhet där det genom lag, förordning eller andra föreskrifter, direkt eller indirekt, krävs bestämda yrkeskvalifikationer för att få tillträde till eller utöva verksamheten eller någon form av denna eller använda en viss yrkestitel.¹⁵ Att införa en ny yrkesreglering av någon form innebär samtidigt att vissa hinder uppstår på arbetsmarknaden då det inte är möjligt att få arbete av ett visst slag utan att först genomgå särskild utbildning, eller att det inte är möjligt att använda en viss titel som är förbehållen den som har genomgått särskild utbildning. Enligt bestämmelserna om näringsfrihet i 2 kap. 17 § regeringsformen får begränsningar i rätten att driva näring eller utöva yrke införas endast för att skydda angelägna allmänna intressen och aldrig i syfte enbart att ekonomiskt gynna vissa personer eller företag. Exempel på sådana intressen eller angelägna skäl för att få ställa särskilda krav för att utöva yrkesverksamhet kan vara att värna patientsäkerhet, konsumentskydd och säkerheten för allmänheten.¹⁶ Syftet med lärarlegitimationsreformen var att garantera att elever och barn ska mötas av lärare och förskollärare med utbildning för den undervisning de bedriver. Utbildningen till studie- och yrkesvägledare är en sammanhållen utbildning, och saknar olika valbara inriktningar av betydelse för var man ska arbeta. Detta skiljer sig således från lärarutbildningen där legitimationen beskriver i vilka skolformer, årskurser och ämnen man är behörig att undervisa.

¹⁴ Europaparlamentets och rådets direktiv 2005/36/EG av den 7 september 2005 om erkännande av yrkeskvalifikationer, i lydelsen enligt Europaparlamentets och rådets direktiv 2013/55/EU.

¹⁵ 5 § 2 lagen (2016:145) om erkännande av yrkeskvalifikationer.

¹⁶ Prop. 2015/16:44, *Genomförande av det moderniserade yrkeskvalifikationsdirektivet*, s. 37.

12.8 Konsekvenser för kommunerna

12.8.1 Kostnader

Enligt den kommunala finansieringsprincipen ska beslut som innebär nya obligatoriska uppgifter för kommunerna som regel åtföljas av en statlig finansiering via det generella statsbidraget. Det innebär att kommuner och landsting inte ska åläggas nya obligatoriska uppgifter utan att de får ekonomisk kompensation för detta. Ett antal av utredningens lagförslag innebär förtydliganden av gällande lagstiftning för att främja en likvärdig tillämpning och medför inte några ökade kostnader för kommunerna. Det gäller t.ex. den föreslagna ändringen i bestämmelsen i skollagen där tillgången till och omfattningen av vägledning tydliggörs.

Flera av utredningens förslag innebär dock en ambitionshöjning vilket medför ökade kostnader, vilka redovisas nedan. Beräkningen av kostnader för förslagen bygger i vissa fall på antaganden om vilken tid som behöver avsättas för samtalen, hur många elever som kommer att vilja ha samtal och i andra fall på fasta beräkningsgrunder så som prognostiserat antal elever. Individuella vägledningssamtal tar olika lång tid. En del samtal tar bara 15 minuter medan andra elever kräver mer tid och återkommande samtal. Enligt vad utredningen erfar är en vanlig tidsåtgång för ett vägledningstillfälle cirka en halvtimme. Det gäller dock inte för samtal med nyanlända som oftast kräver mer tid, bl.a. för att tolk, kan behöva användas. För de nyanlända har utredningen utgått från att en timme behöver avsättas för individuellt vägledningssamtal. De flesta antaganden utgår från beräknat antal elever läsåret 2021/2022 då förslagen föreslås träda i kraft när det gäller erbjudanden om samtal till vissa elevgrupper. Utredningen har utgått från den officiella statistik som finns i dag¹⁷ om elever i de olika skolformerna hos Skolverket. Vidare utgår beräkningarna från att kostnaden för en studie- och yrkesvägledare för ett år är cirka 630 000 kronor. Beräkningen utgår från att lönenivån för en studie- och yrkesvägledare läsåret 2021/2022 förväntas ge en genomsnittlig timkostnad på 320 kronor i timmen, inklusive semesterdagstillägg och arbetsgivaravgifter.

¹⁷ Sveriges officiella statistik, Skolverket.

Skyldighet att erbjuda individuell karriärvägledning

Utredningen föreslår att vissa elever ska erbjudas individuell karriärvägledning vid vissa tillfällen. I nedanstående beräkningar utgår utredningen från antagandet att samtliga elever som erbjuds ett samtal även vill ha detta samtal, även om det troligen inte kommer bli så att alla tackar ja till erbjudandet.

Av nu gällande lagstiftning framgår att elever ska ha tillgång till vägledning efter behov inför val av framtida utbildnings- och yrkesverksamhet. När det gäller elever i grundskolan och motsvarande skolformer som är det utredningens erfarenhet att de flesta elever i dag får åtminstone ett samtal i detta syfte.¹⁸ Utredningen gör vidare bedömningen att eleverna på sikt kommer att vara bättre förberedda för sitt gymnasieval förutsatt att utredningens förslag om framtidsval och en interaktiv digital vägledningstjänst blir verklighet. Utredningens förslag om att elever ska erbjudas individuell karriärvägledning inför val till gymnasieskolan eller gymnasiesärskolan innebär således ett förtydliggörande av dagens reglering, som inte innebär några kostnader.

Utredningen föreslår också att nyanlända elever som, oavsett om de börjar i högstadiet i grundskolan, specialskolan eller på språkintröduktion i gymnasieskolan, ska få individuell vägledning inför upprättandet av den individuella studieplanen. Reglering om att nyanlända elever ska ha en individuell studieplan inom viss tid har nyligen trätt i kraft.¹⁹ Utredningen utgår från att dessa samtal, i genomsnitt, behöver ta en timme, bl.a. därför att tolk kan behöva anlitas. Utredningen erfar att flera av dessa elever erbjuds någon sorts vägledning redan i dag men att det ser mycket olika ut hos olika huvudmän. Eftersom utredningen föreslår att samtal ska erbjudas och att de ska ske i anslutning till att elevens individuella studieplan upprättas måste det ses som ett nytt krav på huvudmännen som kommer att innebära vissa ökade kostnader. Den tidigare kraftiga ökningen av nyanlända elever har dock stannat av. Sedan förra läsåret har antalet nyanlända elever ökat med cirka 2 procent, och utredningen har utgått från en motsvarande ökning framöver. Detta under förutsättning att de

¹⁸ Se till exempel LR:s undersökning, *Vägledning: En förutsättning för att lyckas i skolan och livet. 1 500 gymnasieelever om studie- och yrkesvägledningen de fick i grundskolan*. Undersökningen visar att i princip samtliga elever fick någon typ av studie- och yrkesvägledning (SYV) i grundskolan. Endast 2 procent av eleverna uppger att de inte fick någon SYV alls inför gymnasievalet.

¹⁹ Se 3 kap. 12 g § och 17 kap. 14 a § skollagen.

hårdare kraven för att få uppehållstillstånd i Sverige kommer att vara de samma. Skolverkets statistik visar att det finns nyanlända elever i alla kommuner, men antalet varierar mellan olika kommuner.

När det gäller nyanlända elever använder Skolverket begreppen nyinvandrade elever respektive elever med okänd bakgrund.²⁰ I 29 kommuner (10 procent) återfinns 42 procent av de nyanlända eleverna i grundskolan. Det finns dock inga stora skillnader i andel nyinvandrade elever i de olika årskurserna i grundskolan. Andelen nyinvandrade elever i den kommunala grundskolan är 8,5 procent och för enskilda huvudmän 3,3 procent.²¹ Av Skolverkets kommuntabell över nyinvandrade elever i grundskolan läsåret 2017/2018 framgår att andelen nyinvandrade elever i grundskolan är 7,7 procent detta läsår. Om man utgår från att andelen nyinvandrade är den samma framöver kommer det år 2021 finnas cirka 83 650 nyanlända elever i grundskolan och cirka 9 300 elever per årskurs. Utredningen bedömer därför att cirka 9 300 nyanlända elever ska erbjudas individuell karriärvägledning när de börjar högstadiet.

Det finns cirka 22 500 elever på språkinträdning hösten 2018 enligt Skolverkets preliminära statistik²². Majoriteten av eleverna går i en kommunal skola, cirka 1 300 går på en fristående skola med en enskild huvudman. 13 200 elever går det första året på språkinträdning, om man räknar med en elevökning på 2 procent årligen blir det år 2021 cirka 14 000 elever.

Sammantaget innebär ovanstående att det kan antas att huvudmän kan behöva erbjuda 23 300 samtal per år för nyanlända elever i grundskolan och gymnasieskolan i samband med att den individuella studieplanen upprättas. Kostnaderna uppskattas då till cirka 7 450 000 kronor (2 976 000 + 4 480 000) årligen för dessa vägledningstillfällen.²³

²⁰ Nyinvandrade är elever som är födda utomlands, har båda föräldrarna födda utomlands, och har kommit till Sverige under de senaste fyra åren. I begreppet nyinvandrade ingår enbart folkbokförda elever. Dessutom finns kategorin elever med okänd bakgrund vilka är de elever som inte hunnit bli folkbokförda, de saknar personnummer i registren. Att personnummer saknas kan bero på att eleven inte är folkbokförd i Sverige, men det kan även finnas andra orsaker till detta.

²¹ *Nyinvandrade elever i grundskolan*, PM Skolverket 2018-07-03.

²² www.skolverket.se/skolutveckling/statistik/arkiverade-statistiknyheter/statistik/2018-11-08-preliminar-statistik-om-gymnasieskolans-elever

²³ Beräknat på att kostnaden för en studie- och yrkesvägledare för ett år är 630 000 kronor. Beräkningen utgår från att lönenivån för en studie- och yrkesvägledare läsåret 2021/2022 förväntas ge en genomsnittlig timkostnad på 320 kronor i timmen, inklusive semesterdagstillägg och arbetsgivaravgifter. Vidare utgår beräkningen från att ett samtal tar en timme och att tid samt kostnader för dokumentation redan har beräknats vid införandet av den nya regleringen om de individuella studieplanerna för nyanlända.

Utredningen föreslår också att elever på språkintröduktion i gymnasieskolan som har fullföljt sin utbildning och som på grund av sin ålder inte kan påbörja en annan utbildning i gymnasieskolan ska erbjudas individuell karriärvägledning. Många elever på språkintröduktion kommer inte så långt att de kan övergå till ett nationellt program innan de blivit 20 år. Av Skolverkets uppföljning av elever som gått på språkintröduktion och vad de gjorde efter sin gymnasieutbildning framgår att över hälften övergick till annan utbildning, de flesta till komvux.²⁴ Hösten 2018 gick 22 500 elever på språkintröduktion, varav 4 300 elever gick ett tredje år. Det är svårt att göra beräkningar av hur många nyanlända elever, några år framöver, som på grund av ålder inte hinner övergå till en annan gymnasieutbildning. Nedanstående beräkning måste därför mer ses som en ungefärlig uppskattning. De flesta nyanlända elever går åtminstone ett år på språkintröduktion och fortsätter sedan så snart det är möjligt till andra utbildningar i gymnasieskolan. Man kan anta att de elever som går ett tredje år på språkintröduktion är för gamla att övergå till någon annan utbildning i gymnasieskola. Utredningen utgår vidare från att det inte kommer bli fler nyanlända elever i denna situation de närmaste åren. Om dessa elever ska erbjudas en timmes individuell karriärvägledning kan kostnaden för det beräknas till cirka 1 376 000 kronor per år.²⁵

Vidare föreslår utredningen att elever som avser att avsluta sin gymnasieutbildning eller gymnasiesärskoleutbildning i förtid eller riskerar att få ett studiebevis i stället för en gymnasieexamen ska erbjudas individuell karriärvägledning. Av de elever som våren 2017 fullföljde sin utbildning på ett nationellt program i gymnasieskolan, fick cirka 8 000 elever ett studiebevis. Det är utredningens bedömning att det är ovanligt i dag att elever som fullföljer sin gymnasieutbildning med ett studiebevis erbjuds ett avslutande samtal. Om man utgår från att dessa 8 000 elever får en halvtimmes samtal innebär det en kostnad på knappt 1 300 000 kronor årligen.

Det är svårare att göra antaganden om hur många elever som vill avbryta sin utbildning i förtid och som behöver individuell karriärvägledning med anledning av detta. Genomströmningen för de fyra första årskullarna med ungdomar i den reformerade gymnasieskolan

²⁴ *Uppföljning av språkintröduktion. Beskrivande statistik på nationell nivå och exempel på hur nyanlända elever kan ges möjlighet att använda sitt modersmål i undervisningen.* Skolverket. 2017.

²⁵ 4 300 elever som får en timmes samtal var.

(Gy 2011) som slutfört sin utbildning inom tre år har varierat mellan 71–72 procent. Dock har andelen elever som uppnått en examen inom tre år ökat från 63 procent till 66 procent. Följer man en elevkull över tid och tittar på hur många som tagit examen efter fem år är det drygt 70 procent som slutfört gymnasieskolan med examen.²⁶ Det är utredningens erfarenhet att studie- och yrkesvägledarna i gymnasieskolan ofta arbetar med dessa elever som av olika anledningar vill byta program, skola eller utbildning. Det är även utredningens ambition genom förslagen om framtidsval och individuell karriärvägledning i grundskolan och grundsärskolan att fler elever kommer ha valt en utbildning på gymnasial nivå som de trivs med, så att det kommer blir färre avbrott och omval i gymnasieskolan och gymnasiesärskolan. Om man ändå antar att cirka 10 procent av gymnasieeleverna i en årskull på cirka 117 000²⁷ elever (11 700) i framtiden kommer vilja byta utbildning och därmed ska erbjudas ett individuellt vägledningssamtal på en halvtimme innebär det en kostnad på knappt 1 900 000 kronor.

Huvudmannens plan för karriärvägledning

Utredningen föreslår att varje huvudman ska se till att det upprättas en plan för karriärvägledning. Planen ska innehålla en redogörelse för hur elevernas behov av karriärvägledning ska tillgodoses och hur arbetet med karriärvägledningen ska samordnas. Av planen ska det även framgå hur samverkan med det omgivande samhället ska ske. Vidare bedömer utredningen att arbetet med planen bör ske som en del i huvudmannens kvalitetsarbete. Planen bör också innehålla uppgifter om hur huvudmannen organiserar karriärvägledningen, hur resurserna fördelas efter elevernas behov och hur verksamheterna ska motverka att eleverna begränsas i sina val utifrån föreställningar om kön och social eller kulturell bakgrund.

Huvudmän och skolor har enligt gällande reglering en skyldighet att genomföra ett systematiskt kvalitetsarbete där arbetet med studie- och yrkesvägledning ingår. Vidare har huvudmän en skyldighet att fördela resurser efter elevers behov och att samverka med det omgivande samhället.

²⁶ *Uppföljning av gymnasieskolan 2018*. Skolverket.

²⁷ Jfr Sveriges officiella statistik, Skolverket.

De ökade kostnader som huvudmännen kommer att ha på grund av utredningens förslag är av administrativ karaktär för upprättande och implementering internt av planen. Utredningen antar vidare att kostnaden för detta är beroende av huvudmannens storlek. En huvudman med fler elever och skolor antas ha större administrativa samordningskostnader. Att upprätta planen kan ta allt från en dags arbete till fem dagars arbete. Kostnaden om t.ex. en karriärvägledare upprättar planen kan därför variera från cirka 2 500 till 13 000 kronor per år och huvudman. Det finns i dag cirka 575 huvudmän inom skolväsendet och den sammanlagda genomsnittliga kostnaden för förslaget blir då knappt 3 600 000 kronor.²⁸

Den generella karriärvägledningen i grundskolan och motsvarande skolformer ska stärkas

Utredningens förslag om att inrätta framtidsval i årskurs 7–9 i grundskolan, grundsärskolan och specialskolan samt att framtidsval ska tilldelas 80 garanterade timmar och att motsvarande minskning görs i elevens val kommer, enligt utredningens bedömning, inte att medföra några kostnader för skolhuvudmännen. Förslagen innebär dock att fler karriärvägledare kommer att behövas inom berörda skolformer. Enligt uppgifter från Skolverket var elevantalet i grundskolan och motsvarande skolformer läsåret 2017/2018 drygt 1 060 700, varav cirka 335 000 i högstadiet i grundskolan. Läsåret 2022/2023 beräknas elevantalet vara drygt 376 000 pojkar och flickor i högstadiet. Utslaget över högstadiet föreslås framtidsval ges, i stället för elevens val, med cirka 27 timmar per läsår. Sammantaget beräknas det handla om ett utökat behov av drygt 450 heltidstjänster för karriärvägledare i grundskolan för att genomföra den föreslagna utbildningen i framtidsval med 80 timmar, se ovan avsnitt 12.4.2. Med en motsvarande minskning av elevens val innebär det dock ingen kostnadsökning i den delen. Om utredningen i stället hade föreslagit att den totala garanterade undervisningstiden ska utökas, hade kostnaden för skolhuvudmännen blivit betydligt större, se alternativa förslag i avsnitt 12.4.2.

²⁸ Om man utgår från en genomsnittlig tid för upprättande av planen på två och en halv dag och att kostnaden för vägledaren är 320 kronor i timmen.

Minskade kostnader

Utifrån att utredningens förslag sammantaget syftar till att öka elevernas tillgång till såväl individuell som generell vägledning samt stärka kvaliteten bedömer utredningen att kommunernas kostnader vid felval, omval och avbrott kommer att minska om förslagen realiserar. Ett års försenat inträde på arbetsmarknaden för en person kostar t.ex. omkring en halv miljon kronor. Prislappen för individuell och generell karriärvägledning för en person uppgår till några tusen kronor, se närmare avsnitt 12.11 nedan.

Sammanlagda kostnader

Tabell 12.4 Sammanlagda kostnader per år för individuell karriärvägledning och plan för karriärvägledning

Insatser	Kronor
Individuell karriärvägledning för nyanlända elever i grundskolan vid upprättande av individuella studieplaner	2 976 000
Individuell karriärvägledning för nyanlända elever i gymnasieskolan vid upprättande av individuella studieplaner	4 480 000
Individuell karriärvägledning för nyanlända elever som på grund av ålder inte kan påbörja en annan utbildning i gymnasieskolan	1 376 000
Individuell karriärvägledning för elever som riskerar att avsluta sin utbildning med studiebevis	1 300 000
Individuell karriärvägledning för elever på som avser att avsluta sin gymnasieutbildning eller gymnasiesärskoleutbildning i förtid	1 900 000
Plan för karriärvägledning	3 600 000
Summa	15 632 000

12.8.2 Den kommunala självstyrelsen

Enligt 14 kap. 3 § regeringsformen bör en inskränkning i den kommunala självstyrelsen inte gå utöver vad som är nödvändigt med hänsyn till de ändamål som har föranlett inskränkningen. Det innebär att inskränkningar i den kommunala självstyrelsen ska prövas mot de nationella intressen som den föreslagna lagstiftningen ska tillgodose. Några av förslagen i betänkandet innebär en mer precis reglering. Det rör sig om frågor där utredningen anser att en utökad reglering är nödvändig utifrån det övergripande målet att alla elever, och presumtiva elever, inom skolväsendet, ska kunna göra väl underbyggda utbildnings- och yrkesval fattade utifrån goda kunskaper om arbetsliv och utbildningsvägar. I flertalet av dessa förslag blir effekterna på den kommunala självstyrelsen i praktiken begränsade eftersom de tydliggör gällande bestämmelser. Andra förslag är ambitionshöjningar men utredningens förslag påverkar inte den grundläggande principen om ansvarsfördelning mellan staten och huvudmännen på skolans område. Utredningen har övervägt om förslagen kunnat utformats på något annat sätt men har kommit fram till att de behov som finns inte kan tillgodoses på ett för det kommunala självbestämmandet mindre ingripande sätt. Förslagen begränsar i viss mån den kommunala självstyrelsen när det gäller preciseringar om erbjudanden av individuell karriärvägledning, upprättandet av planen för karriärvägledning och införandet av framtidsval. Vid en avvägning mellan kommunernas intressen och intresset av en mer likvärdig karriärvägledning för alla elever överväger dock det nationella intresset. Förslagets påverkan på det kommunala självstyret är proportionerliga utifrån syftet. Dagens reglering av studie- och yrkesvägledning har, som beskrivits, inte fungerat varför utredningen anser att vissa skärpningar är nödvändiga. Inom ramen för de nya förslagen finns fortfarande stor möjlighet att utforma verksamheten efter huvudmannens förutsättningar och behov. Vinsterna med den ökade tillgången till vägledning och den stärkta generella vägledningen i form av framtidsval får, enligt utredningens bedömning, anses uppväga inskränkningen i självstyrelsen. Utredningen föreslår dessutom att staten ska kompensera kommunerna för nya kostnader.

12.9 Konsekvenser för staten och statliga myndigheter

Staten ska enligt finansieringsprincipen ersätta kommunerna för deras ökade åtaganden. Kommunernas ökade kostnader som en följd av utredningens förslag redovisas i avsnitt 12.8. Staten ersätter dessa kostnader enligt gällande principer. Staten får därmed ökade kostnader på motsvarande cirka 15 632 000 kronor per år när reformen är fullt utbyggd, dvs. från den 1 juli 2022 (jfr tabell 4). Nedan redovisas övriga kostnader för staten som är en följd av utredningens förslag.

Uppdrag till Skolverkets om att stödja huvudmännens karriärvägledning, tillhandahålla ett interaktivt digitalt verktyg och kompetensutvecklingsinsatser m.m.

Utredningen föreslår att Skolverket ska få i uppdrag att

- ta fram det närmare innehållet i framtidsval,
- se över kursplanerna i grundskolan och motsvarande skolformer, och föreslå hur den generella karriärvägledningen kan utvecklas och stärkas i dessa,
- se över och föreslå hur den generella karriärvägledningen kan utvecklas och stärkas i de inledande kurserna i ämnesplanen för samhällskunskap i gymnasieskolan och gymnasiesärskolan samt se till att de bygger vidare på de kunskaper eleverna har fått tidigare,
- se över läroplanernas skrivningar om studie- och yrkesvägledning och föreslå nödvändiga konsekvensändringar i enlighet med utredningens förslag om ändrade benämningar, olika former av karriärvägledning, tillgången till karriärvägledning vid vissa tillfällen, karriärvägledarens uppgifter och framtidsval,
- långsiktigt stödja huvudmännen arbete med karriärvägledning,
- tillsammans med Specialpedagogiska skolmyndigheten stödja huvudmännen i hur karriärvägledning till målgruppen för grundskolasärskolan, gymnasiesärskolan och särskild utbildning för vuxna kan utvecklas och särskilt uppmärksamma hur karriärvägledares kompetens inom området kan förbättras,

- ta fram kompetensutvecklingsinsatser för verksamma lärare och rektorer när det gäller att stärka den generella karriärvägledningen i skolväsendet,
- ta fram kompetensutvecklingsinsatser för verksamma karriärvägledare, i syfte att stärka karriärvägledares kompetens att genomföra framtidsval,
- vidareutveckla informationsmaterial anpassat för nyanlända, och
- se över befintliga digitala verktyg för karriärvägledning och föreslå hur systemen kan utvecklas och anpassas efter elevernas behov samt se över hur möjligheten till interaktivitet på bästa sätt kan tillhandahållas.

Utredningen bedömer att utredningens förslag i sin helhet kommer att beröra Skolverket som förvaltningsmyndighet för skolväsendet. När det gäller ikraftträdandet av utredningens förslag, föreslås också att Skolverket ska genomföra generella genomförande- och implementeringsinsatser, vilket kommer att innebära ytterligare arbetsuppgifter för myndigheten under en begränsad period. Uppdraget spänner över hela skolväsendet och behöver genomföras på olika nivåer. Utredningen bedömer att kostnaderna till följd av förslagen om framtagande av innehållet i framtidsval, ändringar i läroplaner samt ämnes- och kursplaner kommer att uppgå till cirka 3 000 000 kronor²⁹. Kostnader för att långsiktigt stödja huvudmännens arbete med karriärvägledning bedöms dock rymmas inom Skolverkets reguljära budget.

Förslagen om kompetensutvecklingsinsatser för olika personal-kategorier kommer också innebära utökade kostnader. Kompetensutvecklingsinsatser för de 2 600 karriärvägledarna under en period om tre år antas innebära kostnader på 5 000 000 kronor per år.³⁰ Mot

²⁹ Jfr med andra liknande uppdrag till Skolverket om läroplans- samt ämnes- och kursanknutna uppdrag.

³⁰ Utredningen har utgått från ett tidigare uppdrag till Skolverket om att ta fram en fortbildningsinsats för studie- och yrkesvägledare i gymnasieskolan för att minska etableringssvårigheter som unga med funktionsnedsättningar möter på arbetsmarknaden. Uppdraget gavs i regleringsbrev för 2014 (U2013/2908/S, uppdrag 29) och Skolverket tilldelades två miljoner kronor per år, i två år, för detta uppdrag. De nu aktuella fortbildningsinsatserna omfattar studie- och yrkesvägledare i hela skolväsendet det vill säga många fler än i uppdraget om att minska etableringssvårigheter för vissa unga. Utbildningsinsatserna beräknas också vara mer omfattande eftersom de rör den nya arbetsuppgiften utbildning i framtidsval.

bakgrund av det stora antalet lärare och rektorer förslås att kompetensutvecklingsinsatser för dessa genomförs med någon form av distansmetod så som webbaserad utbildning och olika former av stödmaterial. Karriärvägledarna bör ha en central roll i detta arbete. Kostnaderna för dessa kompetensutvecklingsinsatser beräknas uppgå till 3 000 000 kronor per år i tre år.³¹

Vidare antar utredningen att förslagen om ett digitalt verktyg med interaktivt stöd även kommer att medföra kostnader. Enligt Skolverkets beräkningar uppskattas uppgiften ha initiala kostnader på cirka 10 000 000 kronor om året under de tre första åren för att därefter kosta drygt 5 000 000 kronor i ytterligare fem år för att därefter kosta 3 000 000 kronor följande år.

Specialpedagogiska skolmyndigheten

De kostnader som Specialpedagogiska skolmyndigheten (SPSM) kommer att ha för att tillsammans med Skolverket stödja huvudmännen i hur karriärvägledning till målgruppen för grundsärskolan, gymnasiesärskolan och särskild utbildning för vuxna kan utvecklas föreslås hanteras inom ramen för Specialpedagogiska skolmyndighetens nuvarande verksamhet. Kostnaderna till följd av utredningens förslag bör rymmas inom Special pedagogiska skolmyndighetens ordinarie budget.

Arbetsförmedlingen

De kostnader som Arbetsförmedlingen kommer att ha för det långsiktiga uppdraget att samverka med skolhuvudmännen föreslås hanteras inom ramen för Arbetsförmedlingens nuvarande verksamhet. Kostnaderna till följd av utredningens förslag bör rymmas inom Arbetsförmedlingens ordinarie budget.

³¹ Utredningen har här utgått från ett tidigare uppdrag till Skolverket om webbaserad utbildning för apl-handledare.

Skolinspektionen

Utredningen bedömer att de föreslagna författningsändringarna i sin helhet kommer att beröra Skolinspektionen i egenskap av tillsynsmyndighet. Skolinspektionen kommer att ges bättre förutsättningar att granska karriärvägledningen.

Universitets- och högskolerådet

Utredningens förslag om ändring av benämningen studie- och yrkesvägledarexamen, till karriärvägledarexamen kan eventuellt komma att påverka Universitets- och högskolerådet arbete. Detta bedöms rymmas inom Universitets- och högskolerådet befintliga ekonomiska ram.

Universitetskanslersämbetet

Utredningens förslag om en förändrad examensbeskrivning för grund- och ämneslärarexamen kan eventuellt komma att påverka Universitetskanslersämbetets arbete med utbildningsutvärderingar av lärarutbildningarna. Detta bedöms rymmas inom Universitetskanslersämbetets befintliga ekonomiska ram.

Fler möjligheter att utbilda sig till karriärvägledare och en översyn av grundutbildningen

Utredningens förslag kommer att innebära att fler karriärvägledare behöver utbildas. Utredningen bedömer att det kommer att behövas motsvarande drygt 450 heltidstjänster för att genomföra förslaget om utbildning i framtidsval, senast läsåret 2024/2025 när samtliga elever på högstadiet omfattas av framtidsval, samt ytterligare cirka 25 heltidstjänster³² för den förtydligade regleringen när det gäller individuella karriärvägledningssamtal.³³ I dag finns det, omräknat till heltidstjänster cirka 1 900 vägledare och totalt sett behövs det inom skolväsendet, läsåret 2024/2025, 2 375 karriärvägledare omräknat till

³² Utredningen har utgått från att en karriärvägledare beräknas ha en årsarbetstid på 1 780 timmar, exkl. semester, och att cirka ytterligare sammanlagt cirka 37 000 timmar behöver erbjudas för individuell karriärvägledning under ett år.

³³ Se beräkningar om antal samtal med mera i avsnitt 12.8.1 om konsekvenser för kommunerna.

heltidstjänster. Detta innebär att det behövs ytterligare minst 475 nya karriärvägledare så snart som möjligt. Vidare behövs utbildningsinsatser för de knappt 600 verksamma vägledarna som inte har en examen avsedd för studie- och yrkesvägledning. Därför behöver befintlig utbildningskapacitet av studie- och yrkesvägledare utökas.

Utredningen förslår inledningsvis att universiteten i Malmö, Stockholm och Umeå ska tillföras medel för att utöka antalet utbildningsplatser på studie- och yrkesvägledarprogrammet på grundnivå. Man kan utgå från att en högskoleutbildningsplats kostar mellan 80–85 000 kronor per studerande och år, dvs. cirka 250 000 kronor för en fullständig utbildning på tre år. Lärosätena kan inte utöka alla platser på en gång utan de måste succesivt utökas under en följd av år. En ökning med 30 platser per lärosäte och år innebär en årlig kostnadsökning på 7 650 000 kronor per år och det skulle ta cirka fem år att för att få igång utbildning för att möta behovet av nya karriärvägledare.

Vidare föreslår utredningen att lärosätena ovan i ett samordnat uppdrag ser över möjligheterna att fler lärosäten med relevanta förutsättningar erbjuder den kortare utbildningen till studie- och yrkesvägledare som riktar sig till personer med annan högskoleutbildning. För att t.ex. möta behovet av att utbilda verksamma karriärvägledare utan avsedd examen men också för att snabbt utbilda andra akademiker som vill utbilda sig till karriärvägledare, så behöver även dessa utbildningsplatser öka. Eftersom utbildningen är hälften så omfattande uppskattar utredningen att den kommer att medföra en kostnad på cirka 125 000 kronor för en fullständig utbildning på ett och ett halvt år. Kostnaden per år är dock densamma som för grundutbildningen. Med ett antagande om att dessa utbildningsplatser utökas till sammanlagt 90 per år, genom att Stockholms- och Malmös universitet också erbjuder denna utbildning, skulle det ta drygt 6 år att utbilda de som inte har examen.

Utredningen föreslår även att något av lärosätena som erbjuder utbildning till studie- och yrkesvägledare ska tillföras medel för att samordna och erbjuda vidareutbildning för verksamma vägledare utan avsedd utbildning, motsvarande upplägget med vidareutbildning för lärare (VAL). Den utbildningen kostar i dag drygt 90 000 kronor per studerande och år. De knappt 600 personer som arbetar som studie- och yrkesvägledare i grundskolan och gymnasieskolan utan därför avsedd examen skulle alternativt kunna vara aktuella för

denna utbildning. Om 30 vägledare utbildas under samma år skulle det i stället innebära en kostnad om 2 700 000 kronor det året.

Vidare föreslår utredningen att ovan nämnda lärosäten ska ges ett samordnat uppdrag att se över innehållet i utbildningen på grundnivå. I uppdraget ska också ingå att utreda och lämna förslag på hur fler studerande kan uppmuntras att disputerar inom karriärvägledning. Utredningen föreslår att de tillsammans årligen tillförs 1 000 000 kronor för detta uppdrag i två år.

Tabell 12.5 Kostnader för staten

	År 1	År 2	År 3	År 4
Framtagande av innehållet i framtidsval, ändringar i läroplaner samt ämnes- och kursplaner	3 000 000			
Kompetensutveckling för vägledare (Skolverket)	5 000 000	5 000 000	5 000 000	
Kompetensutveckling för lärare och rektorer (Skolverket)	3 000 000	3 000 000	3 000 000	
Digitalt verktyg (Skolverket)	10 000 000	10 000 000	10 000 000	5 000 000
Utökad grundutbildning, 180 hp (lärosätena)	7 650 000	7 650 000	7 650 000	7 650 000
Utökad kortare utbildning, 90 hp (lärosätena)	7 650 000	7 650 000	7 650 000	7 650 000
Motsvarande VAL-utbildning (lärosäte)	2 700 000	2 700 000	2 700 000	
Uppdrag till lärosätena att se över grundutbildningen	1 000 000	1 000 000		
Summa	40 000 000	37 000 000	36 000 000	20 300 000

12.10 Finansiering

Av tabell 6 nedan framgår de totala uppskattade ökade kostnaderna per år till följd av utredningens förslag. Utredningen ser två olika typer av kostnader som följd av förslagen. Dels kostnader för skolhuvudmännen och lärosätena³⁴ som föranleds av en ambitionshöjning inom några områden, dels kostnader som består av tidsbegränsade uppdrag till Skolverket samt lärosätena. Skolhuvudmännens kost-

³⁴ Kostnader för individuella karriärvägledningssamtal, planen för karriärvägledningen och fler utbildningsplatser hos lärosäten.

nader samt kostnaden avseende Skolverkets uppdrag föreslås finansieras genom en samordning av de resurser som har anslagits till en likvärdig skola. Regeringen har i budgeten för 2018 (prop. 2017/18:1, utgiftsområde 16 Utbildning och universitetsforskning) föreslagit ett statligt stöd för stärkt likvärdighet och kunskapsutveckling riktat till huvudmän för grundskola och förskoleklass. Bidraget föreslås fördelas med hänsyn till elevernas socioekonomiska bakgrund och genomförs med en infasning över tre år³⁵. För 2019 och 2020 beräknas anslaget till 3 500 000 000 kronor per år. Anslaget får användas för utgifter som syftar till att stärka likvärdigheten och kunskapsutvecklingen i förskoleklassen och grundskolan. Då utredningens förslag sammantaget syftar till att öka likvärdigheten i skolväsendet, bl.a. genom att ge elever i grundskolan och motsvarande skolformer likvärdiga förutsättningar att nå utbildningens mål och därigenom göra väl underbyggda val, oberoende av social bakgrund eller kön, föreslås att statsbidraget till stärkt likvärdighet och kunskapsutveckling minskas med 34 632 000 kronor³⁶ och att medel i stället tillförs Skolverket inom utgiftsområde 16 Utbildning och universitetsforskning och kommunerna inom utgiftsområde 25 Allmänna bidrag till kommuner, med belopp som motsvarar de förväntade kostnaderna till följd av utredningens förslag, första året och för kommande år, se tabellen nedan.³⁷

När det gäller kostnaden avseende uppdragen till lärosätena om ökat antal utbildningsplatser och en översyn av grundutbildningen är utgångspunkten att de ökade kostnaderna om 19 000 000 kronor år 1 och 2 respektive 18 000 000 kronor år 3 ska finansieras inom ramanslag för respektive lärosäte genom ett tillskott av medel.

Tabell 12.6 Kostnader, de tre första åren, med behov av finansiering

	År 1	År 2	År 3
Kommuner	15 632 000	15 632 000	15 632 000
Skolverket	21 000 000	18 000 000	18 000 000
Lärosäten	19 000 000	19 000 000	18 000 000
Summa	55 632 000	52 632 000	51 632 000

³⁵ Jfr förordningen (2018:49) om statsbidrag för stärkt likvärdighet och kunskapsutveckling.

³⁶ 15,632 mnkr till kommunerna och 19 mnkr till Skolverket.

³⁷ Kostnaderna till följd av Skolverkets uppdrag kommer dock bli betydligt lägre efter ett par år, se avsnitt 12.1.9 ovan.

12.11 Samhällsekonomiska konsekvenser

Det finns stora samhällsekonomiska vinster med ett utbildnings-system som ser till att elever och presumtiva elever gör väl underbyggda val, fullföljer sina studier och utnyttjar sin fulla potential. Det kräver en väl fungerande karriärvägledning såväl generell som individuell. Värdet av att fler människor kan nå sin fulla potential utifrån sina förutsättningar ger personlig utveckling, en grund för vidare studier och ökade möjligheter till etablering i arbetslivet. Skolmisslyckanden som inte kan repareras innebär stora samhällskostnader. Det kan innebära ökad risk för ohälsa och ekonomisk inaktivitet som riskerar att ge livslånga negativa inkomsteffekter. Av forskningen framgår att studie- och yrkesvägledningen har som störst betydelse för elever som kommer från en studieovan miljö. Den ökade valfriheten i skolsystemet gynnar elever som har ett eget nätverk där de kan diskutera sina framtida studie- och yrkesval.³⁸

EU:s policynätverk för livslång vägledning (ELGPN) konstaterar i en forskningsöversikt³⁹ att studie- och yrkesvägledning har positiva effekter inte enbart för individen utan även för samhället i stort och för den ekonomiska utvecklingen. Det har också konstaterats ett det finns ett samband mellan god karriärvägledning i skolåldern och positiva inkomsteffekter.⁴⁰

Den svenska nationalekonomen Anders Stenberg konstaterar i en rapport⁴¹ bl.a. att flera forskare har varit aktiva i en boom av nationalekonomisk forskning om studie- och yrkesvägledning där beteendevetenskapliga resultat förenas med klassisk nationalekonomi. Målet är inte att förkasta den traditionella nationalekonomiska modellen för beslutsfattande. Syftet är i stället att komplettera modellen genom att införa större realism. Ett viktigt bidrag är att förklara varför individer gör icke nyttomaximerande utbildningsval trots att den information de behöver finns tillgänglig att söka upp. Beteendekonomen framhåller särskilt att individer tenderar att övervärdera kortsiktiga belöningar, lita för mycket på rutinmässigt tänkande eller lägga för

³⁸ *Bana vägen genom sin framtid*. L. Lundahl. Vetenskapsrådets rapportserie 12:2008, och *Viden om vejledning. Evidence on Guidance and Counseling*. G. Cristensen, & M. Søgaard Larsen. Forskningsöversikt Dansk Clearinghouse för utbildningsforskning. 2011.

³⁹ *The Evidence Base on Lifelong Guidance*. ELGPN. 2013–14. www.elgpn.se

⁴⁰ *Careers education: International literature review*. D. Hughes et. al. Education Endowment Foundation in England. 2016.

⁴¹ *Att välja utbildning – betydelse för individ och samhälle*. A. Stenberg. SNS. 2016.

stor vikt på en negativ självbild, som bl.a. kan hänga samman med individens sociala bakgrund. Individens ovilja att anstränga sig på kort sikt kan göra att de inte söker upp relevant information, trots att den är viktig för den långsiktiga nyttomaximeringen. För att öka möjligheten att fatta genomtänkta beslut har man föreslagit att individer erbjuds en knuff (nudge). Tillgången till studie- och yrkesvägledning kan betraktas som en sådan knuff, som utan att sätta restriktioner för någon ska underlätta för individer att göra långsiktigt nyttomaximerande val. Om individen däremot har ett möte inbokad med en studie- och yrkesvägledare kan sannolikheten öka att denna typ av information blir känd. I den meningen kan man betrakta mötet som en knuff.

Nationalekonomen Ingvar Nilsson har tillsammans med Eva Nilsson Lundmark för utredningens räkning gjort en, vad de själva kallar, socioekonomisk analys av en utvecklad studie- och yrkesvägledning. De har utgått från ett socialt investeringsperspektiv som handlar om att ställa kostnaderna för risk för ett framtida utanförskap mot kostnaderna för en tidig, samordnad och kunskapsbaserad insats vad avser studie- och yrkesvägledning och vilka effekter en sådan insats kan ha. Hypotesen är att skolmisslyckanden på olika sätt påverkar möjligheterna att ta sig in på arbetsmarknaden utifrån de förutsättningar man har. Detta i sin tur leder till att ett antal olika samhällskostnader uppstår. Ur ett ekonomiskt perspektiv är det som är intressant dels vilka samhällskostnader skolmisslyckanden kan leda till och dels vilka eventuella vinster som kan uppstå, om man med hjälp av lämpliga åtgärder reducerar effekterna av dessa t.ex. genom en mer effektiv studie- och yrkesvägledning. De anser att man kan beskriva detta som ett paradigmskifte där man slutar se olika stödåtgärder för att maximera sannolikheten för skolframgång, som en kostnad och i stället ser detta som socialt investeringsprojekt. Man tar en tydlig och konkret investeringskostnad för dessa ungdomar under skoltiden, för att längre fram få lägre samhällskostnader (alternativt högre samhällsintäkter) till följd av större framgång på arbetsmarknaden. Den kedja de har intresserat sig för kalkylmässigt är hur dåligt underbyggda val, bl.a. till följd av bristande studie- och yrkesvägledning, kan leda till negativa effekter och vad det kostar. Då en person inte kan försörja sig med eget arbete inträffar två typer av effekter. Den ena är att samhället tappar i produktionsvärde, det uppstår en sorts BNP-förlust till följd av att den enskilde

med arbete inte bidrar till folkhushållet. Detta är vad Nilsson kallar en real kostnad. Vid en månadslön på 25 000 kronor leder detta till en årlig förlust i form av minskade produktionsvärden på 420 000 kronor. Till detta kommer kostnaderna för försörjning av samma person. I regel försörjs människor som inte kan arbeta av samhället i form av a-kassa, sjukpenning (ibland sjukersättning eller aktivitetsersättning) eller försörjningsstöd. Vid ett månatligt försörjningsstöd på 7 000 kronor blir den årliga kostnaden 84 000 kronor. Förenklat skulle man kunna säga att ett år utan arbete och inkomst för en person, oavsett anledning, och om det inte är förknippat med någon som helst följd- eller sidoproblematik som kräver insatser från samhällets sida, kostar drygt 500 000 kronor. Ett års försenat inträde på arbetsmarknaden för en person kostar alltså omkring en halv miljon kronor. Prislappen för att förhindra det handlar stundtals om några tiotusentals kronor. Vid en kartläggning som gjordes 2015 fann man att av en årskull omfattande 109 944 elever var det 23 198 elever som gick minst ett år extra i gymnasieskolan. Det innebär i termer av förlorade produktionsvärde en kostnad på drygt 9 700 000 000 kronor. Till detta kommer kostnader för dessa elevers skolpeng för ett fjärde år vilket vid en genomsnittlig årskostnad på 80 000 kronor motsvarar en årskostnad på cirka 1 855 000 000 kronor. Förlorade skatteintäkter till följd av detta, det vill säga finansiella förluster, innebär nästan 5 900 000 000 kronor i form av uteblivna inbetalningar till samhället. Om det omvandlas till ett kommunalt socialt investeringsproblem kan man, för de förlorade skatteintäkter detta innebär, anställa cirka 2 000 nya studie- och yrkesvägledare.

Om man i stället vänder på resonemanget konstaterar de följande. Med utgångspunkt i antagandet att en studie- och yrkesvägledare kostar 1 000 kronor i timmen och att en intensifierad insats omfattar 10 timmar per elev kostar detta 10 000 kronor per elev. Om en studie- och yrkesvägledare träffar och vägleder 240 elever, misslyckas med 239, men får den 240:e eleven att klara sina gymnasietid på tre år och etablera sig på arbetsmarknaden direkt räcker det för att denna vägledningsinvestering ska betala sig ($240 \times 10\,000 = 2,4$ miljoner kronor) i jämförelse med kostnaden för ett utanförskap på fem år. Slutsatsen är att om studie- och yrkesvägledning genom ökad träffsäkerhet i motivation och studieval ökar sannolikheten för elevernas studieframgång är det en utomordentlig låg kostnad i förhållande till alternativen.

Det är svårt att med säkerhet veta hur vägledningsutredningens sammanlagda förslag kommer att påverka elevers framtida risk för utanförskap, eftersom det är ont om sådana effektutvärderingar och många variabler spelar in. Men ovanstående resonemang illustrerar att även insatser som innebär en liten minskning av risken för utanförskap, kan vara samhällsekonomiskt lönsamma.

12.12 Konsekvenser för företag

De företag som berörs av förslagen är i första hand de företag, föreningar och andra juridiska personer samt fysiska personer som är huvudmän för grundskolor, grundsärskolor, gymnasieskolor och gymnasiesärskolor. En grundprincip för skolväsendet är att regleringen i så stor utsträckning som möjligt ska vara gemensam för alla skol- och verksamhetsformer och alla huvudmän. Lika villkor ska så långt som möjligt gälla oavsett huvudman. Det innebär bl.a. att kommunens bidrag till enskilda skolhuvudmän ska bestämmas efter samma grunder som hemkommunen tillämpar vid fördelning av resurser till den egna grundskolan. Samtliga av utredningens förslag som riktar sig mot offentliga huvudmän ska också gälla enskilda huvudmän för fristående skolor. Utredningen lägger inte några förslag som enbart rör enskilda huvudmän. Läsåret 2017/2018 var antalet skolenheter vid vilka en enskild huvudman drev utbildning i grundskolan 820 stycken, grundsärskolan 34 stycken, gymnasieskolan 433 stycken och gymnasiesärskola 32 stycken. Enligt Skolverkets uppgifter uppgick antalet enskilda huvudmän som anordnade grundskoleutbildning till 185 läsåret 2017/2018. Förslagen får samma konsekvenser för alla berörda företag vad gäller konkurrensförhållanden. Förslagen och bedömningarna bedöms inte heller påverka små eller stora företag på olika sätt.

Utredningens förslag bedöms inte få några direkta konsekvenser för företag utöver huvudmän inom skolväsendet. Utbildad personal är en viktig förutsättning för konkurrenskraftiga företag. Utredningen bedömer att en förbättrad tillgång till vägledning för elever och presumtiva elever kan bidra till att fler slutför en utbildning och till en bättre matchning på arbetsmarknaden, vilket indirekt kan ge positiva effekter för företagens kompetensförsörjning.

12.13 Särskilda konsekvenser

12.13.1 FN:s konvention om rättigheter för personer med funktionsnedsättning

Sverige har ratificerat FN:s konvention om rättigheter för personer med funktionsnedsättning. I artikel 24 anges att konventionsstaterna, för att förverkliga rätten till utbildning för personer med funktionsnedsättning utan diskriminering och på lika villkor, ska säkerställa ett sammanhållet utbildningssystem på alla nivåer och livslångt lärande. Människor med funktionsnedsättning får inte uteslutas från det allmänna utbildningssystemet på grund av funktionsnedsättning. Enligt skollagen ska alla elever ges den ledning och stimulans som de behöver i sitt lärande och sin personliga utveckling för att de utifrån sina egna förutsättningar ska kunna utvecklas så långt som möjligt enligt utbildningens mål. Elever som till följd av funktionsnedsättning har svårt att uppfylla de olika kunskapskrav som finns ska ges stöd som syftar till att så långt som möjligt motverka funktionsnedsättningens konsekvenser.⁴² Utredningen föreslår bl.a. att tillgången till karriärvägledning ska förbättras och att individuell karriärvägledning ska erbjudas elever vid vissa tillfällen samt att den generella karriärvägledningen ska förstärkas i grundskolan och motsvarande skolformer. Utredningen bedömer att dessa förslag även kommer att gynna elever med funktionsnedsättning.

12.13.2 FN:s Barnkonventionen

En av grundprinciperna i FN:s barnkonvention är den om barnets bästa. Enligt artikel 3.1 ska barnets bästa komma i främsta rummet vid alla åtgärder som rör barn, vare sig de vidtas av offentliga eller privata sociala välfärdsinstitutioner, domstolar, administrativa myndigheter eller lagstiftande organ. Barnrättskommittén har uttalat att i beslut som rör barn som kollektiv – t.ex. när lagar stiftas – måste barns bästa bedömas och fastställas med utgångspunkt i de omständigheter som råder för den grupp av barn det gäller och för barn i allmänhet. Enligt artikel 28 ska studierådgivning och yrkesorientering göras tillgänglig och åtkomlig för alla barn. Utredningens för-

⁴² 3 kap. 3 § skollagen.

slag berör olika elevgrupper i skolväsendet och syftar till att öka elevernas tillgång till vägledning. Principen om barnets bästa är grundläggande i skollagen⁴³. I skollagen finns också de grundläggande principerna om att alla elever ska ha lika tillgång till utbildning och att utbildningen ska vara likvärdig inom varje skolform⁴⁴. I utbildningen ingår studie- och yrkesvägledningen.

Utredningen har tagit intryck av de elevröster som kommit fram i studier och genom representanter för elevorganisationerna när det gäller vägledningsfrågor. Utredningen har även träffat och diskuterat studie- och yrkesvägledning med ett urval elever i grundskolan och unga personer som ingått i det kommunala aktivitetsansvaret. Det är utredningens uppfattning att elever önskar ökad tillgång till både individuell och generell karriärvägledning.

Utredningen bedömer att flertalet av förslagen kommer bidra till bättre tillgång till vägledning för elever och att de genom förslagen kommer att få bättre möjligheter att göra väl underbyggda val av framtida utbildning och yrke. Därmed ökar möjligheten för dem att etablera sig i samhället och få en god inkomst. Ur ett barnrättsperspektiv bedömer utredningen sammanfattningsvis att förslagen har positiva konsekvenser för de barn som omfattas.

12.13.3 Konsekvenser för jämställdhet

Det övergripande målet för jämställdhetspolitiken är att kvinnor och män ska ha samma makt att forma samhället och sitt eget liv. Utifrån det övergripande målet arbetar regeringen efter sex delmål. Ett av de sex målen handlar om utbildning och studie- och yrkesvägledning. Kvinnor och män, flickor och pojkar ska ha samma möjligheter och villkor när det gäller utbildning, studieval och personlig utveckling. Arbetet mot de könsbundna studievalen omfattar alla delar av utbildningen och ger ett strategiskt fokus till arbetet för en jämställd utbildning.

Sammantaget bedömer utredningen att förslagen i detta betänkande kan bidra till att minska betydelsen av kön och på sikt den starka könsuppdelningen i gymnasieskolan och på arbetsmarknaden. För-

⁴³ 1 kap. 10 § skollagen.

⁴⁴ 1 kap. 8 och 9 §§ skollagen.

slagen bedöms inte ha några negativa konsekvenser för jämställdheten mellan kvinnor och män, eftersom de förändringar i regelverket som föreslås ska gälla på samma sätt i förhållande till alla elever, oavsett kön och bakgrund. Förslagen innebär i stället att regelverket förtydligas i flera viktiga avseenden. Utredningen bedömer att förslagen i detta betänkande kommer att bidra till att kvinnor och män samt flickor och pojkar ges likvärdiga förutsättningar att nå utbildningens mål och därmed få bättre förutsättningar att göra väl underbyggda val som inte är beroende av social bakgrund eller kön.

12.13.4 Sveriges medlemskap i EU

EU:s medlemsstater är ansvariga för utbildningens innehåll och organisation och utredningens förslag rör således inte frågor som regleras i EU-rätten. Syftet att öka elevernas tillgång till vägledning är dock i linje med de två resolutioner om vägledning som fastställts av EU 2004⁴⁵ och 2008⁴⁶. De belyser behovet av starka vägledningstjänster under hela livet för att rusta människor med förmåga att hantera sitt lärande, sin karriär och övergångar mellan och inom utbildning, yrkesutbildning och arbete. Med utgångspunkt i resolutionerna om livslång vägledning verkade 30 medlemsländer mellan 2007 och 2015 i det europeiska policynätverket ELGPN⁴⁷. Det syftade, med stöd av EU-kommissionen, till att främja samarbete och systemutveckling inom vägledningsområdet på nationell nivå.

⁴⁵ *Resolution on Strengthening Policies, Systems and Practices on Guidance throughout Life*. Council of the European union. 2004.

⁴⁶ *Resolution on better integrating lifelong guidance into lifelong learning strategies*. Council of the European union. 2008.

⁴⁷ European lifelong policy network, www.elgpn.eu

13 Författningskommentar

13.1 Förslaget till lag om ändring i skollagen (2010:800)

2 kap.

29 §

Elever i alla skolformer utom förskolan och förskoleklassen ska ha tillgång till *karriärvägledning, såväl individuell som generell*, så att deras behov inför val av framtida utbildnings- och yrkesverksamhet kan tillgodoses. Även den som avser att påbörja en utbildning ska ha tillgång till *individuell karriärvägledning*.

Med individuell karriärvägledning avses den vägledning som ges i form av vägledningssamtal. Omfattningen av den individuella karriärvägledningen ska anpassas efter elevens behov och förutsättningar. Individuell karriärvägledning ska erbjudas vid vissa tillfällen som framgår av särskilda föreskrifter i denna lag eller andra författningar.

Med generell karriärvägledning avses den verksamhet som, utöver individuell karriärvägledning, bidrar till att ge eleverna kunskap och kompetens inför val av framtida utbildnings- och yrkesverksamhet.

Paragrafen innehåller bestämmelser om tillgången till vägledning för elever i skolväsendet med undantag för förskolan och förskoleklassen.

I paragrafens första stycke görs ändringar som innebär ett förtydligande av elevernas tillgång till vägledning, genom att såväl individuell och generell läggs till. Vidare görs ändringar som innebär att benämningen studie- och yrkesvägledning ändras till karriärvägledning. Av den hittillsvarande lydelsen framgår att elever i alla skolformer utom förskolan och förskoleklassen ska ha tillgång till personal med sådan kompetens att deras behov av vägledning inför val

av framtida utbildnings- och yrkesverksamhet kan tillgodoses. Även den som avser att påbörja en utbildning ska ha tillgång till vägledning, dvs även den som står i begrepp att välja utbildning utan att vara formellt antagen som elev ska ges en möjlighet att få vägledning. Det har i dag funnits en viss osäkerhet i fråga om vad eleverna ska ha tillgång till och vilken skyldighet som åligger skolhuvudmännen. Genom ändringarna förtydligas att elever, i alla skolformer utom förskolan och förskoleklassen, ska ha tillgång till karriärvägledning, såväl individuell som generell, så att deras behov inför val av framtida utbildnings- och yrkesverksamhet kan tillgodoses. Det innebär att eleverna ska ha tillgång till både individuell och generell karriärvägledning. Vad som avses med individuell respektive generell karriärvägledning regleras i det andra och tredje stycket, som är nya.

I det andra stycket, som är nytt, införs bestämmelser om vad som avses med individuell karriärvägledning. Av bestämmelsen framgår att individuell karriärvägledning är den vägledning som ges i form av vägledningssamtal. Vidare införs bestämmelser om att omfattning av den individuella karriärvägledningen, som eleverna ska ha tillgång till enligt första stycket, ska anpassas efter elevens behov och förutsättningar. Bestämmelsen anger även att individuell karriärvägledning vid vissa tillfällen, som framgår av särskilda föreskrifter i skollagen eller av andra författningar, ska erbjudas. Det innebär att elever i alla skolformer, utom förskolan och förskoleklassen, ska ha tillgång till individuell karriärvägledning i en omfattning anpassad efter elevens behov och förutsättningar och att det dessutom i skollagen och i andra författningar finns bestämmelser om att individuell karriärvägledning ska erbjudas vid vissa utpekade tillfällen.

Ett nytt tredje stycke införs. I stycket införs bestämmelser som anger vad som avses med generell karriärvägledning. Av bestämmelsen framgår att med generell karriärvägledning avses den verksamhet som, utöver individuell karriärvägledning, bidrar till att ge eleverna kunskap och kompetens inför val av framtida utbildnings- och yrkesverksamhet. Det kan exempelvis vara praktisk arbetslivsorientering (prao), framtidsval, studiebesök eller andra informationsinsatser som syftar till att ge eleverna kunskap och kompetens inför val av framtida utbildnings- och yrkesverksamhet.

Paragrafen behandlas i avsnitt 10.2 och 10.3.

29 a §

Huvudmannen ska se till att det upprättas en plan för karriärvägledning. Planen ska innehålla en redogörelse för hur elevernas behov av karriärvägledning ska tillgodoses och hur arbetet med karriärvägledningen ska samordnas. Av planen ska det även framgå hur samverkan med det omgivande samhället ska ske.

Paragrafen är ny. Den innehåller bestämmelser om en plan för karriärvägledning.

Genom bestämmelsen införs en skyldighet för huvudmän i skolväsendet att ha en plan för karriärvägledning inom verksamheten. Kravet gäller för såväl offentliga som enskilda huvudmän. Den nya bestämmelsen slår fast att planen ska innehålla en redogörelse för hur elevernas behov av karriärvägledning ska tillgodoses och hur arbetet med karriärvägledningen ska samordnas. Vidare anges i bestämmelsen att det av planen även ska framgå hur samverkan med det omgivande samhället ska ske. Den nya bestämmelsen är utformad så att huvudmännen aktivt behöver arbeta med att kartlägga, organisera och dimensionera arbetet med karriärvägledning utifrån elevernas behov enligt de nationella målen för utbildningen. Hur detta arbete ska genomföras regleras dock inte närmare, utan är upp till varje huvudman att avgöra utifrån lokala förutsättningar och behov.

Paragrafen behandlas i avsnitt 10.8.

29 b §

Individuell karriärvägledning ska utföras av en karriärvägledare.

I grundskolan, grundsärskolan och specialskolan ska den generella vägledning som ges i form av framtidsval enligt 10 kap. 4 §, 11 kap. 6 § och 12 kap. 4 § genomföras av en karriärvägledare.

Paragrafen är ny. Den innehåller bestämmelser om karriärvägledares uppgifter.

Hittills har det inte funnits några uttryckliga bestämmelser som reglerar studie- och yrkesvägledaren eller dennes uppgifter i skollagen. Genom att bestämmelsen införs tydliggörs karriärvägledarens uppgifter i skollagen.

I det första stycket slås fast att individuell karriärvägledning ska utföras av en karriärvägledare.

I det andra stycket fastslås att den generella vägledning som ges i form av framtidsval enligt 10 kap. 4 §, 11 kap. 6 § och 12 kap. 4 § i grundskolan, grundsärskolan och specialskolan ska genomföras av en karriärvägledare.

Paragrafen behandlas i avsnitt 10.4 och 10.5.1.

30 §

För att få anställas utan tidsbegränsning *som karriärvägledare* ska den sökande ha en utbildning avsedd för sådan verksamhet.

Den som inte uppfyller kravet enligt första stycket får anställas *som karriärvägledare* för högst ett år i sänder.

Paragrafen innehåller bestämmelser om krav på adekvat utbildning för att utan tidsbegränsning få anställas som karriärvägledare i skolväsendet.

I första stycket görs ändringar som består i att orden för studie- och yrkesvägledning ändras till *som karriärvägledare*, till följd av att bestämmelser om karriärvägledarens uppgifter införs i 2 kap. 29 b §. Av den hittillsvarande lydelsen framgår att för att få anställas utan tidsbegränsning för studie- och yrkesvägledning ska den sökande ha en utbildning avsedd för sådan verksamhet. Vad som är adekvat utbildning behöver även fortsättningsvis prövas från fall till fall.

I det andra stycket görs ändringar som består i att orden för studie- och yrkesvägledning ändras till *som karriärvägledare*. Det innebär att den som inte uppfyller kravet enligt första stycket får anställas som karriärvägledare för högst ett år i sänder.

Paragrafen behandlas i avsnitt 10.4.

3 kap.

12 g §

För en nyanländ elev som har tagits emot inom skolväsendet i högstadiet i grundskolan eller specialskolan och vars kunskaper har bedömts enligt 12 c §, ska en individuell studieplan upprättas senast inom två månader från mottagandet.

Studieplanen ska vara långsiktig och beskriva hur eleven ska uppnå behörighet till gymnasieskolans nationella program utifrån elevens mål. Den ska innehålla uppgifter om utbildningens huvudsakliga innehåll och planerade stödåtgärder.

Studieplanen ska revideras löpande utifrån de bedömningar som görs av elevens ämneskunskaper. En nyanländ elev som har tagits emot i skolväsendet i högstadiet i grundskolan, specialskolan eller grundsärskolan ska få generell och individuell karriärvägledning inför upprättandet av den individuella studieplanen.

Inför upprättandet av den individuella studieplanen ska eleven erbjudas individuell karriärvägledning.

Paragrafen innehåller bestämmelser om att en individuell studieplan ska upprättas för en nyanländ elev som har tagits emot inom skolväsendet i högstadiet i grundskolan eller specialskolan och vars kunskaper har bedömts enligt 12 c §. Paragrafen omfattar således nyanlända elever som har påbörjat sin utbildning i Sverige i högstadiet i aktuella skolformer. I andra stycket finns bestämmelser om vad den individuella studieplanen ska innehålla. Studieplanen ska vara långsiktig och innehålla en beskrivning av hur eleven ska uppnå behörighet till gymnasieskolans nationella program utifrån elevens mål.

I det fjärde stycket, som är nytt, införs bestämmelser som innebär att eleven inför upprättandet av den individuella studieplanen ska erbjudas individuell karriärvägledning. Genom ändringen av bestämmelsen införs en skyldighet för huvudmannen att se till att nyanlända elever som tagits emot i skolväsendet i högstadiet i grundskolan eller specialskolan erbjuds individuell karriärvägledning inför upprättande av den individuella studieplanen. Bestämmelsen innebär ett förtydligande av elevernas tillgång till karriärvägledning och kompletterar de generella bestämmelserna i 2 kap. 29 §.

Paragrafen behandlas i avsnitt 10.3.

10 kap.

4 §

Utbildningen ska omfatta undervisning i följande ämnen:

- bild,
- engelska,
- hem- och konsumentkunskap,
- idrott och hälsa,
- matematik,
- musik,
- naturorienterande ämnen: biologi, fysik och kemi,
- samhällsorienterande ämnen: geografi, historia,
- religionskunskap och samhällskunskap,
- slöjd,
- svenska eller svenska som andraspråk, och
- teknik.

Härutöver ska det som ämnen finnas moderna språk som ska erbjudas varje elev inom ramen för språkval och, för elever som ska erbjudas modersmålsundervisning, modersmål.

Vidare ska det finnas elevens val, skolans val *och framtidsval*. Undervisningen i elevens val ska syfta till att fördjupa och bredda elevens kunskaper i ett eller flera ämnen. Skolans val får omfatta ett lokalt tillval, om Statens skolverk har godkänt en plan för undervisningen. *Framtidsval ska syfta till att utveckla och bredda elevens kunskaper om arbetslivet och samhället inför kommande studie- och yrkesval.*

Regeringen eller den myndighet som regeringen bestämmer meddelar föreskrifter om framtidsval. Sådana föreskrifter får innebära att framtidsval endast ska finnas i vissa årskurser.

I första stycket anges de ämnen som undervisningen i grundskolan ska omfatta. I första stycket införs ändringar som förtydligar att utbildningen ska omfatta undervisning i angivna ämnen, i stället för den hittillsvarande lydelsen som anger undervisningen ska omfatta angivna ämnen. Ändringen innebär ett förtydligande av att paragrafen omfattar annat än undervisning i angivna ämnen.

I tredje stycket införs bestämmelser om att det ska finnas framtidsval i utbildningen. Framtidsval ska syfta till att utveckla och bredda elevens kunskaper om arbetslivet och samhället inför kommande

studie- och yrkesval. Framtidsval är inte ett ämne som det ska genomföras undervisning i. I stället är framtidsval, utöver de ämnen som framgår av första stycket, en del av utbildningen och en form av generell karriärvägledning. Att det ska ingå i utbildningen innebär dock att skolhuvudmannen är ansvarig för att framtidsval anordnas för alla elever på de skolenheter som huvudmannen ansvarar för. Utbildning är ett vidare begrepp än undervisning (1 kap. 3) och omfattar även framtidsval. Eleverna har enligt 7 kap. 17 § en skyldighet att delta i den verksamhet som anordnas för att ge den avsedda utbildningen och eleven är därmed skyldig att delta i framtidsval, om eleven inte har giltigt skäl att utebli. Giltiga skäl kan t.ex. vara sjukdom eller beviljad ledighet (jfr 4 kap. 8 § skolförordningen [2011:185] och 7 kap. 18 §).

Ett fjärde stycke, som är nytt, införs med bestämmelser om att regeringen eller den myndighet som regeringen bestämmer meddelar föreskrifter om framtidsval. Sådana föreskrifter får innebära att framtidsval endast ska finnas i vissa årskurser. Avsikten är att regeringen ska meddela närmare bestämmelser om innehållet i framtidsval och att framtidsval tilldelas timmar i timplanen.

Paragrafen behandlas i avsnitt 10.5.1.

5 §

Den totala undervisningstiden för varje elev i grundskolan ska vara minst 6 890 timmar. *I den totala undervisningstiden ingår tid för undervisning i ämnen och framtidsval.*

För en nyanländ elev och för en elev som avses i 3 kap. 12 c § andra stycket 2 ska den totala undervisningstiden efter ett beslut om placering i årskurs enligt 3 kap. 12 e § motsvara minst den tid som återstår för övriga elever i den årskursen under den kvarvarande skoltiden.

Regeringen får meddela föreskrifter om fördelning av undervisningstiden (timplan).

Paragrafen innehåller bestämmelser om garanterad undervisningstid. I första stycket anges att den totala undervisningstiden för varje elev i grundskolan ska vara minst 6 890 timmar. I första stycket införs

ändringar som innebär att såväl tid för undervisning i ämnen som tid för framtidsval ingår i den totala garanterade undervisningstiden.

Paragrafen behandlas i avsnitt 10.5.2.

8 b §

Varje elev i grundskolan ska erbjudas individuell karriärvägledning inför val till gymnasieskolan.

Paragrafen är ny.

Genom bestämmelsen införs en skyldighet för skolan att erbjuda individuell karriärvägledning till elever i grundskolan, inför val till gymnasieskolan. Bestämmelsen innebär ett förtydligande av bestämmelserna om elevernas tillgång till karriärvägledning och ska ses som ett komplement till de generella bestämmelserna som framgår av 2 kap. 29 §.

Paragrafen behandlas i avsnitt 10.3.

11 kap.

6 §

Utbildningen ska omfatta undervisning i följande ämnen eller ämnesområden.

Ämnen:

- bild,
- engelska,
- hem- och konsumentkunskap,
- idrott och hälsa,
- matematik,
- musik,
- naturorienterande ämnen,
- samhällsorienterande ämnen,
- slöjd,
- svenska eller svenska som andraspråk, och
- teknik.

Ämnesområden:

- estetisk verksamhet,
- kommunikation,
- motorik,
- vardagsaktiviteter, och
- verklighetsuppfattning.

Utöver de ämnen och ämnesområden som anges i första stycket ska det som ämne finnas modersmål för de elever som ska erbjudas modersmålsundervisning.

Vidare ska det finnas elevens val och skolans val. Undervisningen i elevens val ska syfta till att fördjupa och bredda elevens kunskaper i ett eller flera ämnen eller ämnesområden.

För elever som kan tillgodogöra sig hela eller delar av utbildningen i ämnen ska det dessutom finnas framtidsval. Framtidsval ska syfta till att utveckla och bredda elevens kunskaper om arbetslivet och samhället inför kommande studie- och yrkesval.

Regeringen eller den myndighet som regeringen bestämmer meddelar föreskrifter om framtidsval. Sådana föreskrifter får innebära att framtidsval endast ska finnas i vissa årskurser.

I första stycket anges de ämnen eller ämnesområden som undervisningen i grundsärskolan ska omfatta. I första stycket införs ändringar som förtydligar att utbildningen ska omfatta undervisning i angivna ämnen eller ämnesområden, i stället för den hittillsvarande lydelsen som anger undervisningen ska omfatta angivna ämnen eller ämnesområden. Ändringen innebär ett förtydligande av att paragrafen omfattar annat än undervisning i angivna ämnen eller ämnesområden.

I fjärde stycket, som är nytt, införs bestämmelser om att det ska finnas framtidsval i utbildningen för de elever som kan tillgodogöra sig hela eller delar av utbildningen i ämnen. Framtidsval ska syfta till att utveckla och bredda elevens kunskaper om arbetslivet och samhället inför kommande studie- och yrkesval. Framtidsval är inte ett ämne som det ska genomföras undervisning i. I stället är framtidsval, utöver de ämnen som framgår av första stycket, en del av utbildningen och en form av generell karriärvägledning. Att det ska ingå i utbildningen innebär dock att skolhuvudmannen är ansvarig för att framtidsval anordnas för alla elever på de skolenheter som huvud-

mannen ansvarar för. Utbildning är ett vidare begrepp än undervisning (1 kap. 3 §) och omfattar även framtidsval. Eleverna har enligt 7 kap. 17 § en skyldighet att delta i den verksamhet som anordnas för att ge den avsedda utbildningen och eleven är därmed skyldig att delta i framtidsval, om eleven inte har giltigt skäl att utebli. Giltiga skäl kan t.ex. vara sjukdom eller beviljad ledighet (jfr 4 kap. 8 § skolförordningen [2011:185] och 7 kap. 18 §).

Ett femte stycke, som är nytt, införs med bestämmelser om att regeringen eller den myndighet som regeringen bestämmer meddelar föreskrifter om framtidsval. Sådana föreskrifter får innebära att framtidsval endast ska finnas i vissa årskurser. Avsikten är att regeringen ska meddela närmare bestämmelser om innehållet i framtidsval och att framtidsval tilldelas timmar i timplanen.

Paragrafen behandlas i avsnitt 10.5.1.

7 §

Den totala undervisningstiden för varje elev i grundsärskolan ska vara minst 6 890 timmar. *I den totala undervisningstiden ingår tid för undervisning i ämnen och framtidsval eller ämnesområden.* För en elev i inriktningen träningsskolan ska den totala undervisningstiden dock vara minst 6 665 timmar.

För en nyanländ elev och för en elev som avses i 3 kap. 12 c § andra stycket 2 ska den totala undervisningstiden efter ett beslut om placering i årskurs enligt 3 kap. 12 e § motsvara minst den tid som återstår för övriga elever i den årskursen under den kvarvarande skoltiden.

Regeringen får meddela föreskrifter om fördelning av undervisningstiden (timplan).

Paragrafen innehåller bestämmelser om garanterad undervisningstid. I första stycket anges att den totala undervisningstiden för varje elev i grundsärskolan ska vara minst 6 890 timmar. För en elev i inriktningen träningsskolan ska den totala undervisningstiden dock vara minst 6 665 timmar. I första stycket införs ändringar som innebär att såväl tid för undervisning i ämnen som tid för framtidsval ingår i den totala garanterade undervisningstiden om 6 890 timmar. För en

elev i inriktningen träningskolan som läser ämnesområden innefattar den garanterade undervisningstiden endast tid för undervisning i ämnesområden.

Paragrafen behandlas i avsnitt 10.5.2.

11 a §

Varje elev i grundsärskolan ska erbjudas individuell karriärvägledning inför val till gymnasiesärskolan.

Paragrafen är ny.

Genom bestämmelsen införs en skyldighet för huvudmännen att erbjuda individuell karriärvägledning till elever i grundsärskolan, inför val till gymnasiesärskolan. Bestämmelsen innebär ett förtydligande av bestämmelserna om elevernas tillgång till karriärvägledning och ska ses som ett komplement till de generella bestämmelserna som framgår av 2 kap. 29 §.

Paragrafen behandlas i avsnitt 10.3.

12 kap.

4 §

Utbildningen ska omfatta undervisning i följande ämnen:

- bild,
- engelska,
- hem- och konsumentkunskap,
- idrott och hälsa,
- matematik,
- naturorienterande ämnen: biologi, fysik och kemi,
- rörelse och drama eller musik,
- samhällsorienterande ämnen: geografi, historia, religionskunskap och samhällskunskap,
- slöjd,
- svenska eller svenska som andraspråk,
- teckenspråk, och
- teknik.

För hörande elever gäller att ämnet musik ersätter ämnet rörelse och drama. För elever som tagits emot enligt 7 kap. 6 § första stycket 1 och 3 gäller att ämnet svenska ersätter ämnet teckenspråk, om dessa elever inte har behov av teckenspråk.

Härutöver ska det som ämnen finnas moderna språk som ska erbjudas varje elev inom ramen för språkval och, för elever som ska erbjudas modersmålsundervisning, modersmål.

Vidare ska det finnas elevens val, skolans val och *framtidssval*. Undervisningen i elevens val ska syfta till att fördjupa och bredda elevens kunskaper i ett eller flera ämnen. *Framtidssval ska syfta till att utveckla och bredda elevens kunskaper om arbetslivet och samhället inför kommande studie- och yrkesval.*

Regeringen eller den myndighet som regeringen bestämmer meddelar föreskrifter om framtidssval. Sådana föreskrifter får innebära att framtidssval endast ska finnas i vissa årskurser.

I första stycket anges de ämnen som undervisningen i specialskolan ska omfatta. I första stycket införs ändringar som förtydligar att utbildningen ska omfatta undervisning i angivna ämnen, i stället för den hittillsvarande lydelsen som anger undervisningen ska omfatta angivna ämnen. Ändringen innebär ett förtydligande av att paragrafen omfattar annat än undervisning i angivna ämnen.

I tredje stycket införs bestämmelser om att det ska finnas framtidssval i utbildningen. Framtidssval ska syfta till att utveckla och bredda elevens kunskaper om arbetslivet och samhället inför kommande studie- och yrkesval. Framtidssval är inte ett ämne som det ska genomföras undervisning i. I stället är framtidssval, utöver de ämnen som framgår av första stycket, en del av utbildningen och en form av generell karriärvägledning. Att det ska ingå i utbildningen innebär dock att skolhuvudmannen är ansvarig för att framtidssval anordnas för alla elever på de skolenheter som huvudmannen ansvarar för. Utbildning är ett vidare begrepp än undervisning (1 kap. 3 §) och omfattar även framtidssval. Eleverna har enligt 7 kap. 17 § en skyldighet att delta i den verksamhet som anordnas för att ge den avsedda utbildningen och eleven är därmed skyldig att delta i framtidssval, om eleven inte har giltigt skäl att utebli. Giltiga skäl kan t.ex. vara sjukdom eller beviljad ledighet (jfr 4 kap. 8 § skolförordningen [2011:185] och 7 kap. 18 §).

Ett fjärde stycke, som är nytt, införs med bestämmelser om att regeringen eller den myndighet som regeringen bestämmer meddelar föreskrifter om framtidsval. Sådana föreskrifter får innebära att framtidsval endast ska finnas i vissa årskurser. Avsikten är att regeringen ska meddela närmare bestämmelser om innehållet i framtidsval och att framtidsval tilldelas timmar i timplanen.

Paragrafen behandlas i avsnitt 10.5.1.

5 §

Den totala undervisningstiden för varje elev i specialskolan ska vara minst 8 070 timmar. *I den totala undervisningstiden ingår tid för undervisning i ämnen och framtidsval.*

För en nyanländ elev och för en elev som avses i 3 kap. 12 c § andra stycket 2 ska den totala undervisningstiden efter ett beslut om placering i årskurs enligt 3 kap. 12 e § motsvara minst den tid som återstår för övriga elever i den årskursen under den kvarvarande skoltiden.

Regeringen eller den myndighet som regeringen bestämmer kan med stöd av 8 kap. 7 § regeringsformen meddela föreskrifter om fördelning av undervisningstiden (timplan).

Paragrafen innehåller bestämmelser om garanterad undervisningstid. I första stycket anges att den totala undervisningstiden för varje elev i specialskolan ska vara minst 8 070 timmar. I första stycket införs ändringar som innebär att såväl tid för undervisning i ämnen som tid för framtidsval ingår i den totala garanterade undervisningstiden.

Paragrafen behandlas i avsnitt 10.5.2.

8 b §

Varje elev i specialskolan ska erbjudas individuell karriärvägledning inför val till gymnasieskolan.

Paragrafen är ny.

Genom bestämmelsen införs en skyldighet för huvudmännen att erbjuda individuell karriärvägledning till elever i specialskolan, inför val till gymnasieskolan. Bestämmelsen innebär ett förtydligande av bestämmelserna om elevernas tillgång till karriärvägledning och ska

ses som ett komplement till de generella bestämmelserna om elevernas tillgång till karriärvägledning som framgår av 2 kap. 29 §.

Paragrafen behandlas i avsnitt 10.3.

15 kap.

20 a §

Elever som avser att avsluta sin gymnasieutbildning i förtid eller riskerar att inte erhålla en gymnasieexamen ska erbjudas individuell karriärvägledning.

Paragrafen är ny.

Genom bestämmelsen införs en skyldighet för huvudmännen att se till att elever som avser att avsluta sin gymnasieutbildning i förtid eller riskerar att inte erhålla en gymnasieexamen ska erbjudas individuell karriärvägledning. Den individuella karriärvägledningen ska erbjudas eleven innan denne kan anses ha avslutat utbildningen i enlighet med vad som sägs i 12 kap. 4 och 4 a §§ gymnasieförordningen (2010:2039), samt innan eleven har fått ett studiebevis och därigenom formellt anses ha avslutat utbildningen. Det innebär att individuell karriärvägledning ska erbjudas *dels* de elever som riskerar att avsluta sina studier i förtid på nationella program eller introduktionsprogram, *dels* de elever på nationella program som riskerar att inte uppnå kraven för en gymnasieexamen och därför i stället riskerar att få ett studiebevis efter fullföljd utbildning. Bestämmelsen innebär ett förtydligande av elevernas tillgång till karriärvägledning och ska ses som ett komplement till de generella bestämmelserna om elevernas tillgång till karriärvägledning enligt 2 kap. 29 §.

Paragrafen behandlas i avsnitt 10.3.

17 kap.

14 b §

När en nyanländ elev tas emot på språkin introduktion ska eleven erbjudas individuell karriärvägledning inför upprättandet av den individuella studieplanen.

Paragrafen är ny.

Genom bestämmelsen införs en skyldighet för huvudmännen att se till att nyanlända elever som tagits emot på språkintröduktion erbjuds individuell karriärvägledning inför upprättande av den individuella studieplanen som enligt 17 kap. 7 och 14 a §§ ska upprättas inom två månader från mottagandet. Bestämmelsen innebär ett förtydligande av elevernas tillgång till karriärvägledning och ska ses som ett komplement till de generella bestämmelserna om elevernas tillgång till karriärvägledning enligt 2 kap. 29 §.

Paragrafen behandlas i avsnitt 10.3.

14 c §

För elever på språkintröduktion som har fullföljt sin utbildning och som på grund av sin ålder enligt 15 kap. 5 § inte kan påbörja en annan utbildning i gymnasieskolan ska individuell karriärvägledning om fortsatta utbildningsmöjligheter erbjudas.

Paragrafen är ny.

Genom bestämmelsen införs en skyldighet för huvudmännen att erbjuda individuell karriärvägledning om fortsatta utbildningsmöjligheter till elever på språkintröduktion som har fullföljt sin utbildning men som på grund av sin ålder, dvs efter det första kalenderhalvåret det år eleven fyller 20 år eller i vissa fall 21 år, inte kan påbörja ett annat introduktionsprogram, ett nationellt program eller någon annan utbildning i gymnasieskolan. Bestämmelsen innebär ett förtydligande av elevernas tillgång till karriärvägledning och ska ses som ett komplement till de generella bestämmelserna om elevernas tillgång till karriärvägledning enligt 2 kap. 29 §.

Paragrafen behandlas i avsnitt 10.3.

18 kap.*20 a §*

Elever som avser att avsluta sin gymnasiesärskoleutbildning i förtid ska erbjudas individuell karriärvägledning.

Paragrafen är ny.

Genom bestämmelsen införs en skyldighet för huvudmännen att se till att elever som avser att avsluta sin gymnasiesärskoleutbildning i förtid ska erbjudas individuell karriärvägledning. Den individuella karriärvägledningen ska erbjudas eleven innan denne kan anses ha avslutat utbildningen i enlighet med vad som sägs i 12 kap. 4 och 4 a §§ gymnasieförordningen (2010:2039), samt innan eleven har fått ett studiebevis och därigenom formellt anses ha avslutat utbildningen.

Med elev som ska erbjudas individuell karriärvägledning enligt denna bestämmelse avses den elev som riskerar att avsluta sina studier i förtid på ett nationellt program eller ett individuellt program inom gymnasiesärskolan. Bestämmelsen innebär ett förtydligande av elevernas tillgång till karriärvägledning och ska ses som ett komplement till de generella bestämmelserna om elevernas tillgång till karriärvägledning enligt 2 kap. 29 §.

Paragrafen behandlas i avsnitt 10.3.

20 kap.*10 a §*

Hemkommunen är skyldig att se till att den som avser att påbörja utbildning på grundläggande nivå erbjuds individuell karriärvägledning.

Paragrafen reglerar hemkommunens skyldighet att se till att den som avser att påbörja en utbildning i kommunal vuxenutbildning på grundläggande nivå erbjuds individuell karriärvägledning.

I paragrafen görs ändringar som innebär att benämningen studie- och yrkesvägledning ändras till individuell karriärvägledning. Ändringarna är en följd av att de generella bestämmelserna om elevernas tillgång till karriärvägledning i 2 kap. 29 § ändras och förtydligas.

Förtydligandet i 2 kap. 29 § framgår av att benämningarna individuell och generell karriärvägledning har införts.

Paragrafen behandlas i avsnitt 10.3.

30 §

Hemkommunen är skyldig att se till att den som avser att påbörja utbildning i svenska för invandrare erbjuds *individuell karriärvägledning*.

Paragrafen reglerar hemkommunens skyldighet att se till att den som avser att påbörja en utbildning i svenska för invandrare erbjuds individuell karriärvägledning.

I paragrafen görs ändringar som innebär att benämningen studie- och yrkesvägledning ändras till individuell karriärvägledning. Ändringarna är en följd av att de generella bestämmelserna om elevernas tillgång till karriärvägledning i 2 kap. 29 § ändras och förtydligas. Förtydligandet i 2 kap. 29 § framgår av att benämningarna individuell och generell karriärvägledning har införts.

Paragrafen behandlas i avsnitt 10.3.

21 kap.

10 a §

Hemkommunen är skyldig att se till att den som avser att påbörja utbildning på grundläggande nivå erbjuds *individuell karriärvägledning*.

Paragrafen reglerar hemkommunens skyldighet att se till att den som avser att påbörja en utbildning i särskild utbildning för vuxna på grundläggande nivå erbjuds individuell karriärvägledning.

I paragrafen görs ändringar som innebär att benämningen studie- och yrkesvägledning ändras till individuell karriärvägledning. Ändringarna är en följd av att de generella bestämmelserna om elevernas tillgång till karriärvägledning i 2 kap. 29 § ändras och förtydligas. Förtydligandet i 2 kap. 29 § framgår av att benämningarna individuell och generell karriärvägledning har införts.

Paragrafen behandlas i avsnitt 10.3.

Referenser

- Arbetsförmedlingen. Yrkesregistret 2016, SCB.
- Arbetsförmedlingens årsredovisning (2017).
- Arbetsförmedlingen (2018). *Digital plattform för livslång vägledning*. Slutrapport Dnr: Af 2018/0019 2596.
- Arbetsförmedlingen (2018). *Vägar till ökad karriärkompetens, Nationella strategin för karriärvägledning*.
- Arulmani, G; Bakshi, A. J; Leong, F. T. & Watts, T. (2016) *Handbook of Career Development*. Springer.
- Arvidsson, J (2016). *Sysselsättning och social rättvisa – En nationell registerstudie om 12 269 unga vuxna med intellektuell funktionsnedsättning*. Doktorsavhandling, Högskolan i Halmstad.
- Bengtsson, A. (2016). *Governance of Career Guidance: an enquiry into European policy*. Doktorsavhandling, Stockholms universitet.
- Berg, I. K. & De Jong, P. (2005). *Att bygga lösningar, en lösningsfokuserad samtalsmodell*.
- Bergmo-Prvulovic, I. Högskolan i Jönköping. (2015). *Social Representations of Career and Career Guidance in the Changing World of Working Life*.
- Borhagen, K. & Lovén, A. (1991). *Vem behöver syo?*
- Christensen, G & Søgaard Larsen, M. (2011). *Viden om vejledning. Forskningsöversikt*. Dansk Clearinghouse för utbildningsforskning.
- Cedefop. *Handbook of ICT practices for guidance and career development*, www.cedefop.europa.eu/en

- Council of the European union (2004). *Strengthening Policies, Systems and Practices on Guidance throughout Life*. Resolution 9286/04 EDUC 109 SOC 234. www.register.consilium.europa.eu
- Council of the European union (2008). *Council Resolution on better integrating lifelong guidance into lifelong learning strategies*. Resolution. www.register.consilium.europa.eu
- Dir. 2014:157 *Större genomslag för arbetsmarknadspolitiska insatser mot ungdomsarbetslöshet på lokal nivå*.
- Dir. 2015:120 *En nationell strategi för validering*.
- Dir. 2106:56 *Det statliga åtagandet för en väl fungerande arbetsmarknad och Arbetsförmedlingens uppdrag*.
- Dir. 2017:71 *Tilläggsdirektiv till Arbetsmarknadsutredningen (A 2016:03)*.
- Dir. 2018:17 *Planering och dimensionering av gymnasial utbildning*.
- Dir. 2018:38 *Modersmål och studiehandledning på modersmål i grundskolan och motsvarande skolformer*.
- Dresch, J. & Lovén, A. (2011). *Att bana vägen mot framtiden. Karriärval och vägledning i individuellt och politiskt perspektiv*. Studentlitteratur.
- ELGPN, Tools No. 3: The Evidence Base on Lifelong Guidance. www.elgpn.eu. Publikationen finns på engelska och på svenska.
- ELGPN. (European lifelong guidance policy network), 2007–2015. www.elgpn.eu
- ELGPN (2016). *Research. Karriärutvecklingsfrågorna i PISA 2012: En analys av hur svaren förhåller sig till vad som är specifikt för länder, skolor, elever och deras familjer*. www.elgpn.eu
- ELGPN (2013–14). *The Evidence Base on Lifelong Guidance*. www.elgpn.eu
- Europaparlamentets och rådets direktiv 2005/36/EG av den 7 september 2005 om erkännande av yrkeskvalifikationer, i lydelsen enligt Europaparlamentets och rådets direktiv 2013/55/EU.
- Europeiska socialfonden (ESF). *SYV Värmland, ESF-projekt 2007–2013*. www.esf.se
- FN:s konvention om barnets rättigheter.

- FN:s konvention om rättigheter för personer med funktionsnedsättning.
- Fryshuset. (2017). *Unga röster. En rapport där unga ger sin syn på framtid, jobb, skola och politik!*
- Gerard, E. (2013). *The skilled helper – A problem-management and opportunity-development approach to helping.*
- Gottfredsson, L. www1.udel.edu/educ/gottfredson/
- Hodkinson, P. & Sparkes, A.C. (1997) *Careership: A sociological theory of career decision making.*
- Hughes et. al. (2016). *Careers education: International literature review.* Commissioned by the government-funded Education Endowment Foundation in England. www.warwick.ac.uk
- Hägg, K. & Kuoppa, S.M. (1997) *Professionell vägledning.*
- Högskoleverket (2006). *Utvärdering av studie- och yrkesvägledarutbildningen.* Rapport 2006:42 R.
- KAV, Forskarnätverket Karriärutveckling och vägledning. www.kav-net.se
- Kilhammar, K(red.) Bergmo Prvulovic, I. (2017). *HR, att ta tillvara mänskliga resurser.* Studentlitteratur.
- Langström, C. (2017). *Lärande i professionellt samtalsstöd: Villkor för vuxna arbetsökandes karriärprocesser.* Doktorsavhandling, Stockholms universitet.
- Law, B. & Watts, AG. (1997). *Schools, careers and community.*
- Lent. RW. & Brown, SD. & Hackett, G. (1994). *Toward a unifying social cognitive theory of career and academic interest, choice, and performance.*
- Lindberg, M. (2008). *Vägar till vägledning. En historia om en oberoende, nationell och flexibel vägledningstjänst.* Myndigheten för nätverk och samarbete inom högre utbildning, rapport nr 8 2008.
- Lindblad, M. (2016). *De förstod aldrig min historia – Unga vuxna med migrationsbakgrund om skolmisslyckande och övergångar mellan skola och arbete.* Doktorsavhandling, Umeå universitet.
- Lindh, G, (1997). *Samtalet i studie- och yrkesvägledningsprocessen.* Lärarhögskolan i Stockholm.

- Lovén, A. (red.) (2015). *Karriärvägledning. En forskningsöversikt*. Studentlitteratur.
- Lundahl, L. (2008). *Bana sin väg genom framtiden. Sammanfattande artikel från projektet Individiden, vägarna, valen. Karriärval och vägledning i socialt, mångkulturellt och könsperspektiv*. Vetenskapsrådets rapportserie 12:2008.
- Lundahl, L. (red.) (2010). *Att bana väg mot framtiden. Karriärval och vägledning i individuellt och politiskt perspektiv*. Studentlitteratur.
- Lundahl, L. m.fl. (kommande). *Lära för karriärvalet. Grundskolans stöd för ungas framtidsval*. Lund: Studentlitteratur.
- Lundqvist, C. (2010). *Möjligheternas horisont. Etnicitet, utbildning och arbete i ungas berättelser om karriärer*. Doktorsavhandling, Umeå universitet.
- Lärarnas riksförbund (2017). *Vägledning: En förutsättning för att lyckas i skolan och livet. 1 500 gymnasieelever om studie- och yrkesvägledningen de fick i grundskolan*.
- Lärarnas riksförbund (2017). *Vägledningen måste bli hela skolans ansvar. Så tycker studie- och yrkesvägledarna att vägledningen fungerar i praktiken*.
- Mentor. www.mentor.se/ungaroster2017
- Mitchell, K. E. & Levin, S. A. & Krumboltz, J. D. (1999). *Planned Happenstance: Constructing Unexpected Career Opportunities*.
- Myndigheten för delaktighet (2016). *Utvärdering och analys av funktionshinderspolitiken 2011–2016*. Myndigheten för delaktighet (2016). *Utvärdering och analys av funktionshinderspolitiken 2011–2016*. Redovisning. Slutredovisning av ett regeringsuppdrag.
- Nice. Network for innovation in career guidance and counselling in Europe (2012). *Handbook for the academic training of career guidance and counselling professionals*.
- Nice, Network for innovation in career guidance and counselling in Europe. www.nice-network.eu
- Nilsson, G. (2010). *Vägledningens styrning och ramar*. Umeå universitet.
- Nilsson Lundmark, E. & Nilsson, I. (2018). *Välja rätt – en lönsam historia. En socioekonomisk analys av en utvecklad studie- och yrkesvägledning*. Regeringskansliet Dnr. Komm2018/00275/U 2017:10.

- Nordisk institutt for studier av innovasjon, forskning og utdanning (nifu). (2012). *Utdanningsvalg som fag og utfordring på ungdomstrinnet*. Rapport 28/2012.
- Näringsdepartementet. *För ett hållbart digitaliserat Sverige – en digitaliseringsstrategi*. N2017/03643/D. Informationsblad.
- OECD. (The Organization for Economic Co-operation and Development) (2004). *Career Guidance – a handbook for policymakers*.
- OECD. (The Organization for Economic Co-operation and Development) (2004). *Career Guidance and Public Policy Bridging the gap*. www.oecd.org/education/innovation-education/34050171.pdf
- OECD (2010). *Learning for jobs*.
- OECD (2016). *Investing in youth, Sweden*.
- OECD. (2018) *Working it out: Career Guidance and Employer Engagement*. Education Working Papers, No. 175.
- Parsons, F. (1909). *Choosing a vocation*.
- Panican, A. (2015). *Väljer unga fel? – grundskoleelevers attityder till gymnasievalet*. Ratio och Lunds universitet.
- Peavy, R. V. (1998). *Sociodynamic Councelling – A Constructivist Perspective*.
- Ploteus. <https://ec.europa.eu/ploteus>
- Promemoria, Uppföljningssamtal med personer som studerar med studiestartsstöd. Promemoria från Utredningen om en utvecklad studie- och yrkesvägledning (U 2017:10), Dnr. Komm2018/00334/U 2017:10.
- Prop. 1989/90:107. *Om godkännande av FN-konventionen om barnets rättigheter*.
- Prop. 2009/10:165. *Den nya skollagen – för kunskap, valfrihet och trygghet*.
- Prop. 2011/12:1. *Budgetpropositionen för 2012*.
- Prop. 2011/12:50. *En gymnasiesärskola med hög kvalitet*.
- Prop. 2014/15:85. *Ökad individanpassning – en effektivare sfi och vuxenutbildning*.
- Prop. 2015/16:44. *Genomförande av det moderniserade yrkeskvalifikationsdirektivet*.
- Prop. 2015/16:149. *Ytterligare undervisningstid i matematik*.

- Prop. 2015/16:1. *Budgetpropositionen för 2016.*
- Prop. 2016/17:1. *Budgetpropositionen för 2017.*
- Prop. 2017/18:1. *Budgetpropositionen för 2018.*
- Prop. 2017/18:24. *Stärkt koppling mellan skola och arbetsliv.*
- Prop. 2017/18:183. *En gymnasieutbildning för alla.*
- Prop. 2017/18:186. *Inkorporering av FN:s konvention om barnets rättigheter.*
- Prop. 2017/18:194. *Fler nyanlända ska uppnå behörighet till gymnasieskolan och kvaliteten i förskola och fritidshem ska stärkas.*
- Prop. 2017/18:195. *Läsa, skriva, räkna – en garanti för tidiga stödinsatser.*
- Regeringen, Socialdepartementet. *Makt, mål och myndighet – feministisk politik för en jämställd framtid, 2017–2020.* Skrivelse 2016/17:10.
- Regeringskansliet. Skrivelse från Malmö högskola, Stockholms universitet och Umeå universitet till Utbildningsdepartementet. Dnr. 306-41-0330-10.
- Regleringsbrev för budgetåret 2017 avseende Statens skolverk. Dnr U2016/01673/GV, U2016/01708/S, U2016/04154/GV.
- Riksdagens utbildningsutskott (2018). *Studie- och yrkesvägledning i grund- och gymnasieskolan – en uppföljning.* Rapport från riksdagen. 2017/18: RFR24.
- Rosenqvist, E. (2018). *Social Influence and Educational Decisions: Studies on Peer Influence in Secondary Education.* Stockholms universitet.
- Sedigi, H. & Berke, J. (2013). *Studie- och yrkesvägledares upplevda yrkesroll vid arbete på flera skolor.* Examensarbete. Malmö högskola.
- SFS 1993:100 Högskoleförordning.
- SFS 1998:1474 Kommittéförordning.
- SFS 2007:1030 Förordning med instruktion för Arbetsförmedlingen.
- SFS 2010:800 Skollag.
- SFS 2010:2039 Gymnasieförordning.

SFS 2011:183 Förordning om befattningsutbildning för rektorer och annan personal med motsvarande ledningsfunktion i skola, förskola och fritidshem samt fortbildning för rektorer och förskolechefer.

SFS 2011:185 Skolförordning.

SFS 2011:689 Förordning om vissa behörighetsgivande examina för legitimation som lärare och förskollärare och om högskoleutbildningar för vidareutbildning av lärare och förskollärare som saknar lärar- eller förskollärarexamen.

SFS 2011:1108 Förordning om vuxenutbildning.

SFS 2015:195 Förordning om ett nationellt informationssystem för skolväsendet.

SFS 2015:1047 Förordningen med instruktion för Statens skolverk.

SFS 2016:145 Lag om erkännande av yrkeskvalifikationer.

SFS 2016:329 Förordning om statsbidrag till skolhuvudmän för insatser inom ramen för samverkan för bästa skola och för att stärka utbildningens kvalitet för nyanlända.

SFS 2016:937 Förordning om statsbidrag för regional yrkesinriktad vuxenutbildning.

SFS 2017:527 Lag om studiestartsstöd.

SFS 2017:584 Lag om ansvar för etableringsinsatser för vissa nyanlända invandrare.

SFS 2017:622 Förordning om statsbidrag för gymnasieskolans introduktionsprogram.

SFS 2017:819 Förordning om ersättning till deltagare i arbetsmarknadspolitiska insatser.

SFS 2017:820 Förordning om etableringsinsatser för vissa nyanlända invandrare.

SFS 2018:49 Förordning om statsbidrag för stärkt likvärdighet och kunskapsutveckling.

Sharif, H (2017). *"Här i Sverige måste man gå i skolan för att få respekt": Nyanlända ungdomar i den svenska gymnasieskolans introduktionsutbildning*. Doktorsavhandling, Uppsala universitet.

SKL, Sveriges Kommuner och Landsting. (2013). *Framtidsval och arbetsliv. Exempel från kommuners studie- och yrkesvägledning*.

- SKL, Sveriges Kommuner och Landsting (2014). *Öppna jämförelser. Grundskola.*
- SKL, Sveriges Kommuner och Landsting (2018). *Nuläge och utmaningar inom elevhälsan 2018.*
- SKL, Sveriges Kommuner och Landsting. *En nationell handlingsplan för digitalisering av skolväsendet.* www.skl.se/
- SKOLFVS 1994:1 Förordning om läroplan för det obligatoriska skolväsendet, förskoleklassen och fritidshemmet.
- SKOLFVS 2010:37 Förordning om läroplan för grundskolan, förskoleklassen och fritidshemmet.
- SKOLFVS 2010:250 Förordning om läroplan för specialskolan samt för förskoleklassen och fritidshemmet i vissa fall.
- SKOLFVS 2010:251 Förordning om läroplan för sameskolan samt för förskoleklassen och fritidshemmet i vissa fall.
- SKOLFVS 2010:255 Förordning om läroplan för grundsärskolan.
- SKOLFVS 2011:144 Förordning om läroplan för gymnasieskolan.
- SKOLFVS 2012:98 Skolverkets allmänna råd om systematiskt kvalitetsarbete.
- SKOLFVS 2012:101 Förordning om läroplan för vuxenutbildningen.
- SKOLFVS 2013:148 Förordning om läroplan för gymnasiesärskolan.
- SKOLFVS 2013:180 Skolverkets allmänna råd om arbete med studie- och yrkesvägledning.
- Skolinspektionen (2013). *Studie- och yrkesvägledning i grundskolan. Kvalitetsgranskning, rapport 2013:5.*
- Skolinspektionen (2017). *Språkin introduktion i gymnasieskolan. Kvalitetsgranskning.*
- Skolinspektionen (2018). *Att motivera ungdomar tillbaka till utbildning. Tematisk kvalitetsgranskning.*
- Skolverket (1997). *Utvärdering av grundskolan 1995-UG95. Studie- och yrkesorientering. Årskurs 9.* Skolverkets rapport 126. Liber.
- Skolverket (2005). *Utvärdering av vägledning inom det offentliga skolväsendet.*
- Skolverket (2007). *Kvalitetsgranskning av studie- och yrkesorientering inom grundskolan.*

- Skolverket (2012). *Börja om på nytt program i gymnasieskolan. Statistik och elevröster*. Rapport 376.
- Skolverket (2012). *Högpresterande elever, höga prestationer och undervisningen*. Rapport nr 379.
- Skolverket (2012). *Ungdomars uppfattningar om gymnasievalet*.
- Skolverket (2013). *Arbete med studie- och yrkesvägledning*. Allmänna råd med kommentarer.
- Skolverket (2013). *Det svåra valet. Elevers val av utbildning på olika slags gymnasiemarknader*. Rapport 394.
- Skolverket (2014). *Redovisning av ett regeringsuppdrag om studieindelade timplaner*. Dnr 2014:574.
- Skolverket och CSN (2015). *Redovisning av uppdraget att informera skolhuvudmän och utbildningsanordnare om avbrottsrapportering inom kommunal vuxenutbildning*, (U2014/4235/SF). Skolverkets diarienummer 2014:734 och CSN:s diarienummer 2014-100-5134.
- Skolverket (2015). *Redovisning av uppdrag om att genomföra fortbildningsinsatser för att förbättra kvaliteten inom studie- och yrkesvägledningen samt uppdrag om att ta fram en fortbildningsinsats för studie- och yrkesvägledare i gymnasieskolan*. Dnr 2013:00121 61-2013:20.
- Skolverket (2015). *Systematiskt kvalitetsarbete – för skolväsendet*. Skolverkets allmänna råd med kommentarer.
- Skolverket (2016). *Gymnasiesärskolan, uppföljning och analys av 2013 års reform*. Rapport 435.
- Skolverket (2016). *Redovisning av uppdrag om att representera Sveriges i det europeiska nätverket för livslång vägledning (ELGPN)* Dnr 2013:330. 2016.
- Skolverket (2016). *Utbildning för nyanlända elever*. Skolverkets allmänna råd med kommentarer.
- Skolverket (2017). *Skolverkets lägesbedömning*.
- Skolverket (2017). *Redovisning av uppdrag om nyanlända under 25 år och deras utbildningsbehov inom komvux*, (U2016/01673/GV, U2016/01708/S, U2016/04154/GV). Dnr 2017:295.
- Skolverket (2017). *Studie- och yrkesvägledning i undervisningen – Fem inspirationsexempel från gymnasieskolan och gymnasiesärskolan*.

- Skolverket (2017). *Studie- och yrkesvägledning som hela skolans ansvar. Exempel från grundskolan, grundsärskolan, gymnasieskolan, gymnasiesärskolan och vuxenutbildningen.*
- Skolverket (2017). Olofsson, J. & Lovén, A. & Deliér, E. *Styrning och organisation av den breda studie- och yrkesvägledningen, En bakgrund och tre fallstudier.* Uppdrag till Malmö högskola.
- Skolverket (2018). *Analyser av familjebakgrundens betydelse för skolresultaten och skillnaden mellan skolor.* Rapport 467.
- Skolverket (2018). *Betyg och studieresultat i gymnasieskolan.* PM www.skolverket.se
- Skolverket (2018). *Elever, kursdeltagare och studieresultat i grundläggande och gymnasial vuxenutbildning år 2017.* Dnr. 2018:01008.
- Skolverket (2018). *Kommunernas aktivitetsansvar för ungdomar.* Allmänna råd med kommentarer.
- Skolverket (2018). *Nyinvandrade elever i grundskolan.* PM. www.skolverket.se
- Skolverket (2018). *Pedagogisk personal i skola och vuxenutbildning läsåret 2017/18.* PM. Dnr 2018:510.
- Skolverket (2018). *Redovisning av uppdrag om att genomföra fortbildningsinsatser för att förbättra kvaliteten inom studie- och yrkesvägledningen.* Skolverkets Dnr. 7.5.2–2018:219.
- Skolverket (2018). *Slutbetyg i grundskolan.* PM. www.skolverket.se
- Skolverket (2018). *Uppföljning av språkintröduktion. Beskrivande statistik på nationell nivå och nyanlända elevers övergångar till och från språkintröduktion.* Rapport 469.
- Skolverkets officiella statistik. www.skolverket.se
- SOU 1992:94. *Skola för bildning.*
- SOU 2001:45. *Karriärvägledning.se.nu.*
- SOU 2002:120. *Åtta vägar till kunskap – en ny struktur för gymnasieskolan.*
- SOU 2008:17. *Frivux – valfrihet i vuxenutbildningen.*
- SOU 2008:27. *Framtidsvägen – en reformerad gymnasieskola.*
- SOU 2013:20. *Kommunal vuxenutbildning på grundläggande nivå – en översyn för ökad individanpassning och effektivitet.*

- SOU 2014:81. *Yrke, karriär och lön – kvinnors och mäns olika villkor på den svenska arbetsmarknaden.*
- SOU 2015:78. *Upphandling och villkor enligt kollektivavtal.*
- SOU 2015:97. *Välja yrke.* Slutbetänkande från Yrkesprogramsutredningen.
- SOU 2016:46. *Samordning, ansvar och kommunikation – vägen till ökad kvalitet i utbildningen för elever med vissa funktionsnedsättningar.*
- SOU 2016:77. *En gymnasieutbildning för alla – åtgärder för att alla unga ska påbörja och fullfölja en gymnasieutbildning.*
- SOU 2016:94. *Saknad! Uppmärksamma elevers frånvaro och agera.*
- SOU 2017:9. *Det handlar om oss – unga som varken arbetar eller studerar.*
- SOU 2017:18. *Delbetänkande av Valideringsdelegationen 2015–2019.*
- SOU 2017:82. *Vägledning för framtidens arbetsmarknad.* Arbetsmarknadsutredningens delbetänkande.
- SOU 2018:11. *Vårt gemensamma ansvar – för unga som varken arbetar eller studerar.* Slutbetänkande av Samordnaren för unga som varken arbetar eller studerar.
- SOU 2018:12. *Uppdrag: Samverkan 2018 – Många utmaningar återstår.* Delbetänkande. Delegationen för unga och nyanlända till arbete.
- SOU 2018:17. *Med undervisningsskicklighet i centrum – ett ramverk för lärares och rektorers professionella utveckling.*
- SOU 2018:71. *En andra och en annan chans – ett komvux i tiden.* Slutbetänkande.
- Stenberg, A. (2016). *Att välja utbildning – betydelse för individ och samhälle.* SNS förlag (Studieförbundet näringsliv och samhälle).
- Stockholms läns landsting (2014). *Hälsosam yrkesdebut. Arbets-skaderisker i yrken efter yrkesförberedande gymnasieprogram.* Delrapport 2014:05. Centrum för arbets- och miljömedicin.
- Stockholms läns landsting (2016). *Hälsosam yrkesdebut. Skolans insatser för en hälsosam yrkesdebut – en kartläggning.* Delrapport 2016:01. Centrum för arbets- och miljömedicin.

- Sultana, R. (2003). *Guidance Policies in the Knowledge Society – a Cedefop Synthesis report. Review of Career Guidance Policies in 11 acceding and candidate countries*. European Training Foundation.
- Sultana, R. G. (2012). ”*Learning Career Management Skills in Europe: a critical review*”.
- Sundelin, Å. (2016). *Att skapa framtid: En analys av interaktionen i studie- och yrkesvägledande samtal med unga i migration*. Doktorsavhandling, Stockholms universitet.
- Sveriges vägledarförening (2017). *Etiska riktlinjer*.
- SÖ 1990:20 FN:s konvention om barnets rättigheter.
- Söderberg, E. (2014). *Grynnor och farleder i karriärvälsprocessen: Unga med rörelsehinder och deras handlingsutrymme*. Doktorsavhandling, Stockholms universitet.
- Thomson, M. M. & Wery, J. M. (2013). *Motivational strategies to enhance effective learning in teaching struggling students*. North Carolina State University.
- Thomsen, R. ELGPN (European lifelong guidance policy network) & NVL (Nordiskt nätverk för vuxnas lärande) (2014). *Ett nordiskt perspektiv på karriärkompetens och vägledning – Karriärkompetens och karriärlärande*. Concept note.
- Tillväxtverket (2018). *Att bygga broar mellan skola och arbetsliv*. www.tillvaxtverket.se.
- Ungdomsbarometern. *Syv-barometern*. I samverkan med Skolsamverkan. www.ungdomsbarometern.se.
- Umeå universitet (2018). *VAL-projektet, vidareutbildning för lärare*. www.lh.umu.se/utbildning/fortbildning-for-larare/valprojektet/
- Universitetskanslersämbetet (UKÄ) (2014). *Kvalitetsutvärdering av studie- och yrkesvägledarexamen*. Reg.nr. 411-663-13.
- Universitetskanslersämbetet (UKÄ). *Årsrapport för universitet och högskolor, 2015:8*.
- Universitetskanslersämbetet (UKÄ) (2018). *VAL II – delrapportering av ett regeringsuppdrag – med fokus på kompetensförsörjning och resultaten hittills*.
- Universitets- och högskolerådet (UHR) (2017). *Utbildning går i arv*.

- Utbildningsdepartementet. *Uppdrag till Statens Skolverk att informera skolhuvudmän och utbildningsanordnare om avbrottsrapportering inom kommunal vuxenutbildning*. U2014/4235/SF.
- Utbildningsdepartementet. *Nationell digitaliseringsstrategi för skolväsendet*. U2017/04119/S.
- Utbildningsutskottets betänkande. 2016/17: UbU18. *Skolväsendet – lärare och elever*. Punkt 7. Studie- och yrkesvägledning. Tillkännagivande till regeringen.
- Utbildningsutskottets betänkande. 2016/17: UbU21. *En försöksverksamhet med branschskolor*.
- Wikstrand, F & Lindberg, M. (2015). *Tala om arbetslivet. Ett genusmedvetet och normkritiskt metodmaterial för hela skolan*. Malmö universitet på uppdrag av Skolverket.
- World Bank. (2004). *Review of Policies for Career Guidance in Developing and Transition Economies*.
- Yrkessm.se. www.yrkessm.se

Kommittédirektiv 2017:116

En utvecklad studie- och yrkesvägledning

Beslut vid regeringssammanträde den 30 november 2017

Sammanfattning

En särskild utredare ska utreda och föreslå åtgärder för att ge alla elever inom skolväsendet möjlighet att göra väl övervägda utbildnings- och yrkesval fattade utifrån goda kunskaper om arbetsliv och utbildningsvägar. Vidare ska utredaren föreslå möjliga åtgärder för att minska betydelsen av kön, social bakgrund och funktionsnedsättning vid utbildnings- och yrkesval.

Utredaren ska bl.a.

- analysera hur undervisningen samt kompetensen hos pedagogisk personal kan utvecklas inom studie- och yrkesvägledning och området arbetslivskunskap,
- analysera hur studie- och yrkesvägledarens roll kan stärkas och i högre grad integreras i verksamheten,
- analysera hur nätbaserade och interaktiva studie- och yrkesvägledningstjänster används och kan utvecklas,
- analysera hur studie- och yrkesvägledningen i skolväsendet möter nyanlända elevers behov,
- analysera hur andelen utbildade studie- och yrkesvägledare i skolväsendet kan öka, och
- vid behov lämna förslag på åtgärder och nödvändiga författningsförslag.

Utredaren ska även utreda om kommunerna bör åläggas att hålla obligatoriska uppföljningsamtal med personer som studerar med studiestartsstöd.

Utredningstiden för den del av uppdraget som rör uppföljningsamtal om studiestartsstöd ska redovisas i form av en promemoria senast den 31 mars 2018. Uppdraget i övrigt ska redovisas senast den 31 oktober 2018.

Behovet av en utvecklad studie- och yrkesvägledning

Att planera ett framtida yrkesliv är i dag mer komplext än tidigare. Elever i skolväsendet behöver räkna med att vidareutveckla kompetenser och förmågor genom hela sitt kommande yrkesliv. En förändrad efterfrågan på arbetsmarknaden innebär att allt fler människor lever ett liv där perioder av arbete följs av perioder av utbildning. Samtidigt som förändringarna på arbetsmarknaden är snabba erbjuds individen ökade valmöjligheter. Det ställer krav på eleverna att kunna hantera information om ett stort antal valmöjligheter och att kunna välja strategiskt. Alla elever har inte möjlighet att välja på samma villkor och när antalet valsituationer är många blir konsekvenserna av dåligt underbyggda val stora för eleverna. Detta ställer i sin tur krav på att skolans studie- och yrkesvägledning är anpassad för att möta alla elevers behov. I dag ställs eleverna dessutom inför vissa viktiga val redan tidigt under sin skolgång, som t.ex. språkval i grundskolan.

Yrkesprogramutredningen (U2014:01) konstaterar i sitt betänkande Välja yrke (SOU 2015:97) att elever i grundskolan har bristfälliga kunskaper om arbetsmarknaden och om vilka jobb som finns. Det kan bidra till att elever i mindre utsträckning väljer gymnasieskolans yrkesprogram. Samtidigt är det många elever som har valt ett högskoleförberedande program som efter gymnasieskolan direkt vill börja arbeta i stället för att fortsätta till högre studier. Institutet för arbetsmarknadspolitisk utvärdering (IFAU) har konstaterat att inträdet på arbetsmarknaden går långsammare för elever som gått ett högskoleförberedande program utan att studera vidare jämfört med elever från yrkesprogram (rapport 2007:18).

Svensk ekonomi utvecklas väl, men hålls tillbaka av att arbetsgivare inte hittar den arbetskraft som de eftersöker. Det råder t.ex.

brist på arbetskraft inom flera sektorer som gymnasieskolans yrkesprogram utbildar för. I departementspromemorian Ökade möjligheter till grundläggande behörighet på yrkesprogram och ett estetiskt ämne i alla nationella program (U2017/03537/GV) föreslås att alla yrkesprogram ska innehålla de kurser som krävs för att eleverna ska uppnå grundläggande behörighet till högskoleutbildning som påbörjas på grundnivå. Förbättrade möjligheter att på yrkesprogrammen läsa kurser för grundläggande behörighet är positivt för eleverna då de får ökade valmöjligheter och en större trygghet. Yrkesprogrammen ska dock även fortsättningsvis vara grunden för yrkesverksamhet och fortsatt yrkesutbildning.

För att barn och unga ska kunna göra väl underbyggda val behöver de ofta stöd. Det är därför mycket viktigt att studie- och yrkesvägledningen i skolan genomförs på ett professionellt sätt, vilar på vetenskaplig grund och ger eleverna alla nödvändiga förutsättningar för att göra väl övervägda val (bet. 2016/17:UbU18, s. 30).

Yrkesprogramsutredningen har haft uppdraget att analysera om studie- och yrkesvägledning av god kvalitet erbjuds eleverna i grundskolan och gymnasieskolan i tillräcklig utsträckning och, vid behov, lämna förslag på hur studie- och yrkesvägledningen kan utvecklas. Utredningen påpekar i sitt slutbetänkande att större och mer genomgripande förändringar av studie- och yrkesvägledningen i grundskolan kräver en grundligare analys än vad som varit möjlig att genomföra inom utredningens uppdrag. I betänkandet påpekas även att den tidigare Gymnasieutredningen (U2007:01) i sitt slutbetänkande Framtidsvägen – en reformerad gymnasieskola (SOU 2008:27) betonade den viktiga roll som studie- och yrkesvägledning i grundskolan spelar för gymnasieskolan och ansåg att det är hög tid att klargöra hur studie- och yrkesvägledningen ska se ut i framtiden.

Uppdraget att föreslå åtgärder för att ge alla elever möjlighet att göra väl övervägda utbildnings- och yrkesval

Eleverna behöver tidigt förberedas för aktiva livsval

Enligt läroplanerna för de obligatoriska skolformerna, förskoleklassen och fritidshemmet ska eleverna få underlag för att välja fortsatt utbildning. Det förutsätter dels nära samverkan mellan den obligatoriska skolan och de gymnasiala utbildningar som eleverna kan

fortsätta till, dels samverkan med arbetslivet och samhället i övrigt. Skolans mål är att varje elev ska kunna granska olika valmöjligheter och ta ställning till frågor som rör den egna framtiden, ha inblick i närsamhället och dess arbets-, förenings- och kulturliv och ha kännedom om möjligheter till fortsatt utbildning.

Att välja program till gymnasieskolan och gymnasiesärskolan är ett viktigt steg i livet för en ung person. För att eleverna ska ha förutsättningar att göra välgrundade val av fortsatt utbildning och yrkesinriktning behöver de ges konkreta erfarenheter och kunskaper om arbetslivet, s.k. arbetslivskunskap. Att göra ett medvetet och övervägt val innebär att utifrån sina intressen, förmågor och förutsättningar kunna välja en utbildning som ger goda möjligheter till fortsatt lärande och en etablering på arbetsmarknaden. För att en elev ska kunna göra dessa överväganden krävs att eleven tidigt under skolgången ges förutsättningar att utveckla goda kunskaper om arbetsmarknaden och möjliga utbildningsvägar. Vidare är ett integrerat jämställdhetsperspektiv en förutsättning för att elever ges allsidiga kunskaper, stöd och möjligheter inför sina utbildningsval.

Eleverna i grundskolan, grundsärskolan, specialskolan och sameskolan behöver utveckla kunskaper om arbetslivet och rent praktiskt komma i kontakt med olika yrkesområden tidigt i sin utbildning. Det behöver ske kontinuerligt under åren i grundskolan men med ett särskilt fokus på årskurs 7–9. De yngre barnens undervisning innehåller redan i dag studie- och yrkesorienterande inslag, exempelvis talar man i undervisningen om olika yrken och besöker arbetsplatser, men detta avtar i de högre årskurserna. Då begränsas de studie- och yrkesorienterade inslagen till att främst handla om språk- och gymnasieval. Här fyller studie- och yrkesvägledarna en viktig roll. De bör i högre grad än i dag vara en länk mellan skola och arbetsliv. Studie- och yrkesvägledarna ska inte bara hjälpa elever att välja språk, gymnasieskola och högre utbildning utan vara integrerade i skolans hela verksamhet (bet. 2016/17: UbU18, s. 30). I detta ingår att eleverna förbereds inför yrkeslivet genom samverkan mellan skola och arbetsliv. Inför gymnasievalet måste eleverna och deras vårdnadshavare få information som ger förutsättningar att kunna göra väl underbyggda val av gymnasieutbildning.

Konsekvenser av bristande kunskaper om arbetslivet

Yrkesprogramsutredningen konstaterar i sitt slutbetänkande att gymnasievalet medför en känsla av stress och osäkerhet för många elever. Detta beror ofta på att eleverna inte har tillräckliga kunskaper om de olika utbildningsalternativen och vad de leder till efter avslutade studier och att de är oroliga för att välja fel. Bristen på kunskap kan leda till att elever begränsas av fördomar eller blir beroende av föräldrars och andra närståendes arbets- och utbildningserfarenheter. Det kan leda till val som reproducerar sociala, kulturella och könsmässiga skillnader. Enligt Skolverkets analys Gymnasieelevers byten av program och skolor (2011) byter mer än var tionde elev program under sin tid i gymnasieskolan och av dessa klarar inte ens var tredje att slutföra sin gymnasieutbildning på tre år. Möjligheten att byta program är viktigt för elever som upplever att de valt fel, samtidigt innebär programbyten och studieavbrott att studietiden förlängs och att individens inträde på arbetsmarknaden försenas. En ung person som avbryter sin gymnasieutbildning riskerar att helt hamna utanför såväl studier som arbete och blir därmed föremål för insatser inom kommunernas aktivitetsansvar. Försenad etablering och avbrutna gymnasiestudier kan orsaka stora kostnader för såväl individen som för samhället.

Undervisningen inom området arbetslivskunskap behöver förbättras

Statens skolinspektion genomförde under 2013 en granskning av studie- och yrkesvägledning i grundskolan. Resultatet i form av Skolinspektionens iakttagelser och slutsatser (Kvalitetsgranskning Rapport 2013:5) grundar sig på en granskning av 21 huvudmän och 34 skolor. Granskningen visar att få skolor har ett målinriktat arbete för att ge eleverna kunskaper om arbetslivet och arbetsmarknaden. Undervisningen är inte uttryckligen utformad för att ge eleverna underlag för val av fortsatt utbildning och yrke och den arbetslivsorientering som förekommer är inte planerad utifrån elevernas tidigare kunskaper eller situationen på arbetsmarknaden. Skolinspektionens enkät till eleverna visar att bara hälften av de tillfrågade yngre eleverna och 30 procent av eleverna i årskurs 9 uppfattar att undervisningen innehåller arbetslivsorienterande delar. Enligt undersökningens enkätsvar upplever inte heller eleverna att undervisningen

ger dem kunskaper om arbetslivet och arbetsmarknaden. De vill generellt lära sig mer om yrken som de inte känner till och om arbetsmarknadens villkor. Skolinspektionens slutsats, som stöds av tidigare utredningar och utvärderingar, är att skolans samverkan med när-samhälle och arbetsliv är eftersatt.

Skolinspektionens granskning visar därtill att eleverna måste få ett bättre beslutsunderlag inför sitt gymnasieval. Kunskaperna om de yrken som finns och vad som efterfrågas på arbetsmarknaden är låg bland svenska ungdomar. Det finns därför ett behov av att se över hur kunskapsområdet arbetslivskunskap kan förstärkas för att skapa möjligheter för eleverna att skaffa sig tillräckliga kunskaper för att fatta väl underbyggda beslut om framtida studie- och yrkesval.

I två publicerade studier understryker OECD betydelsen av att förstärka studie- och yrkesvägledning i Sverige. I rapporten *Getting Skills Right* (OECD 2016) betonas vikten av att stärka kvaliteten på studie- och yrkesvägledningen. I rapporten *Investing in Youth* (OECD 2016) understryks vikten av att utveckla studie- och yrkesvägledningen så att elevernas val av gymnasieutbildning baseras mer på arbetsmarknadens efterfrågan än i dag. Detta ställer krav på såväl ett mer strategiskt grepp i skolan om arbetslivskunskap, som på att studie- och yrkesvägledare har aktuell, relevant kompetens och löpande kontakt med arbetslivet.

Arbetsförmedlingen har god kännedom om arbetslivets aktuella och förväntade kompetensbehov. Mot bakgrund av att Arbetsförmedlingens uppdrag är att verka för att förbättra arbetsmarknadens funktionssätt har Arbetsförmedlingen även viss kunskap om arbetslivets och arbetsmarknadens villkor. Arbetsförmedlingen har vidare kunskap om hur yrkesområden förändras i takt med teknisk utveckling och om hur företagandet i Sverige ser ut. Arbetsförmedlingens kompetens inom detta område kan vara till stor hjälp i skolornas arbete med arbetslivskunskap. Dessutom finns lokala och regionala aktörer som är viktiga att samverka med inom området. Exempel på sådana är arbetsgivare av olika storlek och i olika branscher i skolhuvudmannens närområde, men även aktörer med regionalt utvecklingsansvar som tar fram prognoser över arbetsmarknadens behov på kort och lång sikt. Mot denna bakgrund finns det anledning att se över på vilket sätt skolhuvudmän kan samverka med Arbetsförmedlingen och andra aktörer i frågor som rör arbetslivskunskap.

Utredaren ska därför

- analysera hur undervisningen samt kompetensen hos pedagogisk personal kan utvecklas inom studie- och yrkesvägledning och området arbetslivskunskap i grundskolan, grundsärskolan, specialskolan och sameskolan,
- se över hur skolhuvudmän kan samverka med Arbetsförmedlingen och andra aktörer såsom arbetsgivare, i frågor som rör arbetslivskunskap, och
- vid behov lämna förslag på åtgärder och nödvändiga författningsförslag.

Får elever i skolväsendet den studie- och yrkesvägledning de har rätt till?

Enligt 2 kap. 29 § skollagen (2010:800) ska elever i alla skolformer utom förskolan och förskoleklassen ha tillgång till personal med sådan kompetens att deras behov av vägledning inför val av framtida utbildnings- och yrkesverksamhet kan tillgodoses. Även den som avser att påbörja en utbildning ska ha tillgång till vägledning.

Varje studie- och yrkesvägledare har i dag ett stort antal elever att vägleda. Enligt Skolverkets officiella statistik för läsåret 2016/17 gick det i grundskolan 1 637 elever på varje studie- och yrkesvägledare. Fördelat på antalet elever i årskurs 7–9 innebar det i stället 525 elever per studie- och yrkesvägledare och i gymnasieskolan var motsvarande siffra 486 elever. När det gäller skolväsendet för vuxna är den senaste statistiken från 2015, då det gick 142 heltidsstuderande på varje studie- och yrkesvägledare. Därtill kommer ett stort antal studerande på deltid. Ofta organiseras vägledningen genom att eleverna själva kan teckna sig för en tid hos vägledaren för samtal. På detta sätt får vägledaren möjlighet att ägna mer tid åt de elever som har störst problem med sina studier eller val. Nackdelen med ett sådant system är att elever som inte självmant tar kontakt med en vägledare inte får ett samtal även om de faktiskt skulle ha stort utbyte av ett sådant. Ett stort utbud av utbildningar att välja mellan i kombination med osäkerhet inför framtiden gör att valprocessen har blivit komplicerad för många elever, även för elever med god

tillgång till information och kunskap om yrkesliv och utbildningsvägar. Dessa elever har också behov av enskilda samtal och av uppföljningssamtal med en vägledare.

På utbildningsområdet finns både kommersiella och kommunala aktörer. Studie- och yrkesvägledning som är knuten till en specifik utbildningsanordnare kan riskera att inte framstå som oberoende och objektiv. Det är därför viktigt att vägledningen sker på ett objektivt sätt oberoende av hur den är organiserad.

Mycket av den information och det stöd som studie- och yrkesvägledarna tillhandahåller i dag handlar om att reda ut behörighetsfrågor och redogöra för antagningsprocesser samt att lotsa eleverna rätt i utbildningssystemet. I ett tillkännagivande till regeringen anför riksdagen att regeringen ska låta ta fram och uppdatera en digital studie- och yrkesvägledningsplattform (bet. 2016/17:UbU18 punkt 7, rskr. 2016/17:251). Genom en sådan kan elever på ett enklare sätt söka fakta om olika utbildningsvägar samtidigt som tid frigörs så att studie- och yrkesvägledarna kan fokusera mer på kvalitativa och vägledande samtal.

I samma tillkännagivande anför riksdagen att studie- och yrkesvägledarnas roll i skolan måste stärkas och i högre grad integreras i skolans verksamhet.

De senaste årens utveckling har också lett till att studie- och yrkesvägledning blir allt viktigare inom den kommunala vuxenutbildningen (komvux). Det har Skolverket konstaterat i sin senaste lägesbedömning av skolväsendet (Skolverkets lägesbedömning 2017, rapport 455, s. 74). Skolverket konstaterar också att det saknas en aktuell bild av hur studie- och yrkesvägledningen inom vuxenutbildningen fungerar i praktiken.

I takt med att utbildning på gymnasial nivå har blivit allt viktigare för möjligheten att få ett arbete har Arbetsförmedlingen fokuserat alltmer på den kommunala vuxenutbildningen som en viktig resurs för vuxna arbetslösa. I Arbetsförmedlingens strategi för matchning till jobb genom utbildning (dnr Af2016/0030 8007), som beslutades den 11 januari 2017, finns bl.a. ett ställningstagande som innebär att Arbetsförmedlingen ska organisera lokal och/eller regional strategisk samverkan med kommuner och folkbildning om utformning av och tillgänglighet till utbildning för arbetslösa. Strategin pekar också på att det är viktigt att Arbetsförmedlingen och kommunerna samverkar om studie- och yrkesvägledning för att utbildningsinsatser

ska användas i högre utsträckning. I Arbetsmarknadsutredningens delbetänkande Vägledning för framtidens arbetsmarknad (SOU 2017:82) framgår bl.a. att Arbetsförmedlingens vägledning bör stärkas och att vägledningssuppletet behöver tydliggöras.

I en forskningsöversikt av Malmö högskola konstateras att det under de senaste 40 åren funnits ambitioner att göra studie- och yrkesvägledning till ett uppdrag för hela skolan och att kunskapsområdet skola-arbetsliv ska ingå i undervisningen. Att studie- och yrkesvägledning är hela skolans ansvar innebär dock i praktiken att uppdraget lätt faller mellan stolarna. (Lovén 2015, Karriärvägledning, en forskningsöversikt, s. 23.) Skolinspektionens kvalitetsgranskning av studie- och yrkesvägledning i grundskolan pekar på ansvarsfördelningen som ett av skolans mest centrala utvecklingsområden. Enligt Skolinspektionen framstår studie- och yrkesvägledning som ett uppdrag som ingen vill ta ansvar för (Skolinspektionen 2013, Studie- och yrkesvägledning i grundskolan, s. 30). De brister i studie- och yrkesvägledningen som framkommer på de granskade skolorna kan i hög grad härledas till bristen på styrning och ledning av verksamheten. Detta leder i sin tur till att eleverna inte får den studie- och yrkesvägledning som de har rätt till.

Utredaren ska därför

- analysera hur studie- och yrkesvägledarens roll kan stärkas och i högre grad integreras i verksamheten,
- analysera hur en tydlig ansvarsfördelning inom skolväsendet av studie- och yrkesvägledning kan se ut,
- belysa fördelar och nackdelar med olika sätt att organisera studie- och yrkesvägledningen,
- analysera hur elevernas möjligheter till studie- och yrkesvägledning och vägledningssamtal kan säkerställas,
- analysera hur elever kan erbjudas en objektiv och oberoende vägledning,
- analysera hur nätbaserade och interaktiva studie- och yrkesvägledningstjänster används och kan utvecklas i syfte att underlätta för elever, och i förekommande fall föräldrar, att få information om exempelvis studievägar, yrken och arbetsmöjligheter, och

- vid behov lämna förslag på åtgärder och nödvändiga författningsförslag.

Uppdraget att utreda studie- och yrkesvägledningens roll för att minska betydelsen av kön, social bakgrund och funktionsnedsättning vid utbildnings- och yrkesval

Skillnader när det gäller mäns och kvinnors val av utbildning är genomgående i hela utbildningsväsendet. Studie- och yrkesvägledningen är ett centralt verktyg för människors möjligheter att kunna göra medvetna utbildningsval. För att nå målet med en jämställd utbildning samt i förlängningen ett jämställt arbetsliv är det avgörande att elever ges kunskaper om vilka konsekvenser utbildnings- och yrkesval kan ha vad gäller bl.a. karriär- och löneutveckling. Det är därför viktigt att studie- och yrkesvägledarfunktionen har kunskaper inom jämställdhetsområdet. Behovet av ett aktivt jämställdhetsarbete inom studie- och yrkesvägledningen har lyfts av flera jämställdhetspolitiska utredningar och framhålls även i regeringens jämställdhetspolitiska skrivelse Makt, mål och myndighet – feministisk politik för en jämställd framtid, Skr. 2016/17:10.

Normer och strukturer som finns i samhället finns också i skolan. Pedagogiska och sociologiska studier visar gång på gång att social bakgrund och kön är starka styrningsmekanismer vid gymnasievalet. I värsta fall fungerar valet som en uppdelning av elever utifrån olika samhällsgrupper och bakgrunder. Enligt läroplanerna för de obligatoriska skolformerna, förskoleklassen och fritidshemmet 2011, ska alla som arbetar i dessa skolformer bidra till att elevens studie- och yrkesval inte begränsas av kön eller av social eller kulturell bakgrund. Detta är hela skolans ansvar, inte bara studie- och yrkesvägledarens. Trots detta förläggs ofta hela ansvaret för arbetet med att motverka traditionella utbildningsval till elevernas enskilda vägledningssamtal med studie- och yrkesvägledaren (Välja yrke, SOU 2015:97). Vägledningssamtalet, ett möte som enligt Skolinspektionens granskning sällan varar längre än en halvtimme, räcker dock knappast för att vidga eller förändra uppfattningar som eleven kan ha burit med sig under hela sin uppväxt och skolgång. Därför måste fler delar av skolan engageras i denna uppgift. Studie- och yrkesvägledaren har dock en nyckelroll i att stödja den övriga personalens studie- och yrkesvägledande insatser. Eleverna behöver få verktyg för att lära känna sig

själva och få insikter om sina starka sidor och de sidor som kan utvecklas. Personliga egenskaper, intressen, värderingar, attityder, kompetenser och förmågor påverkar de val eleven gör och eleven behöver medvetandegöras om detta i processen för att förstå sig själv i förhållande till en tänkt framtid. Lärarens återkoppling till eleven om studieresultat och utvecklingsbehov ökar elevens självkänedom. I en sådan återkoppling finns stora möjligheter att bredda elevens kunskaper om sig själv, och ge exempel på hur dessa kan komma till användning i vidare studier och arbetsliv. En återkoppling kan också ta sin utgångspunkt i det läraren vet om elevens intressen, ambitioner och framtidsdrömmar för att motivera och lyfta fram vad eleven kan behöva utveckla för att nå sina mål (Studie- och yrkesvägledning i undervisningen – Fem inspirationsexempel från gymnasieskolan och gymnasiesärskolan, Skolverket 2017). Studier, som t.ex. Skolverkets rapport Högpresterande elever, höga prestationer och undervisningen från 2012, visar också att de elever som är högpresterande i t.ex. de internationella kunskapsmätningarna har en hög grad av motivation till ämnet och en hög tilltro till sin förmåga. Lågpresterande elever har däremot generellt en lägre tilltro till sin förmåga. Att satsa på studie- och yrkesvägledning och området arbetslivskunskap skulle kunna påverka de svagpresterande elevernas motivation och på så sätt öka deras kunskaper.

Att gymnasievalet delar upp elever efter kön och social bakgrund kan delvis förklaras av brist på kunskaper om de olika programmen inom gymnasieskolan. I en valsituation där kunskaperna om alternativen är otillräckliga finns det en risk att valet i hög grad påverkas av elevens egen sociala bakgrund samt stereotypa bilder av arbetslivet och samhället.

Viktiga kunskaper är exempelvis hur man tar reda på vilka utbildningar som krävs för ett visst arbete samt viktiga moment vid jobbsökande. Att få möta personer från olika yrkesgrupper kan också ge inspiration och väsentlig information. Dessa kunskaper kan ge eleverna värdefulla insikter och utvecklad förmåga att se nya möjligheter för utbildning och yrkesval, ge ökad studiemotivation och goda förutsättningar för att deras yrkes- och studieval i framtiden blir väl avvägda (SOU 2015:97). Det är i detta sammanhang även viktigt att betona att elever med svaga skolresultat kan behöva extra mycket stöd och motivation i samband med studie- och yrkesvägledningen. Det är viktigt att stödja och förstärka dessa elevers tilltro

till sin egen förmåga och lyfta fram den stora betydelse som såväl skola som utbildning och yrkesval har för livet efter skolan.

En bidragande orsak till könsstereotypa val kan vara att elever saknar kunskap om vad som är en förväntad löne-, och karriärutveckling inom olika sektorer. Här har studie- och yrkesvägledning en viktig roll att förmedla allsidig information om de långsiktiga konsekvenser utbildningsval kan ha, inte minst ur ett jämställdhetsperspektiv.

Enligt ett flertal forskningsstudier som Skolverket sammanställt framstår föräldrarnas utbildningsbakgrund som den faktor som har störst betydelse för elevers gymnasieval (Skolverket 2012, Ungdomars uppfattningar om gymnasievalet). Elever med högre utbildade föräldrar väljer oftare högskoleförberedande gymnasieprogram medan elever med lägre utbildade föräldrar oftare väljer yrkesprogram. Särskilt naturvetenskapsprogrammet attraherar elever med goda studieresultat och högt utbildade föräldrar.

Av eleverna på gymnasieskolans yrkesprogram läsåret 2015/16 var 41 procent kvinnor och 59 procent män. På de högskoleförberedande programmen var 52 procent kvinnor och 48 procent män. Av de sökande till yrkesprogram hade 24 procent utländsk bakgrund, dvs. var födda utomlands eller födda i Sverige med två utlandsfödda föräldrar. Av de sökande till de högskoleförberedande programmen hade 26 procent utländsk bakgrund. Det bör noteras att föräldrarnas utbildningsbakgrund har större betydelse för elevens studieval än föräldrarnas födelseland. Det är också en stor skillnad mellan kvinnor med utländsk bakgrund och män med utländsk bakgrund. Män med utländsk bakgrund söker och studerar på yrkesprogram i betydligt högre utsträckning än kvinnor med utländsk bakgrund.

Av Myndigheten för delaktighets redovisning Utvärdering och analys av funktionshinderspolitiken 2011–2016 (s. 72 f.) framgår att av de elever med en funktionsnedsättning, som medför nedsatt arbetsförmåga, går färre från gymnasieskolan eller från gymnasiesärskolan till arbete än tidigare. Studie- och yrkesvägledningen kan vara en viktig funktion för att förändra denna negativa utveckling.

Utredaren ska därför

- analysera hur studie- och yrkesvägledningen kan utvecklas för att bidra till att studie- och yrkesval sker oberoende av könstillhörighet och hur betydelsen av social bakgrund kan minskas när det gäller vilka utbildningsval elever gör,

- analysera hur studie- och yrkesvägledningen kan bidra till att förbättra övergången från skola till arbete för elever med funktionsnedsättning, och
- vid behov lämna förslag på åtgärder och nödvändiga författningsförslag.

Uppdraget att utreda hur studie- och yrkesvägledningen i skolväsendet möter nyanlända elevers behov och förutsättningar

Under 2015 sökte 163 000 personer asyl i Sverige. Av dem var knappt 40 000 i åldern 13–17 år. De ingår således i målgruppen för grundskolans, grundsärskolans och specialskolans sista år samt för gymnasieskolan och gymnasiesärskolan. Asylsökande barn har rätt att gå i skolan och ingår i begreppet nyanlända elever enligt 3 kap. 12 a § och 29 kap. 2 § andra stycket 1, skollagen (2010:800). I andra sammanhang används begreppet nyanlända för personer som har beviljats uppehållstillstånd. Det finns många nyanlända elever inom vuxenutbildning och bland dem som avser att börja studera inom vuxenutbildningen. Nyanlända kan ha ett extra stort behov av studie- och yrkesvägledning. De ska förutom att lära sig ett nytt språk även lära sig hur utbildningssystemet och arbetslivet fungerar. Flertalet nyanlända elever studerar inom grundskolans förberedelseklasser, i gymnasieskolans språkintrödnings och inom kommunal vuxenutbildning i svenska för invandrare (sfi).

Utredaren ska därför

- analysera hur studie- och yrkesvägledningen i skolväsendet möter nyanlända elevers behov, och
- vid behov lämna förslag på åtgärder och nödvändiga författningsförslag.

Uppdraget att utreda hur andelen utbildade studie- och yrkesvägledare i skolväsendet kan öka

Enligt yrkesprogramutredningens betänkande välja yrke (SOU 2015:97) råder det brist på studie- och yrkesvägledare med studie- och yrkesvägledarutbildning inom framför allt grundskolan men även inom gymnasieskolan och vuxenutbildningen. Läsåret 2013/2014 saknade

24 procent av studie- och yrkesvägledarna i grundskolan studie- och yrkesvägledarutbildning. Motsvarande andel för gymnasieskolan var 18 procent och för vuxenutbildningen 17 procent. Det finns alltså starka skäl att överväga hur andelen verksamma studie- och yrkesvägledare som har en studie- och yrkesvägledarexamen kan öka.

Enligt skollagen kan enbart den som har en utbildning avsedd för studie- och yrkesvägledning få anställning utan tidsbegränsning. Även för de individer som är verksamma som studie- och yrkesvägledare, men som idag saknar studie- och yrkesvägledarutbildning finns således incitament för att skaffa sådan utbildning.

Det finns anledning att överväga hur verksamma studie- och yrkesvägledare som saknar rätt utbildning kan få sådan utbildning och därigenom få möjlighet att tillsvidareanställas.

Utredaren ska därför

- analysera hur andelen utbildade studie- och yrkesvägledare i skolväsendet kan öka, och
- vid behov lämna förslag på åtgärder och nödvändiga författningsförslag.

Uppdraget att utreda om kommunerna bör åläggas att hålla uppföljningssamtal med personer som studerar med studiestartsstöd

Lagen (2017:527) om studiestartsstöd trädde i kraft den 2 juli 2017. Syftet med stödet är att öka rekryteringen till studier bland personer med stort utbildningsbehov för att stärka dessa personers möjligheter att etablera sig på arbetsmarknaden. Stödet ska vara ett redskap som kommunerna kan använda inom ramen för deras befintliga uppdrag att verka för att vuxna deltar i utbildning.

De individer som rekryteras till studier med hjälp av studiestartsstödet kommer att vara personer som har kort tidigare utbildning, dvs. personer som är studieovana. Det kan därmed finnas en högre risk för att dessa individer kan ha svårt att slutföra sina studier och det är därför viktigt att de studerade ges extra stöd i att fullfölja dessa. Ett sådant kan vara att kommunen håller uppföljningssamtal med de studerande. Detta är särskilt viktigt med hänsyn till det höga ekonomiska stödet som det är frågan om i detta fall. Ett visst upp-

följningsansvar finns redan i dag. Inom den kommunala vuxenutbildningen ansvarar hemkommunen för att det upprättas en individuell studieplan för varje elev (20 kap. 8 § skollagen). Rektorn ansvarar för att planen revideras och att hemkommunen informeras om revideringen (2 kap. 16 § förordningen om vuxenutbildning [2011:1108]). I propositionen Studiestartsstöd – ett nytt rekryterande studiestöd (prop. 2016/17:158) konstaterade regeringen att det finns starka skäl för att kommunerna bör hålla uppföljningssamtal med den studerande, särskilt mot bakgrund av att målgruppen utgörs av personer som i många fall är studieovana. Ett sådant samtal kan genomföras av kommunen inom ramen för sitt ansvar att rekrytera personer till studier. I de fall då kommunen också är utbildningsanordnare kan sådana samtal föras i samband med sådana revideringar av den individuella studieplanen som kommunen är ansvarig för. Regeringen konstaterade även att det kan finnas skäl att hålla uppföljningssamtal tidigt under studietiden.

Syftet med ett uppföljningssamtal bör vara att ge den studerande extra vägledning och stöd i sina studier vilket skulle bidra till att förbättra studieresultaten och genomströmningen. Ett uppföljningssamtal kan även utgöra en kontrollfunktion i form av en avstämning av om den studerande faktiskt bedriver aktiva studier i enlighet med vad som planerats.

Regeringen aviserade i propositionen att det skyndsamt bör utredas om nuvarande reglering av den individuella studieplanen innehåller tillräckliga moment av uppföljning av studierna eller om obligatoriska uppföljningssamtal därutöver bör hållas med de studerande. Om obligatoriska uppföljningssamtal bedöms behövas, bör utgångspunkten vara att studerande som får studiestartsstöd under en period som är längre än endast ett fåtal veckor ska få sådana samtal.

Uppföljningssamtalens funktion och hur samtalen kan samspela med annan uppföljning och vägledning inom vuxenutbildningen är viktiga frågor att analysera.

Utredaren ska därför

- redovisa hur uppföljning sker inom ramen för den nuvarande regleringen av den individuella studieplanen när det gäller komvux och analysera om det bör införas ett krav på att de kommuner

som väljer att använda sig av studiestartsstödet ska hålla obligatoriska uppföljningssamtal med alla som studerar med studiestartsstöd,

- analysera och föreslå när under studietiden som uppföljningssamtal i så fall bör hållas och hur det kan samspela med befintlig uppföljning och vägledning, och
- vid behov lämna nödvändiga författningsförslag.

Konsekvensbeskrivningar

Utredaren ska redogöra för konsekvenser av sina förslag i enlighet med vad som framgår av kommittéförordningen (1998:1474). Enligt 14 kap. 3 § regeringsformen bör en inskränkning av den kommunala självstyrelsen inte gå utöver vad som är nödvändigt med hänsyn till ändamålen. Det innebär att en proportionalitetsprövning ska göras under lagstiftningsprocessen. Om något av förslagen i betänkandet påverkar det kommunala självstyret ska därför, utöver förslagets konsekvenser, också de särskilda avvägningar som lett fram till förslaget särskilt redovisas.

Genomförande och redovisning av uppdraget

Utredaren ska inhämta synpunkter från berörda myndigheter och organisationer, bl.a. Skolverket, Skolinspektionen, Universitets- och högskolerådet, Myndigheten för yrkeshögskolan, Centrala studie-stödsnämnden, Arbetsförmedlingen och Sveriges Kommuner och Landsting samt aktörer med regionalt utvecklingsansvar. Utredaren ska även hålla sig informerad om arbetet i andra relevanta offentliga utredningar. Därtill ska utredaren förhålla sig dels till förslagen i Arbetsmarknadsutredningens delbetänkande som redovisades den 25 oktober 2017 (A2016:03), dels till de förslag som kan följa på departementspromemorian om grundläggande behörighet och estetiskt ämne på alla nationella yrkesprogram (U2017/03537/GV).

Utredarens förslag får inte medföra att det behöver införas nya statsbidrag.

Utredningstiden för den del av uppdraget som rör uppföljnings-
samtal om studiestartsstöd ska redovisas i form av en promemoria
senast den 31 mars 2018. Uppdraget i övrigt ska redovisas senast den
31 oktober 2018.

(Utbildningsdepartementet)

Kommittédirektiv 2018:60

Tilläggsdirektiv till Utredningen om en utvecklad studie- och yrkesvägledning (U 2017:10)

Beslut vid regeringssammanträde den 20 juni 2018

Förlängd tid för uppdraget

Regeringen beslutade den 30 november 2017 kommittédirektiv om en utvecklad studie- och yrkesvägledning (dir. 2017:116). Uppdraget ska enligt utredningens direktiv slutredovisas senast den 31 oktober 2018.

Utredningstiden förlängs. Uppdraget ska i stället slutredovisas senast den 31 januari 2019.

(Utbildningsdepartementet)

Statens offentliga utredningar 2019

Kronologisk förteckning

1. Santiagokonventionen mot organhandel. S.
2. Ingen regel utan undantag – en trygg sjukförsäkring med människan i centrum. S.
3. Effektivt, tydligt och träffsäkert – det statliga åtagandet för framtidens arbetsmarknad. A.
4. Framtidsval – karriärvägledning för individ och samhälle. U.

Statens offentliga utredningar 2019

Systematisk förteckning

Arbetsmarknadsdepartementet

Effektivt, tydligt och träffsäkert
– det statliga åtagandet för framtidens
arbetsmarknad. [3]

Socialdepartementet

Santiagokonventionen mot organhandel.
[1]

Ingen regel utan undantag – en trygg
sjukförsäkring med människan i
centrum. [2]

Utbildningsdepartementet

Framtidsval – karriärvägledning för
individ och samhälle. [4]